

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: HEGYI ZSANETT
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: MÉSZÁROSNÉ PUSZTAI ÉVA, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbéféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Serfőző Simon

Te, aki vagy

11

ARTériák

Utassy József

A búsuló kamaszhoz

12

Gyönyörködő

12

Ég és vödör

13

Koncsek József

Borközi versek. Bolondozás a Szentgyörgy-hegyen

(Így nem szóla Zarathusztra, Kapásbor, Pincepörkölt,

Sozólőfürttel, Nagyanya – Dolina felé)

17

Anga Mária

Azon a télen

18

Az is lehet...

18

Györffi Réka

Csend

19

Séta

19

Kényszerpálya

19

Feledkezés

19

Forgatókönyv

20

Menedék

20

Éjféλι látogató

20

Egy éve...

20

Dialógus

„A műalkotás elsősorban cselekedet”

Bertha Zoltán beszélgetése Vitéz Ferencsel

21

Nyíregyházi palackposta

Tamás Tímea

Vakondvilág (Április, Május, Még május)

39

Antal Attila

Örökök kapott szellemiség

(Emlékek szülőföldről, Északkelet-Magyarországról)

40

Lányszöktetés (U. J. után szabadon)

43

Retromájus

43

Rokokó

44

Romantika

44

<i>Nagy Zsuka</i>	
töredékek egy talált kötetből	45
<i>Jánosi Zoltán</i>	
Krúdy Gyula tündöklő lázadása	46
<i>Nagy Anna</i>	
Illik	54
Még göröngyök között képzelem	54
Ismerem fölülről rajzát	55
Őrzöd a neved	55
<i>Antal Balázs</i>	
Pusztai vázlat	56
<i>Lajtos Nóra</i>	
Engesztelő rekviem – Dr. János István halálára	60
Mensagem – ideátra	62
farmerkarácsony	63
<i>Nagy Balázs</i>	
A bibliai parabolák értelmezésének sajátosságai	64
<i>Ernei Júlia</i>	
Befejezetlen mondatok	74
<i>Balogh Péter</i>	
Nemvarázs-ballada	77
<i>Béres Tamás</i>	
Láblövés	78
hazahoztam	80
újra ír	80
<i>Pazonyi Dóra</i>	
Valamiért	81
<i>Csabai László</i>	
a piac ébredése	83
<i>Karádi Zsolt</i>	
Diptychon (<i>A műanyag zsák, A szondatáp</i>)	86
<i>Andrzej Garcia versei Koncz Teréz Irén fordításában</i>	
Szüreti dal	88
Ady Endrének	89
Meggyújtottam a tüzet	90

Gerliczki András	
Tojáséj	91
Hosui	91
Kékség	91
Mercs István	
Czóbel Minka és Henrik Ibsen üzenetváltása	
– <i>A Czóbel Minka-levelezés feltáratlan forrásaiból</i> –	92

Az eltűnt idő nyomában...

Ködöböcz Gábor	
Házirend szerint és mégis szabadon	
(<i>A Nyíregyházán töltött kollégiumi évekre emlékezve</i>)	102

ARTériák

Kis Pál István	
Csak az az első leosztás	105
Gacsályi József	
Egy korty tolnai Duna	105
Gyimesi László	
Törött tükörben	106
Suhai Pál	
Önfeledten	107

Műhely

G. Komoróczy Emőke	
EKSZPANZIÓ – (új)avantgárd virágkor az ezredfordulón:	
<i>A kassáki összművészeti törekvések újraéledése</i>	108

ARTériák

Bíró József	
Után	124
Csoda	124
Nemhalálból <i>nemhalálba</i>	124
Debreczeny György	
az öreg werther	124

Műhely

Louis-Michel de Vaulchier	
A mítosz és a térkép (<i>Papp Tibor: ORION. Számítógép által generált dinamikus képvers. Fordította: Papp Nóra</i>)	125

ARTÉRIÁK

Bozók Ferenc

Részegesek	129
Halálra zárt szabadság	129
Fiatal farizeus	130
Mária-ablak	130
Kozmoszgyíkok	130

Klujber Márta

Kopogtatott a halál és ismét elvitt valakit	131
Mécsfény szívek	132

Tornyai Gergő

A tudat mentőkapszulája	133
Egy sikertelen kísérlet a létezés megértésére	133
Kibomlott életpántlikák	135

Banga Zsuzsa

Cukormázas szép napok	136
Szeretetkurvák	137
Kerítés mögött	137

Műhely

Szakolczay Lajos

A hajnal irtalma – <i>Döbrentei Kornél versajánlásai elé</i>	138
--	-----

Finta Éva

Itt lakik, járja a szobákat	146
Ímé, az ember	147

Zselicki József

Tóth Lajos emlékére	148
jön	149
hit	149
a hang	149

Lőrincz P. Gabriella

Talentum	150
elkésett tavasz	151
Hétköznapok	151
Szakítás	151

<i>Csordás László</i>	
Hajnali szonett	152
Istenes vers	152
Szulamit	153
Rondó a mai múzsákért	154
Búcsú az ihlettől	154

<i>Lengyel János</i>	
Hóman Bálint kultuszminiszter úrnak!	155

Memoár

<i>Renn Oszkár</i>	
Az ezeréves országhatáron	157

Váradai mozaik

<i>Barabás Zoltán</i>	
Nem szökhettek meg előlem	163
Vonult a gyászmenet	163
Borvers a váradai dombok láttán	164
Haiku XI.	164
Haiku XII.	164
Mostantól helyettem léptek	164

<i>Lipcsei Márta</i>	
Állóhullámok	165

<i>Tüzes Bálint</i>	
Küszöbön	167
Emlékmű	167

<i>Oláh József</i>	
Ajánlat	168
Sután	168
Februárvég	168
Ha	169
Ne bánd	169

<i>Pataki István</i>	
a lelet	170
viszlek	170
az írásról	170
garabonciás	170
felmentés	171

ARTériák

Csatáné Bartha Irénke

Fények idején 172

Szekeres Mária

Kövek éneke 173

Idő 173

Standovár Ágota

fehér vásznamról 174

út 174

Stankovics Marianna

idea-tan 175

Pitypang 175

Kint 175

Aforizmák 176

Nagy Lászlónak 177

Műhely

Tüskés Gábor

Egy új Mikes-kép felé 178

ARTériák

Szabó Bogár Imre

Eltörött a szép pohár 183

Csontos Márta

Diotima episztolája Hölderlinnek 185

Csinszka estéje Csucsán 185

Lilla-levél Csokonainak 186

Ilona a post mortem Kosztolányihoz 186

Oláh András

utolsó lélegzet 187

rutinvizsgálat 187

az utolsó nap 188

nincs magyarázat 188

Farkas Gábor

Anyám 189

Hallgatni 189

Édesanya 189

Kegyelet és emlékezet

Bakos István

Memento: Teleki Pál halálának 70. évfordulója 190

ARTériák

Szűk Balázs

Utolsó levél Jánoshoz 195

Feslett lépcsőkön ülünk... 196

Demeter József

RÉSEN – RÉSRŐL RÉSRE 197

Színek a palettán

Szakolczay Lajos

Húsvét Kőbányán
(Csoportos kiállítás a Kőrösi Csoma Sándor Kulturális
Központban) 201

Volna még
(Kiss Ilona kiállítása a leányfalui Aba-Novák Galériában) 203

Szlafkay Attila

Mert 206

Álom (fel)fejtése 206

Szlafkay Attila műfordításai

Ion Caraion: Diogenészi est 207

Sandu David: Vers 207

Rose Ausländer: Meseországban, New York 208

Szerelmes földrajz

Bozók Ferenc

Czigány György Budapestje (Látogatás
az idén augusztusban 80 esztendő Czigány Györgynél) 209

ARTériák

Bak Zsuzsanna

Három rossz, egy jó – Avagy: Iokaszté és a mamut násza 212

Koltai Beáta

Az utolsó csepp (egyperces) 214

Műhely

<i>Jaskóné Gácsi Mária</i> Komáromi János folklórvilága	215
--	-----

ARTériák

<i>Kapuvári Katalin</i> Grün bácsi legendája	224
---	-----

<i>Fecske Csaba</i> A távirat	229
----------------------------------	-----

Könyvjelző

<i>Busku Anita Andrea</i> Lásd, Uram, hAngyalkád hív (<i>Tamás Tímea: Hangyalkák</i>)	232
--	-----

<i>Gyimesi László</i> Szövetség és szakítás (<i>Halmosi Sándor válogatott kötetéről</i>)	236
---	-----

<i>Turcsány Péter</i> Dialogus az Istennel, mindnyájunkért (<i>Szekeres Mária harmadik kötete: Az Arc vonalai, versek, naplóvallomások</i>)	239
--	-----

<i>Kaiser László</i> Az ivás (és az írás) méltósága (<i>Sarusi Mihály: Pinceszér</i>)	244
--	-----

<i>Kusper Judit</i> A determinizmus csapdája (<i>Borbély László: Büntetlenek</i>)	247
--	-----

<i>Deák-Sárosi László</i> Az irodalomról menetközben (<i>Véghelyi Balázs: Huszonhárom lépés</i>)	250
--	-----

<i>Fecske Csaba</i> Bakacsi Ernő könyveiről (<i>Élni kell, Aláírtak, Elszántott mezsgyék, Aki hazatalált</i>)	252
---	-----

<i>Ircsik Vilmos</i> Forró hangszóró a szívem (<i>Demeter József Magyardellői napdalok III. – mágikus lírai szociográfia című kötetéről</i>)	257
---	-----

<i>Verók Attila</i> Társadalmak éltető sejtjei: a könyvtárak (<i>A Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár története 1952–2009.</i>)	263
--	-----

ARTériák

<i>Lőrincz György</i> A vélemény nélküli ember	268
---	-----

Serfőző Simon

Te, aki vagy

Szerelem,
mennynek magassága,
földnek mélysége,
Napnak heve,
fénye,
űrhajóban:
emberalakban
a szívvel felszárnyaló tűz
a magasba, égbe:

micsoda hatalom,
izzó erő vagy!

Belesötétül az éjszaka,
a kihaltak
még egyszer belehalnak,
emberpárokat,
hogy beleroppan a mellkas,
egymáshoz szorítasz.

Te segedelem
az üldöző bajban,
árvaságban,
aki vagy minden reményünk,
hitünk,
el ne hagyj!
Szerelem,
világ megváltója,
öröme,
ki ne hűlj,
csak ki ne halj!

Utassy József

A búsuló kamaszhoz

Hallgassál rám pajtikám!
Ifjú vagy még, légy vidám!
legyél most a barátom,
S hallgasd meg a tanácsom!

Tudom, hogy most, tavasszal
Mily nehéz a kamasszal
E témáról beszélni.
S alig lehet remélni.

Hogy – e felnőtt, nagy fiú,
Ki tudja, szép, ám hiú –
Az emberrel szóba áll.
Hiszen ő már csókra vár!

De ha tudnád, kis krétás
– No ne sértődj meg, hékás! –
Hogy bármily nagy tűzben égsz,
Te azért nagyokat lépsz.

Hidd el, én megértelek,
De ha meg nem sértelek:
megmondanád most nekem,
mi is az a Szerelem?

ugye hallgatsz barátom?
Ma már én is belátom
S önkritikám őszinte:
Én is az voltam, mint te:

Kis konok tüzes fiú.
S hogy víg kedvem fedje bú,
Ahhoz elég volt csupán
Egy elmaradt randevú.

Ilyen korban csak nevensz,
S talán mindenkit szeretsz.
Az jó mindig, kivel vagy,
S az nem tetszik, ki elhagy.

Mit csinálj hát? Megmondom.
Kedved ezzel nem rontom,
Íme, neked ajánlom
ezt a szerény tanácsom:

Ne hódolj és ne hódíts,
Lányokat sose bódíts,
Egy igazit keressél,
Kit szeretve szeressél!

1959

Gyönyörködő

Micsoda éjszaka!
Belezuhan a hold a tó vizébe,
s ezer csillag-csepp fröccsen rám
a tücskös őszi éjben.

1962

Ég és vödör

Ma már tudom, hiába vártam én költőt gimnazistaként Egerbe. Országos miértjeinkre akkor országos csend volt a válasz. Még érettségi után is két hosszú év telt el, míg végre 1961. május 29-én Pétervásárán kedvemre faggathattam Simon Istvánt.

A találkozó végén dedikálta nekem *A Jangce vitorlái* című könyvét is.

Másnap édesanyám a nyári konyhát meszelte, én meg kiültem a grádicsra a költő kötetével. Kis udvarunk közepén ott kékllett egy ócska vödör. Oldalán végigcsorgott az oltott mész, ahogy anyám bele-belemártotta a meszelőt. Egyszerre csak hatalmas taps verte föl a délután csöndjét. Fölnéztem a könyvtől. Házunk fölött hófehér galambraj körözött. Ahogy újra a könyvbe pillantottam, szinte öszszefolytak szemem előtt a betűk.

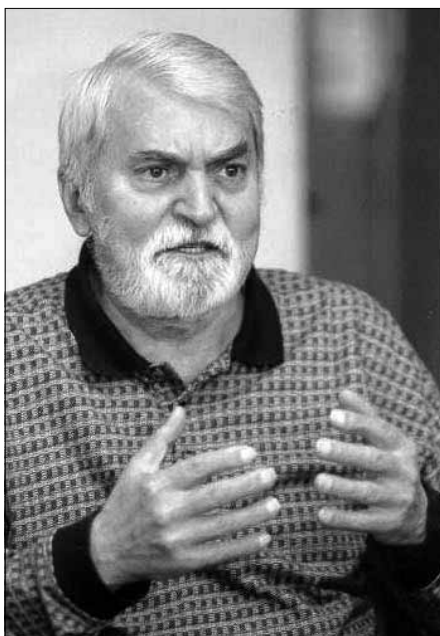
De azt a verset én sohasem fogom már elfeledni!

HADONGI DÉLUTÁN volt a címe..

Így kezdődött a vers:

„Surrogó, hófehér madárraj
száll el fölöttem vonalával;
ráfolyik az égre a röpte,
mint oltott mész a kék vödörré.”

Micsoda?! – kaptam föl a fejemet. Fölöttem hatalmas, szikrázó kék ég. Ahogy épp ráfolyt a galambok röpte. S ott kékllett három-négy méterre tőlem a vödör is. Csorgott, végigcsorgott oldalán az oltott mész.

Koncsek József

Borközi versek

Bolondozás a Szentgyörgy-hegyen

Így nem szóla Zarathusztra

...mondják azt is, hogy Nietzsche
azért hirdetett egészen már irányt,
hogy érvénytelenítse
vonzalmait köznapi dolgok és egymás iránt...

mégis – ha újakezditék a karmikus
időt, én annyit mondok,
hogy mint valami keramikus,
forgassatok mezítláb egy fazekaskorongot.

Ha kipróbáljátok,
micsoda élvezet,
és borosbögrét emelek rátok,
idenézzetek!

Bár lehet, hogy valami kármentő
mellett ácsorgok,
s felvihog pár nemtő,
mert a bor rámcsorgott.

Nem baj / – így nem szóla
Zarathusztra /, készítünk új készletet:
„Egészségünkre!”, s nem marad le róla
az ékezet.

Kapásbor

Ezek a jó borok
a munkánkból teremtek.

Volt dolog
a hegyben.

Napközben a kapásbor:
„Ízlik?”

Esküszöm, hogy máskor
se úgy a tiszta rizling.

A soron akkor ott,
úgy tíz körül

a nap már a hátamon forgott,
mint valami köszörű.

S kiáltott a gazda,
lóbálta az üveget:

„Mit csinálsz a gazba’?
Idesüss, gyerek!”

No és ittuk-e?
Azám. A második felöntést.

De a tüke
ígért jó termést.

Hej, haj, hozzáítottam
fröccshöz, borhoz

az eget, a nyíltan
berzenkedő bokros

határon túl a
rétet,

meg mindent, amerre indulna
jókedv, ígéret –

Pincepörkölt

Pincepörkölthöz
nem a pincét pörkölik,
miközben a bort
hörpölik.

Bögréből iván,
de nem szódalével,
ám néha a húsrá
egy-egy félbögrével

loccsntván, hadd igya,
kell rá ennyi még,
jancsikályhába
száraz venyigét

tömögetve,
csak lobogjon,
de a kedvünk
ne fogyjon.

Ugyanis az a jó,
ha bors, bor, paprika
sem marad ki,
úgy merik a

tányérokba
– se szék, se asztal –
de megbirkózunk
a szafttal.

S miközben tömöd
a fejedet,
a hegy fölött
átnevet Benedek.

Szőlőfürttel

Néztem, hogy a borfolt szétterül
a kifeszített abroszon,
s nem tudom, miért élveztem,
bizonyára a déli érzékekhez tartozom,
bár nem beszélek négerül.

A véletlenül felborult pohár bor
nyugodtan itta be a szűz rost anyagát,
mint amilyen természetes módon
kerül kézbe metszőolló vagy éppen szívlapát.

Ámde akkor megorrolta mozdulatom testszagát
bizonyos elvárás valamilyen együtt-valóságban,
s én – hogy úgy mondjam – egy esetleges
hálósákban

nem maradtam. „jojcakát!”

Nem is tudom, hová tűnt el.
Később találhatott volna ürügyet,
s én szőlőfürttel
köszönhettem volna.

Ilyenek ezek az ügyek.

Nagyanya – Dolina felé

Leginkább a nagyanyát fogyasztom,
végülis – versekbe írom át, s így egyre inkább
elfogy onnan, ahol van, fogy-fogyogat,

ámde – milyen furcsa változás –
miután fönn megjárta a tiszta égi arcot,
itt lenn a gyerekbe mozdul át,

hej, nagyanya, micsoda zsvivány
tréfamester vagy, te, Káré Magda,
Kíírlak a Dolinából, ahol harmatos
reggelen mentünk Nógrád felé,
én, mint gyerek, te meg a botoddal
tapogattad a rendes kemény szekérút
közepén a fűcsíkot, te, nagyanya,

te nagyanya,

nézd csak, hogyan fogyasztalak
ide, ebbe a időbe,
ahol testesülsz
a lányom felismert fejtartásában,
s persze, bennem is, amint a kedvesem
előreszalad, bevár,

akár én téged, nevetve, Káré nagymama.

Anga Mária

Azon a télen

A fák a télbe kapaszkodva magasra tartották az eget,
odabent lepedők suhogtak, Téged kötöttek pólyába,
köréd pólyálták a reményt, az áldást, az életet.
Eléd futott az utca, ő is ünnepelt, örömmel
hagyta nyitva reggel is a kiskaput,
csak jöjjön minden idő, csak jöjjön az udvarra,
szaporodjon, mint fákban az évgyűrű, csak sokasodjon.
Neked teremjen a Hold csillagot, az ég Napot.
Elmúltak idők, remények, ünnepek.
Ifjúságod tánca a madarak énekében újra éled,
azóta is kicsikó hévvel álmodod az álmot.

Az is lehet...

Az is lehet, hogy már
az enyhület következik
lázra, forróságra, nyárra.
Jövendélést mond az idő is,
tavaszt reméltet.

De hol keressem a folyókat,
ha medrükből kilépve szaladnak,
égre, földre szakadnak nagy áradással?
Örökbe fogadott madaraim pedig
szobámban maradnak, nem repülnek.

Az is lehet, hogy a hírvivők
eltévedtek, idegen tájakat járnak,
a félelemtől halántékuk beszakadt,
dobhártyájuk megrepedt,
mögöttük és előttük csak a tél
labirintusai épülnek újra.

Györffi Réka

Csend

Bizományban ott hagytad a lelked,
bokrosodnak a tennivalók,
lelohasztanak vagy feltüzelnek,
jól tudod, hogy mind alávalók
s igaz a te elvakult magányod.

Szeretőid sohasem szerettek,
anyád nyelvén senki sem beszél már,
kihull a fájdalom belőled,
nyitott mellkasod, mint az oltár.

Séta

Ágy, asztal, falipolcok,
ezt járod újra körbe,
négyzetes világ
lépteid körbe törte.

Vizespohár a polcon,
valaki mindig szomjas,
átalszod ezt a tiszta
utcányi paplanhosszat.

Lehullsz a belsejébe,
megvágott csuklód kútja
csordul, lehúz a padló,
koccan a lámpabura.

Ajtók és ablakok közt
mindennap körbe-körbe,
hörpintsd fel pusztulásod
lassacskán lődörögve.

Kényszerpálya

Egy lépés, csúszás, botlás,
újabb erőkifejtés,
zörög a fémkeret,
emel, lép botladozva.
Két oldalon a jegenyesor ázik,
párás meleg az utca
csirizzé vált a sár, dugul a kanális.

Feledkezés

Ólomsúlyú szemhéjaidon
tollászkodik a fulladó idő.
Arcod beláthatatlanul puha,
célталanságod egyre-egyre nő.

Beleestem egy aljasincs gödörbe,
napról napra vásik körmöm és fogam,
sokáig lépcsőztetett türelemmel
kívántam egyre kiásni magam.

Rácsodálkoztam szárnyaidra,
vállaidnál fogva feltartottalak.
Felém fordulnál, egyre jobban szédülsz,
ébredsztenek komor, szelíd szavak.

Forgatókönyv

Néma, súlyos láncot talál,
törékeny csuklód belereszket.

Öllemek habzó puhaságban,
üstököst, napot szül a tested.

Fogságom igazán a várad,
koponyámba zárt fele részed,
tömjénáldozat meg nem válthat,
merülsz magadba, ég a házad!

Menedék

Tested titkolja tarthatatlan
árnyéktalan vágyait,
ahogy fekszel mozdulatlan,
máshol vagy, de majdnem itt.

Hogy magadon átereszhess,
nem ölthetsz más alakot.
Együvé tartozol velem,
fejed mellemre álmodod.

Éjféli látogató

Szobám falába préselt kígyók
felém mozdulnak éjszakánként.

Sistereg egy lepkeszárny,
görcsös fájdalom szaga árad.

Hány lélegzetvételnyi szünet,
míg ő előlép és megáll.

Mozdulatlan, hunyt szemmel nézem:
éjszárnya van és pallosa,

visszacsókol, ha megidézem.

Egy éve...

Egy éve nem láttam Anyámat,
február 22 van ma,
2011 februárja.
Agyam lakattal zárt láda,
benne csipeszek, kanalak,
tapogatózó neszezés. Ezt csak azért írom,
Átfüstölt, bekormolt falain
belül ágyak közt szelíd pára,
elolthatatlan villanyfény,
a Niagara-vízesés,
éjszakák túlélte törvetések
után a honvágy csendülése,
testté és lélekké levés.

„A műalkotás elsősorban cselekedet”

Beszélgetés Vitéz Ferencsel

Debrecenben, a nyolcvanas évek derekán – szorososan a Csengey Dénes, Elek István, Ködöböcz Gábor és a többiek fémjelezte egyetemista diáknemzedék nyomdokában – feltűnt egy költőként induló, gyorsan publikálni kezdő, így máris idősebb társai magyarság- és emberségfeltő szellemi szabadságharcához társuló, minden autentikus irodalmi és demokratikus közéleti törekvéssel rokonszenvező, ám közben saját távlatos erőfeszítéseit is kimagasló eredményekkel megjelenítő fiatalember: Vitéz Ferenc. Bölcsészeti tanulmányai elsősorban a magyar és a francia költészet vonzókörébe, a modern nemzeti és a világliteratúra tágas övezeteibe vezették, s maga is besugározta környezetét a műveltség, a szellemi igényesség, a minden irányú művészi érdeklődés és nyitottság érzékátmoszférájával. A csonkítatlan kultúra levegőjét hordozva maga körül, végezte el azután a magyar és a francia tanárszakot – benne az újabb magyar irodalom kutatására inspiráló filológus specializációt –, majd vállalt újságírói, kulturális tudósítói állásokat, s ma pedig a debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola tanára. Költő, prózaíró, kritikus, irodalom-, művészet- és művelődéstörténész, a néprajz, a képzőművészet, a folklorisztikus és szakrális kultúrtörténet vagy éppen a manapság egyre fontosabbnak tartott szakrális kommunikáció (a népi és az egyházi, az archaikus és a historikus vallási-religiózus mély tradíciókhoz is szervesen kötődő kapcsolatrendszer) rangos díjakkal, elismerésekkel, tudományos fokozatokkal is megbecsült tudósa. Sőt: különleges jelenség ő, teljességhorizontú egyszemélyes intézményként (nemkülönben egyszemélyes folyóirata előállítójaként) számon tartott mindenese és szolgálatosa – akár reneszánsz, akár garabonciás ihletésűnek tekinthető enciklopédizmussal felfegyverzett mindentudója – korunk és hagyományaink szellemi kincsesládájának, thesaurusának, s amit szóban és írásban, tanári, kutatói, ismeretterjesztő előadásain, tárlatmegnyitóin, önálló kötetekinek sokaságával előttünk tanúsít és képvisel: az maga a par excellence küldetéses kultúramegőrzés és kultúrateremtés. A minőségi és mennyiségi nagyságrendjében elképesztő arányú misszióvállalás tüneménye. A kultúraszereket és a művelődésszervezés, a közösségnevelő és közösségmegtartó pedagógiai erősz és éthosz kivételes áldozatossággal, állhatatossággal telítődő megnyilatkozása. Árnyalatos panoráma kivetítése arról a szellemi értékrendről, amelyben mindenmű és -rangú igyekezetnek megvan a helye és a szerepe; ahogyan a csillagos égbolt gyönyörűségéhez is hozzátartozik minden kisebb-nagyobb égitest ragyogása (Kodály Zoltán metaforája szerint), vagy amiképpen a legszebb madárszárnyaláshoz sem nélkülözhető lehetőség feltétel a minden kismadárban is benne rejlő repülési

öszön (Németh László példázatát alapul véve) – mert hiszen a kultúra, a minőség, a sajátosság méltósága mindig és mindenütt életigazító mágnes, átható létigazság, értelemtisztító lélekáramlás és minden igaz emberséget átítató fluidum.

– *Kedves Feri, hogyan következett Tisza-vidéki, újkenézi és kisvárdai gyermekkori élményeiből – milyen családi, iskolai vagy a történelmi-természeti légkör nyújtotta indíttatásokból – fakadt ez a roppant széles körű tájékozódási törekvés és elhivatottság, ez a poétalelkületű alkotásvágyból kifogyhatatlanul táplálkozó morális-hitvallásos céltudatosság, munkaszeretet és munkabírás?*

– A „messzit” kicsit közelebről kezdem. Amikor a Kölcsey-főiskola kommunikáció szakos hallgatóinak tartok esztétika szemináriumokat, az ars poetica fogalomalkotásánál már évek óta mindig fölteszem a kérdést, hogy ki-ki mit tart fontosnak az ő személyes életében, milyen célokat tűzött, illetve tűz ki maga elé, és azt is faggatom, hogy szerintük mit kell megtenniük e célok eléréseért.

Nem kell ugyanis művésznek lenni ahhoz, hogy valaki megfogalmazza a maga ars poeticáját. Ráadásul a művészi hitvallásnak nevezett „költői művészet” eredetileg nem a művészetet, hanem a mesterséget jelölte. Az ars poetica, mint a költői mesterséggel kapcsolatos elvárások és szabályok összegzése, egyszerűen csak arról szólt, hogy milyen poétikai elvárásokat kell teljesítenie az alkotónak. S amikor a mesterség szabályaiból művészi hitvallás lett, a fogalom jelentése gazdagodott az erkölcsi tartalommal. Közösségi érdekű lett tehát a jelentés, illetve magának az alkotásnak a célja, így a művészet valamilyen szinten erkölcsi felelősségvállalás is, amelyben az egyén és a közösség viszonya kölcsönös: a művész feladatokat ad a társadalomnak (ha lehet ilyen nagy szavakat használni), de a társadalom is megfogalmazza az elvárásait. A művésznek a társadalom elvárásait ismerve kell azokat korrigálni vagy pontosítani, s nekem az a véleményem, hogy a művész soha nem mondhat le az útmutató szerepről, még ha ez az útmutatás olykor semmi másban nem mérhető, mint abban, hogy megmaradjon az emberek igénye a széppel és a jóval való mindennapi találkozásra.

Az természetesen már más irányba vezet, hogy Babits Jónása (mint ars poeticus alteregó) vagy Illyés Gyula „felelő” költője, Kosztolányi „homo aestheticusa” vagy éppen József Attila magát a mindenséggel mérő költő-énje különböző utakat mutat meg az egyén és a közösség alkotó és befogadó szereppel értelmezhető közös cselekvésében. Hiszen a műalkotás elsősorban cselekedet, s mint ilyen „az önmagáért valóság” mellett vagy ellenében gyakran a hasznossággal mérhető, noha ez a haszon nem az anyagi, hanem a lelki és/vagy szellemi gazdagodásban érzékelhető. És sokszor hiábavalónak is bizonyul a próféta-ság, az alkotó médium-mivolta, mert van egy fölöttünk álló erő, amely (aki) még a prófétát is megbüntetheti, ha kicsiny a hite, ha kételkedik a fölöttünk álló erő igazságosságában.

Amíg a hallgatók eljutnak idáig – és ahhoz, hogy eljuthassanak idáig –, mindekelőtt a saját szerepüket és feladataikat, mondhatni: küldetésüket, egyszerűbben fogalmazva, a vágyaikat, életcéljaikat kell tisztán látniuk. Hadd jegyezzem meg, hogy én már annak is nagyon tudok örülni, ha valaki egyáltalán valamilyen életcél meg tud magának fogalmazni, mert egyre gyakrabban kapok „nem tudom” választ arra a kérdésre, hogy miért van az illető a főiskolán, mit szeretne kezdeni az életével. S ha maradunk annál a fölfogásnál, hogy az ars poetica szélesebb (és hétköznapi) értelemben annak pillanatnyi összegezése, hogy számomra mi a fontos, és ez a „fontosság” milyen cselekedetekben nyilvánul meg – a rajtam kívül állók érdekében –, tehát mit miért teszek, akkor minden olyan helyzet, amikor kisebb vagy nagyobb leltárt kell készítenünk megélt és vágyott életünkről, alkalom a „hitvallás” megfogalmazására. Legyen szó művészről vagy kubikosról, költőről vagy inszeminátorról, orvosról, szobrászról vagy vasutasról – és különböző szinteken képes erre a kisgyerek vagy az öregember.

Nos, az én „mi a fontos hitvallásom” első megfogalmazása úgy kilencéves koromra tehető, ha nem tekintem annak a hatévesen született első felismerésemet, azzal kapcsolatban, hogy az egyik legjobb dolog a világon a könyv. Hatéves és egy hetes voltam, amikor az első osztályt kezdtem, karácsonyra tudtam olvasni. Ekkor keresztanyámnál jártunk, az ő könyvespolcán böngészgettem, s meglepetésében, hogy már olvasok, azt mondta, válasszak magamnak egy könyvet. Jack Londontól *A vadon szava* volt a választásom. Nagyon sok könyvnek tűnt akkor az a polcnyi kötet, hiszen nekünk otthon mindössze hét könyvünk volt. A *Biblia* túl apró betűs, *A műveltség útjainak földrajzi kötetét* megrágtá az egér, az *Orvos a családban* csak egyetlen rajz miatt érdekelt, amely a női anatómiát mutatta be, az édesanyám által hozott három Tolsztoj-kötetet nem értettem, Gárdonyi *A láthatatlan emberét* viszont az első osztály után, nyáron olvastam el először. Aztán Fekete István, a kötelezők, illetve a Jókai-kötetek következtek. Tizenegy éves koromig Újkenéz (a Tisza-parti, Vásárosnamény és Záhony közötti kis település) falusi könyvtárának mind a huszonegynéhány Jókai-kötetét elolvastam. Nagypám ekkor már igen betegeskedett, a kerti munkát az olvasás váltotta föl, s engem küldött mindig a Jókaiért. Párhuzamosan olvastam vele. Gyarapodott a könyvtárunk is, elsőtől kezdve mindig könyvet kértem az ünnepekre, a zsebpénzemből pedig Vernéket vettem és Delfin-könyveket, közben felfedeztem, hogy a padláson is van még néhány kötet félig rágott Olcsó Könyvtár kiadás. Kilencéves voltam, amikor egy betegség utáni lábadozásom közben unatkoztam, éppen nem volt otthon olvasatlan könyv, és minden előzetes megfontolás nélkül írtam egy verset. Aztán a többit. Egy év alatt tele lett egy franciakockás füzet. Ekkor jelöltem ki a jövőm első állomását: költő leszek.

Közben rákaptam az újságolvasásra, és elkezdett vonzani a lehetőség, hogy mi

lenne, ha újságíró is lennék. Aztán ötödik osztályban a magyar–történelem tanárom, Lukács István példája hagyott nyomot bennem, amikor azt mondtam, hogy én márpedig magyar–történelem szakos tanár leszek. Törtetlen volt az elhatározásom a kisvárdai Bessenyei-gimnázium első osztályáig, de ott is csak annyit módosult a tervem, hogy a történelem helyébe a francia nyelv lépett. Nyáron ugyanis egy ’56-os emigráns, falunkból való, hazaküldte Franciaországból középső fiát a nagymamához, és az első gimnáziumi osztály után én voltam a faluban a „nyelv”, noha akkor alig kaptam egy négyes osztályzatot. Szeptemberre mindenki elfelejtette, amit elsőben tanult, én pedig nyáron megsokszoroztam a szótudásomat. Míg nyolcadik osztály után az erősítette meg a költőség iránti vonzódásomat, hogy a *Kincskereső* és a *Pajtás* gyerekversek válogatásán – ahová egyébként édesanyám a tudtom nélkül küldte el a verseimet – delegáltak Szófiába, az 1979-es Nemzetközi Gyermektalálkozóra –, ekkor az ösztönzött, hogy hirtelen én lettem a legjobb franciás.

S ha ismét édesanyámat említettem, neki nagyon sokat köszönhetek. Öcsémért és értem áldozta fel az életét, jóval többet adott a természetes anyai gondoskodásnál, s igaz, hogy ő csak akkor végezte el estin a gimnáziumot, amikor én már egyetemista voltam, talán az íróvénát is tőle kaptam. Csak később kezdett verseket írni, elsősorban istenes verseket, s a 60. születésnapján azzal leptük meg öcsémel, hogy egy csinos kis kötetet adattunk ki a munkáiból 2004-ben, *Fényessége ragyogjon* címmel. Az *Ethnica* gondozta, és Komizsár János készített hozzá lavírozott tusgrafika illusztrációkat. Apám vasutasként dolgozott, tőle elsősorban azt tanultam, hogy nem akarok vasutas lenni. No és a makacsságát. Ennek leginkább pozitív oldala az volt, hogy soha nem volt hajlandó belépni a pártba. A kommunista-ellenszenv a Vitéz-ágról jött a vérembe. Erről nem tehetek, de nem is bánom. Ja, és nekem is át kellett élnem valami hasonlót: nyolcadikos koromban konfirmáltam, és az osztályfőnököm, aki a párttitkár volt, kijelentette, hogy abban az öltönyben, amelyben konfirmáltam, iskolaelsőként nem vihetem a csapatzászlót. De visszakanyarodva a pártellenes makacssághoz: apám ennek következtében csak akkor kapott fizetésemelést vagy jutalmat, ha kötelező volt. Újabb következményként pedig megalázóan alacsony lett a nyugdíja, ami relatíve így mindig csak alacsonyabb is marad.

A gimnáziumban nem arattam sikert a verseimmel, még a lányoknál sem, persze, ennek valószínű oka nem a versekben, hanem a kinézetemben lett volt keresendő. Barátnőim nem voltak – ráadásul az egyetlen fiúosztályba jártam –, de voltak barátaim. A legjobb gimnáziumi barátommal (s az óta is a legjobbal), Maticsák Sándorral készültünk ugyanarra a szakra (aztán ő az orosz mellett döntött, majd finnugrista lett). Innen tehát egyenes út vezetett Debrecenbe, a Kossuth-egyetem magyar–francia szakára. Pontosabban nem egyenes, mert volt benne egy egyéves

kanyar Szombathelyre, ahol előfelvételiként voltam katona. Hamar rájöttem, hogy a „kopaszok” és a „táposok” megalázása elől a legjobb bújóhely a könyvtár. A francia, az angol, a német és az orosz irodalom legvaskosabb könyvei jelentették a szívetet a seregben. Aztán az egyetem első két évében arra is rá kellett jönnöm, hogy milyen keveset ismerek a modern világirodalomból. Erre Bényei Tamás barátom ébresztett rá, s az ő ösztönzésére olvastam Calvino-t, Borgest, Nabokovot, Burgess-t, Pessoa-t, Amist, Sabato-t, a francia új regényt, sőt a progresszív zene iránti szeretetemet is ő ébresztette föl.

– *A gyökerek összekapcsolódnak azután tehát a műveltségszerzés talán legfontosabb ifjúkori terepével: az egyetemen. Barátságok, ahogy említetted, de nyilván tanárok s újabb életélmények, szellemi szövetkezések is inspiráltak további kibontakozásodban.*

– Igen, már itt tartunk az egyetemenél, ami a második legszebb időszak volt az életemben. Az első még most is tart, hála Istennek, az óta, hogy a harmadik házasságomból két gyönyörű lányom született. Kata ötéves, Anna már első osztályos. És éppen azért, mert ilyen második legszebb és elképzelhetetlenül sűrű volt az öt esztendő, nem is nagyon mélyednék bele a részletekbe. Inkább csak kiragadnék néhány mozzanatot.

A Tóth Dénes által szerkesztett *Egyetemi Életben* Fucskó Miklós közölte második versemet, amit még a katonaságnál írtam. (Az első 14 éves koromban jelent meg a *Kincskeresőben* – abban elírtak egy sort, s az elírások néha visszatérő módon követnek. Voltam én már Vitéz László és Vitéz János is, de sokkal jobban bosszant, ha én írok el valamit, s nem veszem észre a hibát. Legutóbb a folyóiratom által meghirdetett országos Holló László-verspályázat „*Ostoros villám*” című antológiájában maradt le az egyik szerző versének utolsó sora, mert föntebb csúszott az illusztráció. Ezért úgy kárpótoltam, hogy a folyóiratban újraközöltem a teljes verset.)

Harmadéves koromtól rendszeres szerzője lettem az *Egyetemi Életnek*, akkor már Turi Gábornál. Ennek volt köszönhető az, hogy végül újságíró is lettem. Bényei József, a *Hajdú-Bihari Napló* főszerkesztője figyelt föl az írásokra, illetve a negyedév után – az építkezéseknél vállalt segédmunka mellett – az újságnál eltöltött nyári gyakornoki munkámra. Amikor ötödéves koromban a két hónapos franciaországi ösztöndíjból hazaérkeztem, kikért az egyetemről, így gyakornok voltam a lapnál, majd a diplomával együtt újságírói állásom lett.

Én mindig sok dolgot csináltam párhuzamosan. Tanultam, de közben, harmadéves koromtól, franciaóra-adó voltam a Teológián. Fölvettem harmadik specializációs szaknak a huszadik századi irodalmat, heti nyolc órában, így az egyes félévekben akár negyvennél is több órámm volt. Csontos Jánosék beindították a *Határ* című folyóiratot, ott verseim jelentek meg, tanulmányom a kanadai fran-

cia költészetről, műfordításaim Paul Eluard-tól. Tudományos diákköri dolgozatom első díjas lett, Jacques Roubaud költészetéről. (Roubaud-val egyébként csak 1992 januárjában, második párizsi ösztöndíjam idején találkoztam személyesen. Csakúgy, mint Guillevic-vel, akinek Gorilovics Tivadar ajánlott be. Guillevicről szintén írtam tanulmányt, verseit fordítottam, a szakdolgozatot egyik kötetéről írtam.) Tagja voltam az *Alföld Stúdió*nak, a folyóiratban verseim jelentek meg, illetve az 1991-es *Más vagy* antológiában egy esszém Paul Valéryről. Elkezdtem ugyanis Valéryvel foglalkozni, s általános iskolai tanárkodásom idején még úgy terveztem, hogy a doktorit belőle írom.

Tudom, nehéz követni, de az első *Napló*-év után nyolcan felálltunk, amikor az osztrákok megvették a lapot, és megindítottuk a *Debreceni Krónikát*. Ha az *Egyetem* *Élet* után a *Napló* igazi újságíró-iskola volt, a *Napló* után a *Krónika* még igazibb. Előtte cikkeket írni tanultam, most már lapot készíteni is. Néhány hónap után elfogyott a pénz. Franciát tanítottam, majd Tuza Tibor meghívott a Fazekas Mihály Általános Iskolába. Közben megjelent az első verseskötetem 1991-ben, *Lázadó galamb* címmel, a Partium Irodalmi Társaság kiadásában. Ha az alkotói pályafutást az első kötettől mérjük, akkor éppen az idén, 2011-ben van a 20 éves jubileumom!

Erre a megjelenésre egyébként Burkus József festőművész ösztönzött, ő készítette az illusztrációkat és szedte össze a pénzt a kiadáshoz –, majd a második, az *Évszakok, szavak álmok*. Ez 99 + 1 haikut tartalmazott, időmértékben, számos formai, avantgárd újítással, amit az is jelez, hogy a *Párizsi Magyar Műhely* közölt belőle egy csokrot. Papp Tibornak még Párizsban, a Pascal utcai stúdiójában mutattam meg a készülő anyagot. Erre amúgy Szepes Erika is fölfigyelt, be is emelt néhány példát, rövid magyarázatokkal a *Mai magyar vers* című kétkötetes monográfiájába.

Ennél is nagyobb megtiszteltetés volt azonban eme időszakból, hogy Kiss Tamás a Lakitelek Alapítvány által felajánlott irodalmi ösztöndíjat a 80. születésnapján mint „utódjának”, nekem ajándékozta. Nem fogadta el az *Alföld* javaslatát, engem választott. Azóta nem igazán szeret az *Alföld* – persze, ennek komolyabb oka van, mert én nem férek bele abba szellemiségbe az inkább konzervatív fölfogással –, noha Aczél Gézával jó a kapcsolat, még egy tanulmányomat is közölte Paul Valéryről, és ő javasolta, hogy vegyenek föl a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületébe.

De hogy ne ugráljak annyit: 1993-ban visszahívtak a *Napló*. Elhagytam az ötödikeseimet – még ma is van egy kis lelkifurdalásom miatta –, és egy viszonylag unalmas, noha változatlanul mozgalmas hét év következett. Megjelent az *Ébredés* című kis lírai prózakötetem Kiss Tamás ajánlásával, majd a Csokonai Kiadó gondozta a Burai István grafikáival készült *Repülnél lenni* című verseskötetemet. Ezt

S. Varga Pál ajánlotta, illetve lektorálta. Ő a „líra utóvédharcosának” nevezett, és lehet, hogy egyoldalú volt a rezignációt illetően, hiszen akkor még a verseim is egyoldalúak voltak, a csöndes harcos jellegben azonban, azt hiszem, nem tévedett.

Belekezdtem az első regényembe, hogy ne legyen olyan unalmas az újságírás, hiszen született kulturális újságíróként fogyott a lábam alól a talaj, és ebben a korábbi barátomnak, a főszerkesztővé lett Porcsin Zsoltnak is lehetett valamilyen szerepe. Az újságírásban nincs méltatlan feladat, mert a legapróbb hír is fontos, ám nem csak erre vágytam. Hiába jelent meg 1998-ban a *Kékeziüst* című verseskötetem és a Holló László grafikáira írt *Lángból riadó angyal* című verseskötet, amelyért megkaptam a Holló László-díjat, talajtalan lettem. Amikor előálltam az ötlettel, hogy szeretnék PhD-tanulmányokat folytatni, s támogatná-e a cég ezt, a főszerkesztő azt mondta, az újságnak nem érdeke, hogy doktorok írják. A második házasságom is kezdett megromlani, gyakran kerestem a borban a hétköznapokból hiányzó álmot. 2000-ben elvált az utam a *Naplótól*. Egyéni vállalkozó lettem, fő tevékenységi körömként még ma is, mellékfoglalkozású vállalkozóként, az van beírva, hogy író, költő. Ekkor már óraadó voltam a főiskola kommunikáció szakán, itt indult be az országban másodikként a kommunikáció szakos képzés. Az említett első regény, *Az öröm alján* 2000-ben megjelent a Csokonainál. Egy különös szerelmi háromszög, egy önismereti utazás, pontosabban, egy én- és boldogságkeresés allegorikus története. Igen érdekes, hogy elsősorban a nők szeretik olvasni. Még ma is. A könyv elfogyott, itt-ott bukkan föl egy-egy antikvár példány. Ma már másként írnám meg, mert többet ismerek a világból. Nemrég a feleségem azt mondta, hogy szerinte nem tudnám átírni, mert egészen más ma már az élet-érzés.

No, az ilyen észrevételek is arra döbbsentenek rá, hogy mennyit változik akár 10-12 év alatt a világ. És én is. Tíz éve egyszer megkérdezték, talán valamelyik rádióműsorban, hogy melyik korban szeretnék élni. Akkor azt mondtam, hogy a fiatal Krúdy korában, a századfordulón, úgy az első világháborúig. Most azt mondanám, hogy nem szeretnék akkor élni. Hogy hol és mikor szeretnék? – 2011-ben, Debrecenben! Mindig és mindenkinek, akkor és ott kell tartalmasan élnie, ahol és amikor felteszi magának ezt a kérdést. Mindennek oka és következménye van. Én egyszerre hiszek az Isten gondviselésében és a pillangó-hatásban. Minden cselekedetünk befolyásolja az összes későbbi tettünket, azaz: az életünket. Ez azt is jelenti, hogy ha itt és most jól érzem magam – tehát csak alkotói elégedetlenségem van, amúgy pedig csak az a fontos, hogy legyen hol lakni, dolgozni, és gondoskodni tudjak a gyerekeimről, és nem akarok meggazdagodni, de a szellemi és lelki gazdagságról nem mondom le –, akkor minden korábbi bűnöm, rossz sorsom, rossz választásom, szenvedésem stb. értelmet kap. Mert ha egyszer nem döntöt-

tem volna „rosszul”, az életem más irányt vesz, és lehet, hogy most nem érzém jól magam, nem azt csinálnám, amit szeretek.

Az utóbbi amúgy csak öt évvel ezelőtt tudatosult bennem, talán a legutolsó pilanatban, amikor még lehetett tenni valamit a saját sorsomnak abba az irányba tereléséért, amit konfirmációs áldásként kaptam. Hogy harcoljam meg a hitnek szép harcát, hogy hosszú életem lehessen. Öt évvel ezelőtt még negyvenéves voltam, értem ezen, hogy még nem töltöttem be a negyvenegyét. Hogy is mondta Marcus Aurelius nyomán Márai? A férfiember negyvenéves kora után felelős a saját arcáért. Addig lehet szertelen, addig nem is érik meg igazán. De negyvenéves kora után már nem tud változni. Én hiszem, hogy még időben változtam. S talán az elmúlt öt év igazolja is azt, hogy még időben sikerült a legfontosabb döntést meghoznom. A kisebbik lányom születése után fölhagytam a kocsmázással, egyik napról a másikra letettem a poharat. Kicsit képletesen bánva az idővel: egyik héten, miután az intézetvezető az ötlet mellé állt, beindítottam a főiskola kommunikáció- és médiatudományi intézetének tudományos folyóiratát, a *Mediáriumot*, a következő héten pedig elkészítettem a *Néző • Pont* első kis füzetecskéjét...

– *Pályád első szakaszát, könyveid egy részét felemlergetve, sikereidet, küzdelmeidet felelevenítve magad is tudatában lehetsz a sokműfajúság, a kísérletező kedély igézettségének. Téged a szerénység természetesen visszatart ennek az értékösszegnek a felbecsülésétől és méregetésétől, de engem lenyűgöz bámulatos sokszínűségével, s mondhatni polihisztori bátorságával és gazdagságával. Könyveid lassan a félszázhoz közelítő seregének nagyjából a fele líra és próza, életrajzi, vallomásos elbeszélés, a többi tanulmánykötet, monográfia, vagyis értekező, elméleti munka. Holló László alakját például életesen és művészetkritikai szemszögből is többféleképpen felidézted, de vizsgáltad Ady, Móricz, Krúdy, Móra Ferenc, Radnóti publicisztikáját („hiánypótló” és „érdekfeszítő” módon, a Móricz-könyv lektorának, Görömbei Andrásnak a méltató szavait idézve), miközben a kortárs képzőművészet számtalan életművét értelmezted Égerházi Imrétől Józsa Jánosig, doktori disszertációt írtál a magyar naiv festészet folklór-motívumairól, elemző esszék sorozatát adtad közre az etnográfia, a művelődéstudomány, a kommunikációtan, a kultúranropológiai honismeret tárgykörében. És hatodik évfolyamához, negyvenedik számához érkezett önálló lapod, a *Néző • Pont*, amelyet egyedül írsz tele saját műveiddel, s amely rendkívüli és rendületlen figyelemmel szemlézi végig az aktuális könyvek, kiadványok, kiállítások, hangversenyek, művészeti rendezvények összkulturális világát, hitelesen reprezentálva a régió és a Kárpát-medence szellemi életének megannyi rezdülését. Hogyan lehet mindezt győzni – s milyen egzisztenciális tanulságokkal felvérteződve?*

– Az elmúlt húsz évben versíróként, részben prózaíróként, művészeti írássokat közreadó valakiként, újságíróként-szerkesztőként, de oktatóként, az ehhez kapcsolódó tudományos és kutatói tevékenység eredményeként tankönyv- (vagy

jegyzet-) és monográfiaíróként egyaránt számos változáson mentem keresztül. De leginkább emberként. Amikor az úgynevezett polihisztorságot emlegeted, én csak azzal tudok védekezni ellene, hogy inkább poeta doctusnak lehetne nevezni, ha már mindenáron címkézni kellene.

A Radnóti publicisztikai tevékenységét feldolgozó kismonográfiámban, mely a centenáriumra jelent meg, Radnóti példáján keresztül érintettem ezt a kérdést. Ő ugyanis a magyar irodalom doktora volt, Kaffka Margitról írta disszertációját. Öninterjújában emlegette, hogy a kifejezésen mindenki mást ért. Egyébként csakúgy, mint a polihisztorságon. De azt a kérdést is fölvettem, hogy: „Fontos ez?” Ő úgy közelítette meg a karaktert, hogy ha Csokonai és Arany poeta doctus, illetve, ha az anyag természetének és törvényeinek valamilyen „tudományos ismeretét” is feltételezzük, akkor szeretne az lenni, mert ez az alkotói minőség vagy attitűd talán minden igaz művészet feltétele. A költészet és az irodalom anyaga elsősorban a nyelv. Kosztolányi nem véletlenül kapcsolta össze a nyelvet a lélekkel, tehát a költészet és az irodalom anyaga a lélek is.

Ha a lelket nemcsak társadalmilag értelmezzük, mint egy közösséget jellemző vagy összetartó lelkiséget (avagy erkölcsöt, kulturális kánont, értékrendet), hanem olyan „anyagként” vesszük figyelembe, amely az immanenciát összekapcsolja a transzcendenciával, az anyagot az emberfölöttivel, akkor a poeta doctusnak művészete anyagként ezt az immanenciából a transzcendenciába vezető közeget kell megvizsgálnia és megismernie. S mivel bármilyen művészi tevékenység a kommunikációnak egy magasabb szintjét jelenti, elkerülhetetlen, hogy az ember eljusson a társadalom vizsgálata után a nyelv, a nyelv vizsgálata után a lélek, a lélek vizsgálata után a szakralitás megismerésének vágyáig. Húsz év alatt eljutottam idáig. Az első verseskötetem már szépen meg volt tűzdelve ezzel a transzcendens titokkereséssel. Aztán a lelket, de sajnos, elsősorban csak a sajátomat, a szerelmes verseken keresztül próbáltam megismerni. Nem tudtam, hogy a szerelem alkalmatlan arra, hogy megismerjük benne a lelket. Fordítva igaz: a lélek megismerésében fedezzük föl, hogy milyen a szerelem. Mert a szerelem nem vágy, nem menekülés a magány elől, sokkal inkább menekülés a halál elől. De így is csak eszköz marad, és háttérbe szorítja a szeretetet. A szerelem biológia és kémia, a szeretet viszont teológia. Az égi szerelem nemcsak dimenziójában magasabb rendű, hanem minőségében is. Tehát a lélek megismerésének vágya nem a szerelem, hanem a szeretet felé vezet. A szerelem illúzió, a szeretet bizonyosság. Nos, a szakralitás vizsgálata, a szakrális művészet vagy a szakrális kommunikáció iránti érdeklődés nálam lassan összekapcsolódott a vizuális antropológia és a vizuális kommunikáció kutatásával. Pontosabban, fordítva: a vizuális antropológiától és kommunikációtól jutottam el a szakralitás felé, ami – ugyancsak az immanenset magában foglaló transzcendens jegyében – értelmezhetetlen a profán nélkül.

Jogos a kérdés: hogyan kerül egymás mellé a költészet és az irodalom meg a vizuális antropológia és a szakrális kommunikáció, meg még annyi minden más. Amikor az imént a polihisztorságot faggattad, én azt mondtam, hogy maradjunk inkább a poeta doctus megnevezésnél. Már csak azért is, mert a bölcsészetet és a társadalomtudományokat én csak a módszereket illetően tekintem tudománynak, mert valamilyen művészi érzékenység vagy látásmód, valamilyen alkotói attitűd nélkül fabatkát sem ér az egész, ellentétben a természettudományokkal. A válaszhoz legelőbb azt lenne jó tudni, hogy ki vagyok én, minek tartom magamat. Mint említettem, a vállalkozói igazolványomban az szerepel, hogy költő és író vagyok. A számos folyóirat- és antológiapublikáció mellett megjelent kilenc verseskötetem, a tizedik Szondi Györgynél van, a tizenegyediket, a Debrecen-versek kötetét most szerkesztem. Természetesen a legkedvesebb munkák között van az első, de nem ez a legfontosabb. Fontosnak tartom azokat, melyek valamilyen új dologról vagy egyszerűen a saját megújulásomról tanúskodnak. Ilyen volt a második, az időmértékes haikuk kötete. Ilyen volt a Komizsár János festőművésszel közösen kiadott *Színekre szavak...* Ez egy olyan kísérlet volt, ahol társalkotók lettünk, de nem csupán a szöveget illusztráló képek vagy a képeket kísérő versszövegek tekintetében. János műtermében születtek a versek, a frissen készült akvarell lapokra írtam rá, elég sok munkáját el is rontottam. A kötetben megjelentek a kézzel a képekbe írt lapok, és az olvashatóság kedvéért a verseket külön is kiszedtük. Legizgalmasabb vállalkozásomnak a *Beszédgyakorlatokat* tartom, ez 2009-ben jelent meg. Minden betű és betűpár, illetve néhány, fonetikailag nehéz kapcsolat (például a *c* és a *cs*, az *s* és az *sz*, az *u-ú* és az *ü-ű* együtt) külön verset kapott, tobzódó alliterációkkal és belső betűrímeikkel, sőt, a hasonulások miatt másként ejtett betűk is az adott versbe kerültek. Ez szinte erotikus tobzódás volt a nyelvben, de mindegyik versnek van egy jól nyomon követhető narratívája, tartalmi olvasata is. Az egyes hangokra koncentráls szinte automatikusan hívta elő a szavakat, a szavak aztán maguktól írták a verset. S mivel néha nemcsak meglepő, de humoros kapcsolatok jöttek létre, a pajzán tartalom mellett a groteszk humor is egyre erőteljesebb lett. A legutóbbi verseskötet a tavalyi könyvhétre jelent meg a debreceni Tóth Kiadónál, *Az esőnek lába van* címmel. Ez azért fontos, mert ez az első gyerekverskötetem, és a címlapot, illetve a belső illusztrációkat a két lányom óvodás rajzai adták. A gyerekversekből lassan készül a második kötet is. Jólesett az olyan vélemények sokasága, hogy végre egy könyv, amelyik embernek nézi a gyereket is, és feltételezi róla, hogy egyszerre érzékeny és értelmes lény.

Ami a prózát illeti, van egy kispróza-kötetem, és megjelent négy regényem, most írom az ötödiket, a *Babonaköröket*, amelyből már az *Agria* is közölt egy hosszabb részletet. A buszos novellafüzérem néhány éve majdnem elkészült, de máig sem fejeztem be. Pedig a *Magyar Napló* rendszeresen közölt belőle novellákat. A legja-

vát talán majd felhasználom egy vegyes novellakötetben, ha nem veszik el az időmet a regények. Most, hogy belegondolok, akár különösnek is tarthatnám, hogy szinte mindegyik hosszabb prózám a fikció és a valóság közötti én-keresésről és önértelmezésről szól. Bizonyos vonatkozásaiban még a Holló László életéről írott *Szent Antal megkísértése* című regény is.

Izgalmas feladat volt a *Szent Margitok öröksége*, mely Újszentmargita településtörténetét, monográfiáját helyettesíti. 2007. augusztus elején éppen nyomdába adtam a *Néző • Pont* 6–7. vaskos kötetét, s gondoltam, pihenek vagy két-három hetet, értem ezen, hogy csak a hajnali munkát tartom meg. De már másnap délután felhívtak, hogy elvállalnám-e egy könyv megírását. Újszentmargitán összegyűjtötték a településre vonatkozó összes történelmi, néprajzi, helytörténeti, földrajzi, gazdálkodási, egyház- és iskolatörténeti alapadatot, de a falu vezetősége azt szeretné, ha nem egy szokványos falutörténetet adnának ki, hanem egy olyan könyvet, amely annak is érdekes lehet, aki nem újszentmargitai. Egy regényes falutörténetre gondolnának... Egy hónapom van rá... Nem az vonzott, hogy ez volt az első könyv, amelyért tisztességes honoráriumot fizettek, hanem a kihívás, hogy a mások által összegyűjtött anyagból megszületik-e egy történet, és azt végig tudom-e vinni.

Többször elmentem a faluba és a környékére, bejártuk a terepet, a tanyarészeket, az erdőt, mindent. Kapóra jött a néprajzi és folklór előtanulmányom, számos adalékkal azonnal ki tudtam egészíteni a gyűjtést. Előny volt, hogy falun nőttem fel, sok vonatkozásban hasonló világban, ráadásul szintén a Tisza-parton. A főszereplőm egy Zoltán nevű fiatalember lett, aki néprajz szakon végzett, a városban lakik, de a gyerekkori nyarakat a margitai nagyszülőknél töltötte, aztán az egyetemi szemináriumi és terepmunkákhoz is innen gyűjtött. Ez igazolta a faluról szóló, többnyire általa felidézett történetek hitelességét. A megírás idején játszódott a cselekmény: és Zoltán visszamegy a faluba, biztosítási ügynökként hátha sikerül néhány kötvényt aláíratni. Nem leli helyét a világban, talán a gyerek- és ifjúkorban megtalálja azt a pontot, ahol rosszul döntött. Valamilyen formában tehát itt is pillangó-hatás érvényesül. Felidézi a tukai tanyai lánnyal való kapcsolatát, egy elvarratlan szálát. Aztán meghozza a döntését. Közben persze megismerkedünk a falu egész történetével, a középkortól napjainkig. Három hét alatt készen lettem.

Aztán másnap belekezdtem a Medgyessy Ferenc szobrászművész életét is magában foglaló metafizikus művészeti krimi írásába. *A táncosnő halála* a szobrász halálának ötvenedik évfordulóján jelent meg, 2008-ban, és ekkor is játszódik, egyetlen nap a történet ideje. Egészen sikeres lett, annak ellenére, hogy a művészet valóságot átalakító szerepéről is szól, és annak ellenére, hogy az országos könyvhálózatba nem került be. De a hatszáz példányból talán ha húsz vagy harminc maradt. Közben kijött egy kisregényem, a *Báránkyönnyek*, mely az önértelmezést

a magunkról való igazmondás tükrében vizsgálja. A most készülő *Babonakörök* egy mai boszorkányhistória, alapeszméjében tulajdonképpen folytatása *A táncosnő halálának*, de erről többet még nem szeretnék mondani.

Aztán doktor is vagyok, a néprajz és a kulturális antropológia doktora. PhD-fokozatomat a folklór és a naiv művészet kapcsolatáról írott disszertációval szereztem meg 2002-ben. Ujváry Zoltán professzor mentorom ösztönzésére, s ő ajánlotta az orientációt is, hogy a folklór és a művészet találkozhatna a kutatásaimban. Egy évtizede folyamatos a kulturális, ezen belül a vizuális antropológia kutatása a mindennapi gyakorlatomban. Számos kritikám és tanulmányom jelent meg a területen s újabb öt monográfiám. Közülük a legfontosabb a böszörményi tanyavilág képes naptárát bemutató könyv, az *Ethnica* gondozásában. Elkészült a habilitációs disszertációm is, amely egészen új megközelítésben tárgyalja a naiv művészetet, annak vizuális antropológiai, esztétikai és etnokommunikációs, mágiikus és képi illokúciós funkcióit. Kicsit fájlalom, hogy noha éppen Bartha Elek ösztönzésére fordultam ebbe az irányba, a kandidálásomat a habilitációs címre mégis mellékesen kezelik. Néha olyan gyanúm is van, hogy mivel alapjaiban egy új megközelítésről és vizsgálati módszerről van szó, nem is nagyon értik. De ezen nem kell meglepődni, a naiv művészetet nagyon kevesen tudják rangján és funkciójában kezelni. De ha jól belegondolok, mégsem fájlalom a témám és személyem mellőzését, mert nincs fölösleges munka. Éppen ezek a vizsgálatok vezettek egy újabb irányba.

De még mindig nem adtam választ arra, hogy mi vagyok. Főiskolai docens, a kommunikáció- és médiatudományi intézetben tanítok. Sajtó- és publicisztikatörténetet, újságírás-gyakorlatot, esztétikát, vizuális és szakrális kommunikációt, egyházi sajtót, kreatív írást, kiadványszerkesztést, hogy csak néhány fontosabb területet említsek. Ide kapcsolódóan nyolc jegyzetem és monográfiám jelent meg, a legfrissebb, kétkötetes esztétikai kommunikációs munkám az idén, év elején. Ebben van sajtó- és publicisztikatörténet is. Fontosnak tartom a sok irányba nyitó, *A tükör hatalma* című új munkát, mely több következő könyvet alapoz meg, készít elő. Ebben a ciklusban önálló kis sorozatot adnak a szépíró-publicisták újságírói életművét feldolgozó monográfiák. Megjelent az újságíró Móra Ferenc és Móricz Zsigmond monográfiája, az említett Radnóti-könyv, s már csak az utolsó simítások hiányoznak az újságíró Krúdy Gyula monográfiájához. Jövőre talán azt is befejezem, majd vár rám Márai Sándor és Kosztolányi Dezső, utána Mikszáth Kálmán, hiszen folyamatosan gyarapodnak a feljegyzéseim és résztanulmányaim. Bevallom, nem szeretem, ha újságírónak neveznek, noha, lapnál vagy lap nélkül, 23 éve aktív újságíró is vagyok. 2010-ben igen megtisztelő, bár sajnálatosan rövid ideig tartó felkérést kaptam Csontos Jánostól: a *Nagyítás* című kulturális és közéleti hetilap munkatársa, képzőművészeti szerkesztője lehettem, szeptember elejéig, a lap meg-

szűnéséig (hivatalosan a megjelenés szüneteltetésének kezdetéig). A kilenc hónap után egy olyan újszülött jött a világra, melyet elhagytak a szülei, kihátrált mögüle az új kurzus. Ezért én nem tudom elhinni, hiszen a saját bőrömön éltem át, hogy tényleg fontos lenne a kultúra a nemzeti gondolkodást orientáló hatalom számára. Továbbra is megrögzött konzervatív és jobboldali vagyok, de nem tudok hinni a politikának. Sokkal inkább az emberi, az egyéni és kisközösségi teljesítményben hiszek. Abban, hogy a létrehozott értéket még a hozzáadott érdektelenség sem tudja megsemmisíteni. Megyejárásom során most éppen azt igyekszem feltérképezni, a *Néző • Pont* vállalásaként is, hogy a nemzeti kultúrát akár nulla forintból is hogyan mentheti meg a helyi érték.

Mit használnék akkor az újságíró kifejezés helyett? Esetleg a szerkesztőt vagy még inkább a művészeti író. Ha nem számítom a már említett könyveket, melyek közül több is e területhez sorolható, és nem számítom a *Néző • Pont* folyóiratot, van hét ilyen könyvem is, melyek közül kiemelném *A mozdulat halála éltet* címmel, 2005-ben megjelent tanulmány- és esszékötetemet, a Holló László születésének 120. évfordulójára kiadott, Holló 120 aktgrafikáját bemutató monográfiát, a Józsa János művészetéről, illetve grafikai munkásságáról írott könyveket. S most készül a Holló László életműfestményeit interpretáló, a maga nemében szintén rendhagyó könyv, melyet 2012 márciusában kellene bemutatni.

Ha tehát azt kérdezi valaki, hogy „minek nevezzetek?“, erre azt tudom válaszolni, hogy döntse el ő maga. Ha azt kérdezi, hogy „min dolgozik?“, akkor sincsen könnyebb dolga, mert sorolom: két új verseskötetem készül, illetve készült el. Írom az új regényemet. Írom a képzőművészeti (Holló-)elemzéseket. Szeretném befejezni az újságíró Krúdy monográfiáját. A Tiszántúli Református Egyházkerületnél kiadásra vár a protestáns exlibrisekről, mint a kálvinista identitás lenyomatairól, írt monográfiám. Most kaptam egy fölkérést az észak-alföldi régió kulturális életét bemutató album szöveges részének megírására. Készen van a habilitációs disszertációm, s ezt idővel könyv formájába is átdolgozom. Elég szépen haladok az Angyali üdvözlés- és az Istenszeme-motívumok transzcendens kommunikációs magyarázatával, utóbbi egy tematikus tanulmánykötetbe kívánkozik majd, előbbi, az *Angyali üdvözlés* néhány éven belül biztosan megérdemelhet egy önálló albumot. Folyamatosan publikálom a vizuális kommunikáció (vagy képretorika) területén is az eredményeket.

Nézőpont, avagy a *Néző • Pont* kérdése az egész... De mielőtt erről beszéljünk, megelőzők egy kérdést, amit gyakran föltesznek nekem, tudniillik, hogyan lehet mindezt egyedül? Nos, egyáltalán nem egyedül. Nekem szerzőtársam az Isten, vagy még pontosabb, ha azt mondom, hogy szerzőtársam vagyok Istennek. Hogy kicsit profanizáljam ezt, illetve parafrazáljam a szlogent: mindez nem jöhetett volna létre, ha nincsen Isten. Minden egyes betűben és képben ott érzem a jelenlétét, noha kiábrázolhatatlan, és a betűim gyakran profán minőségbe hozzák vissza a Szentet.

– Múzeumok, képgalériák, könyvtárak, színházak, koncerttermek, templomok, művelődési házak, iskolák, konferenciák eseményeinek vagy otthonosan hűséges és lankadatlan krónikása (meg persze szereplője), falun és városon, tanyán és metropoliszban. Ezernyi kiállítást nyitottál meg, benne élsz a kulturális közélet sűrűjében. Mik a legfőbb emberi tapasztalásaid e kultúrmisszió betöltése közben? Egyáltalán: miképpen szántad rá magad például a Németh László-i lélegzetvételű (és mai körülmények között igazán páratlan) vállalkozás, a saját folyóirat elindítására; konkrétan hogyan sikerült ezt annyi energiát mozgósítva és koncentrálni megvalósítani?

– A képzőművészeti közéletben való részvételem is ugyanolyan hosszú (vagy rövid) múltú, mint a kötetpublikációk kezdete, illetve néhány hónappal előbb kezdődött. Az első verseskötetre rábeszélő Burkus József fölkerít, hogy nyissak meg egy kiállítását, az akkor Biogal éttermében. Miután belementem, akkor mondta meg, hogy ebédidőben lesz a megnyitó. Mindenki eszik, én meg beszélni fogok. Eszembe sem jutott, hogy olyan szöveget írjak, amitől megáll a kanál vagy a villa a „közönség” kezében. Mégis így történt, sokan abbahagyták az evést, és elkezdtek arra figyelni, amit a képekről mondok. Illetve, nem is a képekről, hanem a kiállítás apropóján az életről és a halálról. Egyébként tényleg nehéz úgy enni, ha valaki közben a halálról is beszél. 1990 végén aztán már a belvárosban nyitottam meg kiállítását, és azt nemcsak üzemi dolgozók, hanem művészek, galériások is hallották. Rögtön meg is hívott egy galéria egy Félégyházi László-émlékiállítás megnyitására. Majd egy festőművész, utána egy másik galériás. Következett Baráth Pál, aki elég gyorsan megismertetett a debreceni kortárs művészekkel. Az újságban egy műteremriport-sorozatot is elindíthattam 1993-tól, majd a *Kortárs katalógust*. Amiért néhányan megorroltak rám: nem szerettem különbséget tenni a professzionális és az amatőr között, engem inkább a valódi teljesítmény és az ihlettség vonzott. Nem a „papír”, a végzettséget igazoló dokumentum érdekelt, hanem az, hogy a művész mit tud az emberből és az emberfölöttiről. Megpróbáltam a színek és a festékretegek mögé látni, ahol az embert is kerestem és a „nem-emberit is”. Csak ezt még nem fogalmaztam meg így. Ekkor fogadott barátságába Bényi Árpád, utána Szilágyi Imre.

A '90-es évek közepén a Hajdú Táncegyüttest kísértem egy erdélyi útra. Azt elfelejtettem mondani, hogy akkor még nemcsak az irodalomról s általában a kulturális közletről írhattam, de színházi és tánckritikákat, bábszínházi recenziókat is. Első önálló költői estemet Koroknai Katalinék szervezték nekem a Tánc Világnapjára a Vojtina Bábszínház színpadán. Hazafelé jövet eszembe jutott, hogyan lehetne a képzőművészetet is társítani a tánchoz. Rendezzünk „egy + egy” kiállításokat. Egy hónapon keresztül csupán egyetlen kép van kiállítva az együttes székházában, a megnyitón egy táncot választanak hozzá. Nagy sikere volt, több

évig ment a sorozat. Ezt idéztük vissza az általam szerkesztett, kétrészes előadásban, melynek *Égig érő bánat ellen* volt a címe, verseim mögé még mozgásszínpadí betéteket is koreografálhattam. A Csokonai Színházban volt az előadás, később az együttes fölkerült egy végleges „Kiváló” minősítésre aspiráló műsor összeállítására, s összekötő szöveg gyanánt verseket írtam a táncok közé. Megkapták a végleges minősítést.

Egy darabig, nagyjából az első tíz-tizenkét évben elraktam a meghívókat, vezettem listát, később csak időnként összeszámoltam, hogy nem vállalok-e túl sokat. Úgy 800 megnyitó után (művésztelepek, egyéni és csoportos tárlatok, határon túli kiállítások követték egymást, Mátészalkától Sopronig) abbahagytam a számolást. Az utóbbi években a tánc mellé a filharmonikus és kóruszene kapcsolódott be, Kocsár Balázs kért meg először, hogy a hangverseny előtt ne egyszerű műsor-közlést adjak, hanem a szükséges darabismertetések mellé gondoljak ki valamilyen lírai vagy éppen expresszív ráhangolást. Ezzel is megpróbálkoztam, sokszor visszahívtak, az előző évadban például a Kodály Kórusral és a debreceni filharmonikusokkal többször is szerepeltem, szerencsére csak prózában. Semmilyen hangszeren nem játszom, és nem tudok táncolni sem, de a zene fontos inspirációs forrásom, majdnem olyan fontos, mint a képzőművészet, a táncot pedig belül érzem. Nem mozdulok, de legbelül én is táncolok.

Ez talán összefügg azzal is, hogy számomra mit jelent a költészet. A vers, a jó vers egyszerre zene, tánc és festmény. Számomra fontosak a költői képek, hiszen semmi más eszközünk nincsen a versvalóság érzékivé formálására, csak a szó, és szavaink a képektől lesznek érzékiek. Fontos a vers zeneisége, a ritmusa, a szavak és mondatok olyan ölelkezése, mint amilyen a tánc, ahol az egyik mozdulat halála egyúttal a másik mozdulat megszületése. A tánc egyetlen pillanatában ott van a mindenség, ilyen értelemben – noha kezdetektől fogva elsősorban a rítusokat kísérte – kifejezően szakrális minőséget képvisel. Van egy rövidebb hitvallásom is a költészetéről, bár az nem az enyém, hanem a Sütő Andrásé. Az *Anyám könnyű álmot ígér* egyik részében az író a szomszéd, szegről-végről rokon, kislánnyal beszélget, aki Petőfi-verset olvas. Ő válaszolja a következőket az író kérdésére, hogy miért szereti a verset: mert ő is tudja ezeket a szavakat, csak neki nem jutnak az eszébe. Tulajdonképpen ez is egy igen találó megfogalmazása a költészet lényegének. A lehető legtermészetesebb, elemi megnyilvánulási forma, mégis a döbbenet, a ráismerés erejével hat.

S elérkeztünk lassan a folyóiratomhoz. Minden mindennel összefügg. Az ötlet már korábban is megfogalmazódott bennem, de csak 2006-ban robbant ki, amikor úgy döntöttem, az utolsó pillanatban még változtathatok az életemen, illetve viszsztatérhetek az elrendelésemhez. Nem jó bujkálni Jónásként a fensőbb akarat elől, mert előbb-utóbb úgyis lenyel a cethal, és kiköp ott, ahová meg kell érkezniem.

Németh László folyóiratát, a *Tanut* természetesen már az egyetemi tanulmányaimból ismertem, a specializációs szakomon Görömbei András kiváló órákat tartott, egyebek mellett Németh Lászlóról is. Amikor a sajtótörténettel kezdtem foglalkozni, még a '90-es évek végén, mert a könyvtár szakon kaptam egy sajtótörténeti kurzust, és lassan beleástam magam a publicista újságírók életműveibe is – máig azonosulva Márai Sándor hitvallásával, miszerint „Általában jobb szeretem azt a fajta újságírást, amely hasonlít a költészethez, mint azt a költészetet, amely hasonlít az újságíráshoz” –, feltűnt, hogy előbb Bródy Sándor indított „egyszemélyes folyóiratot”. A *Fehér könyvet* 1900-ban adta ki, minden hónapban egyet, s valóban könyvformátumban – sikerült két eredeti számot beszereznem belőle –, de folyóiratszerűen. Anyagi támogatás híján egy év múlva megszűnt a *Fehér könyv*, s bár később újra próbálkozott vele, nem lett átütő siker. Volt abban folytatásos regény, novella, portré, színi- és könyvkritika, tárca, kommentár. Nagy Lajosnak is volt egy hasonló folyóirata, a három számot megélt *Különvélemény*, s ilyen volt Szabó Dezső *Lúdas Mátyás Füzetek* vállalkozása. Senki nem véste kőbe, hogy folyóiratot szerző- és szerkesztőgárdának kell készítenie, s talán eddig is kiderült, hogy engem vonzottak és vonzanak az embert próbáló kihívások. Úgyis annyi mindennel foglalkozom, és úgyis lusta vagyok (vagy nincs időm) arra, hogy a folyóiratokat bombázzam írásaimmal, ezért a leginkább kézenfekvő, ha a saját folyóiratomban közlöm az aktuális és folyamatos termést. 2006. december elején, 48 A/5-ös oldalon, megjelent a *Néző • Pont* első évfolyamának első száma, a főiskola nyomdájában készült, házi sokszorosítással, 200 példányban, 30 ezer forintért. Karancsi János rögtön megkeresett, hogy a nyomdájában, anyagköltségért, haszon nélkül, nyomdai formát ad a folyóiratnak, 2007 elején már 112 oldalon és 300 példányban jelentem meg. Évente hat szám, a vastagabbak összevont kötetek, már ekkor volt 176 oldalas kiadványom, s 2009 elején egy 288 oldalas is megjelent. Beállt a példányszám úgy 600-ra, de volt 900 példányos is, például a 19. kötet, melyben egy addig ismeretlen Ady Endre-levelt közölhettem. Most készül a negyvenedik kötet.

– *Közben bravúrosan egy ismeretlen Ady-szövegre is ráleltél.*

– Az Ady-kézirat megismerése tanulságos és példaértékű. Pesten egy egyetemi professzor felfigyelt a folyóiratomra, meghívott magához, megmutatta festmény- és kézirat-, illetve régikönyv-gyűjteményét. Beleegyezett az Ady-level anonim közlésébe is, majd kutatásokat folytattam, kiderítendő, hogy ki lehetett a címzett, Abelovszky Margit. A Lédával való végleges szakítás idején, a szanatóriumban vetődött föl Adyban, hogy talán megismerkedhet közelebből is a színésznővel. De aztán a szanatóriumban lepte meg az Ada-szerelem, és az Abelovszky-kérdés lekerült a napirendről. Tőle informálódtam egy Klebersberg Kunó-levelről is, amelyet a kultuszminiszter a Déri Múzeumnak küldött. Hozzájuthattam Weöres Sándor-

kéziratokhoz is, Tóth Dénes szerkesztő barátomtól. Az ő édesapja zenekritikus és kóruszeneszerző volt, Weöres Sándor jó barátja, megzenésítésre váró szövegek és szövegváltozatok maradtak a hagyatékban. Magam is kutattam levéltárakban, így dolgozhattam fel néhány Senyei Oláh István dokumentumot, Medgyessy Ferencleveleket.

Elindítottam egy ex libris- és kisgrafika-sorozatot, számos könyvjegyet kaptam ajándékba az ország minden részéről, melyek közül többet közöltem. Amikor a protestáns ex librisekhez gyűjtöttem az anyagot, felhívásomra egész kis „kálvinista” könyvjegygyűjtemény állt össze nálam, s ez adta az alapot a monográfia elkészítéséhez is. A folyóiratban a legnagyobb hangsúlyt a képzőművészetek kapják, de egyre nagyobb szerephez jut a vizuális és szakrális kommunikáció is, illetve a naiv művészet, természetesen követve aktuális érdeklődésemet és kutatásaimat.

Amúgy tényleg szinte minden műfajban adom közre az írásaimat. Verset, novellát, regényrészletet, hírt, tudósítást, elemzést, esszét, tanulmányt, kritikát, szemlét és recenziót, dokumentumot. Itt egyszerre lehetek költő, író, újságíró-szerkesztő és tanár. Kölcsey *Parainesis*-ének értelmében, hogy nemcsak az istent, az embert és a hazát kell szeretni, de ennek a szeretetnek az a legfőbb bizonyítéka, ha az ember tanul, s a megszerzett tudását átadja másoknak. A folyóirat tehát egyszerre a tanulás és a tanítás, a megértés és a szeretet, az immanenciában rejlő transzcendens megértési vágyának vagy egyszerűen csak a nézésnek és a látásnak, a látott és nem látható dolgokról folytatott párbeszédnek a dokumentuma.

– *Köszönöm a beszélgetést, s további munkálkodásodhoz baráti kézzorítással kívánom az erőt és hozzá Isten bőséges áldását!*

Bertha Zoltán

Tamás Tímea

Vakondvilág

részlet

Április

egyszer régen
egy áprilisi télben
valaki hiányzott nekem
de már nem tudom ki volt

nem te

akkor még fent laktam
tücskökkel bogarakkal
azóta egyre lennebb
költöztet az idő

más itt a vágy is
és mindig számít hogy vagy
valahol egy fenti világban

itt lent nincs szónoklat
itt nem úgy okos a világ
de hallani mégis minden melódiát
a szerelem örökös kardalát

és mégis
néha visszavágyom
néha hátrahagynám az egész világom

1 percért
egyetlen napfényes percért
amelyet veled tölthetek

Május

a hallgatókhoz
a hátsókhoz
az elfeledettekhez
a nem panaszkodókhoz
a pátoszt csendesén viselőkhöz
is jön tavasz

nem hoz titkokat
nem adja vissza mit elvett
és mégis
ha hull a permet
titkolnivaló melegség jár át
valami egészen egyszerű
nem okos nem ésszerű
mindentől távoli örök
mint az esőáztatta föld

úgyis oda térsz haza

a többi
szép okos felettébb nagyszerű dolog
el fog illanni

akár a tavasz
és ha hagyod
ha nem viszed magaddal
a föld szagát
ha hagyod
hogy valami más
járja át
a helyet hol
lehetsz

kiszikkadt nyarak
jönnek rád
és semmit nem váró telek

s lassan
elhagy az emlékezet

Még május

nem tudom befejezni
mindig elkezdem szépen
dallamosan
ügyesen fázósan
de nem tudom befejezni

úgy ráz a vonat Kemecséig
hogy írni sem lehet
megfut a toll a papíron

kinézek
szürke ég vizes földek
be kellene fejezni
nem lehet
bal felől árusok bolhapiac
jobbra temető
középen a vonat

be kéne fejezni
amíg még lehet
amíg tart még a jó emlékezet
amikor még szeretnél
amikor még szerettelek
mondod
és nem merem elmondani
neked
hogy csak a kezdet szép
s a vég esetleg csöndes
de ami közöttük van
fölösleges

nem érsz el soha hozzám
az ajtómon óriási lakat
várom
a kulcsot
de nem leled
[mindig azt álmodom
Pátróhánál még megvolt, de
Ajakig elveszett]

és nincs nálad nem találok
hiába mondom hol keresd
így hát mire a hold alászáll
lelebeg egy sugáron
s az ajtón beoson az éji bűvölet
némasága
te már messze jársz

a titkok elbújnak előled
türelmetlenség átka sújt
nem érzel soha mélabút
s nem ismered fel a zárat sem már

még várlak
bár talán nem kéne
úgyis mindig csak kívül járhatsz

s bár tudom építesz
(hordod a téglát a maltert)
ami lesz – az sem a te házad

*

Antal Attila

Örökül kapott szellemiség

(Emlékek szülőföldről, Északkelet-Magyarországról)

„Visszafele, visszafele:/ a nyírfaerdő lángban áll,/ s a kerti ünnep hó alatt.// Visszafele, visszafele:/ közeledünk, távolodunk...” – írja az emlékezés folyamatát a vitorlázógép starthelyre való visszarepülésével szemléltető versében (*Visszafele*) Pilinszky János. Bár az emlékezés során az ember nem igazodik mindig időrendhez, a verstől ösztönözve hadd szálljak ezúttal vitorlázógépként vissza saját kifutópályámra, gyerekkoromba, hogy szülőföldem szellemiségével való találkozásaimról vázlatos beszámolót adhassak.

Negyven év átrepülése után diákmunkás magammal találkozom a nyári ásatásokon Szabolcs községben. Régészek mesélnek a hely honfoglalás kori szerepéről, a Szent László által ide összehívott országgyűlésről, közben szikrázik a kőkemény föld az ásóvas alatt a falu széli dűlőben, földszag, nyers gyökérszag csap orromba az árnyékos belső portákon, udvarvégeken. Féktelen kedvű helyi fiúk szórakoztatnak kalandjaikkal az ebédszünetekben, öreg pákászok osztják meg velem tudásukat fél deci almapálinka mellett a kocsmában. A földvár sáncáról az ártéri nyárfaerdők villogó ezüstjére s a zempléni hegyek merész vonulatára naponta rácsodálkozom.

Ugyanez az életperiódus, ám ezúttal a helyszín Szatmárcseke. A temetőben állok többedmagammal Kölcsey Ferenc síremléke előtt. Alkalmi idegenvezetőnk szól a csoportunkat kísértetekként körülvevő csónak alakú fejfákról, beszél nagy költőnkéről, a *Himnusz* születéséről. Míg szavait hallgatom, nézelődöm – először vagyok itt –, s elcsodálkozom a kontraszton: a fejfák sötétbarnák és feketék, sejtelmesen ősi, népi szellemiség árad belőlük, míg a Kölcsey-síremlék fehér, s egy magasabb, nemesi kultúrára utal. Mekkora távolság egy népen belül! Képzetekben, szokásokban, álmokban. (Ez az élmény segített hozzá később, hogy megértsem Kölcsey kijelentésének jelentőségét: „... a való nemzeti poesis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni.”)

Tovább repülve visszafelé újraélem, amint piros galléros ministráns, nehéz liomillatban állok az oltár előtt Sárospatakon. A szertartást Kuklay Antal végzi, az '56-os forradalmat követően börtönbe zárt példaember. (Később a Pilinszky-líra tudós népszerűsítője, ki a fentebb idézett költeményről kiváló elemzést ad *A kráter peremén* című kötetében.) A mise a plébániaépület egyik termében folyik, a szomszédos templomban és környékén ugyanis feltárásokat végeznek a szakemberek. (Ekkor kerülnek elő a kora Árpád-kori rotunda alapjai. Valószínű, hogy az

egykori körtemplomban a Tübingiából lóháton haza-hazalovagló Szent Erzsébet is többször megfordult.) A prédikáció a könyvekről, a ritka kiadványok felkutatásának izgalmáról, az olvasás örömről szól. Az atya olyan hozzáértően és szemléletesen beszél – korábban könyvtárosi képesítést is szerzett –, hogy az ujjam viszketni kezd a régi pergamenek lapozása utáni vágytól. A mise után igyekszem haza, barátaimmal alig várjuk, hogy kezdődjön *A Tenkes kapitánya* című filmsorozat következő epizódja. A Rákóczi- és a kuruchagyományok bűvkörében élünk, titkos alagutakat kutatunk a várkertben húzódó, ekkor még romos falak alatt. Találunk is egy rövidke föld alatti járatot.

A következő jelenet főszereplői apám és erdőmérnök kollégái. Névnapi összejövetel van nálunk. Testvéreimmel, persze, leleselkedünk, hallgatózunk. Az egyik vendég hosszan beszél arról, hogyan került át családjuk Székelyföldről Patakra, mi mindent éltek meg a Trianont követő évtizedekben. (Kazinczy utcai egykori háza előtt ma is áll a székelykapu.) A vacsorát borozgatás, nótázás követi. Elhangzik az *Erdész himnusz*, sorra kerül a „Zöld erdőben, zöld mezőben sétál egy madár” kezdetű dal, s nem marad el a régi diáknóta sem: „Bodrog partján van egy város, én is laktam benne...”.

Ugyanekkortájt egy délután apám azzal jön haza a munkából, hogy őt bízták meg a közelgő erdészeti vándorgyűlés meghívóinak elkészítésével. „Segíthetnél, fiam – mondja –, kéne valami szép versidézet.” Örömmel mondom igent, de olyan bizonytalanul nyitom ki a könyvszekrény üveges ajtaját, hogy odalép mellém, kivessz egy könyvet, s a kezembe adja: „Nézd át először ezt!” Elvonulok, betűzőm a szerző nevét s a címet. Áprily Lajos: *Ábel füstje*. Jóleső érzés, hogy a verseket többé-kevésbé értem. Jó pár versrészletet kiírok egy lapra. (Arra már nem emlékszem, hogy melyik került fel végül a meghívóra, vagy hogy egyáltalán Áprily-idézet szerepelt-e rajta. Mindenesetre az *Ábel füstje* volt az első verseskötet életemben, melyet az elejétől a végéig áttanulmányoztam.)

Még messzebb utazva hátrafelé az időben egy zempléni erdésztenyán pillantom meg magam, hová nemrég költöztünk ki Sátoraljaújhelyről. A házak, istállók által körbevett téren kerek kút és közös kenyérsütő kemence. Anyám épp hozza a megdagasztott-kelesztett tésztát, s tenné a lapátra. Ügyetlenkedik, sohase csinált azelőtt ilyet. Két szomszédasszony is ott terem, segítenek, magyaráznak... A még meleg vekniből hatalmas szeletet kapok, rajta frissen köpült vaj. Eszegetek, közben a kis mindenes bolt felé veszem az irányt. Eresze alatt kocsisok állnak, kezükben apró üvegcsében pálinka. Egyiküknek mindkét füle helyén szabálytalan alakú csonk. Elé állok, naiv szemtelenséggel kérdezem: „Miért ilyenek a fülei a bácsinak?” A mellette álló válaszol halkán, szelíden: „Elfagytak a Donnál, kisfiam.” Nem tudom, miféle Donról van szó, elsomfordálok a patak parti kovácsműhely felé. Kis helyiség, kis tűz, kis fűjtató. Egyedül az üllő hatalmas, alig lehet tőle el-

férni. A nyitott ajtó előtt az egyik segéd egy lovat készít elő patkolásra. Faragja a patáit, majd ráspollyal itt is, ott is utánaigazít. Érzem a forró vas és a nyesett szaru illatát... A patkolás után a mester megengedi, hogy a legkisebb kalapácsával készítsek magamnak egy patkószeget.

*

E kisgyerekkorig ívelő virtuális időutazást követően néhány szó Nyíregyházáról, ahol – három évnyi abaújszántói tartózkodást leszámítva – az elmúlt negyven évet töltöttem. A város és a nyíri táj szellemiségét sok kiváló pedagógus, idősebb barát sugározta itt felém az évtizedek alatt. A legerősebb hatást közülük Katona Béla tette rám. Neves Krúdy-kutató volt már, amikor a tanárom lett, szívélyességben mégsem versenyezhetett vele senki. Néhány diáktársammal, köztük Jánosi Zoltánnal, akkoriban már rendszeresen írtunk verset, egyebet. Katona Béla bátorított minket, s meghívott a vezetésével akkor alakuló megyei írócsoportba. Elintézte, hogy a helyi lapok közöljék írásainkat, szerepeltetett minket a csoportot bemutató antológiákban, s első önálló kötetünkhöz is az ő segítségével jutottunk. Volt egy kis szőlőskertje a város határában, ahová szüretre rendszerint meghívta a csoport tagjait. A munka végeztével leültünk a kert hatalmas diófája alatt a kőasztal köré, kóstolgattuk a mustot, beszélgettünk borról, irodalomról. Béla bácsi közvetlen, anekdotázó természete – különösen ebben a környezetben – a régi, patriarchális magyar világot idézte. Folytonosságot éreztem és otthonosságot. Úgy tartják, Nyíregyháza barátságos légkörű, befogadó típusú város. Számomra az 1970-es, '80-as és '90-es években elsősorban Katona Béla révén volt az.

A tájhoz, ahol élek, hozzátartozik a Tokaji-hegy látványa. (Krúdy szerint vannak őszi napok, amikor a hegy illata is érzik a Nyírségen.) A Tokaji-hegyet életem során körbelaktam, megszerettem, szülőföldem középpontját jelöli. Pestről, Szegedről vagy épp Nagybányáról visszatérve mindig akkor érzem először, hogy hazatértem, amikor megpillantom izmos, arányos őrszem-alakját. Második emeleti dolgozószobám ablaka épp felé néz, beszélgethetek vele.

Lányszöktetés

(U. J. után szabadon)

Lógjunk meg lóháton – hívtam. Jött repesve.
Ficánkolt a szívem. Lengett körte melle.
S hogy mélyet sóhajtott lovacsánk tompora,
neveztünk... A napok nem szálltak úgy soha.

Hanem aztán lassan meguntam. Te Édes
– mondtam neki –, eredj! Nesze pénz. Elég lesz?
Hej, hogy fénylett szeme s marka! Ám mit se szólt.
Fogta a pénzt – s maradt. Ennyi volt, mese volt.

Retromájus

Zsongjon füledben Minnesang
most ez a trend
épp ez a hang
a Minnesang a Minnesang

most érezd hogy zeng hogy pezseg
a véred meg
az életed
érezd hogy zeng az életed

ne bánd ha ingád most kileng
bármily kifent
szabad a szleng
most nagyothall a vézna szent

hisz majd a vénség behavaz
nem rád szavaz
a szép tavasz
vékony lesz kedved és avas

meglátod akkor mit jelent
ha feldereng
mint szélharang
a Minnesang a Minnesang

Rokokó

Vágyunkat, víg amorettünk,
meg ne utáld, Lidim! Szeress,
havat ha úz künn Boreas,
hőtől ha pilled a pásztor,
ha rózsákat ringat Zefir,
vagy zörögnek őszi ágak!

Szeress, Lidim, hisz tudhatod,
keresztbe együtt feketünk,
csakis együtt a halálnak!

Romantika

Fogytán időnk. Te égiesülsz,
én menőben vagyok sárrá.
Elszármazunk e köztes létből
mélységgé és magassággá.

Külön világok: lettünk eggyé,
s majd szétválaszt megint az űr.
Csakhogy két *fél* miféle sorsra
jut, ha végképp elkülönül?

Reményt eged nyújt-e nekem, s én
üzenhetek-e körödbe?
Vagy vak rög s célját nem lelő fény
leszünk csupán – mindörökre?

Nagy Zsuka

töredékek egy talált kötetből

Szeretem a pálinkát. Ma reggel kóstoltam meg a több évvel ezelőtt a szeretőmtől kapott ágyas aszútörkölyt. Eszembe jutott a Sóstó A Svájci-lak. A városban a Royal Szálló. A kis villamos, a konflisok, a kalapok. Selyemruhák és öltönyök háza.

A tirpák asszonyok tudnak a legtovább várni. Megáll velük az idő, mint a Ványa bácsiban. Úgy tudnak várni, mint a Godot-ban, úgy tárulkoznak ki, mint Anna Karenina. Úgy vágyakoznak. Mint ahogy más nő nem tud.

Várnak. Kiválasztanak egy férfit. Aztán már csak rá tudnak várni. És ha az nem jön. Annál inkább várnak.

Álmában fiatal férfiakkal hál. Jóképű, erős, csontos, középmagas emberekkel. Kik Sulyánbokorból, Mandabokorból, Verbőczibokorból vagy Rókabokorból gyalogolnak be hozzá a városba. Lavórban megmosdanak, de így is érezni rajtuk a széna és a ló szagát. Fekete csizmát vesznek és gyolcsinget. Ilyenkor boldogan ébred a tirpák asszony. Mióta elhagyta lókupec férjét, ki jobban tudott bánni a nyers hússal, mint a vággyal telivel, azóta nem vágyik a város pompáira és ficsúr férfijeire. Hiába hagyta ott vidéki életét. Mégis bokortanyák férfiái látogatják meg álmában. És az az egyetlen igazi szerető. Akiért örök magányt fogadott a tirpák asszony.

A tirpák asszonyokban tótok, szlovákok, magyarok vére folyik. Minden nő bar-na hajú. Egy tirpák nőt sem ismerek, kinek szőke haja lenne.

A tirpák nő már rég nem vágyik sehová. Se a Felvidékre, se Szarvasra, sem Békésbe, se a fővárosba. Csak várni tudnak, itt. Helyben. A Nyírség szívében. Közel a bokortanyákhoz. Pontosan. Precízen. Csak várnak.

Ma reggel éreztem hosszú évek után a szerelem illatát. A vágy mámorát. Hiába megannyi pálinka udvarló gesztusa. Hiába a szilvapálinka istállók szénájába huppanó akarata. A meggypálinka könnyed és egyben brutális templomfalnak tuszkoló mámore. Az ágyas aszútörkölynek nincsen, nem lehet párja. Az maga az üvegbe zárt szerető. Szeretkezés. Az maga a testet öltött ifjú. Kit a tirpák asszony sosem tud elfelejteni. Csak várja. Várja. Néha pántlikáját látja az, ki arra jár, és ő csak szagolja feles poharát. Hátha kiugrik belőle régi szeretője. És az alkohol. Lassan, fájdalmasan, mindig reményt és illúziót keltve vissza-visszatér. Aztán végképp elpárolog. Úgy, mint az a cifra beszédű, Krúdyt olvasó szerető. Ki szabadon, fellélegezve utazza át egész Európát. Immár több éve a tirpák asszony és más nők terhes, gyötrő, hisztérikus szerelme nélkül. Bordélyházakban éjszakázva. Ki tudja. Tán már katedrája is van.

Jánosi Zoltán

Krúdy Gyula tündöklő lázadása

Az 1848-as magyar forradalom, majd az azt követő megtorlás nemcsak Európa addigi rendjét rengette meg leveretésében is, hanem erős penge-, majd bárvillanásával szétdarabolta, addig nem sejtett utakra terelte családok tízezreit is. Ki kötélre jutott, avagy golyó elé, ki csak Kufsteinbe, ki pedig száműzöttként török, amerikai, francia földre: a 48-as magyar honvédtisztekből a föld számos hadseregébe jutott – áldozatnak, zászlónak, folytatásnak. S jutott belőlük Nyíregyházára is. Mert volt, aki elbukott hazája földjén hányódott idegen földek helyett, amnesztiával ugyan, de kétségbeesve, s Világos gyásza mögé Branyiszkót, Isaszeget rejtve a szívében. S ha karddal a kézben a hazáért meghalni itt már nem lehetett – ha lehetett is, értelmetlenül –, új család alapításába építette bele a le nem gázolható reményt és föl nem adását az eszménynek: a kardok villogása és a lőporfüst mögött nemrég még elképzelt új Magyarországnak. Miközben a fiatal Ferenc József kézcsókjától illetett Miklós cár fogadásáról elsiető Paskievicsnek még évekig ott lépkedtek a szeme sarkában a serege előtt – a vitézség példáiként – elvonultatott diákhonvédek.

Hát így, a történelem ekkora forgószelében vetődött a Felvidékről előbb Kállóba, majd Nyíregyházára a híres, Komáromot Klapka György adjutánsaként az értelmes harc utolsó pillanatáig védő legidősebb Krúdy Gyula, akinek édes öccse, Krúdy Kálmán ráadásul soha sem tette le a fegyvert. A szabadcsapat vezérért majd jóval Világos után, a vadkerti erdőben árulók lötték agyon. S a Széchenyihez való hasonlatossága miatt csak „grófnak” nevezett, s később a 48-as honvédegylet, majd a pesti Honvéd Menház parancsnokává öregedő honvédkapitány – virágkorában vármegyei főügyész – még élete párját is 1848 harcoló népéből választja meg. Radics Máriától, a szabadságharc egykori szolgálóleányától származó, szintén Gyula nevű gyermeke és egy malterhordó leány, Csákányi Julianna jóvoltából nemsokára már ott rugdalta a kaput, majd próbálgatta – egyelőre huszárok elvett kardja és megszabdalt füle helyett – csupán a nagyatyai ház kertjébe felszerelt tornaszereket a törvénytelen unoka: legifjabb Krúdy Gyula: a későbbi író, Szabolcs megye egyik legnagyobbra nőtt szellemi óriása.

S akárhogy tűnjék is az őszi szelekbe, tavak tükrére, elpörgő falevelekre író emberről: az ő legnagyobb öröksége a családnak ez az izomban, csontban, tekintetben megőrzött 48-as hagyománya volt. A fiatal Krúdy ezzel a daccal szegül neki az élettől számára kirótt időnek és „a magyar Pokolnak” is. Élete csupa lázadás: megszületett nyíregyházinak, dzsentrinek, bohémnak, és lett világszínvonalú nagy leleplező, a szorgalom aszkétája az alakját körbecsillogó legendák alatt. Aki már akkor ezt írja oda jelmondatként és figyelmeztetésül a XX. század falára, amikor kevesen sejtik

még, hogy milyen megpróbáltatások várnak rövidesen Európára: „Minden embernek előlről kell kezdenie az életét mezítelenül. Talán azért, hogy ne rettenjen meg azoktól a dolgoktól, amelyek reá várnakoznak.”

Szatmár, Nyíregyháza, Podolin, Debrecen, Nagyvárad neveltje, a nyíri csend, az agarászó urak, a ligetek és nádasok jelbeszédének érzékeny meghallója éppen a millennium évében, 1896-ban érkezik Pestre. Abban az „átmeneti korban”, amikor – ahogyan Nagy László írja: „a nyíri homokból csak a Rákóczi-legények haját emeli föl a szél. Mikor a branyiszkói dobok is legurultak az orpheumokba. Budapest pedig fölépül a tülekvésnek.” Utazótáskája helyett a fejében ekkorra már Boccaccio, Dickens, Victor Hugo, Walter Scott, Byron, Thackeray, Puskin, Zola, Maupassant, Turgenyev, Mark Twain, Jack London regényeinek emléke, s a századelő nagy magyarjai: Jókai, Mikszáth, Reviczky, Bródy, Lovik, Petelei, Thury, Gozdsu hagyatéka és több száz megírt cikk és tárca is, de mindez nem elég. A 48-as örökség konok daca kell, hogy az egész ország fölé diadalmasan, sárkányszerűen növő, s az állam zugaitól, Szabolcstól, Szatmártól fényévekre csillogó világváros el ne nyelje védtelenül őt is, akár a százazreket.

De Krúdyban az idő emberére akad. Noha lóversenyek, kártyacsaták, párbajok zaja, a Meteor, az Astoria, a Royal dísztermeinek girlandjai és táncosnői forognak körülötte, de gyémántos novellák s gyarapodó kötetek is, s rövidesen már ő írja meg a város történetét! Néhány év múlva már Pest és Buda beszél róla, sőt legendákkal veszi alakját körül. Ezek a „nagy mesék” a kötekedő, a férfit írói mivoltában megsértő, összevagdalt huszártisztokról, a pusztá kézzel megfékezett, a hintó előtt megvadt lovokról még néhány lépéssel írói rangjának felismerése előtt járnak, ám már előre azt ékesítik. S a tízes évektől már a szokatlan művészi minőség értékei nőnek a párbajozó, a hősszerelmes Krúdy alakja fölé. Nőhettek is: amit a felszínes világ nem láthatott, tizenkét órát dolgozott naponta, csak az a titok máig, mikor szakította ki ezt az időt lila gyöngybetűinek az őt vadul körbevirágzó létből, hogy hány órává tágította a napot.

A lapok pedig teltek. Jöttek először a dzsentrik és a kisasszonyok, és ahogyan Krúdy a dzsentzire néz, az groteskségében is maga a sötét kiábrándulás. „Hát ez volna az a híres magyar középosztály, amelyet én megmenteni akarok? Ezek a cégéres gazemberek?” – teszi föl magának a kérdést a legutoljára a Nyírség remeteszagú kertjeibe kanyarodó postakocsin a megszállott Alvinczi Eduárd. „Hol vannak azok a férfiak, akiknek sírkövére majd rá fogják vésni: minden elveszett, csak a becsület maradt meg? – Azok kérem, régen Amerikába szöktek – szólt közbe a züllött úriember, aki Alvinczi kifakadásait hallgatta.” Aztán jöttek a mindennapi hősök, a városok számkivetettjei és kalandorai: a házmesterné, a mosóné, a párbajsegédek, a kasszírnök, a lókereskedők, a bérkocsisok, a postások, a tisztiszolgák, a fűzőkészítők, a kártyavetők, a hamispenzváltók, az ördögűzők és a hullamosók, megannyi

szédelő különc, furcsa, bogaras figura: az egész beteges Magyarország. Jött azután Rezeda Kázmér és Zathureczky, majd Széplaki Titusz, Palaczký úr meg Ligetsarki és Turf Karolin (a virágárus), Pincsi gróf és Toronygombi, Podolini Lajos és Szomjas Gusztó, Józsiás úr meg Zérus Aladár, azután Czifra János – a temetésrendező. Éppen úgy görbe tükrök ők az emberi névnek, ahogyan a létnek is. Zömében „megszállott mániákusok, egy hanyatló kor, egy széthulló társadalom végletesen felnagyított karikatúrái” – ahogyan ítéletét Krúdy legnagyobb szabolcsi kutatója, Katona Béla papírra vetette róluk. Nemcsak a dzsentriről lehangoló a képe, de a polgárról és a kisemberről is. A kor művészet iránti érzékenysége az ő köreiben sem marad alább a többi figura profiljától: „A hentesné verseskönyvet vett elő, amelyből kiszakított néhány lapot, hogy stancit csináljon belőle – a tepertőnek.” De ezek az eleven emberi sorsokat hordozó különleges nevek: arcok és szemek is. Sőt ruházatok, viseletek – suhogó szoknyák, kalapok, sálak. S a „nevek költészetének” törvényei szerint: még zeneszerszámok is! Nagybőgők, hegedűk, templomi orgonák avagy nyikorgó tangóharmonikák az utcasarkon. Ezek a nevek tájak is. Napsütésben szikrázó téli hegyoldalok, a Kárpátokból kanyargó folyók, szőlőfürtös domboldalak, homokba futó utak. Ezek a nevek: Magyarország. Nemcsak a beteges, a korhadó, hanem ami e szerencsétlenek vágyaiban megjelent, ami a történelemben *lehetett volna*. Az az arc, amit csak boldog országok viselnek, s ami talán a miénk is, ha – mint Örkény István tömörítette sűrű pontba: „Világosnál mi győztünk volna, s Paskievics menekült volna véres fejjel.”

Am a keserű Krúdy túl mélyre lát. Ő már akkor az ország agóniájára fülel, amikor a dzsentri, a mágus és a kispolgár együtt húztatja Bécsben a valcert, s együtt vonítják még évtizedeken át a Burg előtti éjben, a Ferenc József Aradtól nyugtalan álmától izzó császári palota felé, hogy „szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország!” S a kisgyermek Illyés a csontjaiban éli még a *Puszták népét*, a legsötétebb belső gyarmatosítás dokumentumát.

„Láttunk mi már elég komédiát az életben, Majmunka” – súgja oda Szindbád kicsit korosodó szerelmének, és ezentúl még inkább a kisvárosok sikátoraiban, a havas erdőkben keresi az ember széjjelcibált álmát – a magyarságét is –; akit nem gyötörnek többé belső megfeszülések, a háborúk éles és gyors kései, a nagyhatalmak kegyetlen akarata. A hőseibe átmentett ember a szomorú erdők hajnali párájaként támad föl belőle Ady *Mag hó alatt* című költeménye verzhősének ikertestvéreként:

*Gyötrött és tépett magamat
régi hiteiben fűrösztve
vérből, jajból és lángból
szedegetem össze
s elteszem, mint életes holtat
igazimnak sarjadásáig.*

„Igazimnak sarjadásáig.” Ez Krúdy poétikájának igazi arca, mert már a tízes évektől megsejti, és Trianon után bizonyossággá növeli magában a magyarság várható perspektíváit az érdekzónákra szabdalt európai létben. S ha a Monarchiától a gyomra kavargott, az édes züllés helyén most csak a szikár jövőtlenséget, a jövő barbár ígéreteit látja. S ő nem birkózik, mint Móricz vagy Ady. Németh László „szorongó tájékozatlansága” neki „iszonyú kiúttalanság”, ahol csak fölfelé, az ég, a felső terek irányába nyitott még a történelem.

„Nem szeretem ezt a mai világot – írja. – Azt mondják, átmeneti idők. Csak-hogy én nem kívántam átmeneti időben élni. Arra sem emlékszem, hogy ezt az életet valaha kiköveteltem volna. Már arra se vagyok kíváncsi, hogy minek örülhet az ember, ha magyar.” Így hát nem is a történelem nagy kérdései vonzzák, hanem az olyan problémák például, hogy: „Vajon isznak-e még a Kék Hordóban eperpálinkát?” Az ízekkel, szárnyakkal, szagokkal s a nőekkel önmagát takarja el, azt a férfit, akit ugyancsak Ady jellemzett feledhetetlenül a (természetesen Krúdynak ajánlott) *A menekülő lovas* című versben:

*Sóbálványa lettem
Hazám dülésének
Szeretett jószágim,
Csúreim, táraim
Bús pusztulásának.
(...)
Add, óh Uramisten,
Hogy némán bolyongjak,
Ajkamat szorító
Dühvel, háborúsan
Átkokat ne mondjak*

A nagy centrumok, az erős várak, a kürtök, az ígéretetek, az ígéket harsogó torkok helyett Krúdy az addig néma világot zendíti fel. A részletekét, a peremekét, az apró tökéletességek, hangulatok, fények sokszínű tündöklését. S ennek a stílusát, nyelvét, kompozícióit alapjaiban megszabó erőnek az áramán behajózik a világirodalomba. Ő nem erőltet az ember nyakába eszméket, küldetést, de szüntelen gondolkodásra, eszmélkedésre biztat, s folyamatosan az élet apró értékeit emeli fel. Hol egy szivarvégben fénylik fel az idő, bevilágítva a mindenség komor sarkait, hol egy asszony selyemharisnyájáról csillan a kozmoszba a lélek, hol zizzenő falevél hangján karcot jelet az időtlen szelekbe, hol galambok havas szárnytollával vagy egy régi orgonailat emlékével üzen, s girbegurba utcák zezgugaiból éneklő a történelem darálóból kimenekített embert.

Krúdy: zseni. A ma agyonidézett nyugati filozófusok előtt jó ötven évvel fedezi fel, hogy ennek a létnek nincsen centruma. Vagy ha van is ilyen „központ”, akkor több is létezik egyszerre, egyenrangúan, egyidejűen s változó erővel és szerepkörökben. S ezt fölfedezve a magyar, sőt a világkultúrában is – a századelőn szinte egyedülállóan – eltolja a próza centrumát a történelem és a magánélet csikorgó fordulópontjaiból, a nemzeti és a személyes sors „nehéz” terepeiről, a parasztlak és kékkezek folyton zendülő árvaságából, el a nemesi kúriákból, a polgári otthonokból is, el a hivatalokból, a kaszinókból – a női vállalkozók és szoknyák alá, az óbudai kiskocsmákba, a pohárban ragyogó borokba, avagy vándorló fókuszoként – akár egyetlen postakocsi belsejébe is. Miért is ne, hiszen nincs sehol egyetlen biztos pont sem a világban, már talán csak maga a személyiség. „Mintha önmagamot követném a leereszkedő estében” – írja. „Az idő összezavarodik, mint a homok.”

S Budapest mellett Podolin, Bécs mellett a Nyírség, a legutolsó felvidéki plébánia-templom leghátsó padja ezért lesz egyaránt hősei otthonává, egyenrangú a nagyváros sugárútjaival. Móricz, Szabó Pál, Veres Péter, Kodolányi a parasztportákra, Tersánszky a csavargóviskókba, Németh László az értelmiségi lét minőségesszéményébe, Nagy Lajos, József Attila a külvárosba, Babitsék a „szent” nyugati ideálokba helyezik ezt a fókuszot. Krúdy pedig, mintha előre látná az európai történelem hosszúra nyúló árnyékait, a csont- és salétromszagú csatamezőkről a középpontot a „jó fogadókba”, a kiskocsmákba dobja, és természetesen a szebbik nem közé, így hát a nyilvánosházba is. Ahol maradt még az örömnél valami morzsaléka, és egyébként is, a kisasszonyok ott Puskin-idézetet hordanak a harisnyakötőjükön. „Mert korunkban – mondja egyik ravaszdi hőse –, amikor a nemes érzések: a vallásosság, a hűség, a tisztelet, a barátság, a hazaszeretet lassan kivesznek a világból, csak a szerelem az, amely képes visszavarázsolni a régen letűnt idők illúzióját. Csak a nők javíthatják meg az állati sorsba jutott férfiakat. És minden alkalmat meg kell adni a nőknek, hogy a javítás munkáját elvégezhesék a férfiakon.”

„Van néha olyan pillanat, / amely kilóg az időből” – rötta be az *Örök pillanat* című versébe ezt a fénylő és nyilalló sort Weöres Sándor. Krúdy mintha csupa ilyen pillanatot ragadott volna meg. Nyelvi újításait is a létezés perifériáinak gazdag megszólítása mozgatja; életműve hatalmas kitágítása így a magyar nyelv érzékenységének, bátorságának is. Ő nem új szavakat alkot, hanem a világ apró rezdüléseit és tágas látóhatárát egyaránt pontos hűséggel az ajkakra jegyző, s gyökeresen új viszonyokba helyezi őket. Szóképeinek legbelső törvényeit ez a páratlanul egymásra hangolt, kettős vágy irányítja.

És ahogy belemered a pesti éjszakába, és azon túl a podolini emlékekbe, és azon is túl az agárszuszogású nyíri csöndbe, *Az Ezeregyéjszaka meséiből* egyszerre előlép Szindbád, a hajós, hiszen ahol a legtisztább eszméknek még árnyékává sem lehet lenni, mert a beszakadt jövőjú ország recseg-ropog csak rázkódva a sötétben, mint

egy kiürült fedélzet, ott csak a hazátlanság teremtheti meg a hősét. Azon a tájon csak az otthontalanságot lehet létélménnyé avatni, s benne az egykor volt és a valaha még lehetséges haza nosztalgiáját.

S miközben a szecesszió, a posztromantika, az impresszionizmus, a szürrealizmus és a groteszk fényeit játszatja egybe hősének alakjában, a megfoghatatlan, de mindenütt jelen levő Szindbád kikorcsolyázik sötét felöltőjében a térbe a történelem embert gyötrő ítélőszékei elől. Lábában az otthon *ígérete* csupán, mert az otthon a vándorlásban van. Szindbád az emberbe átmentett életöröm, a vad történelemből és az időből kiemelt remény egy botladozó, keserű korban. Az emberben repülő eleven madár, szemben önmaga félelmeivel, szorongásaival. A szülőföld hűsége és maradványa. Szindbád egyetlen részvét az ember iránt: a születés íze, a kibomló szavak fénye.

Szindbád a szökevény emberiség, aki rákiált a történelemre, hogy az emberből kifelé megy az ember. Szindbád a dolgok elveszített távlatát mutatja meg. Újra felismerteti a suttogás zenéjét, az asszonyi mozdulatban a varázslatot. Az embert így vagy úgy, de végül is porrá őrülő időben még egyszer elibénk szikráztatja mindazt, amiért érdemes élni. Szindbád a menekülő emberiség. A XX. század nagy emberi alaphelyzetét testesíti meg: az üldözött, a szökevény, az utakra kényszerült ember állapotát. Szindbád az első emigráns, akit százezrek követnek majd, kifelé üzelve, hajtva, taszítva az otthonukból és a létükből is, ki a pokol felé menetelő európai és magyar történelem útján. Akinek óceán-, só- és szabadságszaga van, s úgy jár imbolyogva, álomtól, vinkótól, nők miatti fáradtságtól, mintha örökké a bizonytalan, közép-európai csönd fedélzetén járna. Mert hiszen innen emelkedett föl. Ő tehát: a hazátlanság a magasban. De szuverén és megőrző birodalom mégis, mert szabad maradt, szabad a szeme csillogásával, a színek barbár erejével, a szoknya fényeivel, a marhapörkölt és az újhagyma ízeivel.

Mert Szindbádot nem lehetett deportálni. Sem munkaszolgálatra hajtani, mint Radnótit, Szerb Antalt, Gellérit, Rejtőt és Pásztor Bélát. Szindbádot nem lehetett a Dunába löni. „Málenkij robot”-ra sem lehetett hurcolni; s már Szolyván halálra éheztetni vagy a tajgába fagyasztani később. Internálni sem lehetett. Nem lehetett áttelepíteni a Maroson, a Latorcán, a Dunán. Nem lehetett letépni a körmeit. El nem követett tetteket nem lehetett aláíratni vele. Nem lehetett sortüzet nyitni a tömegben álló, a zsarnokság ellen tüntető alakjára. Az állatkerti tetemek közé sem lehetett elásni összedrótozott testét. Szindbád – megszökött.

Alf laila wa-laila: az *Ezeregyéjszaka* küldte, de ez az indiai származású, arab vagy perzsa nevű hős talán a legkiábrándultabb európai, s talán a legszomorúbb magyar. Egy nagy költői életművé nőtt vele ez a próza, benne a magyar lét hatalmas drámájával. „Multikulturalitás”, „intertextualitás”, mormolhatnánk a posztmodern leckét – de hát mennyire kevés ez Krúdyhoz! Szindbád a Nagy Fény – aki folytató-

dik Máraiban, Huszárík Zoltánban, Latinovits Zoltánban, Mándy Ivánban, Mészöly Miklósban és még százakban, ezekben is. Szindbád a gödörből kiröppenő emberiség. Keserves közép-európai tapasztalat. Hajszálain az ember reménye, poharában a jövő szikrázó bora, talpa alatt a föld helyett csak idő, szemeiben a sorsának hátra arccal sorakozó emberiség.

A szülőhelyére egyre gyakrabban hazalátogató író még kétszer tér vissza élete végén szülővárosába – s mindkettőszer az égben. Először egy valóságos úton, a Budapest és Nyíregyháza között 1931-ben indult első repülőjáraton. Két évvel halála előtt még beszámoló is készít a magasból, a felhők közül pillantva alá szülőföldjére: „Kétkerekű talyigán, szilaj hámos lóval, a ló farkán ülő kocsislegénnyel mentem el egykor Nyíregyházáról. (...) Most az első repülőgéppel térek vissza a Nyírségbe.” „Robinsoni táj jön most egyszerre órányi távolságra a fővároshoz.” A második, a hosszabb idejű „égi” hazatérés már az író halála után, a szellem régióiban történik, és több évtizeden át tart. Különösen a múlt század hatvanas éveitől egyre szaporodó emlékjelekben, emléktáblákban, szobrokban, színpad-, utca-, gimnázium-, film-színház-, szálloda-, vigadóelnevezésekben, állandó múzeumi kiállításban s konferenciák, könyvek sorában nyilatkozik meg. A halott Krúdy e második égi útja során mind inkább belakja szülővárosát, mind mélyebben rajzolja rá vonásait térképére. A mai Nyíregyházára lépőt már sokfelől – legkatartikusabban talán Varga Imre új szobrának közelében – szólítja meg az ismert gordonkahang.

Ahogy Szindbád és a többi Krúdy-hős mind maradandóbban nőtt bele a világirodalomba, az öregedő, eleven írók mind nagyobb lökésekkel taszította kifelé a létezésből az idő és a történelmi kor. Tüdeje, szíve, gyomra, lába rendetlenkedik, majd féloldali agyvérzés éri, és a lakását is felmondják. Van olyan lexikon, amely már 1931-ben *néhainak* minősíti. 1932-ben e balzaci arányú életmű írója vagyontalansági eskü letételére kényszerül. Amikor halála után a hivatal emberei számba vették hagyatékát, az alábbi javakat írták össze a százharminc kötetes író minden itt hagyott, e földi tárgyi tulajdonaként: két csíkos nadrág, egy fekete zakó, egy barna szetter, nyolc ing, egy szürke felöltő, két nadrágtartó, egy zöld és egy szürke kalap. De csak a szürke kalap alá befért már ekkor egész Európa.

Vajon mit álmodhatott utójára Krúdy, mielőtt végleg magára hagyta szindbádtalan didergésében a világot? A sóstó fái-e, a bujtosi parázna nádast, a színes pillantásai-val is nyugtalan nyíri csendet avagy a nagyapát a híres Komáromból? Aligha. Bizonyosan asszonnyal álmodott, hiszen azt is leírta belenezve a sűrűsödő estbe, hogy „a csalódott férfiakat éppen női alakban szokta felkeresni a halál.” De az az asszony bizonyosan a szabadság angyala volt – a kis virágáruslány képében – és teste helyett virágokkal szórta tele a homályt.

Nyíregyháza és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az utóbbi évtizedekben az emlékjelek állítása mellett könyvekkel s tanulmányok tucatjaival járult hozzá, hogy a

magyarországi Krúdy-értékelés a mai színvonalára érkezhessen. Hogy egyre fölismertebb legyen az életmű világirodalmi rangja. Ami többek között 1931-ben, az e teremben (1883-ban) lefolytatott tiszzaeszlári vérvádperről írt regénnyel (*A tiszzaeszlári Solymosi Eszter*), Hitler hatalomra jutása előtt két évvel üzente egyik utolsó figyelmeztetését az emberiségnek. Egyszerre emelve fel szavát a zavaros szándékok, az előítéletek és a tömegeket örvénybe sodró hisztéria ellen. Már két évvel azelőtt, hogy Thomas Mann nyomdába adta a náci elvekkel a zsidó mítoszszembefordított regényét, a *József és testvéreit*, amikor a történelem gödreiből elősompolyogó árnyékok veszélyeit még kevesen érzékelték igazán a korban. Ebben a teremben ma itt – Alvinczy Eduárd, Rezeda Kázmér és Szindbád portréi mellett – ez a Krúdy Gyula is itt van velünk. Áttört fényű mondatain át „az ember széphe szőtt hitét” végső percéig védelmező, messzire látó, bátor ember. A megzavarodó Európa fölötti józan lélek. Ebben a teremben ma Krúdynak ez az arca is világít.

Pedig amikor meghalt, már csak a könyvekben lebegő szelleme világított. A villanyát kikapcsolták, mert azt sem tudta fizetni, a holttestét gyertyafény lobogta körbe. Néhány utcányira szülőházától, egykori szülőágya közelében ez a gyertya ma itt gyullad meg újra. S ennek a kicsi gyertyának ma hatalmas holdudvara van. Szülővárosa szívéből – nemcsak az országnak, hanem az egykor az író nyúlszörkalapja alá dugott Európának is üzeni, hogy az 1848-as lázadó honvédtiszt és a markotányosnő unokája, Krúdy Gyula magyar író – szindbádi útjain – ma végleg hazaért.

Jegyzetek

Az írás főbb forrásai:

Czine Mihály: *Krúdy Gyula*. In: A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig. Szerkesztette Szabolcsi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 370–389.;

Katona Béla: *Az élő Krúdy*. Cikkek és tanulmányok Krúdy Gyula életművéről. Válogatta és szerkesztette Jánosi Zoltán. Kiadja a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága. Nyíregyháza, 2003.;

továbbá Krúdy Gyula regényei és novellái, valamint Huszárik Zoltán és Sára Sándor *Szindbád* című filmjének szövegei voltak.

Nagy Anna

Illik

Illik út, a csend, rend, angyalok, a létra
Csak csillag meg mese marad egyazon pontba-
Sűrűsödni oda vágyom, vissza, vissza
-S már a tükör sem lát engemet-
Elmereng a rengeteg
-A tág a lég és tág a láng-
A tér remegő látomás
A hang e rezge csend-varázs
Idő volt, most villanás-
Az éj a Napnak méhe ott-
Hold költi ki-csillagok
Fémszilánkok, fényporok
Búzaszem, őr-állapot.

Még göröngyök között képzelem

Még göröngyök között képzelem
Ott ülök el színes avaron, levelen
Helyet adok mindenkinek hajamon
Mindenféle madár, hal a gondolatom-
Hajtáscsúcs hajszálam vége
Hatol változások sűrű rétegébe
Lábujjam a talajba nevet ott-
A fény ad neki gyökér-alkatot

Ismerem fölülről rajzát

Ismerem fölülről rajzát
Lég-áteresztő falait
Látom lelkem cirkulálni
a labirintusban
Sok spirál és kusza kóc között
Megfogható mégis a pont marad-

Látom és gondolom a jót és
Lassan követi az anyag
Kínok között mennyi húst lerágtam
Nem akartam könnyen engedni csak
Élte ellen tett az a szilánk bennem
Vágta nyomorát a büntudatnak
Bele kellett halni abba is-
Némi molekulát veszíteni, hogy
Tisztán épüljön tovább, fel az anyag
Egy darabig emlegettek még a sejtek
És hatalom kellett, hogy virágot leljek,
De megtaláltam a helyet, ott
Vízbe pontozott csillagok-
Közöttük, köszönöm, jól vagyok.

Őrzöd a neved

Őrzöd a neved?
Jelen vagy?

Keverd fénybe,
Itasd Lenge arannyal lényedet
A Mindenek
Most emelik magukat a Mennybe-
Neved ott simul el az elme laza szálai közt
Ott, a neved a minden, a semmi közt
A hajsza mezsgye tág terébe leng-
A szó él csak
És Az amit megnevez
A szó és a név, a név marad
És a név mögött a jel, a hang

Antal Balázs

Pusztai vázlat

A hevenyészett ösvény, mely néhol inkább csak csapás, a puszta közepén húz keresztül, hol felkapva a keskeny nyomtávú sínpárja mellé a töltésre a kövek közé, hol a tövében, a törött égdarabkákat villogó sötét, hűvös tükrű belvíz posványos lapályának peremén imbolyogva, mintha tudná, meddig és hova. A síneken itt szerelvény már sosem közlekedik. A kisvasút északról, a távoli folyópartról, a lebombázott és többet soha fel nem épített hídtól meg még egy másik hasonló helyről indulva gyűjtötte be a hol sárba szakadt, hol kiszikkadt vidék atyafiait, akik nagy rafiackekerekben cipelték be szürke téli hajnalokon a motyójuk közt a tanyasiak magányát a nagypiacra, magukban üldögélve a betört ablakú szutykos kupékban – a kocsikban kisuvickolt vaskályhák, igaz már nem állt szokásban tüzet rakni bennük –, majd, miután besötétedett, hurcolkodtak rajta vissza is, a szürke latyakban álló, kétséges, ködös pusztán keresztül, amerre a szívük húzta őket, míg aztán elég nem lett ebből a bánatos utazásból – és akkor azóta nem jár a vonat. A megálló bodegája térdig érő gazban kuporog a sínek mellett, ahol az ösvény leválik az aszfalt alól kiszabaduló göröngyös földút mellől a fű között – vedlett falú, omlófélben lévő viskó, amelynek sosem volt aranykora. A sínpár hosszú egyenes végén érkezik elébe, hogy aztán kikanyarodjék a lakatlan síkságra a két falu közötti senkiföldjén, amerre semmi sincsen. A vonat mindig csatakos őszi vagy jeges tél, a sín, a puszta csupa száraz forróság állandóan.

Ezen a környéken a porták valamikor tanyák voltak meg még annyik sem, csak kertek, míg aztán körbenőtték egymást, és falu lett belőlük. Annak idején hosszú tornácos szegényházak álltak rajtuk, nádtetővel, nyitott kéménnyel, a szobákban a döngölt földtől örök nyirkosságban és hűvösben, az apró ablakokon bejutó kevés fényben az asszonyok meg az emberek, akik itt laktak, hékámozták egymást, mást nem is tudtak semmit se magyarul. Egyik-másik ház még ma is odébb a többtől magában áll, talán mert így akarták, talán mert így felejtették. Némelyik udvarán vagy a kertje helyén a poros és nyeszlett akácok mögött mezőgazdasági gépek meg mindenféle járgányok roncsai rohadnak egymás hegyén-hátán, fémcsontvázak, rozsdamarta lemezlapok, melyek körül még a fű is kiszikkadt és gaz se nő, legfeljebb csak csalán meg sóska, a kerítés akár ha a sivatagból hasítana ki egy szelet kietlen kopár homoknegyszöget, noha a szittyós puszta eleven zöld körülötte, bármerre néz az ember. A vadul burjánzó laposságból csak a vasúti töltés csíkja meg az azt keresztező gát emelkedik ki. Ez a gát itt csatornát határol, széles vize a városból kivezető árkokból folyik össze az erdő mellett, csöndesen duruzsoló tompa kuruttyolás búrása gömbölyödik a két partja fölé. Lassú sodrában

áldogálva vízimadarak matatnak zombékjai között, ha valaki a parton a rejtekük fölött csörtetve felriasztja őket, szárnyuk könnyed surrogással rajzol köröket a vízre, ahogy elrugaszkodnak, a körök egyre nőnek meg nőnek, míg el nem érik a partot, hogy ott elenyésszenek. A hol békanyál lepte, hol tavirózsával benőtt víz északnak tart keskeny hidak alatt, míg el nem éri a Tiszát valahol odafent már újra kisebb ágakra osztódva. Ritka nádasain fennakad a szemét, úgyhogy az elhagyott dűlőutakon a medret követve az ember sehogyse bír megfedkezni a városról, mely a vadonba üres flakonok és nejlonzacskók képében küld magáról állandó jelzéseket.

A nap itt vörössel kel és vörössel nyugszik a pusztá fölött, ahogy régi versekben áll, mintha minden reggelen és estén vihar készülődne, de aki ki se teszi a lábát otthonról, legfeljebb csak a városba autózik be, ahogy a legtöbben az erre élők közül, az nem láthatja meg, mert a házak különben eltakarják. Azonban ha a gáton a meder mentén bárki kigyalogol északra a kótaji határba, kikerülve a sorompót, mellyel mindkét falu dühödten igyekszik távoltartani a másiktól valókat a saját gyepűjétől, ott kint, minden helységtől egyformán messze, a kabócazümögésben, a rikítózó száraz réti sistergésben, az állandó szélben kívárhatja, hogy bekövetkezzék. Amúgyis egyszerűbb a pusztán közlekedni, mint az utcákon a házak között, ahol könnyű eltévedni, mert mindegyik egyforma, nyílegyenes és végtelen, és csak az elején meg a végén lehet letérni róluk, ha egyszer az idegen rossz helyre keveredett. Amikor még csak sejti, hogy rosszfélé indult, de már olyan régóta megy rajta, hogy nem fordulna vissza, inkább abban bízik, hogy majd mindjárt a végére ér, és akkor lefordulhat róla, de nem akar elágazni sehoh, akkor egyszerre kiér a biztonságosnak gondolt kertvárosi utcáról, s hirtelen kietlen kukoricások meg gazos kaszálók között jár már, ahol az út összeszűkül a nyárfák között, majd utóbb homok alá, földbe fordul és szekereket kell kerülgetni sötét tekintetű kalapos férfiakkal a bakon, akik ostorral a kezükben vadul méregetik onnan fönről, de mégis megy tovább, mert véget kell érnie egyszer, hiszen az eleje, amit elhagyott, már nagyon messze, míg aztán tényleg véget nem ér a földút is, hogy csak egy csapás fusson el szisszenve a fű között, mint a kígyó, amelyen már végképp nem lehet menni tovább semerre, mert nem ígéri az irányt és a helyet, amelyet kinézett magának, csak visszafelé, és akkor onnan meglátja az emeletes házakat, a lakótelep szélét talán ha kőhajításnyira, mégis onnan, ahol áll, megközelíthetetlenül. És előtte áll az út még visszafelé. Falu, város, rét, erdő, nyers folyóparti lapály szét-szalazhatatlan szövevénye várja itt az idegent, és nem csak őt zavarja néha össze. Van, aki városinak tartja magát, bár falun él, és van aki meg tanyasi, a nappal kel, és a nappal fekszik, de városi címe van a portájának, és sohase számított másnak, mint városi polgárnak.

És ahogy az egyik utca szántókra fut, a rákövetkező meg panelházak közé vagy

egy plázaféleséghez, ugyanúgy éjszakára az egyik utcán mindent bereteszelnek, hétlakra zárnak, a másikon meg tárva-nyitva hagyják az ajtót, ha próbálnák se tudnák bezárni már a kaput, a kulcs annyira elszokott a zártól. Az egyikken beverik baltanyéllel az ablakot, szekérral döntik be a kerítést, és még a rossz gereblyét, a lyukas rocskát is összeszedik az udvarról, a másikon meg ha bármi semmilyen limlomot hajítanak ki a kapu elé az útszélre, akkor is becsöngetnek, hogy elvihetnék-e. Ott az ember véghetetlenül hallgathatja éjszaka a tücsköket, ahogy az udvari nyírfákon ülve ciripelnek és csak ciripelnek, őrzik az alvók álmát. A másikon a kutyák nyugtalanok, ezeréves pusztai rémület lesz rajtuk úrrá éjjelente, a fogukat csikorgatják, és vérben forog a szemük, és ha a gazda előjön az acsarkodásra, kiterítik őt is, mivel nincs más.

Bár jószágot alig tartanak, már csorda sincs, legfeljebb baromfit látni itt-ott a házak körül, kora estéken mégis langyos állatszag üli meg az utcákat, pállott falusi jóérzést hintve szét, folyton bosszantva azokat, akik városi létükre kénytelenek keveredni a paraszttal. Máskor őszi avarfüst érzik, kora reggelente savanykás, ázott növényvédőszerbűz, de nyaranta napközben leginkább csak a fanyar, száraz porszag árad mindenünnen, amely a mezőkön kint már-már orrfacsaró bír lenni, amikor az északi szél a kánikulai tájat feltúrja a maga módján, tühegyét ide-oda szúrva kitartóan pörögve ontja a vadvirágok porát az emberek szemébe meg a csillagokba. Sokszor nem is hallatszik más a réten vagy a kertekben, csak a füttyülő szél, de ha abbahagyja, kitelnek a délelőtt meg a délután hangjai, nemcsak a mező csivitelése és vad, vidám rikoltozása vagy a város egy másik szögletén dübörgő nemzetközi expressz ide lüktető robogása, hanem a házaktól jövő állandó gépzümmögés is, fűnyíró, kapagép, sövényvágó, motorosfűrész meg a többi. Míg meg nem jön a vihar, mert akkor elhallgatnak a gépek, és a rét neszei is ellapulnak. Leginkább déltájban érkezik, legnagyobb dologidőben. Megrázza a falu alatt a földet, rádobálja a jeget, ami északon nem kellett senkinek se a nyakába a nagy melegben, szele ha szemből éri, megállítja a gyalogost is nyílt terepen, a biciklit felborítja, a kézikocsiról lesodorja a rakományt. Az ártéri erdők nyurga nagy nyárfái akár a hurkapálcák roppannak ketté, ha derékba kapja őket. Olyankor órákig dörög az ég, az öblös morgás végigurul a térségen, jó messziről üzenve előre, hogy jön már, és messze túljutva e vidéken is fenyegetve, hogy visszajön még. Tépett fűszálak keringenek a moccanatlan, egy pillanatra megkönnyebbült levegőben utána, ághegyek, bimbók, levelek, de álmos ereszkedésük leple alatt már a tikkadt szárazság settenkedik be újra a vihar mögé.

Az idegen a síksági nagyváros határát járva, a hozzácsatolt falvakat, tanyaszövevényeket, pusztákat felfedezve, megismerve az emberek rejtekét, akiknek minden térségek közül a világnak ezen dirib-darabjai jutottak, a cifra összevisszaság miriád ábráját láthatja. Mert az üvegpalatás bevásárlóközpontoktól, a márványba

véssett játéklarangoktól, a plázáktól alig húszpercnyi gyalogútra, a kőkutyás házakkal, a fallal körülvett erődökkel teli gazdag előváros szegélyén öregek laknak csőszkunyhókban vagy annyiban sem, csak szétrohadt mikrobusz kasztniban egy kiegészített legelő szélén pár rossz kutyával meg egy csomó bűdös birkával, hatalmas kecske- meg libatelepek nyúlnak, ameddig a szem ellát örökké mocsos és bűdös és jobbra sohase jutó fiatal nőekkel meg férfakkal, elhagyott dohányszárítók téblábolnak a mezőkön, melyekre senki sem emlékszik már, bár nyári munkák idején láthatóan bejárnak oda szükségét végezni, burjánzó ültetvények közepén tanyaházak trónolnak, mint a rétek királyai, de bennük munkától megszakadt népek laknak, lát kompokat, amelyen tátott szájú részegek meg bogárlepte állatok utaznak, és putrisort, amelynek a környékére nem épültek házak, mert mocsár volt ott régen meg ma is, de legalábbis ártér, úgyhogy onnan, arról a sorról nem is kell sehova se menni, hogy látszódjon az a bizonyos vérvörös alkony, ahogy a nyugati égről lecsorog lassan a világ túlsó fele mögé, akár egy régi versben a falakról a fájdalom.

Persze nem a vér meg a fájdalom, hanem a homok gyülemlik fel naplementekor a horizonton az étert megszínezve, a Nyírség ősmatériája. Az ihatatlan homoki borokat adó szőlősorok alól itt-ott kilátszó buckákat a meleg szél állandóan formálja, örli, magasba röpíti a sárga port, megpörgeti, és aztán visszahinti az emberek közé, akik már megtanultak együttélni széllel is, homokkal is. Mert homokra épült minden egyes ház, az udvarokat és a kerteket a sivatagból varázsolták elő, és tették termékennyé valakik, akik nagyon neki lehettek keseredve, hogy ilyesmire szorultak. Ma is minden egyes építkezéskor feltárul a mély homokgödör, amelyet aztán mindenféle mocsokkal igyekeznek feltölteni, hogy magasabb legyen az udvar, mint a szomszédé, és őfelé lejtessen, hogy a víz arra folyjon, ha megjön. Mert ahogy egykor víz mélye volt e tájék, a kőkori tenger valaha titkos árka ma is visszakönnyezi az óceánt, úgylehet. Hisz a víz egyszer csak megjön, ellepi a kerteket, a vermeket, a süllyesztett garázsokat meg a pincéket, és miközben a növényeket fojtogatja a forró szárazság, ez nem szívódik fel egész nyáron, akárhogy szivattyúzzák.

A pocsolyák fölött rezgő gombolyagban szúnyogok lebegnek, vagy csak a lelkük, lárváik hemzsegnek alattuk a vízben, a földön békák ügetnek az udvarokon, a kerteken meg a réten át a jobb reménység felé, és a béka átok, a zsíros föld meg áldás, és a nap maga hol átok, hol áldás, és a puszta egyik tagja átkozott, a másik meg áldott, és az ember meg csak keresi meg keresi a helyét áldás és átok között a síkság közepén ívelő mélyen a talajba tört úton, elárasztott erdőkben, kiegészített legelőkön, használaton kívüli sínek kopott talpfáin a kövek között a belvizes lapályon, elhagyott dohányszárítóban a rét szélén a szalmában henteregve, valahol sehohsem és mindenség között, félúton mindenhova.

Lajtos Nóra

Engesztelő rekviem

Dr. János István halálára

*„Mert ott a szombatot
új szombat váltja fel...”
(Pierre Abélard)*

Introitus

Szent fohászáért nyúltam tollért
Érted, Miattad, kedves Mester,
ki két hete is megvan immár,
hogy kiköltöztél örök tavaszra
egy sok fejfás tokaji teraszra –

Kyrie, kyrie, kyrie eleison!

Mindenkinek mást, nekem
gargantuai mosolyod hagyta
magad után, meg kiskatéját
a középkori himnuszoknak,
honnán a Múzsák karjai közt
ingáztál Tokaj és Nyíregy között
füst-nektáros jókedvvel
hajnalról hajnalra –

Glória in excelsis Deo!

Mindig vártunk tanítványként:
folyósokon, alagsori vershomályban,
hogy Melanchton-nyi tudáskelyhedből
legalább csak egy fél kupányit tölts tollunkba,
s kupát kupára hajtva szívtuk magunkba
tudását s szeretetét eme létszirmú irodalomnak –

Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dóminus Deus Sábaoth!

Nem felejthető, csak Neked immár
az a jégcsőrű, fázós éjszaka,
amikor a kórházi ágyrácok
közé szorult ködszárnyú idő
kitömött madaraként nekikoppantál az ablaküvegnek,
mert akkor éjjel mégis te húztad a rövidebbet –

(Dolores inferni circumdederunt me)

Elmentél, itt hagytál minket...
de mondd csak: a küszöbön ugye ott várt
Pierre Abélard és Termesvári Pelbárt,
utat mutatva ama Szent Pantheonba,
hol nincs részvét és nincs alázat,
s a döcögő hexameterek is
a mozsárban tört csöndben,
engesztelő békében nyugosznak? –

Agnus Dei, qui tollis peccáta mundi, miserére nobis.

Ő elveszi, s Te immár elveszítetted eme
veszett világ ócska bűneit,
s grammatikáját mindennemű szennynek –
kötni s oldani volna jó még barátságokat
s egykor igaznak hitt kötelékeket,
de most már mindegy –

Communio

Nyugalmat adj, Uram, Néki, a némán Távozóknak,
a fogyó holdhoz hasonló, sápadt Vétkezőnek
és a sietve gyónni igyekvő Janus Barátunknak–

Absolve Domine!

Mert nem lehet könnyű a sírba szállónak
annyi baráti kézfogásból s ölelésből kiszabadulni,
menj, hát, elengedünk, ha fáj is a viszontlátás időtlensége,
hagyunk most egy kicsit tovább aludni –

Tavaszhozó mandulafácska szent gyökere
öleljen magához, hogy ne legyél magad!
Oldozd fel, oldozd fel, oldozd fel, Uram
súlyomszárnyú kedves Vándormadaradat!

Mensagem – ideátra

Azon a portugál hajnalon gyűltünk egybe:
Ricardo, Alvaro, Alberto és én.
Egymás versbarnított arcát tapogattuk.
Kiültek tekintetünkre meg sem írt verssoraink.

„Nem születünk, de teremtettünk:
Ősapánk, nagy Pessoa!”
„Ti vagytok én, és én vagyok ti...
Már nem tudom, ki-ki: csoda?!”

Azon a portugál hajnalon egybe gyűltek
Végre, de nagy volt a vita.
Egymás bűneit nem vállalták.
A fejfán egy név: Fernando Pessoa.

farmerkarácsony

Lászlóffy Aladárnak

a jászol még ma is ott áll
betlehemben csak mi nem
halljuk sírását a lelkünknek
testünkben a hívó szót
a tiltakozót amiért még
megváltatlanul is hiszünk
a csodákban
örök engedetlenségben
tékozolt magányban
gyújtunk gyertyát
de már nem önmagunkért
mert félünk másnapos
koldusmagányunktól is
és szenvedünk
mint Ő a keresztfán

öreg vagyok és bölcs
mint isten szakálla
a kihűlt kalács íze nyelvemhez nem tapad
a szeretet szava ilyenkor
még ismeretlenebb
s a fenyő gyantaillata is
elrejtje előlem a titkot
emlékei túlevelébe

farmerkarácsonykor
jéghideg kokakólával
hűsítjük léviszvágyainkat
pedig mi lenne mondd
talán gyermek lennél újra
ha hinnél azoknak kik
mézsűrű emlékeikkel
örömüket nyitogatják a világnak

az egyszeri boldogság volna
mint a teremtés vagy
a szeplőtelen fogantatás maga

Nagy Balázs

A bibliai parabolák értelmezésének sajátosságai

„csak ha tudásért kiáltasz,
és bölcsesség után sóvárog a hangod,
ha mint ezüst után, úgy kutatsz utána,
és mint a kincsnek, úgy keresed nyomát,
akkor érted meg az Úrnak félelmét,
s nyered el az Úrnak ismeretét.”

Példabeszédek 2, 3-6

A parabolán vagy példabeszéden az irodalomban erkölcsi vagy szellemi összefüggéseket feltáró rövid, fiktív elbeszélést értünk. A görög *parabolé* (összevetés) szóból eredő fogalom eredetileg egy görög retorikai alakzatot jelentett, mely afféle kibővített hasonlatot tartalmazott. A legismertebb példázatok a Bibliában találhatóak, s elterjedtségük annak is köszönhető, hogy a kereszténység története során a prédikációk kedvelt eszközei voltak. A parabolában mellékes a történetmesélés mozzanata, a hangsúly azon a párhuzamon van, amelyet az emberi viselkedés egy konkrét példája és az általános emberi magatartás között állít fel. Többnyire zárt, egységes szerkezetű műfajként könnyen függetlenné válhatott minden összefüggéstől, s így gyakran vándorolhatott egyik keretből a másikba. Az egyszerű elbeszélés mód titokzatos, szuggesztív hangvételt kölcsönöz a paraboláknak, és különösen alkalmassá teszi őket erkölcsi és lelki igazságok tanítására. Mivel a hatást az idegenség nem mindig képes kiváltani, ellenben a hatás ott lehet a legnagyobb, ahol a megszokotthoz közeli gondolat jut szóhoz, ezért szükségszerű, és műfaji jellegzetességnek számító sajátosságuk a realizmusuk. Bölcsességi karakterüknek megfelelően értelmezendő és értelmező elbeszélések. Rögtönzésen alapuló sokféleségük a történetmondás önértékét is sugallják. Aki a parabolákat mondja, tiszteli a megszólítottak saját történeteit, s kimondja a beszélő és a hallgató közöségét. A történeteit mondó, továbbmondó és megújító ember nemcsak emlékező, hanem „megemlékezett”, nemcsak befogadó, hanem befogadott ember is. A 13. századtól kezdve számos példázatgyűjtemény sok darabja a szépirodalmivá válást segítette elő: szerkezetüket és stílusukat tekintve a világi regény és novella felé mutatnak előre. A bibliai példázatok témák és motívumok sokaságán keresztül épülnek be az irodalom szövegközi összefüggésrendszerébe, miközben a teológiai hermeneutika hatókörén belül maguk is irodalmi szövegekké váltak. A kétélű műfaj veszélye nem annyira a kiváltó gondolatélményben rejlik, sokkal inkább az alkalmazott jelképrendszerben, motívumanyagban és nyelvi közegben, amelynek

a tézist valamilyen áttételes szemlélettel kell a realitás jelenségszférájától nyomatékosan elszakítania, vagy éppen valóságként közvetítenie. Ha a kortárs szerző a valóságot bizonyos értelemben kiiktatja, vagyis nem figyel eléggé a dinamikus társadalmi mozgásokra, feszültségekre, ha nem kerül közvetettebb viszonyba a „történelemmel”, akkor a műfaj óhatatlanul kényszerűséggé, s így esélyé válik az élettények gondolati elemzésére és általánosítására. Ezzel is magyarázható az a különös állapot, hogy a kortárs írók jórészenek gondjává vált a parabola: viszolyognak tőle és vonzódnak hozzá. A műfaj sajátosságait, értelmezésének komplex kérdéseit csak akkor érthetjük meg, ha visszanyúlunk a műfaj gyökereit rejtő ókori hagyományba, és az alteritás hermeneutikáját is szemlélve használjuk fel irodalomtudomány és teológia párbeszédterületének eredményeit.

Annak ellenére, hogy keleti eredetű műfajról van szó, sokáig az Európában használatos allegorikus történeteken keresztül próbálták megérteni, és a keresztény atyák is allegóriaként kezelték, allegorikusan magyarázták. A héber *másál* szó mindenféle példázatot jelentett. Ide tartozott a hasonlat, a mese, a közmondás, a rejtvény is, de számtalanszor rejtettek el ebben a műfajban példaképeket vagy szimbólumokat. Mindenesetre ma is nehéz behelyezkedni abba a gondolkodásmódba, ami az akkori embereket jellemezte, hiszen a mindennapi léttapasztalatuk is eltér attól a viszonytól, ami minket a világhoz köt. A leegyszerűsítő műfajtipológia és az a meggyőződés, hogy a parabola cselekménye és az allegorikus „háttérelbeszélés” viszonya kizárólag a kölcsönös megvilágítás funkciója szerint gondolható el, évszázadokon át a moralizáló értelmezés útjára terelte az összetettebb narratívák olvasását is.

Az alterításban minden mögött ott rejtőzött a spirituális, a misztikus lényegiség titka, látásmódja alapvetően transzcendentális volt. Ahogy a parabolákban felfedezzük a párhuzamokat, úgy fedezték fel annak a kornak az emberei a spirituális létszféra párhuzamos működését. „Az ember itteni léte, az, amit valóságnak tart, ezért nem lényegi, hanem csak allegóriája annak a transzcendens teljességnek, amelyet megérezni, megsejteni részleteiben lehet, de egészében kiismerni sohasem.”¹ Ennek a kornak az alapvető világmegértési módja is allegorikus volt, s ez a mindent átfogó allegorikusság a hermeneutikai tradíciót is meghatározta. El kell azonban határolnunk az *Ószövetség* exegézisét meghatározó zsidó és az újszövetségi interpretációt jellemző keresztény hermeneutikát. A zsidó hermeneutikában több értelmezési módszer is használatos volt, ám a bibliai interpretáció szempontjából legjelentősebb a midrással jellemezhető értelmezési hozzáállás, mely már feltételezte, hogy egy szöveggel szemben végtelen sok értelmezésünk lehet, mert nem ismerhetjük a végső jelentést, mely a különálló interpretációkat egy-

¹ Bókay Antal: Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban. Bp., Osiris Kiadó, 2001. 26.

ségbe vonja. A szöveg értelme tehát végtelen sokszínű, ám a maga teljességében elérhetetlen, nem logocentrikus, hanem teocentrikus. A zsidó hermeneutikának meghatározó értelmezési stratégiája volt a kereszténységben és a zsidó misztikában még nagyobb jelentőséget kapó allegorikus értelmezés. Elsőként az alexandriai Philón tett kísérletet a szöveg spirituális jelentésének ily módon való megértésére.

A kizárólag szent szövegekkel foglalkozó keresztény hermeneutika több mint ezer évig teológiai kérdéssé vált. Korai szakaszában a zsidó hermeneutika alapján állt, és sokszor alkalmazott a midráshoz hasonló interpretációt. Összességében viszont a mindennapi életről szóló szövegeket is áttételesen értelmezte, hiszen a szövegben a transzcendencia jelenlétét kereste. Emögött az a felfogásmód áll, hogy Jézus az isteni elvet önmagában hordozza, kommunikációja az isteni szférával misztikus természetű. A kereszténység ezért nyelvi tárgyához, a szövegtesthez másképp viszonyul, nem azt tartja szentnek, hanem a mögötte rejlő misztikus-transzcendens ígét, az újonnan megvilágosult misztikumot, amit új eszmei középonttá épít ki. Ennek értelmezésére a görög tradíció és a zsidó hermeneutikai eljárások már nem alkalmasak. A megoldás egy teológiai alapon felépített allegorikus hermeneutika. Allegorikus hermeneutikáról persze ejtettünk szót már korábban is, ám a keresztény hermeneutikának ez meghatározó gondolkodásmódjává vált. Az allegória olyan univerzális eszközzé válik, ami nemcsak az *Újszövetség* értelmezésében segít, hanem Jézus allegória- és tipológiateremtő személye által az *Ószövetség* könyveit is bevonja a keresztény hermeneutikába. Fenntartja azt a lehetőséget, hogy a szent szövegek mögött mérhetetlen spirituális gazdagság rejlik, s az írás végső misztériuma teljességében nem tárható fel. Jelentősége azért is óriási, mert az isteni titok az allegorikus interpretáció számára személyes interpretátori lehetőség, egy individuálisabb elv, melyben egyéni hit és tudományos koherencia fonódik össze. Míg a midrásban a jelentés kibontása közben nem épül ki egy komplex és végleges isteni értelem, addig az allegorikus értelmezés mögött egy teljes rendszert találunk. Ez a titkos transzcendens jelentést rejtő, átfogó lényegi értelem egységes isteni üzenetté áll össze, mely így az emberi megértéshez közelebb kerül, ám még mindig távol van tőle. A bibliai szövegek megértésének nehézsége tehát nem újkeletű dolog, s századunkra még nehezebbé vált, mint a középkorban vagy a reformáció idején. Az *Újszövetség* megértése különösen nehéz az *Ószövetség* alapos ismerete nélkül, az *Újszövetség* nyelvére figyelő hermeneutika nem tudja az *Újszövetség* nyelvezetében, képvilágában nem észrevenni az *Ószövetségre* történő állandó visszacsatolásokat és hivatkozásokat. Az *Újszövetség* tényleges kontextusa nem a kor, amelyben keletkezett, hanem az *Ószövetség*, ami miatt keletkezett: az evangélium és a levelek szerzői azért írták, amit megírtak, hogy hirdessék: a Názáreti Jézus életében és halálában beteljesedett az, amiről a

próféták írtak. A szöveg egybeszővi az elmúltat és a jelenvalót, ezért a megértés feladatát történeti, teológiai és egzisztenciális aspektusaival szöveghermeneutikai alapokon kell kijelölnünk. Az intertextualitás modern elmélete vezethet bennünket vissza a reformáció korának központi elvéhez: *sacra scriptura sui ipsius interpres*, azaz: a Szentírás önmagát magyarázza.² A bibliai nagykontextus a példázatok asszociatív lehetőségeit végtelenné kiterjesztő jelhálózat, ám ugyanez a kontextus a szövegek játékkerét szilárd orientációs pontokkal körül is határolja. A szöveg kontextusának lényeges szerepe van, ezért hibás értelmezéshez vezethet, ha a szöveggörnyezetből kiszakítva próbálunk meg értelmezni egy szakaszt.

Fontos kérdés az is, hogy milyen beszédmódba tartozik a szöveg, s a különböző stílusú – profetikus, narratív, himnikus – beszédmódok különféle megközelítést igényelnek. A különböző parabolisztikus szövegeknek is saját hermeneutikai szempontjai vannak. Ezeknél az írásoknál a képi vagy figuratív nyelv sajátossága, hogy a szavak eltérnek szabályos jelentésüktől, s a sokszor szokatlan összerendeződésükből a felszíni, szó szerinti jelentésen túl egy mélyebb jelentésre figyelhetünk fel. A hasonlatok, metaforák, szimbólumok, allegóriák, parabolák e képes beszéd természetes velejárói. S lényegesebb itt a beszédmód hangsúlyozása, mint különféle műfaj-tipologizálás. Különbséget lehet ugyan tenni képes szólás, hasonlat, példázat, parabola, allegória és példaelbeszélés között, ám az értelmezést ez nemigen segíti. A görög *parabolé* megfelelője, a héber *masal* is magában foglalja mindezeket a kategóriákat, melyek közös mozzanata a hasonlóság. Ennek hagyományos okai is vannak, hiszen a bibliai irodalom nagy szerepet tulajdonít az analógiának. A *masal* mentén tehát számos műfaj és forma helyezkedik el, úgy hogy az egyik átszűrődik a másikba. Jézus példázatai is e közös termőtalajból fakadnak majd. A fogalom rögzíthetlensége teszi lehetővé azt is, hogy ráépülhessen a gondolatritmus, a héber költészet formai alapegysége. A későbbi rabbinikus irodalom alkotásaiban sem válnak el egymástól élesen a parabola, az allegória, a fabula fogalmai. A rabbik ezeket főként oktatási céllal széleskörűen alkalmazták, hangsúlyozva, hogy ezek ablakot nyitnak a Tóra megértésére. A parabolák használata kiemelt és elismert eszköze volt az erkölcsi nevelésnek. A Midrás – így nevezzük a héber Biblia szövege alapján a midrás módszerének felhasználásával létrehozott szöveganyag gyűjteményt is – a példabeszédek használatának kezdetét Salomonnak tulajdonítja. Ezért nevezik „Salamon mondásaink” is azt a két gyűjteményt, mely a *Példabeszédek könyvének* alapja. A két nagy gyűjtemény, mely Izrael bölcsességi irodalmának legjellegzetesebb képviselője, a *masal* a maga ősi formájában mutatja be. Ezek általában véve kétsoros versbe szorított rövid mondatok. Kétségtelen, hogy az egész gyűjtemény nem megy vissza Salamon koráig, s

² Fabiny Tibor: Keresztény hermeneutika = <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/fabinyi.html>

a *Példabeszédek* könyvének hangja is eléggé személytelen ahhoz, hogy ezt vagy azt a mondást annak a királyi szerzőnek tulajdonítsuk, aki a *Királyok könyve* szerint 3000 velős mondást mondott. Valószínű, hogy a könyv több évszázad bölcseinek gondolatait tartalmazza, észrevehető benne a tan fejlődése. Az első gyűjteményben végig az emberi és profán bölcsesség uralkodik, valójában azonban gyakorlati teológiáról szól. Bizonyos gondolatai már az evangélium erkölcsstanát adják, s az *Újszövetség* is gyakran használja ezt a könyvet.

A *Biblia* állításait képi nyelv fejezi ki, s ez nemcsak az *Ószövetségre* igaz, hiszen e tradíció örököséként Jézus beszéde is felmutatja a héber költészet jellegzetes eszközeit, az ismétléseket, a paralellizmusokat. A masal és az újszövetségi parabola a képes beszéd különböző fajtáit jelenti, s mivel a nyelv konnotatív aspektusát mutatja fel, értelmezést igényel. Bultmann a XX. század első felében az *Újszövetség* megértésének elsődleges akadályát a mitikus világgépben látta. A modern ember már nem abban a világgépben él, amelyben az *Újszövetség* szerzői éltek: el kell távolítanunk tehát a korhoz ragadt világgépet, és ekkor eljuthatunk az örökérvényű üzenethez, a *kerygmához* – vélte. Bultmann azonban túlságosan a korai Heidegger filozófiai kategóriáiban, azaz fogalmi nyelven gondolkodott. Az ó- és az újszövetségi *Szentírásra* azonban sokkal inkább a képi-metaforikus gondolkodás a jellemző. A képi nyelv kreatív erejére azok nem rezonálnak, akik vagy túlságosan fogalmi módon (filozofikusan) vagy túlságosan betű szerint (történetiesen) gondolkodnak. A mítosz is a képes nyelv természetéhez tartozik. Be kell látnunk, hogy idejétmúlt az a felfogás, hogy a mítosz az, ami nem igaz. Bultmann „mitológiátlanítási” programját is a mítosznak e múlt századi szemlélete határozta meg. A mítosz jelentése eredetileg ’történet’, s a beszéd természetéhez tartozik, hogy történeteket teremtünk. A mítosz fikció, de nem a valóság és az igazság ellentéte, hanem egy hit által megélt igazság. Az irodalmárok és az esztéták tudják, hogy irodalmi művekben annak ábrázolása, „ami megtörténhetett volna” sokkal mélyebb és igazabb, mint annak a megírása, ami megtörtént. Vagyis: a fikció maga a valóság.

A képi és a fogalmi beszéd szint összehasonlítás útján történő egyesítése hosszú időn keresztül a parabolaértelmezés dogmájává vált, szemben a szó szerint vett allegorikus értelmezéssel. Paul Ricoeur fejtegetései nyomán élenkült meg az érdeklődés a példázatok metaforikus működése iránt, melynek eredményeként figyelembe vették a parabolákban megmutatkozó narratív formát, és az időbeli aspektussal is rendelkező metaforikus folyamatot. Nem minden esetben metaforákról van itt szó, hanem a tágran értelmezett metaforikusság által meghatározott elbeszélésekről, melyeket a metafora mozgástörvénye tölt fel erővel. Ricoeur felismerte, hogy a metafora a mondat szintjén történik, s természetesen az allegorikus mozzanat és az allegorikus értelmezési minták alkalmazása sem zárható ki. Az allegorikus magyarázat egy kulcs segítségével a szöveg legfontosabb szavait, mint

különálló metaforákat konkrét fogalmi nyelvre fordítja le, és ezzel egy második, egy saját történetet eredményez, mely a tulajdonképpeni mondanivalót hordozza. A példabeszéd tehát felfogható egy olyan sajátos nyelvi alakzatként, ahol a tétel hatását egy más területről vett, kétségtelenül hatásos tétel hivatott biztosítani. Ez a huszadik század elején kialakult nézet máig meghatározó a nyelvi képek értelmezése terén. A példázatok hagyományos értelmezésekor meg szokás különböztetni a képi és a tárgyi részt, azaz a szemléltető hasonlatot és a vele illusztrált dolgot, még akkor is, ha ez az elválasztás nem mindig vihető végig következetesen. Miután megállapítottuk, hogy a szöveg mit mihez hasonlít, rögtön felmerül, hogy miben mondja őket hasonlónak. A hasonlatnak ezt a „harmadik tényezőjét” latin szakkifejezéssel „*tertium comparationis*”-nak nevezik, és minden példázat elemzése döntő mozzanatának tartják. Korán feltűnt azonban, hogy gyakran képtelenség egyetlen *tertium comparationis* felmutatása, nem mindig lehet egyértelműen megállapítani, hogy mi az alapgondolat, hiszen a metaforák egy nyitott kimenetelű nyelvi játék részei. „Régóta ismert, hogy a példázat-irodalomban vannak bizonyos állandó metaforák, így a király vagy az atya mint Isten, a szolga mint próféta, a szőlő mint Izrael.”³ Azonban az állandó metaforák is különböző jelentéstartalmúak lehetnek mint arra Szécsi József rámutat a király-példabeszédek kapcsán.⁴ Az egyik leggyakrabban előforduló motívum, a király is megjelenhet uralkodóként, apaként, férjként, s néha olyan általánossá válik, hogy helyettesíthető az *ember* szóval is. Az interpretáció elsősorban az interpretáló személytől függ, a szöveg funkcióját csak az értelmező személyében teljesíti be.

Egy példázatban az egymás mellé állított dolgok közt nem kell minden vonatkozásban párhuzamnak fennállnia. Ha mégis fennáll, akkor ezt a stíluseszközt a szó szoros értelmében „allegóriának” nevezik, amely „átvitt értelemben veendő” tanítás, mint például a magvető példázata az *Újszövetségben*. Az ilyen allegória fölfejtéséhez nagyfokú beavatottság szükséges, és vele összehasonlítva a példázat úgy is tűnhet, mint amelynek célja nem a mondanivaló átadása, hanem annak elrejtése a hitetlen zsidók előtt. A példázatot azonban nem az egy vagy több hasonlítási pont különbsége választja el az allegóriától, hanem az a mód, ahogy a narráció cselekményszegmensei egymásra és a valóságra vonatkoznak. Míg az allegóriában a jelentésegységek egy korábbi történetre utalnak vissza, a példázatban egymással lépnek kapcsolatba. Némely magyarázó a téma jellegzetesen „egyházi” volta miatt arra gondol, hogy egy rövid jézusi példázatot az ősegyház utólag látott el allegorikus értelmezéssel. Arra is találunk példát (Mt 22, 1–14), amikor egy eredetileg

³ Wolfgang Beilner: Jézus példabeszédei: interpretációs megközelítések Lk 15, 11–32 tükrében = Példabeszédek. Szerk.: Benyik György. Szeged, Jatepress, 1998. 7.

⁴ Szécsi József: A Példabeszéd a Tenáchban a Talmudban és a Midrásban = Példabeszédek i. m. 189.

nem allegorikus szöveget dolgoztak át úgy, hogy egy pontról pontra megfejtendő történetet ágyaztak be a szövegbe. Ezt az eljárást allegorizálásnak nevezzük. Ez a módszer és a szövegnek lépésről lépésre megfejtendő értelmet tulajdonító interpretációs eljárás, az allegorézis viszont teret enged az értelmezői önkénynek, ezért sokáig megfigyelhető volt egyfajta korlátozásra való törekvés az interpretációkban. Mivel az *Ószövetség* sok része szó szerint értelmezve botránkoztatónak vagy lehangolónak látszott a keresztény olvasók előtt, több egyházatyja is azon fáradozott, hogy átvitt értelmet leljen föl mögötte. Ez a nemes szándék a pogányságban is jelen volt, hasonló okokból: a homéroszi eposzokat a késői hellenizmus némely filozófusai hajlamosak voltak úgy felfogni, mint mély értelmű allegorikus történetet (istenek = világprincípiumok, hősök = erények, külső cselekmény = belső tapasztalat). A legbuzgóbban allegorizáló egyháztanító az alexandriai Órigenész volt, aki száz és ezer allegóriával tűzdelte meg a *Bibliát*, de ezek többsége használhatatlannak bizonyult. Az édenkerti fák „szellemi” vonatkozásaitól kezdve a zsidó főpap mellatarsolyán függő díszek mélyebb jelentéséig egy részlet sem menekült meg találékony kedvtől. Az önkényes allegorizálás iskolapéldájaként szokás Ágostont is említeni. A tudományos-teológiai igény és a morális józanság azonban tiltakozást vált ki az allegorézissel szemben. Az allegorizálás mindenesetre nagyon korán megindult, s majd a szinoptikus evangéliumokban is megjelent, s felmerül a lehetőség, hogy az allegória Jézus igehirdetésének az egyik alappillére volt. Az evangéliumi parabolák allegorikus társítások útján kommunikálnak a *Biblia* kontextusával.

A példázat két olvasói pozíciót jelöl ki. Retorikai mechanizmusának legfontosabb eleme, hogy megkülönbözteti a „nominális” és a „figuratív” olvasót. A figuratív olvasó kijelölésével egyúttal létrehozza a figuratív olvasók közösségét is, hiszen csak számukra létezik az olvasóknak egy másik csoportja, azok, akik csak a szó szerinti jelentést értik, a példázat hasonlítottját pedig nem. A magvetőről szóló tanítás után az apostolok megkérdézik Jézust, hogy miért beszél a népnek példabeszédekben. Jézus válaszában a kiválasztott apostolok közösségét elhatárolja a példázatot nem értők közösségétől: „Nektek megadatott, hogy megértsétek a mennyek országának titkait – felelte –, de nekik nem.” (Mt 13, 11) Irodalmi szövegről beszélve: a nominális olvasó nyilvánvalóan pusztán tételezett, és nem létezik empirikus értelemben, épp úgy, ahogyan a figurativitás „nulla foka” is csak elméleti konstrukció. A példázatot mondó tanító és a tanítvány között is megte-remtődik a közösség a didaxis kommunikációs szituációjában. Minthogy a példázat megértése implikálja a tételezett nominális olvasótól való különbözést, ezért a példázatok mindenkorai hasonlítottjai a rossz tanítványok, akik csak a szó szerinti jelentést értik meg, – az Izajást idéző Jézus szavaival: „akiknek van ugyan fülük, de nem hallanak.” (Mt 13, 13) A megértés univerzalitása és elrejtettsége adja a példá-

zatok sajátos kettősségét. A példázat az elrejtés és a kinyilatkoztatás műfaja: elrejt az, amit kinyilatkoztat, és kinyilatkoztatja az, amit elrejt. Márk élesen különbséget tesz a „kívülállók” és a „körülállók” között, azt állítván, hogy az első csoportnak nem adatott meg „Isten országának titka”, hanem „minden példázatokban adatik.” (4,11) A fő problémát itt a teológiai determinizmus jelenti, ami nincs összhangban Jézus tanításával. Az egzegéták helyesen írják, hogy a *müisztérion* kifejezés itt nem egyes kijelentések rejtett, csupán kiváltságos hermeneuták számára hozzáférhető jelentésére vonatkozik, hanem arra, ami örök idők és nemzedékek óta rejtve volt, de amely most kijelentetett a megfeszített Messiás személyében. Márk felfogásában e „titok”, ha átadják és elfogadják „tanítvánnyá”, ha elutasítják, „kívülállókká” tesz. Következtethetünk arra, hogy Márk példázatelmélete (4, 10–12) egy olyan hermeneutikai eljárás, amely a parabolikus beszédet az elsajátítható tudás ellentétéként fogja fel. A másik magyarázat szerint Márk az őskereszténységnek arra a tapasztalatára reflektál, hogy az egyház igehirdetését nem mindenki értette meg akár az isteni ítélet, akár az egyéni felelősség hiánya miatt. Irodalomelméleti szempontból közömbös a kérdés, hogy az értelmezők a nyílt vagy az elrejtő beszédben ragadják meg a parabolikum lényegét, azaz a megérthető tanítás eszközeit látják benne, vagy az elrejtést szolgáló diszkrimináció eszközeit. A titkos és a nyílt beszéd teóriája azonban azonos szemiotikai előfeltevésekre épül, mindkettő egyetlen jelentést rendel a jelhez.

Fontos, hogy a szövegeket ne olyan predeterminált kategóriák segítségével közelítsük meg, mint példázat, példa-elbeszélés vagy allegória, hanem mint szöveget közelítsük meg. Ha komolyan vesszük, hogy az ember *homo interpretans*, vagy azt, hogy az egyes tudományok által tanulmányozott primér szövegek maguk is értelmezés termékei, akkor megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy a hermeneutika több tudomány „közös nevezője”. Tovább menve: ha azt mondtuk, hogy az értelmezés végeredményben valamilyen álláspont, nézőpont, szemlélet, perspektíva, „látás”, „meggyőződés”, akkor ki kell mondanunk, hogy a teológiában a hermeneutika távolról sem valami objektív tudomány, hanem bevallottan vagy be nem vallottan – értékpreferenciákon nyugszik. Az egzegetika szüntelenül átalakítja a vizsgált anyagot, rámutat a fennmaradt változatok különbségeire, ideiglenesen tünteti fel a görög szöveg újabb és újabb fordításait, s fenntartja azt a kérdést is, hogy meddig terjed a példázatok textusa. Az interpretáció fókusza is folyamatosan elmozdul, hol a példázatot bevezető vagy lezáró formulák, hol a szerkesztői hozzáadások, hol formatörténeti és műfajpoétikai szempontok kerülnek előtérbe. Ez a folyamatban lévő változékonyság okozza a példázatkánon rugalmasságát is. A példázatok körülhatárolását szintén megnehezíti a „parabolé” főnév többértelmű bibliai használata. Ezek a sajátosságok is indokolják, hogy a

példázatok státusát egyfajta keletkező beszédformaként határozzuk meg.⁵ Egybekapcsolódik bennük a tradíció és a szituáció, s már a szerzőjük is egy értelmezésfolyamat részese. A kellő megértéshez a keletkezéstörténetet is vizsgálunk kell. A másik oldalról pedig számítanak a befogadók, a címzettek tapasztalatára. A példabeszédekben a példázat és annak az interpretációja összetartozik, s további példabeszédekkel, más értelmezési mozzanatokkal állnak kapcsolatban. A különböző jelentéssíkok, textuális jelentéshordozók és kohéziót biztosító eszközök szövegszerűen szemlélik a tárgyalt szöveget. Az irodalmi érték, az esztétikai funkció megjelenése és fontossága csak lassan bontakozott ki az írásértelmezés során, miközben végig nyitva kellett tartani azt a nézőpontot is, hogy a *Szentírás* nem szép-irodalmi szövegnek készült, ezért haladhatunk az arisztotelészi *Retorika* nyomán, hiszen a *Szentírás* célja nem a gyönyörködtetés, hanem a meggyőzés, és a forma ennek a célnak rendelődik alá. Másfelől viszont mégis a *Poétika* illetékességi körébe tartozik ennek a szövegnek az értelmezése is, mert a történet áll központi helyen, és a narratív beszédmódból fakadóan az esztétikai funkció elemzése nem csak jogossá, de gyümölcsözővé is válik.

Isten országának többértelműsége és a szöveg eredendő többértelműsége találkozik a példázatokban, ez okozza azt a különleges helyzetet, hogy nem választhatunk ki egyetlen jól körülírható álláspontot annak a veszélye nélkül, hogy ne vesztenénk el valami lényegit a példázatokból. A parabolikus elbeszélések kutatása és egzisztenciális vizsgálata a bibliai szövegek esetében sem nélkülözheti az irodalomtudomány eredményeit, hiszen a profán és a keresztény hermeneutika szoros összefüggésben vannak. Kétségteljesen vannak részproblémák, amelyeket elsősorban a teológiai determinizmus okoz, ám a közelmúlt kutatásai új megvilágításba helyezték a példázatot is, annak legáltalánosabb jellemzőjével, amit az abszolútum metaforikus elbeszéléseként definiálhatunk, aminek benső lényege a kimeríthetetlenlenség. Az egymást keresztező és megújító értelmezések az újjáteremtés mozzanatát magában foglalva minősítik a jelentésképződés folyamatát. Ebben a közegben a hagyomány dinamikája nem teszi ugyan lehetővé az abszolút tudást, de teret enged konkurens tudásformáknak, amelyek az érvstruktúrák összehasonlításával kereshetik igazságukat. A narratív forma teológiai tekintetben sem jelentheti csupán az általános szabály és az individuum közötti közvetítést. Látszólag nem történik ugyan más, mint egyedi és általános, időtlen állandók és időbeli variánsok egyeztetése, ám az új kérdésekkel való szembeállítás és az élet értelmére vonatkozó kérdés ébren tartása mindennél fontosabb. Az eredendő párbeszéd logikája szerint működtetett parabolikus elbeszélésekben a jelentés a megértés történetének hozadéka, s így a hagyomány szövegei az idegenség több-

⁵ Mártonffy Marcell: Az újszövetségi példázatok irodalma, Bp., Akadémiai Kiadó, 2001. 28.

letével rendelkezhetnek, s képesek lehetnek mást mondani, mint amit a befogadó előfeltevései már eleve tartalmaznak. Az értelmezési stratégiák célja nem a transzcendencia-tapasztalat és a kimondhatatlanság szférájának a körülírása, hanem az említett párbeszéd fenntartása a teremtő beszéd megtapasztalása által. A bibliai parabolák határterületet képeznek irodalmi és vallási szövegek között, s így értelmezésükhöz is két tudomány, az irodalmi és a teológiai hermeneutika behatóbb ismerete szükséges. A műfaj sajátosságainak teljesebb feltárása nem nélkülözheti sem a szentíráskutatás, sem az irodalomelmélet eredményeit.

Felhasznált irodalom

Biblia. Ószövetségi és újszövetségi Szentírás. Szövegfordítás: Szent István Társulat, Pécs, 1972.

Bókay Antal: Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

Kozma Zsolt: Jézus példázatai. Iránytű Alapítvány, Kolozsvár, 2002.

Mártonffy Marcell: Az újszövetségi példázatok irodalma, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2001.

Példabeszédek. Szerk.: Benyik György. Szeged, Jatepress, 1998.

Theo Elm: „A parabola mint »hermeneutikai« műfaj” = Narratívák 2. Szerk.: Thomka Beáta, Kijárat, Budapest, 1998.

Vigilia 2003/3 – parabola különszám

<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/fabinyi.html> (*A keresztény hermeneutika*)

<http://iratok.fw.hu/tudomany/BIBMUFAJ.HTM> (*Bibliai tanítások műfaji sajátosságai*)

Ernei Júlia

Befejezetlen mondatok

1.

Jönni-menni, rágondolni, írni, üzeni, hívni folyton, tudtára adni, beleordítani a szélbe, hogy nincs, de kellene lennie. Hogy van, csak nem itt és nem most. Elfogadni, beleőrülni, vezekelni, feloldozást nyerni.

2.

Ül egyedül a szobában. Csend, csak a szél zúg veszetten.

Napi ebéd: kaukázusi kefir és eperjoghurtos Milka.

Boldog. Szerelmes (ebbe a napba, az életébe – na ne, ez giccsesen hangzik). És fáradt. Írni kellene. Száguldani szeretne vagy aludni vagy bármit, csak hagyják most, hogy szétfeszítse, ami szét akarja feszíteni.

Facebook: ismerős arc jelöli be. Élete nagy szerelme.

Két perc múlva már üzenetet is ír.

Hirtelen hányinger fogja el. Sírni szeretne. Egyiket sem lehet, mert időközben benőtt a feje lágya.

Egyszerűen kiikszeli. Mert most boldog és szerelmes. És van egy új élete, új emberekkel. És ismét száguldani szeretne vagy aludni vagy csak hagyni, hogy szétfeszítse, ami szét akarja feszíteni.

3.

Kialvatlanul, szipogva tapogatózol ki a konyhába. Hogy miatta vagy a megfázás miatt hanykolódtál éjjel ismét, már nem tudod eldönteni. De ha miatta nem aludtál volna, úgysem vallanád be magadnak, úgyhogy tulajdonképp ennek a kérdésnek nincs is jelentősége.

Felteszed a kamillateát forni. Inhaláció előtt még gyorsan megkensch egy kenyeret pástétommal, hogy az antibiotikum ne marja ki a gyomrod.

Lassan közelíted arcod a forró gőzhöz. Annyira éget, hogy levegőt is elfelejtesz venni. (Jellemző rád, hogy a lényeg megy ki a fejedből.) Érzed, ahogy pórusaid engednek a forróságnak, és kövér izzadságcseppeket passzíroznak ki magukból, amelyek hosszan gördülnek végig arcodon. A fejfájással együtt szeretnéd kiizzadni magadból őt is. Hosszan és mélyen veszed a levegőt. Egyre mélyebbre hajolsz. Az orrod csaknem éri a teát. Szeretnél eltűnni, feloldódni a gőzben, páráként elillanni a hajnali homályban.

A szerelem addig szép, amíg nem egy többgyermekes, náladnál jóval idősebb

férfira vetsz szemet. Szemet vetettél? Te, a jól nevelt, prűd kislány? (Ne áltasd magad azzal, hogy prűd vagy). Ó, nem, egyszerűen csak belecsúsztál, sőt, bele akartál csúszni. No, most már benne vagy nyakig. A törölközővel letörled az arcod, majd belebugyolálsz felforrósodott fejed. Fél szemmel kikukucskálva, tapogatózva próbálsz az ételmaradékot behajigálni a hűtőbe. Véletlenül belenyúlsz a pástétomba. Lenyalod az ujjad. Élesen hasít beléd a kép, ahogy egyszer ő emelte ajkaihoz maszatos ujjperceidet.

4.

Írsz Neki. Önnek. Magának. Neked. Aki miatt folyton megbredsz éjszakánként: hogy talán. Talán írt. Miről? Mikor? Mit csinál vajon? Hajnalban a laptop elé pattansz, alig látod a monitort álomtól dagadt szemekkel. Új levél. Izgatottan nyitod ki. Jaj, olvadsz! Százszor, ezerszer, milliószor. Jó éjt! Elégedetten bújsz vissza az ágyba. De elaludni képtelenség. Láthatnám. Láthatnálak. Látnám. Ölelném.

Szégycenéljes. De amikor vele vagy, csak nevetni tudsz. Kacagsz, vihogsz, nyéritesz, mert nem tudsz nem boldognak lenni, ha a társaságában lehetsz. Közös tragédiákat is kiröhögöd.

Kínlódtok egymással szemben, meg-megemelkedve széketekről, kirekesztve az épület falait. Örülten boldogok vagytok, hogy egy légtérben lehettek, egy levegőt szívhattok. Ünnepi rítus belélegezni egymás illatát. Közös menekültök a nem szabad, nem lehet mensvárába, ama bizonyos határ átlépése előtt. Együtt rohantok bele és belőle. Mindegy, hogy mit tesztek, csak együtt. Veled. Vele. Magával. Önnel. Nevenincs lehetetlen szerelmemmel.

5.

Vangelis zúg a fülemben, hogy tompítsa a kinti zajt. Vangelistől meg rendszerint elemelkedem a székről. Hát már Vangelisről is Ő... Meg a múlt. Minden, ami szerelem.

Nagycsütörtök. Kint hideg, borongós idő. Egyedül ülök a kocsiban egy szilágysági temetőben. Szemetet égetnek. A temetőt belengi a füst. Az autórádióból felcsendül egy oratórium. Félelmetes. Gyönyörű. Magam vagyok. Csupa szerelem.

6.

Ma halt meg a virágom. Szerettük egymást. Percenként megcsodáltam. Amikor megérintettem, hogy kicseréljem a vizét, széthullt. Soha nem nyílt ki. Szűziesen tartotta magát. Egyetlen szírom maradt rajta. Ameddig az megmarad, nem dobom ki. Így is szép, és így is szeretjük egymást.

7.

Első szerelmek, első és talán utolsó női baráti kör, nagy beszélgetések, levelezések, séták, zongoraórák, könyvekkel töltött esték. És mérhetetlen elvagyódás. Teljesen más világ, más életérzés. Emlékképek villannak be, boldog percek, szomorúak, reményteliek, minden előttem áll még. Minden. Az egész világ. Ez most itt nem Nyíregyháza. Ez most nagyon messze van innen.

Olyan furcsa ez. Két kultúra, két életérzés. Annyira más otthon. És most annyira hiányzik. Az a pozitív balkáni hangulat. A Kolozsvár felé vezető kanyargós út, az ottani egyetemisták magyar törzshelyei, nagymamám városában az álomszerű ortodox templom, amelyből valami félelmetesség árad, az ottfelejtett kommunista épületek, a szintén álomszerű emberek, akiket az épületekkel együtt felejtettek ott. A szomszédos napközi játszótere, ahová még két évvel ezelőtt is átszöktem a kerten át hintázni. A rózsaszín szoba, ahol mindig elszorult a szívem. Az utcák, ahol alig ismer valaki.

8.

Jönni-menni, rágondolni, írni, üzeni, hívni folyton, tudtára adni, beleordítani a szélbe, hogy nincs, de kellene lennie. Hogy van, csak nem itt és nem most. Elfogadni, beleörülni, vezetelni, feloldozást nyerni.

Balogh Péter

Nemvarázs-ballada

a szőnyeg elrepült, rózsákkal a közepén,
megállt egy városszéli házban,
(kenyér pár napja nincs, se a serpenyőbe lepény,
a verssorok hallgatnak évek óta), a lázban,
ahová rózsáit vitte, a pokol előszele fúj,
hamut hint szét a városszéli házban,
(ölelt volna, de itt rózsavíz a szívre sose hull,
az ifjak üzekednek csak évek óta), a mázban,
ahová a verssorokat vitte, evickél, arc után,
vagy ül, bután, koszosan, a városszéli házban.

második strófájának elejére vár,
tovább-mintára a szobában,
(idehordott mindent, ha most itt a határ,
rongyait, biciklijét, mítoszt spirálban), a bábban,
miben évek óta pihen, nincs gond,
se gondolat, nincs szél a szobában,
(leragadva a szőnyeg a porba, itt volt,
itt nem volt, nem száll tovább), az ágyban,
ahová rongyait viszi, evickél, álom után,
vagy fekszik, sután, mítoszosan, a mesétlen szobában.

a szöveg csendesül, dobbanásokkal a mélyén,
és ő megnyugszik szavában,
(pihenj, viharvert vérnarancs, a város szegélyén,
lesz még, ki rádharap), kos havában,
ahová szírom hull a talp alá, való,
igaz és szép rég hervadt ribancok már,
(ölelt volna, de itt fekete a rózsza és a velő,
az agy porba hull, karolja a kalmár-
szavában, ahová a szőnyeget vitte évei után,
vagy ül, vagy fekszik: megrabolt, fagyott rab kos havában).

Béres Tamás

Láblövés

– Apám megint lábon lőtte magát, basszus! – ült le a kimondhatatlan angol nevű kávézó egyik ablak melletti asztalához Ádám. Lecsapta a kezében lévő Nemzeti Sportot, úgy, hogy Zé kávéja és vize majdnem kiborult. – Ne csapkodd már a Sportot, Ádi! Cseszd, meg! Ül le, és lökd, hogy mi a szitu! – tette Ádám vállára a kezét Zé, miközben az megint ugrott volna fel, Zé nyomta le a székre, s aztán úgy maradt. – Lábon, hallod? Ilyen nincs! – morgott tovább Ádám. – A múltkor már azt hitték, hogy öngyilkos akar lenni, csak úgy engedték ki, hogy én leszek a gyámja. A gyámja, bazzeg, a gyámja, én, aki még magamra se tudok főzni, még jó, hogy van ez a kurva sok gyorsétterem. Inkább én is lábon lövöm magam, vagy inkább mindjárt tökön. Nem igaz, hogy a fater nem tud magára vigyázni, meg egyáltalán, hagyjon engem békén! – nézett maga elé, s közben már odaért a pincér, aki jövet hallotta a tökön lövöm magam részt, s erre egy kicsit félszegen lépett oda az asztalhoz, kicsit maga felé húzva a jegyzetömbjét, mintha azzal meg tudná magát védeni, ha esetleg Ádám elővenne egy revolvért az összehajtott Sportból, ahogy a filmekben szokták, és lelőné a pincért, mert nincs rajta sapka, vagy mert hülyén kérdez, vagy mert csak úgy..., de lehet, hogy úgy lőné le, hogy egyáltalán ki sem veszi a fegyvert az újságból, együtt a kettőt felemelve, egyenesen a pincér szemébe céloz, és még egy lyukat csinál rajta. A vendégek meg se hallják majd a lövést, mert hangtompítós a fegyver, csak a pincér testének tompa puffanását hallják majd, valaki, úgy negyed óra múlva hívja a mentőket, de addigra úgymint elvérzik a pincér. Nem lesz valami szép látvány, meg kerülgetni kell majd a vért, meg a pincért, s addig, míg kiér a mentő, nem lesz, aki felvegye és kivigye a rendeléseket. S Zé közben majd arra is vigyáz, hogy amikor a pincér lehuppan a földre, nehogy az asztalra essen, vagy kiborítsa a kávé meg a vizet, mert azt még meginná, utána már úgyse lenne, aki kihozza újra. Ez jutott eszébe a pincérnek, hogy most itt szörnyű halála lesz, csak a *lövés*, a *lövés*, a *lövés* szó járt a fejében, s közben tág szemekkel, meredten nézett Ádámra, közben Zét is figyelte fél szemmel, nehogy az is rátámadjon.

Ádám a pincérre nézett, aki bámulta, mintha valami idegent látna, bár ide jár-nak évek óta, a hely ugyanaz, a pincérek hetente mások, a Marsról jönnek ezek vagy ki tudja! Figyelték pár másodpercig egymást, Zé nézte őket, belekortyolt közben a kávéjába, majd Ádám szólalt meg: – Mi van? – Se..., semmi! – válaszolt a pincér, és maga elé tartotta a jegyzetfüzetét. – Kérek egy kávé és egy vizet, én is! – tárta szét a karját Ádám, majd intett a pincérnek, hogy mehet. Az hátrálva indult a pult felé. – Ez is egy hülye! – nézett a pincér után Ádám, majd Zére, aki

nem foglalkozott vele, megitta a kávécsészéből az utolsó kortyot is. – Mit érdekel ez a pingvin? Senki se normális! Te se, én se, a pincér se, az apád se! Az a nő se, aki épp *Az arany embert* olvassa ott a sarokban. Ki a picsának kell most *Az arany ember*? Na mindegy! Mit ír a Sport? Megvannak a tippek mára? – nyúlt az újságért Zé, de Ádám rácsapott, rátette a kezét Zé kezére. – Mit érdekel engem a fogadás, apám szétlőtte a lábát! Figyelsz te rám? – Zé kihúzta a kezét Ádám keze és a sport közül. – Ne csapkodd a kezem! Majd hozok magamnak saját lapot, ha félted a tied – kortyolt a vizébe Zé. Ádám hozzávágta az újságot. – Itt van, bújjad, ha az fontosabb, mint apám, meg én! – tette keresztbe a kezét Ádám. – Ó, ne legyél már csaj! Meg ne sértődj már, na monddj mi van! – tette le maga elé az újságot Zé, de úgy, hogy a sportfogadásba azért belelásson. – Hallgatlak! Mit csinált az apád? Anyád tudja már? – kérdezte.

– Vak már az Öreg, egészen biztos, basszus... – nézett ki az ablakon Ádám, s közben figyelte a sötétedő égboltot a sűrű, szürke házak között, a túlsó ház első emeletén lévő ablaksorra tévedt a tekintete, ahol öltönyös férfiak és szürke szoknya, fehér blúzos nők beszélgettek, mentek az egyik szobából a másikba, nagy iratcsomókkal, paksamétákkal. Láta, hogy az egyik férfi valami vicceset mond egy fekete, göndör hajú nőnek, aki erre elnevette magát, s zavarában leejtette az iratokat a kezéből, a férfi segített neki fölszedni, együtt rendezgették, közben a férfi többször megérintette a nő karját, véletlenül a mellét is, a nő elpirult, megigazitotta vastag, barna keretes szemüvegét, és együtt elindultak jobbra, végig egy folyosón, majd be egy szobába, ott tűntek el Ádám szeme elől. Még néhány pillanatig figyelte az ajtót, de nem jött ki rajta senki... – Köcsög bankárok! – mormolta. – A pénzem után még a jó csajokat is lenyúljátok! – mondta, ezt már hangosabban.

– Mi van az apáddal... és a csajokkal? – figyelt oda a mondatfoszlányokra Zé. – Most lőtt vagy nem lőtt az öreg?

– Lőtt... – nézett Zére Ádám. – Asszem már agyilag is teljesen zokni az Öreg, a múltkori eset után, amikor szétlőtte a pisztolyával a nagylábujját, már láttuk, hogy totál bekattant. Már elfelejt dolgokat, múltkor azt se tudta, ki vagyok! – nézett maga elé, figyelte a buborékokat az ásványvízben, amit közben elé tett a pincét, szinte észrevétlenül. – Szar az egész élet. Korábban arra is emlékezett, hogy hány-szor vitt úszni, meg, hogy minden szombaton együtt mentünk ki a nagyhegyre kirándulni, utána horgászni vitt, mesélt az életről, a nagyszüleimről meg a csajozásairól. Együtt ettük az anyám csomagolta szendvicset, néha még sört inni is engedett. – S közben Zé figyelte Ádám szemeit, ahogy könny ül beléjük, Zé átnyúlt az asztal fölött, és megveregette barátja vállát. – Nehogymá' elérzékenyülj, az hiányzik, hogy te is bekattanj nekem! – Zé szétnézett a kávéházban, majd suttogva folytatta: – Remélem pisztolyt nem hoztál magaddal... Ádi, nézz a szemembe, ugye nem hoztad el a pisztolyát?

– Nem, nyugi! – nézett fel Ádám. – Szétlőtte az Öreg az emlékeimet is, csak nekem maradnak, csak én emlékszem rájuk, basszus!

Zé megnyugodva egyenesedett újra ki. – Akkor jó – sóhajtott. – Az jó. Az jó, ha a pisztoly nincs nálad. Na, idefigyelj! – bökött le az asztal közepére Zé. – Ne lógasd itt a fejed, Öcsikém! Rám mindig számíthatsz! Én itt vagyok, ha valami bajod van! – húzta széles mosolyra a száját. – Ádám bólintott. – Na, ez az! Ez a beszéd! – mondta Zé, és maga elé húzta a Sportot. – Hoztad a fogadószelvényt, játszunk vagy nem játszunk, Ádi? – kérdezte, s nyomatékosítva, megpaskolta Ádám arcát, s hozzátette közben: – Ádiiii! Ádikám! Az kivette kabátja zsebéből a szelvényeket, lecsapta az asztalra: – Fogadjunk, baszd meg! Leszarom az ősóket! Fogadjunk inkább! Milyen csapatok játszanak ma?

hazahoztam

hazahoztam valamit megint
a világból – hova tegyem
hova tegyem – tele van
minden rejtett helyem
idehaza – alig fér el még
egy dolog pedig a világ
minden sarkában van
olyan ami rám ragad
bebújik a zsebembe
vagy a kabátom alá
bekúszik sunyin hogy
észre sem veszem csak
itthon ha már pihennék
nyugodtan csak előbukkan
valahonnan és folyton
láb alatt van a szőnyeg
alá bújuk vagy a
fejembe hogy rázzam
onnan ki
hadd pihenjek egy parányit
hazahoztam megint valamit

újra ír

míg a picike alszik megnő
a fű pattogó táncába
szendergő bogárka lép
álmában moccan még
egy picikét engem hív
s testem fogan fény-
ruhába csillagok sugaras
hálói közt fenn magas-
ban öltözött éledő
virágnak lelked s újra
táncába s táncba vonz
bibióid ezer kelyhe
illatos virágorát szórja
s boldog könnyet ont
táptalajt keres kezem-
ben felfogni fejem
nem bírja – álmát újra írja...

Pazonyi Dóra

Valamiért

Valamiért azt mondják, hogy zavarodott vagyok.

Nem hinném. De állítólag az írás segít.

Anya nem adja ide a fényképezőgépetem. Anya. Miért? Nem emlékszem semmire, csak ha a gépet megkapom. Anya? Hallasz? Anya?!

Fáj a fejem. Ez a tavasz... Sosem fog már eljönni. Ahogy a szerelem sem. Ülünk heteken keresztül, öregszünk, figyeljük az esőt, csak az esőt, mely elmosza az idő dallamát.

Bolond fejjel, talán megünnepeltem volna, ha hazajössz. De csak mi maradtunk.

Villan előttem a 3 éves kislány. Mennyire nem félt a sötétől, és most is csak miattad fél.

Kiölték belőle a gyermeki lelket, a meséket valami rémisztő váltotta fel.

A mesék a hercegről és a királylányról szólnak. A virágzó tavasz és a vidám, kicsi madáracsicsergés kimaradt a könyvből. Elfogyott a szivárvány, kaptunk helyette hófehér telet. A tóba fagyott minden. Az állatok, a vidámság, a szeretet.

Éreztem, itt az idő, hogy felbontsuk a sorsokat.

Látni akartál? Talán. Kötelesség volt? Biztos. Szeretted valaha is, úgy isten igazából? (Üresség. Villant a vaku.) Várj a híd túloldalán.

Menjünk autóval. Szerintem sétáljunk. Jól van kicsim. Ölelni akarom a fákat. Őszintén megölelni. Őszintén megölelni, ahogy te sosem öleltél engem. És már soha nem is fogsz.

Ölelni. Mély levegő. Merre tovább? Csillog a fagyott tó. Csillog. Csillog. Csillog. Oda menjünk.

A lányok legjobb barátja a gyémánt. Ez a gyémánt az én barátom. Ez a gyémánt a tó. Nagy és mély titokkal.

Úgy gondolod, vak vagyok? Volt, hogy az voltam.

De megtanítottak, hogy lássak tisztán. Akár a jégtükör. Sima. Gyönyörű.

Menjünk beljebb. Nem akarok beszélni. Csak figyelni a tükröm. Gyere már. Ide mellém. Közelebb. Nyugi. Nem reped. Látod? Semmi gond. Semmi...

Minden jó lesz. Egy nap. Talán nem túl későn. Talán éppen most...

Villant a vaku.

Elmúlt a fejfájás. Mit adtatok nekem? A kezeim bekötve. Megégettem, lerágtam, vagy mi?

Lefagyott. Micsoda? Lefagyott. Hogyan??? Nem tudod? Honnan kéne???

...Vele teljesülne az álmom. De ő meggyűlöltetett velem.

Kicsoda? Meséld el.

Te voltál, aki összetörte a tükröt. Én pedig... Én csak szeretnék szép lenni. Újra. Lélekben.

Szeretném képesnek érezni magamat, arra a feladatra, hogy teljesítsem az álmaidat. Szeress, hiszen téged akarlak. Most már eltűnt az a kis darabka. Az a kis jellegtelen kosz. Többé nem bánthat, és nem fertőzhet. Együtt lehetünk. Hallasz?

Vezess, hogy tudjam. Egyedül sose tanulom meg. Sosem fogom tudni, mitől fogsz szeretni.

Próbáltam nyerni. És sikerült. Öleltem a fákat. És ők az ölelésükkel eltakartak.

Megváltozott, megváltoztam. Mondhatni felnőttem. Lehetek a tied? És talán te az enyém?

Most már elment. Én akartam. Most én. De nem sírtam. Viszlát. Illedelmes voltam. S összeforrt a sok jégtöredék. Kitöröltem az emlékeit.

Miattunk tettem, hogy boldogan éljünk.

Szeretlek, és többé nem fáj, mert kivágtam a lelkemből. Szabad vagyok. Szeretlek.

Villant valami. A vaku. Fáj valami. Nem érzem jól magam. Anyu? Hallasz? Szeretlek.

Csabai László

a piac ébredése

a madarak összebújnak az ágon
nehéz, fehér hideggel
köszönt be a reggel
és búcsúzik tőlünk a karácsony

a Tokaji út országúttá nyúlik
lomha, sárfoltos járművek
(melyekben árnyak ülnek)
búgnak, míg a sorompó nyílik

dobozt rakodó, matató kofák
segéd, ki sötét olajat szűr
tulaj, ki rossz italtól hevül
nyikorgó, rezgő, hajlongó fák

és repedezve porló járdaszél
rajta fáradt göncökbe bújva
koldus, kérges kezét nyújtja
szemében még a gyilkos éj

és a kapukat kitárják:végre
lézengő embereket fogad
és limlommal kínál a piac
telik még szeszre, kenyérre

Karádi Zsolt

Diptychon

A műanyag zsák

A kukába kidobott gumikesztyűket csak másnap veszem észre, amikor visszahozom a jegyzőkönyvet, noha az előző délelőtt is feszülten figyelek, van időm, csaknem két órát járkálok föl-alá, miközben húsz-huszonöt percenként érkeznek a szürke Barkasok, újabb és újabb szállítmánnyal, a fuvarosok komótosan szállnak ki, fiatalok és jól tápláltak, farmert hordanak, meg pólót, kinyitják a jármű hátsó ajtaját, feltáru a kocsi gyomra, amelyből az izmos, szórtan férfiak előhúzzák a koporsókat, P. János, élt 52 évet, F. Józsefné, élt 71 évet, a rakománnyal belépnek az épület előterébe, csengetnek, megjelenik a hiányos fogazatú boncsegéd. A rézsútosra nyitott ajtószárnyak mögül kilátszik egy barna és egy szürke ruhás halott lába, a bokánál azonosítási cédula, a leadott két tetemért cserébe a szállítók fehér selyemmel bélelt koporsóaljokban kihozzák S. Károlyt, élt 82 évet, F. Mihályt, élt 59 évet, a fehér leplek áttetszően fedik el a nejlonba csomagolt testeket, az egyiknek még a barna kalapja is a fején, megtelnek az autók, tompán döndülnek a pléhajtók, gázt ad a sofőr; csak másnap veszem észre, hogy a bejáratnál szemközti hatalmas barna ajtón valaha az állhatott: HALOTTAS KAMRA, amelynek oldalában két fehér csövázás, bádogfedőkkel ellátott négykerekű tolokocsi vesztegel, a csöveken itt-ott sötétvörös, elmaszatolódott vérfolt, a földön több helyütt a kőre fröccsent vércseppek halványodó nyomai, valami megfeythetetlen, megmagyarázhatatlan és hasonlíthatatlan búz terjeng, émelyítő, halottügyben tessék csengetni, olvasható a falon, közben hallom, odabent valamit tolnak, rekedtes dörrenés, mintha fémtárgyakat ejtenek üveglapra. Nem akarok arra gondolni, mi történik most, szikék, csipeszek, fűrészek csattogása, reccsen a borda, a merev izmok talán már újra fölengedtek. Odakinn serceg a napfény, a boncmester fölhasítja a szívet, heveny balkamra-elégtelenség, ismét kocsi kanyarodik a bejárat elé, az emberélet újabb romeltakarítói szikarak, csontosak, durva szürke kesztyűt húztak, némák és sötétek, az idősebbik maga is, mint egy múmia, arca merev és rezzenéstelen, a kopogásra alacsony férfi jön elő, nyakában gumikötény, zöld nadrágot visel, mindkét kezén gumikesztyű, motyognak valamit, a kötényes felém fordul, várjak türelemmel, nem lettek készen, sok a munka, mondja, és eltűnik, pár pillanat múlva ismét zajok, hangok, csattanások, vízspriccelés, csikordulás, a hűtőház homlokzatában szakadatlanul működik a ventillátor, nem akarom tudni, mi játszódhat le a betonvályúban, ezalatt azonban minduntalan fölrémlik a középiskolás élmény, a nagyvárosi kórház kórbonctani intézetében tett látogatás fojtogató emléke: a jókora

műanyag tában föltornozott emberi zsigerek nem feledhető látványa, negyven évesadminisztrátor volt, tájékoztatott az orvos, belemarkolva egy viszonylag puhább barnás halomba, ez a máj, magyarázta, itt a véna, emitt az aorta, bökött rá egy kötőtűszerű fényes pálcával a baljában tartott lucskos csomóra, többen rosszul lettek az osztályból, kezüket a szájuk elé szorítva rohantak ki a folyosóra, a helyiségben valami kékes-zöldes fény hunyorgott, a mosóvályuban S alakban tekeredtek a belek, szüntelen öblögették őket, a salakanyagok foszlányaitól szennyes víz csorgásának hangját ma is hallom; elvittek bennünket a hűtőkamrákhoz is, láttam a tepsiket, a végleges csönd előttiüket, a csecsemőhullákat. A megduzzadt fejűeket, a még-nem-is-éltek megbarnuló foltjait, mit álmodtál?, kérdezi apám az utolsó vasárnap reggel, tétován mosolyog, még tizenkét órája van hátra, aztán már csak fekszik az ágy mellett a szőnyegen, amikor rátöröm az ajtót, furcsa, kitekeredett pózban hever, bal karja a teste mellett, a jobb keze a fejénél, a bal lába térdben kissé fölhúzva, megfogom a pulzusát, hideg a csuklója, az arca szederjes, elfakult a nyaka, a lábfeje; merev, konstatálja a mentőorvos, talán hajnali négy tájban történhetett; a doktornő, a pózból, ahogy fekszik, megállapítja: szívhalál, fölhúzza a szemhéjat, kezét mos, megírja a papírokat, s majd négy hónap múlva, anyám halálakor azt mondja: a halál élettani folyamat, olyan, mint egy tüsszentés; nem kérdezem meg tőle, az ő szülei élnek-e még, összecsomagolja a táskáját, vegyek be Seduxent, ajánlja távozóban, figyelem apámat, a hűlő körvonalakat, a koponya szétbomló arányait, az önmagukból kifordult ráncok súlyos tömegét, az összecúsúzott barázdákat a borostás arcon, mintha az ősz haj is zölddé válna, a fejbőr is zölddé válna, a láb is zölddé válna, a karakterét veszített matéria elemei mind zöld árnyalatban vacognak; nem tudom nézni, amint a nagysokára megérkező Barkas lárvaarcú martalócai fölnyalábolják a földről, úgy maradt, ahogy volt, karja a törzse előtt, lába fölrántva. Az oldaláról a hátára fordítják, keze a levegőben, beemelik a faládaiba, rádobnak egy fehér lepedőt, s megindulnak kifelé; nyílik az ajtó, az alacsony férfi szólít, kezembe nyomja a halotti vizsgálati jegyzőkönyvet, már-már infarktus, a megelőző állapot: szívizomfibrózis, kilépek a napfényre, balra az épülettől nem egészen húsz méterre teniszpálya, fiatal lányok ütögetnek, nagyokat sikoltanak, ha a labda a hálóba repül, állok a napon, két barna köpenyes betegszállító érkezik a belgyógyászati tömb felől, nevetgélve tolják maguk előtt a négykerekű, bádogfedelű kocsit, befordulnak a sarkon, a boncsegédek már bizonyára összevarrták apám mellkasát, s nemsokára belekerül a számára fenntartott tepsibe, addig hűtik, talán négy-öt napig, míg eljön érte az autó, amely elviszi a műanyag zsákba varrva, többedmagával egy kocsiba belegyömösölve a krematóriumba, nem tudom, mikor lesz a nagy utazás, nem tudom, mikor és kik gyűrik be a kemencébe, hogy füstté váljon, felhővé váljon, semmivé foszoljon, isa pur es chomou, csak állok a halom papírral, s nem tudom, merre menjek.

A szondatáp

Akkor még nem sejtem, hogy pontosan négy hónap múlva ismét itt leszek, csapkodni fog a hó, miközben arra várok, hogy a tömzsi boncsegéd megmutassa anyámat pár órával az indulás előtt; akkor még nem tudom, hogy milyen négy hónap van előttem, hiszen még vár otthon; nem képes sírni, csak a harmadik-negyedik napon szakad föl belőle a zokogás, mert a temetésre sem tud eljönni, másfél éve fekvőbeteg, de még hiszi, hogy meggyógyul, karácsonykor már én fogok főzni, hajtogatta tavaly ősszel, januárban azt emlegette, majd húsvétkor, de nyáron sem tudott lábra állni; később azt veszem észre, hogy hiába eszik, egyre fogy, kulcscsontján megmélyül az árok, karján ráncosan lötyögni kezd a hús, amikor keresem a pulzusát, vékonyka csontokat szorítok, megállíthatatlan az ágyban végbemenő folyamat, a szűkülő ereket nem tudom kicserélni, fölöslegesen adom a Trentalt, a Cavintont, s a vége felé a kilencféle gyógyszert, milyen végtelenül egyedül van, csak rémképei látogatják, emlékdarabkák a gyerekkorából, a gyerekkoromból, most értem meg az *én* és a *nem-én* végzetszerű különbözőségét; akkor, ott, júliusban még nem hiszem, hogy egy októberi estén mentővel viszem be a kórházba, ahonnan egyszer még hazaengedik, ekkor mosolyog utoljára, jó itthon, sóhajtja, mert te itt vagy, olyan magam voltam a kórteremben, megpróbálom megetetni, de lehetetlen, előkerül a kávéskanál, pár nap múlva a mokaáskanál tartalma sem megy le, belázasodik, szemét nem nyitja ki tíz napig; akkor, az apám fizikai pusztulását ridegen dokumentáló okmányokkal a kezemben még el sem tudom képzelni, mit lehet egy embernek szenvednie; azzal vigasztalom magam, hátha nem érezte, hogy az egyik csövön kapja a szondatápot, a másikon távozik a szervezetből a vizelet, miközben a harmadik csövön keresztül csöpög az infúziós oldat; júliusban még nem ismerem a szondatáp szagát, a szondatápét, aminek maradéka felgyülemlik a szájüregben, s az odaszáradó lepedéket gézzel kell letörölni, ám fél óra alatt újratermelődik, hiszen a közvetlenül a gyomorba lebocsátott műanyagcső gátolja a nyelést, a beszédet; szeme lehunyva, mégsem alszik, valami félálomszerű, köztes állapotban lebeg, talán a hangom sem ismeri meg, keze-lába felpuffedve, ezen ödémák miatt nem lelik meg a vénákat, ezért kipeparálnak egyet a kulcscsont alatt, így hever több mint egy hétig, nem sok jóval biztatom, sopánkodik az orvos, majd két nappal később, a garatreflex visszatértekor *fantasztikus* javulásról beszél, szabad etetni, itatni; július 17-én délben még elképzelhetetlen mindaz, ami leselkedik ránk, a kiszolgáltatottság Iszonyata, a félelem remegése és a rettegés nyomorúsága, a sírógörcsök és a tehetetlen átkozódások ritmikus láncolata, az egymásra utaltság áldozata, amely katarzisteremtő, a percekért folytatott küzdelem gyötrelme és heroizmusa, az ajándékba kapott napok pátosza és reménykedése, az ágytálazás szégyene és a katéter okozta kínlódás, az

anyag széttzilálódása és a szellem elárvulása, de a *mégis* hite, a csodavárás, majd a kilobbanás, a csönd, az üresség, a hiány; akkor, a júliusi fényben még *innen* vagyok a metamorfózison, amelynek során ő a gyermek és én a gondviselő, én a felnőtt és ő a csecsemő, akit gyámolítani kell, ringatni, mesélni neki, e szerep megrogyaszt, egyben fölemel, a visszaadás kegyelmében részesít, áttemel múlton és jövőn, ez a vég, rebegetem, amikor már csak ül, feje lekókadva, kívül került rajta a világ, a fény- és hangimpulzusok nem jutnak el a tudatáig, nem beszél, nem válaszol, zihál a mellkasa, a szívverése száztíznel is több, kelj fel és járj!, kellene mondani, de nincs megváltás. Csak láz van, csak injekció van, fehér lepedők suhognak, csak fertőtlenítő szag van;

akkor, azon a napon még beláthatatlan távolságban van tőlem az a novemberi este, amikor utoljára látom, ne menj még! kérlel az idegen város idegen kórházának vaságyában fekvve, mennem kell, mert kirakják a szűrőm: régen vége a látogatásnak, felelem, holnap hozom a francia krémest, jó?, de már *nincs holnap*; másnap délután fél kettőkor csendesen, anélkül, hogy mellette lehettem volna; azután a tárgyai, szép sorjában: a szemüveg, a csésze, a pohár, a kés, a kanál, a pongyola, a törölköző, a szappan, a hajkefe, a kistányérok; az aláírt leltárív, a letakart ágy, a fehér lepel alatt az a halom, az az alaktalan *valami*, önvád és könnyek, támoltyág: azon a júliusi napon még hihetetlennek tűnik, hogy ő is itt legyen, itt feküdjön a szürke targoncán, felöltöztetve ünneplő ruhájába, miközben mellette ott magasodik a bádogasztal, amelyen öt merevvé fagyasztott meztelen holttest, férfiak és nők vegyesen, várnak a sorukra, pár percig tartózkodom csak a helyiségben, nem vagyok képes nézni őt ebben a környezetben; az arcán nem találok megnyugvást, feje kicsit jobbra fordulva, inkább némi haragot, sötét dacot tükröznek a vonások, talán az utolsó pillanatok rajzolódtak rájuk, a ritka, őszes haj lesimítva, karja a törzse mellett, nézem a halott anyámat, a torkomban néma iszonyat, nincs rettenetesebb pillanat ennél, meg kéne simogatni a jeges homlokot, a ráncos bőrű kezét; hiába volt minden, hogy bírod a magányt, a rothadásnak felkínálkozott anyag végső magányát, elgyötörten heverni a boncmesterek síkos keze közé, hogy bírod a semmit, kitántorgok, kísértő képek között kezdek el rohanni a fagyos göröngyökön, futok a város szélén, nincs megállás azóta sem, menekülök magam elől, a végzet elől, botladozom templomtól temetőig, sírgödörtől keresztfáig, és még sincs megoldás, és még sincs megváltás, anyám.

Andrzej Garcia versei Koncz Teréz Irén fordításában

Szüreti dal

Úgy hűlt ki a szerelem,
mint egy almafán a nyár.
Az ősz sem volt ronda bár,
csak nem olyan eleven.

Csillogott a nyugvó kert,
csillogott a víz az ágon,
a barack íze a számon,
a barack íze a szádon.

Szánom.
Bánom.
Most nem találom.

Úgy hűlt ki a szerelem,
mint a nap, ha véget ér
a nyár, az éj nyugodni tér,
és a föld
hőt
nem sugároz már.
Csak nyelv – ha kér.

Úgy nyeltem a gesztenyemézet,
úgy nyaltam a szeretett mérget,
úgy faltam a kedves regéket,
most már nincs belőlük semmi,
nem kellett volna mind megenni,
nem ilyen hamar mindent megtenni,
nem ilyen hamar szeretni,
nem ilyen jól.
Nem ilyen tisztán,
ártatlanul.

Úgy hűlt ki a szerelem,
úgy hűlt ki a szerelem,
hogyan talán csak megfagy, és
újra lesz majd nyár,
újra lesz majd nyár.

1949. Ukrajna

Ady Endrének

Párisban jártam az ősszel, idén először,
és semmit sem tudtam a párisi ősziről,
csak egy lányról, egy régi nyárról,
egy nyárról, egy régi lányól.

Sikoltott a zene, tornyosult és omlott
az a parfümös, az a boldog pára,
mi már régen nem néztünk egymásra,
rettegés szívdobbanásra.

Én nem héjja-nászt akartam, nem telet,
én csak nyarat akartam, gyermeket
dédelgettetni magamban.
Nem lehet.

Én nem szélvihart akartam, csak nyarat.
Boldog, citromgőz hajnalokat,
boldog, vodkagőz hajnalokat.
De csak egyszer lehetett.

Ő is bánta, bántam én is,
de csak egyszer lehetett.
Valaki más dédelgeti
azóta is a gyereket.

És amikor belépünk a bálba,
a rózsakoszorús, boldog, ifjú, bálba,
a közönség nem néz erre a párra,
csak egymás húsába beletépünk,

és amíg lehet, folyik a vérünk,
és lehullunk az őszi avaron.
Pedig nyár van. Pedig nyár van.
Magunk elé mosolyogva nézünk.

Inkább azt mondjuk: szevasz,
s úgy megyünk tovább, mint nyáron és télen.
Biztos felnőttként
a vaksötétben.

1967 nyara, Páris

Meggyűjtottam a tüzet

Új jelszóm van: Just do it!

Ha fáj, hát hadd fájjon,
ha ég, hát hadd égjen,
ha belehalok, úgy haljak meg,
hogy nem féltem,
és megéltem.

„Habár esik az eső,
mégis elmegyek hozzád,
pedig nincs is esernyőm,
mégis elmegyek hozzád”.

Úgy félek, mint aki sose élt,
de úgy élek, mint aki sose félt.
És nem ismerem magam,
és ennek az ismeretlennek
felfedezés-íze van,
remek, fényes színe van.

(És rendkívül erotikus.)

Tán nem vagyok még túl öreg,
tán nem vagyok már túl fiatal,
úgy érzem, minden rendben megy,
bár ez itt most még nem diadal,
ez itt most még csak pöcsölés
icipici ötletekkel,
szűnni nem akaró gondolatokkal.

Hát lépek a késen,
csúszok a résen,
magam mögött húztam eddig a múltat,
most a múlt mutatja az utat,
most már tol és támogat.

Lépek a késen, de nem vág meg,
csúszok a résen, és átférek,
szép a jelen, szépek a jelek,
magam elé nézve,
fogalmam sincs a célról,

de megyek.

Ontario, 1978.

Gerliczki András

Tojáséj

Tenyérnyi fekete könyvben olvastam először. Egysoros, Weöres Sándortól. Talán a legrövidebb magyar vers, címe sincsen, csak törékeny teste. Ha kimondom, mindenki hallja a „h”-t. Pedig az nincsen. Innen bentről embrió álma, első ébredés előtti éj. Költésláz, testmeleg mindenség, fészekre boruló pihetollak. A kotlós elszánt ragaszkodása. Feltétlen hűség. Fekete öntudatlanság itt belül. Amíg az osztódó sejtsomóban formát nem ölt a szem, nincsenek színek. Teremtés éjszakája. Koccanás odakint, terjedő kocsonyás remegés idebent. A héj erős. Karmos ujjak sürgölődnek, fordul a tojás, hidegebb szélről melegebb középre gördül. Éj van, alszik a fészek, rajta-fölötte kitartó eleven sátor. Itt belül lüktető pirosság, valahol a nyálkás mélyben, nyugtalan éjközépbent. Önmagába záruló tér, héj alatt a hártya, keménység alatt a lágyság. Felépült vércörök, eleven áram. Madármagzat csukott szeme. Alvó fiókák éjjele.

Hosui

Japán körte. Narancsformájú, színe bronzosan fénylő arany. Hűvös pincében, homokba dugva, magva a telet átaludta. Ma már négyéves magonc a kertben, karcsú fácska, tíz fehér virága tíz kicsi lepke szárnya. Kettő megfogant. Sokáig hagytam érni, az elsőnek mégsem tudtam ellenállni, szeptember elején leszedtem a fáról. Golflabda-méret, bronzosabb mint az anyja, csodagyümölcs, magoncok nem teremnek ily korán. Végtelesen édes, csutkáját a fűre dobom, darazsak szállják, odagyúl egy-két hangya. Növényi hús, hányunknak lakomája! A másikkal vártam. Túl sokáig. Október közepi reggel, a leveleken dermedt pára, s a körte feszes bőre megrepedt. Tenyeremben tartom, illata most már belső illat, húsa a repedés árkában mézes-folyós nektár, madarakkal osztom rajta: harapásom mellett néhányuk csőrnyoma. Túl későn? Túl korán? Időben.

Kékség

Felugrik a medencében. A karjával hirtelen visszacsap. Aztán újra kiemeli. A kiválasztott pillanat keletkező és elmúló mozgások összegzése. Karja éppen emelkedik, nyitott tenyeréből vízcseppek szóródnak vissza. A képen nincs gravitáció. Csak tér van, mozgás van, irányok vannak. A kisiú mosolya. Kezével mintha könnyedén mindent felemelne. Szóródik a víz, peregnek a szétfoszló gömböcskék. Nem lehet megállapítani, emelkednek vagy hullanak-e a cseppek. Kristályos, tiszta permet, tompa kékes áttetszés. Cseresznye gömbje, akkora csak az a vízcsepp. Lány kocsonyagömb az a víz, mintha változni kezdene! Lesz-e ideje igazi gömbbé kifeszülni? Nem tudni: hullik-e, vagy fölfelé száll? Áttetsző kékség. Víz. Gyermekek.

Mercs István

Czóbel Minka és Henrik Ibsen üzenetváltása

– A Czóbel Minka-levelezés feltáratlan forrásaiból –

A Czóbel-család iratállományának, ill. Czóbel Minka tekintélyes méretű levelezésének áttekintésében az 1970–80-as évtizedek jelentős eredményeket hoztak. 1977-ben Kozocsa Sándor publikálta Justh Zsigmond – sokáig elveszetteknek hitt – Czóbel Minkához írott leveleit,¹ melyet az irodalomtörténész még 1941-ben kért el az idős anarcsi költőnőtől. Az 1889-től Justh haláláig töretlenül meglévő kapcsolat 122 Czóbel Minkához címzett levelét közölte a kötet.

Az 1980-as évtizedben Margócsy József vállalta fel az anarcsi Czóbelek, különös tekintettel Czóbel Minka Nyíregyházán található iratainak rendezését. A kutató az akkori Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltárban lévő rendezetlen kéziratköteget feldolgozta, annak eredményeit bővítette az Országos Széchényi Könyvtárban található iratokkal. A rendkívül alapos filológiai munka eredménye több tanulmány – köztük a kötetünkben közölt *Az anarcsi Czóbel család iratai* című dolgozat – és az *Egy régi udvarház utolsó gazdája*² című értékes forráskiadvány. A közölt dokumentumok – amelyeknek segítségével 1772-től az 1940-es évek végéig követhetjük nyomon az anarcsi Czóbelek történetét – nem csupán történelmi, társadalom- és mentalitástörténeti szempontból fontosak, hanem a Czóbel Minka-filológia megkerülhetetlen műve egyben. A források közzététele az irodalomtörténeti kutató számára egyszerre segít a XIX. század utolsó harmadától a XX. század közepéig terjedő periódus életmódtörténeti világában és szociális viszonyaiban eligazodni, ill. meghatározni a költőnőnek a korabeli irodalmi-művészeti térben időről időre átértékelődő szerepét.

Margócsy József hangoztatja, hogy kötetének törzssanyagát a lírikus nővérének, báró Huszár Imrénének, született Czóbel Emmának a halála után „1949–50-ben két zsákban Anarcsról elhozott iratgyűjtemény képezi. Ma már kideríthetetlen, hogyan: az egyik zsák a Nemzeti Múzeumba, majd onnan az OSzK Kézirattárába került, és ott rendezetten kutatható. A másik zsákot kb. ugyanakkor a nyíregyházi levéltárba vitték.”³

¹ *Justh Zsigmond naplója és levelei*, sajtó alá rendezte és jegyzetelte Kozocsa Sándor, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977 (Műhely-sorozat).

² *Egy régi udvarház utolsó gazdája: Szöveggyűjtemény az anarcsi Czóbel család levéltári hagyatékából*. Sajtó alá rendezte és jegyzetelte MARGÓCSY József, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár, 1988.

³ *Egy régi udvarház...*, 5.

Az iratok begyűjtésének körülményei bonyolultabbak annál, mint Margócsy József feltételezte. A 2007. április 14-én Anarcon tartott Czóbel Minka-konferencia szünetében Takács György helyi lakos megszólított, s két, a Magyar Nemzeti Múzeum alkalmazottai által hitelesített átvételi elismervényt mutatott meg. Az elismervények másik aláírója, egyben a Czóbel-hagyaték átadója Dajka Béla volt, aki az idős Czóbel Emma és Minka segítője, gondozója volt, s aki később Takács György apósa lett.

Bár nem zárható ki, hogy az okiratok részbeni begyűjtése már 1949–50 környékén megtörténhetett, de a dokumentumok és tárgyi emlékek döntő többségét 1959-ben, két lépésben vették át a muzeológusok. Előbb 1959. szeptember 12-én jártak a Nemzeti Múzeum szakemberei Anarcon, amikor a történelmi és művészettörténeti szempontból fontosnak ítélt iratokat gyűjtötték be, s ezekről tételes jellegű listát készítettek. Majd a múzeumi szakemberek közel két héttel később, 1959. szeptember 24-én újból ellátogattak a településre, ahonnan szinte ipari mennyiségben vittek el minden fellelhető dokumentumot, tárgyat. Míg az első átvétel anyaga közvetlenül a Nemzeti Múzeumba, majd onnan részben az OSZK kéziratárába jutott, addig a második átvételiben említett 5 zsák levél és kézirat véletlenszerű megoszlásban a nyíregyházi levéltárba, ill. Budapestre került. Margócsy József valószínűleg a második begyűjtés anyagát dogozhatta fel, mivel az első, tételes jellegű átvétel kuriozitásokat is magába foglaló dokumentumaira nem tesz utalást.

Az 1959. szeptember 12-én történt begyűjtés dokumentuma szerint (legalább) 21 levelet vettek át, de a felsorolásban csak 19 személyre tesznek utalás. Némileg következtelen, hogy míg Kiss József és Szabolcska Mihály nevét kétszer említik, ami arra enged következtetni, hogy két-két általuk írott levelet szedtek be, addig más esetben nem tüntetik fel az átvevők, hogy kitől származhat egynél több irat. Pedig az OSZK kéziratárában jóval több levél van, ami ebből az első átvételből származhat, s amelyek eddig elkerülték a kutatás figyelmét. A jegyzék a következő személyeket említi: „Pulszky P., Korányi Sándor, Szabolcska M., Schiller, Klopstock, Kiss József, Kiss József, Pekár Gyula, Gyulai Pál, Szabolcska Mihály, Justh Zsigmond, Mednyánszky László, Ibsen, Herczeg Ferenc, Endrődi Sándor, Stróbl Alajos, Jászai Mari, Kossuth Fini, Szinyei József.”

Czóbel Minka és Henrik Ibsen kapcsolata: a levél.

A Dajka Bélánál megőrzött átvételi lista tételes feldolgozását jelenleg is végzem, s azoktól nem csekély hasznot várunk a költőnő irodalmi, társasági kapcsolatainak feltárására nézve. Jelen dolgozatunkban csupán az egyik legérdekesebb tétel, a Henrik Ibsentől kapott levél kérdéskörét kívánom vizsgálni.

Az elmúlt évben az anarcsi Czóbel Minka Baráti Kör vezetőségének (Deák-

Takács Szilvia, dr. Dolhai Ágnes, dr. Dolhai Edina és Kertész Zoltánné) segítségével idehaza megkezdjük a kapcsolat felderítését. Az Ibsen által írt levelet az OSZK kéziratárában megtaláltuk (ld. 1. melléklet). Közben tudomásunkra jutott, hogy a Norvégiában élő Ibsen-kutató, Fáskerti Mária – akinek előzékeny segítségét utólag is köszönjük – részben már felderítette a Czóbel Minka és a norvég író közötti érintkezést. Ennek az érintkezésnek két relikviáját, az említett levelet, ill. egy festményt (ld. 2. melléklet) rövid kíséző tanulmánnyal ellátva Fáskerti Mária a norvégiai magyarok lapjában, az Oslóban kiadott *MBK Híradó* 2006. márciusi számában közölte. A Magyarországon eddig még publikálatlan dokumentumoknál érdemes egy kicsit elidőznünk, s a pusztá tény alaposabban körbejárunk.

A német nyelven írt Ibsen levél magyar fordítása a következő.

Christiania, 1894. február 12.

Mélyen tisztelt Asszonyom!

Szeretetteljes soraira, ezennel kérem, méltóztassék szívből jövő köszönetemet fogadni!

Hasonlóképpen a szép festményért, amelyen keresztül Ön nekem szerfölött nagy örömet szerzett. A kép egész közel az íróasztalomhoz függ a falon. Nap mint nap, újra és újra megnézem, és olyankor a gondolataim a kedves, szépséges Magyarországra repítenek.

Magamat megtisztelve érezvén, a legjobbakat kívánva maradok alázatos híve:

Henrik Ibsen

Az elegáns hangvételű köszönőlevélben említett festmény ma is látható az Ibsen utolsó lakhelyén kialakított múzeumban, Oslóban az Arbins gate-ban. Sokáig viszont sem a kép származása, sem pedig festője neve nem volt ismert.

Az anarcsi lírikus és a norvég író kapcsolatfelvételének aktualitása és mikéntje jelenlegi ismereteink szerint feltárhatatlan. Ibsen 1891. április 19-én Magyarországra érkezett, s néhány nagyon zsúfolt napot töltött hazánkban.⁴ Megtekintette *Nóra* című darabját Jászai Mari főszereplésével, fogadásokon vett részt, találkozott Blaha Lujzával, személyesen kereste fel az idős, betegeskedő Jókait. Mind-mind olyan alkalom, ahol akár Czóbel Minka is megfordulhatott, hisz a költőnő már két

⁴ Ibsen magyarországi tartózkodására ld. VIHAROS, *Ibsen Henrik Magyarországon: Száz vidám história*, Élet, 1891, 398–416.; LÁZÁR Béla, *Írók és művészek között*, Budapest, Pallas Kiadó, 1918.

évvel korábban bejáratos lett ezekbe a körökbe. 1889. november 13-án lelkesülten mond hálát Justh Zsigmondnak, hogy bevezette őt a fővárosi társasági életbe: „még egyszer meg akarom köszönni jóságát, a sok fáradtságot, melyet okoztam, s hogy a pesti napokat oly élvezetessé tudta tenni. A Feszty estély szép volt [...], s az a néhány – több mint jó ismerős – távol messze a bizonytalan viszontlátásig. »Otthon« éreztem magamat ottan, mintha csak először jutottam volna haza.”⁵

Arra nézve viszont nincs adatunk, hogy találkozott-e személyesen a norvég drámaíróval Czóbel Minka. Bár Margócsy József szerint a költőnő az 1880-as évektől készített feljegyzéseket napjairól, de a nyíregyházi levéltárban 1891. szeptember 6-ai dátummal található meg az első naplórészlet, s körülbelül a századfordulóig igen esetlegesen maradtak meg ezek az iratok. Levelezésében sincs semmi árulkodó jel. Talán csak az elgondolkoztató, hogy Justh Zsigmonddal folytatott levélváltása, mely heti egy-két üzenetet jelentett, a fennmaradt anyag szerint mintegy másfél hónapig szünetelt. 1891. április 3-a után legközelebb május 23-án ír szintén Anarcsról,⁶ bár emögött az is állhat, hogy Justh szinte állandóan úton volt. Justh 1891. április 24-én Budapestről keltezi egyik rövid üzenetét Czóbel Minkához, melyet a következőképp kezd: „Kedves Kollégám! Csak pár szót igen sietve. Könyvét megkaptam, köszönöm! Majd előszóval mondom el véleményemet...”⁷ Ez akár azt is jelenthetné, hogy ez idő tájt – mikor Justh és Ibsen is Pesten tartózkodott – Czóbel Minka a fővárosban volt.

Felmerül azonban a kérdés, hogyha 1891-ben találkozott a költőnő Ibsennel, akkor miért várt majd három évet a festmény elküldésével. Ha viszont 1893/94 környékén veszi fel a kapcsolatot a magyar lírikus a *Nóra* szerzőjével, akkor nem igazán az a kérdés, hogy hogyan tehette ezt, mert az előbbieken vázolt társasági körökbe való bejáratosága választ ad arra, miképp szerezhette meg a címet, hanem az, hogy mi jelenthette az apropót. Ezek a kérdések az adatszerűség síkján jelenleg nyitva maradnak. Ugyanakkor szellemi-művészi szemszögből közelebb férközhetünk hozzá, hogy mi bátoríthatta fel a költőnőt az ajándéknak szánt kép postázására.

Kiss Margit a költőnő szóbeli közléseire hivatkozva többször említi, hogy Czóbel Minka sokra értékelte és példaértékűnek tartotta Ibsen művészetét.⁸ A társasági életben témát jelentett a norvég író művészete. 1893. november 19-én Justh Zsigmondhoz írott levelében röviden beszámol egy beszélgetésről, amiben a házasság kérdése is felmerül. „Sennyey Mici is itt volt, örültem neki, bár azt mondta, hogy

⁵ OSZK Kézirattár, *Levelestár: Czóbel Minka Justh Zsigmondhoz 1889–1894.*

⁶ OSZK Kézirattár, *Levelestár: Czóbel Minka Justh Zsigmondhoz 1889–1894.*

⁷ *Justh Zsigmond naplója és levelei*, 558.

⁸ Kiss Margit, *Czóbel Minka*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár Megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1980, 26., ill. 235.

Ibsen egy bolond s a *Nóra* ostoba darab! Képzeld csak, én – Tolsztoj híve, a »fehérség« bámulója, mint kedvenc ideával egy érdekházassággal foglalkozom.”⁹

Justh halálára írt nekrológiájában szintén említést tesz egy Ibsenhez kötődő élményéről. „Szenttornyán hallottam utoljára zongorázni, nagy beteg volt, testét láz gyötörte. Tudtam, hogy ez alakban már nem élhet tovább, de hatalmas szelleme közelebb jött hozzám, s Peer Gynt fantasticus zenéjén s a magyar népdalok szenvedélyes lágyságán keresztül jobban megértettem könyveit...”¹⁰

Czóbel Minka Ibsenhez fűződő kapcsolatát talán legbeszédesebben az 1891-ben írt *Hafia* című önéletrajzi ihletésű regény főhős írónőjének, Ágnesnek a mondatai fejezik ki. „Nem mesterem, nem is utánzom, sőt magam is csak egy év óta ösmerem az elérhetetlen nagy norvéget. Egyéniségünk túl különböző, semhogy egy uton haladjunk, vagy hogy ő befolyásoljon, de némely tekintetben az embereket mindig úgy láttam, mint ő.”¹¹ Ezt követően Czóbel Minka alteregója (dráma) elméleti fejtegetésbe kezd a „régí classicus emberek” és saját korának emberei közötti karakterológiai hasonlóságokat és különbözőségeket világít meg, s a művészi lét feladatára reflektál.

Mind a magánéleti, mind a művészi jellegű megnyilvánulások azt sugallják, hogy Czóbel Minka gondolatvilágára nagy hatást gyakorolt Ibsen. Kijelenthetjük ezt még akkor is, ha – mint a költő is hangoztatja – ez világlátásuk nem teljes, hanem részleges hasonlóságán alapszik. Mindez, kellő bátorsággal és művészegyéniségekre jellemző exhibicionizmussal kiegészülve, megfelelő alapot jelenthet ahhoz, hogy Magyarország egy távoli pontjáról ajándékként egy festményt küldjön a világszerte elismert norvég drámaírónak.

Czóbel Minka és Henrik Ibsen kapcsolata: a festmény.

A Borovszky Samu által szerkesztett *Magyarország vármegyéi és városai Szabolcs vármegyét leíró kötete* említi, hogy „Czóbel Minka dolgozó szobája tele van Mednyánszky, Büttner és Katona festményeivel.”¹² Anélkül, hogy láttuk volna a Norvégiába küldött festményt, joggal feltételezhetjük, hogy az említett kép alkotóját e három személy között kell keresnünk. Mednyánszky Lászlóval (1852–1919) Czóbel Minka 1887-ben családi kapcsolatba került, amikor a költőnő bátyja, Czóbel István feleségül vette a festőművész húgát, Mednyánszky Margitot (1858–1937), akit szűkebb körben, levelezésükben Miriként emlegettek. Mednyánszky László jelentős segítséget nyújtott a költői pályán induló Czóbel Minkának azzal,

⁹ *Egy régi udvarház...*, 150.

¹⁰ OSZK Kézirattár, 62/63

¹¹ CZÓBEL Minka, *Hafia*, Budapest, Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, 1891, 31.

¹² *Szabolcs vármegye*, szerk. BOROVSZKY Samu, Budapest, „Apollo” Irodalmi Társaság, 1896 (Magyarország vármegyéi és városai), 13.

hogy beajánlotta a fővárosi művész és műkedvelő világba – sőt a családi levelezés szerint Jókai Mórhoz¹³ is –, s ezáltal a költőnő előtt megnyílt az akkori társasági élet központjainak, a Jókai-Feszty szalonnak és a Wohl nővérek irodalmi körének az ajtaja. Büttner Helén (1861–1943) neve először 1889. december 3-án, egy Justh Zsigmondhoz írott Czóbel Minka levélben bukkan fel.¹⁴ Hamarosan szinte családtagnak tekintik a baráti körben Bobként emlegetett művésznőt, aki élete utolsó évtizedeit kisebb megszakításokkal Anarcson töltötte, itt is temették el. Katona Nándor (1864–1932)¹⁵ festői tehetségét Mednyánszky László fedezte fel. A két művész közös témája szülőföldjük, a Tátra vidéke volt.

A festmény készítőjének személye körül kibontakozó kérdést Fáskertti Mária úgy oldotta meg, hogy a mű digitális fényképét elküldte a Magyar Nemzeti Galériának. Itt Bakó Zsuzsanna művészettörténész Mednyánszky Lászlóban azonosította az alkotót. „A festmény felismerhetően Mednyánszky László Nagyőrön (ma Szlovákia) lévő, jelenleg múzeumként működő kastélyát ábrázolja. Legalábbis a pártázatos reneszánsz torony bizonyosan az. Az L alakú kép fekvő részén ábrázolt épület az uradalomhoz tartozhatott. [...] A kép stílusa is amellet szól, hogy Mednyánszky alkotásáról van szó, valószínűleg az 1890-es évek elején Nagyőrön festette, amikor otthon tartózkodott éppen. A kép szokatlan formája is jellemző az extravagáns Mednyánszkyra.”¹⁶

Czóbel Minka és a festőművész között már találkozásuktól kezdődően mély szellemi kapcsolat alakult ki. A költőnő leveleiben, naplójegyzeteiben meleg hangon beszél Mednyánszkyról, a sorokon keresztül érezhetően mosolyogva említi meg emberi hibáit (pl. megbízhatatlanságát), s a legteljesebb elismeréssel beszél művészi kvalitásairól. Ezt a tiszteletteljes elismerést figyelhetjük meg a következő kéziratos fejtegetésben, amely egyben a szabolcsi lírikus művészetfelfogásáról és esztétikai gondolkodásáról is sokat elárul. „Egy realista festő! ez is csak egy fogalom, s épen oly nehezen meghatározható, mint minden más fogalom. A legtöbbben »realisták« alatt azokat értik, kik a művészetben a szép mellőzésével a csunyának tért szorítanak. Az én felfogásom más e tekintetben, azt hiszem, minden igazi

13 Czóbel István 1889. január 21-én Nagyőről a következőket írta apjának, Czóbel Imrénének Anarcusra: „Minkának, kinek irodalmi szándékain nagyon örülünk, mondja meg, hogy [Mednyánszky] László legközelebb beszél Jókaival a kiadás praktikumáról. Mikszáthot ösmeri ugyan, de kellemetlen, savanyu embernek mondja, akivel nincs mit kezdeni. Azt hiszem, Jókai lesz a legkompetensebb.” *Egy régi udvarház...*, 118.

14 *Egy régi udvarház...*, 120.

15 LÁZÁR Béla, *Katona Nándor*, Művészet, 1912 (XIV. évf)/4. szám, 142–149. (<http://www.mke.hu/lyka/11/142-149-katona.htm>); BÁRDOS Artúr, *Katona Nándor*, Nyugat, 1914/9. szám (<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00151/04986.htm>); FARKAS Zoltán, *Katona Nándor*, Nyugat, 1932/17. szám (<http://www.epa.oszk.hu/00000/00022/00541/16943.htm>)

16 *MBK híradó*, 2006. március

művész egy bizonyos pontig realista, vagy is csak azt adhatja vissza mit átértett, átélt, mi énjének egy részévé vált. Egy fantasticus álom épen oly »igaz« lehet neki, mint egy látott tárgy, de álma oly erős legyen, hogy nézőjét meggyőzhesse, hogy nem művészi poza, de énjének, művészetének ellenállhatatlan sugallata mi vele ezt vagy azt a tárgyat választotta. S ez a művészi »enje« az mely egy kopott, fakó ruhadarabot oly érdekessé, vagy elálmódott valóvá tud tenni. Ilyen realista festő Mednyánszky László, álmai szépek, költőiek, de amit fest kézzel fogható valóság, olyan mint a természetben minden nap látjuk, és mégsem olyan, mert így csak a művész láthat – mi csak megérthetjük.”¹⁷

A korábban idézett művészettörténeti vélemény megalapozott, amikor arról beszél, hogy a festményt Nagyőr ihlette. Mednyánszky művészetének időről időre visszatérő témája a családi birtok környezete. Ugyanakkor a festmény nem a XVI. század második felében épített várkastélyt ábrázolja, hanem a község központjában lévő XV. századi gótikus Szent Anna templom 1629-ben készített reneszánsz harangtoronyát. A képen pedig nem az azóta lebontott uradalmi épületek láthatók, hanem a település házai.

Mindezeket alátámasztja Mednyánszky László 1894. január 2-án keltezett naplójegyzete is. „Nagyőrben, különösen a harangtorony architektúrájában van valami középkoriasan borzalmas, amit zöldben és violettben, ezekben a melankolikus színekben jó lehetne visszaadni. Ez a két szín egymás mellett olyan különös ellentétet képez, főképpen akkor, ha a zöld kékes. Kevésbé erőszakos akkor, ha a zöld sárgás. Ebben a hangulatban láttam egyszer Nagyőrött a kertet, a tornyokat, a hegyeket és az eget: valósággal kínai színdekoraáció. Ha ez a hangulat zöldtől mentes, akkor egyszerűen kedves.

1. Kobalt és ultramarin. 2. Krapplakk. 3. Indiai vörös. 4. Nápolyi sárga. 5. Világos okker. 6. Aranyokker.

E kínai színhatás csak az olajfestésnél érvényesül, az akvarellnél sajátos olvadékonyságot nyer a fehér árnyalat folytán, mely hozzá járul.”¹⁸

Ha rátekintünk a Czóbel Minka által küldött festményre, akkor a leírás annak a festménynek a koncepcióját sejtetheti, amelyet Ibsen köszönőlevele megírása előtt, 1894. február 12-e előtt vett át. Bár ezt az elgondolásunkat óvatosan kell kezelnünk, mert némileg megkérdőjelezi, hogy a naplóbejegyzés és a válaszlevél időpontja elég közel esik egymáshoz.

Mednyánszky fentebb citált nagyívű elgondolásának háttérében olyan impreszionista festménysorozat tervét is feltételezhetjük, amelynek legnagyobb mestere

¹⁷ Sz.Sz.B.M.L., XIII.2.18. (14. pallium), az anarcsi Czóbel-család iratai.

¹⁸ *Mednyánszky László naplója*, szerk. és jegyzetelte BRESTYÁNSZKY Ilona, Bp., Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1960 (A művészettörténet forrásai), 22.

Claude Monet, legismertebb alkotása pedig a roueni katedrálisról készült sorozat. Egy-egy témának többszöri feldolgozása egyben művészi erőpróbát is jelentett az új utak felé nyitott Mednyánszkyknak. „Valójában mindig teljes értékű önkifejezésre törekedett. Ennek érdekében tért mindig vissza bizonyos témákhoz, emlékekhez. Ezért sem állapítható meg képeinek pontos egymásutánisága, s az első évek részletezőbb rajzú, technikailag fejletlenebb munkáin túl hiába keresnénk műveiben kategorikus stílusfejlődést.”¹⁹

Nem nyilvánvaló az sem, hogy a kép L alakja valóban az extravagáns Mednyánszky elképzelését tükrözi-e. Tüzetesebben szemügyre véve a festményt jól kivehető, hogy az eredetileg nagyobb méretű volt. Mivel az L álló részén látható torony és a fekvő rész melletti rész nem illeszthető egymáshoz, ezért bizonyos, hogy a festmény egy részét eltávolították. A kérdés tehát az, hogy a kép Magyarországról érkezett ebben a formában, vagy Norvégiában „alakították át”.

Ha egy pillantást vetünk Ibsen oslói dolgozószobájának falára, ez is könnyen eldönthető (ld. 3. melléklet) – a fotó és a Mednyánszky-festmény közléséhez nyújtott segítséget és engedélyt köszönöm Erik Henning Edvardsen úrnak, az oslói Ibsenmuseet igazgatójának). A drámaíró jó néhány képet helyezett el a teremben, de az újonnan érkezett műtárgynak helyet szeretett volna biztosítani. A helyhiány arra kényszeríthette, hogy a táj kevésbé fontosnak ítélt részleteit (pl. az égbolt felhőit, a sáros utat) eltávolítsa, s kivágott rész helyére egy kör alakú keretbe helyezett portrét illesszen.

Sőt az sem kizárt, hogy a jelenlegi állapotban a torony ábrázolásához képest jobbra található fekvő rész eredetileg a másik oldalt helyezkedhetett el. Az „oldalcsere” mellett két érv is szólhat. Az egyik az, hogy a torony oldalában egy épület kezdődik, míg a fekvő rész bal szélén egy épületegyüttes hátsó falát láthatjuk. A másik pedig az, hogy az oslói szobában közvetlenül balról egy igen méretes kanapé van, ami előtt egy szintén tekintélyes méretű asztal, amely körül fotelek találhatóak, így a másik oldal felé lett nagyobb tér.

A kép elvesztette eredeti méretét s alakját, de közvetlenül Ibsen íróasztala közelében volt a nagy norvég korában. S itt láthatják ma is a múzeumot felkereső látogatók.

Summázat (*helyett*)

Czóbel Minka és Ibsen kapcsolatának léte – anélkül, hogy túlértékelnénk – figyelmeztet minket, hogy a költőnő kultúr- és irodalomtörténeti helyének megítélése során körültekintően nyilvánítsunk véleményt. Az anarcsi lírikus későbbi alkotói korszakainak korabeli visszhangtalansága, majd később a *Nyugat* „szel-

¹⁹ EGRÍ Mária, *Mednyánszky László*. Corvina, Bp., 1975², 7.

lemi forradalmának” bűvöletében ítélező irodalomtörténet-írás hatása miatt az utókor hajlamos a századforduló elejétől fokozatosan jelentkező elszigetelődést visszamenőleg már az 1890-es évekre kiterjeszteni.

A kutatók Czóbel Minka költészetének, életművének kétségtelen értékeit – bár sokszor klisészerű megállapításokkal, de – elismerték, elismerik, ám dicséretekkel nagyon óvatosan bántak és bánnak. A tudományos vizsgálódás nehezen birkózik meg a hosszára nyúlt életű költőnő utolsó évtizedeiben tapasztalható valóban provinciális költészetének és vidéki vénkisasszony életmódjának árnyékával. Hajlamosak vagyunk irodalmát, művészi jelentőségét, emberi mivoltát életművének és életútjának véghorizontja felől értelmezni.

Ugyanakkor Czóbel Minka főleg költői indulásának idején, a XIX. század utolsó évtizedében aktív, ismert és elismert személyisége volt a magyar művészeti, irodalmi életnek. Mint a tanulmányunk elején közölt, ez idáig feltáratlan levelek jegyzéke is mutatja baráti, munkatársi kapcsolatot ápolt a korszak számos ismert irodalmárával, képzőművészeivel, színművészeivel.

Justh Zsigmond halála, majd az irodalmi élet századfordulón tapasztalható felpezsdülése után kétségtelenül egyre inkább a szellemi közélet peremvidékére szorult a költőnő. De még ez sem jelentette automatikusan irodalmi nivójának esését, hisz csak ezután jelenik meg saját oeuvre-jének legteljesebb kötete, *Az erdő hangja* (1914). Ezt követően viszont az idő előre haladtával mind írásai, mind életmódja ténylegesen egyre provinciálisabbá vált.

Ahhoz, hogy az anarcsi lírikus helyét megtaláljuk a századvég–századelő szellemi életében, jelentőségét megragadjuk, ill. elszigetelődésének folyamatrajzát felvázoljuk, az irodalomtörténet-írásnak két nagy, fragmentumaiban már megkezdett restanciát kell pótolnia. Egyrészt újra kell olvasni Czóbel Minka életművét (részben erre vállalkozik kötetünk), másrészt a már publikált és új dokumentumok segítségével el kell helyezni saját korának művészi világában.

Dolgozatunk a költőnő csupán egyik, de talán legérdekesebb kapcsolatának feltárására fordította a figyelmet. Bár számos kérdést inkább csak felvetettünk, mintsem megválaszoltunk, de arra talán alkalmas írásunk, hogy rámutasson a Czóbel Minka-filológia hiátusaira, s ezeknek a hiányoknak az eltüntetésére ösztökéljen.

Czóbel Minka és Henrik Ibsen üzenetváltása: A Czóbel Minka levelezés feltáratlan forrásaiból = „Jövöm emléke, múltamnak árnya”: In memoriam Czóbel Minka (Modus Hodiernus 1), Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, szerk. Mercs István, Nyíregyháza, 2008, 43–58.

Christiania, den 12. Februar 1894.

Sehr geehrte Frau!

Für Ihren liebenswürdigen Brief bitte ich Sie hierdurch meinen herzlichsten Dank empfangen zu wollen. Ebenso für das schöne Bild, durch welches Sie mir eine überaus grosse Freude bereitet haben. Das Bild hängt jetzt ganz in der Nähe von meinem Schreibtisch. Täglich sehe ich es wieder und wieder an und meine Gedanken fliegen dann an das liebe, schöne Ungarn.

Mit den besten Grüßen habe ich die Ehre mich zu zeichnen

Ihr ganz ergebener
Henrik Olsen.

Ködöböcz Gábor

Házirend szerint és mégis szabadon

A Nyíregyházán töltött kollégiumi évekre emlékezve

Úgy hozta a sors, hogy 1973-tól 1977-ig a Zrínyi Ilona Gimnázium diákjaként – Kiss Kálmán, Róka László és Székely János barátaimmal együtt – négy igen szép, élményekben gazdag évet töltöttem az Árok utcai Münnich Ferenc (mai nevén: Bólyai János) Kollégiumban. Bízvást írhattam volna diákothont is, hiszen az intézmény dolgozói (igazgató, nevelőtanárok, gondnok, könyvtáros, szakácsnők) mindent elkövettek azért, hogy valóban otthonosan és komfortosan érezzük magunkat. A Zalkában lakó zrínyis lányokhoz képest meg egyenesen főúri volt a helyzetünk, hiszen mi háromágyas szobákban basáskodtunk, ők viszont tucatszámra zsúfolódtak össze az emeletes ágyakkal berendezett hálókbán. Ráadásul – ahogy azt Éva húgomtól is gyakran hallottam – a földuzzasztott létszám miatt az ún. személyes szükségletek igény szerinti végzése nemegyszer hosszas várakozás után volt lehetséges. Úgy rémlik, hogy a koszt minősége terén is mi voltunk inkább elkényeztetve. Egykori zalkás évfolyam- és osztálytársaink (Kató Ilona, Lukács Mária, Lakatos Anna) is bizonyára sok szép panaszolkodó levelet írhattak volna az illetékes (akkortájt még nem létező) ombudsmannak.

Könnyen megeshet, hogy egy mai középiskolás/kollégista számára múltidéző emlékezésem némely mozzanata hihetetlennek, meseszerűnek tűnik majd. Figyelembe véve, hogy időközben több mint 30 év(!) telt el, és alapvetően változtak meg a körülmények, nincs is ebben semmi meglepő. Dőreség lenne persze azt állítani, hogy a hetvenes évek derekán minden tekintetben szebb és jobb lett volna a világ és egy magamfajta kollégiumi diák élete, ezért mértéktartóan csak azt mondom, hogy számos vonatkozásban élményszerűbb, színesebb, titokzatosabb és valamelyest talán emberibb volt. Minthogy az a valamikori ifjú ember, aki én voltam egykor, hál' Istennek nem vált érzéketlen, agymosott felnőtté, ma is jó érzésekkel, szeretettel gondolok vissza életem eme legfogékonyabb szakaszára, amikor a kötöttségek és kötelezettségek dacára nap mint nap érezhettem a szabadság enyhe mámorát és romlatlan szívem örömittas ujjongását.

Emlékezésem derűs hangvétele szinte magától értetődő annak tudatában, hogy négy éven keresztül látszólag szigorú napirend szerint éltünk, mégis minden reggel szárnyra kelt szívvel ébredtünk, s hálát adtunk az új napért, mely szeretetre virradt. A házirend (ébresztő, reggeli torna, takarítás, szilencium, közös étkezések, naposi jelentés, takarodó) létezett ugyan, de törekvésünk, hogy miként lehetnénk őszintén boldogok, mindig erősebbnek bizonyult. Ez a minden mást fölülíró beállítódás pedig

azt diktálta, hogy ne tartogass semmit egy különleges alkalomra; amíg élsz, minden nap egy különleges alkalom.

Voltak örömeink és bánataink, reményeink és csalódásaink. Olykor-olykor (egy-egy zenés-táncos klubdelután, farsangi bál, győztes focimeccs, jóízű sörözés, jól sikerült kirándulás, szorgos almaszedés nyomán) zenélt bennünk a létezés öröme, némelykor pedig (hamvába holt matekdogák, reménytelenül hosszú szilenciumok, szerelmi csalódások, félévi bizonyítványosztás, nevelőtanári megrovás alkalmával) a sötétség démonaival kerültünk birokra. Mindeközben észrevétlenül tettük magunkévá az önfeledt ifjúságon jóval túlmutató és meglett emberként is nehezen realizálható tudást: ha öröm ér, fogadd örömmel, ha bánat ér, viseld türelemmel; amihez idő kell, ne siesd el, ami megérett, ne szalaszd el!

Ami engem illet, a Diáktanács kultúrosaként és afféle fő programszervezőként három éven át szabad kimenőm volt, azaz különféle elfoglaltságok címén viszonylag sűrűn kihagyhattam a délutáni szilenciumokat. A sokszor bizony oktan csavargásnak legfőképpen a matek, kémia meg latin osztályzatom látta a kárát. Óriási szerencsémre a világ legszeretreméltóbb és legtürelmesebb matematikatanárnőjével, Gábor Ferencné Éva néniel hozott össze a sors, akinek maximális jóindulatát élvezve valahogy mégiscsak sikerült leérettségizni. Többi kedves tanárommal (Jósvai Lászlóné Gabi néni, Katona Béláné Ancika, Ábrány Emil, Szabó Dénes) együtt mindmáig imáimba foglalom őt, és áldom a nevét. Hasonlóképpen jó szívvel és hálával gondolok vissza kollégiumi nevelőtanáraim közül Cseke Andrásra, Nagy Mihályra, Takács Lászlóra és Hoppál Bélára.

A Diáktanács kultúrfelelőseként és magánemberként egyaránt kellemes emlékeket őrzök a múltból. A rozgonyis és zalkás lányokkal szervezett hangulatos klubestek, fergeteges táncmulatságok, közös mozizások, a kollégiumok közti szellemi vetélkedők és sportversenyek mind-mind maradandó élményként élnek bennem. (A filmek cselekményére azonban nemigen emlékszem, mivel egyéb, célirányos tevékenységi formákra kellett koncentrálnom.) Ma is megrémülök, ha eszembe jut egyik ballépésem, amikor mikrofonpróba gyanánt a kóli stúdiójából világgá kürtöltem a következőt: „Kedves fiúk, Brezsnyev hülye!” A jópofáságnak szánt butaságot egy nevelőtanári figyelmeztetéssel és némi ideológiai továbbképzéssel sikerült megúsznom.

Ennek apropóján jut eszembe tíz különösen emlékezetes nap, amikor joggal érezhettem azt, hogy megállt az idő. A nagy utazásra, vagyis az 1976-os moszkvai kirándulásra testvérkollégiumi kapcsolatunk teremtett lehetőséget. Miután júliusban vendégül láttuk és sok szép helyre elkalauzoltuk orosz barátainkat, augusztusban mi utaztunk őhözájuk. Íme, az életre szóló élmény néhány villanása: műélvezés közbeni elbóbiskolás a Tretyakov Képtárban, kaviár- és osztrigakóstolás a Kreml Kongresszusi Palotájában, nyelvi nehézségek nélküli, romantikus séták a szép, szamojéd szemű Natasával esőben, szélben, napsütésben, tátott szájú nézelődés a Borogyinói Panoráma

Múzeumban, hangulatos hajókázás egy Moszkva környéki csónakázótavon, sorban állás nélküli villámlátogatás a Lenin Mauzóleumban és Űrhajósvárosban, valóban lucullusi lakoma néhai Koszigin miniszterelnök személyi titkárának vendégeként, meszerűen ízletes palacsinták és grúz borok Léna nagymamájánál, ingyecnek való orosz specialitások, különlegesen finom parfék és pezsgők Natasa Kotyik szüleinél. S mindeközben a nagy orosz lélek nyíltszívűsége, odaadó szeretete ezerféle kedvességben és apró figyelmességben jelent meg előttünk. Moszkvai élményeimre évtizedek múltán is nehezen találok szavakat; az viszont biztos, hogy életem egyik legszebb születésnapját orosz vendéglátóink körében töltöttem el.

Jelen írás formába öntésekor kissé magam is meglepődtem, hogy milyen elemi erővel tolultak föl a tetszhalottállapotban szunnyadó régmúltbeli emlékek. A magyarázat persze végtelenül egyszerű és mélységesen emberi: zrinyis diákként és münniches kollégistaként négy éven keresztül érezhettem az intenzív jelenlét barátságokban, szerelmekben, vonzásokban és választásokban megnyilvánuló önfeledt örömét. Ahogyan gávavencsellői Pisti barátom szokta volt mondani igen találóan: én voltam az „örökké fickándozó és örömködő Ködö”. És jól tudjuk: ami volt, az van nagyon.

Kis Pál István

Csak az az első leosztás

Jaj, hogy játszottam volna akkor,
hiszen ott volt még, ott volt velem
az a vágy, hogy muszáj küzdenem,
győznöm először, s nem sokadszor!

Leosztva már egy-egy halomba,
a sorsunk kényére bízva mind,
csak vártunk feszítve izmaink,
s te elraktál, el ... a talonba...

Jött volna inkább egy vereség,
mint ez az elvetélt küzdelem,
később, bár leosztás lett elég,

diadal s kudarc jutott nekem,
(csak az az első, ha volna még)
azzal vagy adósom énnekem!

Gacsályi József

Egy korty tolnai Duna

Ha megmozdul a víz, az már a múltam:
hajdani kölykök s rekkenő nyarak.
A nyűg, a bűn, a szenny, s amit tanultam
azután jött csupán, és itt maradt.

Most azt csodálom, hogy belé se fúltam,
s látok egy korty Dunát az ég alatt.
Hol vagytok, fiúk, mily Elíziumban?
Mi rejt? Folyondár? Mohos, vén falak?

Csobbanó évszak, hogy tudtad kimérni,
a vakációk indiánmeséi
meddig szabadok, s mettől tiltanak?

Fogjatok körül nádak, fűzfaágak,
ahogy anyáink a burokba zártak,
s tengerben ringtunk benn, a szív alatt!

Gyimesi László

Törött tükörben

Mért lenne baj
Nekem teljes
Nem csodás
Nem veszedelmes
Csonka élen
Csillan a napfény
Törött tükörben
Emlék az éjfélnél

Emlék varázslat
Mondják mások
Nem szólok semmit
Nem varázslók
Szemelt szemekben
Szunnyad a mámor
Tavasza kész lesz
Ne félj a nyártól

Enyém az ősz is
Ha megélem
Pintes telemmel
Amint remélem
Érjen hordómban
Bor és szabadság
Barátok jönnek
Mind akarják

Osszuk a lét és
Osszuk a létet
Törött tükrünkben
Április béget
December durmol
Február forgat
Csorba kés élén
Párducfény horgad

Suhai Pál

Önfeledten

Hány felöltő, eltűnő arc,
mennyi emlék, s mind temetve,
hány csukott szárny, mennyi múlt nap
bábozódik életembe!

Mennyi kéz és mennyi búcsú,
lárva mennyi fagy aranyba,
hány nyitott szem alszik itt benn,
rejtve mennyi mag magamba!

Hány keserves óra múlt,
amíg egy, csak egy betellett,
s egyetlen nap, egy rövid perc
hosszú évet mennyit ellett!

Mennyi gesztus, hány ígéret,
remény, jóslat behavazva,
hány elejtett szándék szunnyad
s vár csírázva csak tavaszra!

Hány levél és szárny röpül ki
majd a földből reggelente,
hány keserű gyökér ver majd
édes kínokat szivembe!

Mennyi kard, vád, mennyi indok,
elvermelt gond ver föl engem,
hány tolakvó éles fűszál,
hogy újulok, míg öregszem!

Mennyi kedv, hogy vénülök bár,
törődök bár, meg se érzem!
Nyújtózom csak önfeledten
halálom zöld erdejében!

G. Komoróczy Emőke

EKSZPANZIÓ –

(új)avantgárd virágkor az ezredfordulón:

A kassáki összművészeti törekvések újraéledése

Az egész XX. századon átívelő, hol intenzívebb, hol némileg visszafogottabb hatósugarú magyar avantgárd „gyökér”-személyisége, az új s újabb nekilendülések kiapadhatatlan forrása: Kassák Lajos. 1915 áprilisában, az I. világháború idején haraszt fel *Eposz Wagner maszkjában* című – provokatívan antimilitarista – monumentális műve, amelyben a wagneri *összművészet* (Gesamtkunstwerk) szinte teljes eszköztárát mozgásba hozta. „Szükségem van rá, hogy olvasóimat figyelmeztessen a Wagner-i orchesterre, kürtök szóljanak, vízesések csobogjanak és lódobogás vágasson előttem” – írja az indulásáról később, önéletrajzi regényében. A maszkkal, amelyet arca elé emelt, tiszteletet akart ébresztetni a halott előd iránt, akinek tendenciózus, a mítoszi múltban gyökerező zenéje ekkorra már egész Európát meghódította; ugyanakkor fel akarta hívni a figyelmet a maga „forradalmian új” hangjára, remélve, hogy olvasói így könnyebben ráéreznek költészete expresszív erejére (in: *Egy ember élete*, 1983-as kiadás, 248 p.). Művével egyszerre kívánt hatni a befogadók minden érzékszervére, mozgásba hozni képzeletüket és indulati szférájukat, felébresztetni bennük a cselekvésvágyat, az aktív ellenállást a háborúval szemben. Az intenzívebb hatás érdekében *szintetizálja* a különböző hagyományos műfajokat (görögös lírai formák, kardalok, elégiák stb.) a kortárs európai avantgárd dinamikus, futurista-expresszionista formatechnikájával, a hangutánzó-hangfestő elemek felhasználásával (így az eposz egyes részei kifejezetten a hangköltészet körébe tartoznak – amikor ez még ritkaságnak számított a modern világgöltészetben is!).

Kassák indulásakor prófétikus szereptudattal készült a valóság átalakítására. A köréhez tartozók úgy is nevezték: „a próféta” – amit a Bortnyik Sándor készített portré fejezett ki a leghitelesebben. Hamvas Béla a közép-európai modern művészeti forradalomról szólván fejti ki, hogy a művész prófétai szereptudata a bomlással fenyegető közösségekben jelenik meg, amikor már a hagyomány elhalványul, s „az igazság magától értetődősége, a képek valósága bizonyításra szorul”: „a tudást őrző szellemi rend, hivatása iránt eltompulva, a szellem üzenetét többé nem képes közvetíteni”. A próféta-művész – hangoztatja – „magát egy széles közösséggel azonosítva, egyénileg töri át a határokat”. Tehát individuálisnak tűnő utat keres, s mint megszállott, kiszakítja magát a „józanok” köréből, és csak a szívében felébredt hangot követi (ezért nevezi őt a közönséges ember „bolond”-nak). Hamvas e szem-

pontból Csontváry *Marokkói tanítóját* elemzi; de voltaképpen a Kassák-jelenségre is érvényes a kép: a kortársi átlagpolgári környezet mindvégig „bolond”-ként kezelte nemcsak őt, hanem a köréhez tartozókat is. Ugyanis Kassák számára is az *egyetemes* emberi értékek (igazságosság, őszinteség, testvériség, szellemi kiteljesedés stb.) voltak a legfontosabbak; ezért nem volt hajlandó azonosulni sem a Hatalom embereivel, sem a harcokban már megfáradtakkal és „megokosodottakkal”, akik az egyéni érvényesülés útját választották a szolidaritás, a másokért vívott társadalmi-emberi küzdelmek helyett.

Hitt benne, hiszen saját életében tapasztalta, hogy a művészet – a személyiség benső centrumára hatva – képes úgy átformálni az embert, hogy gondolat- és érzésvilágát átrendezve, a „teljesség” élményét magában hordva, engedelmes „gépalkat-részből” önálló, léleken *szabad*, önérzetes emberré váljon, aki érzi és tudja „szoros mindenhez tartozását a világban”. E „nevelési célt” szemmel tartva már 1915 novemberében folyóiratot indít (*A TETT*), amelynek betiltása (1916. okt.) után rögtön a MÁ-t (1916. nov.). Az új lap 2. – decemberi – számában elméletileg is kifejti művészi programját (*Szintetikus irodalom*): mind világerzésben, mind poétikai eszköztárában sűrítetten felhasználni mindazokat az eredményeket, amelyeket a régebbi korok és a kortárs művészet felhalmozott, s mint „a vajúdo század irányt jelző póznái”, felmutatni a válságból kivezető utat a tömeg előtt. A művész „egy új, szabad emberi közösség reprezentánsa” – hangsúlyozza; „*kollektív* individuum”, akiben a közösség lényegi erői testesülnek meg. Az összművészeti koncepció jegyében már 1917-től kezdve folyamatosan szervez modern képzőművészeti tárlatokat (a MA *Visegrádi* utcai, később a *Ferenciek terén* bérelt bemutatótermében); új zenei matinékat a Zeneakadémián (a MÁ-ban Bartók-kottákat is közöl); modern *dráma*-színpadot működtet (Mácza János irányításával); színészképző szabadiskolát és (össz) művészetelméleti szemináriumokat indít; Simon Jolán pedig rendszeresen tart modern költészeti esteket, amelyeken Kassák verseit ő, a MA-körhöz tartozó fiatalok pedig saját alkotásaikat mutatják be.

Kassák már egészen korán, legelső verspróbálkozásaiban a krisztusi mércét és feladattudatot tartja magára nézve kötelezőnek. Édesanyja, Istenes Erzsébet, katolikus neveltetésű, bibliaismerő asszony volt (bár írni-olvasni csak öregkorában tanult meg!); így érthető, hogy fia a társadalmi „megváltás”-gondolatot a jézusi keresztfeszüléssel és a feltámadáshittel kapcsolta egybe. Úgy állt „sorsos testvérei” elé, „mint a Krisztus-ember állott egykoron / olajfák hegyén, hol szentbeszédét mondta” (*Reggeli úton*). Ifjúkora óta elvált a „széles úton” haladóktól, tudván, hogy az „a kárhozatba vezet”; s kereste a „keskeny ösvényt”, „amely az Életre visz” (Mt. 7: 13–14.). „Az egyszerű ács fiához” hasonlóan inkább választotta az evangéliumi szegénységet, a Hatalmasokkal való mindenkori szembeszegülésért járó mellőzöttséget, semhogy alávesse magát a szellemi rabságnak, s elfogadja az Igazság eláru-

lásáért járó „júdáspénzt”. Voltaképpen ezt az abszolút szellemi és magatartásbeli szuverenitást tartotta az avantgárd művész legfőbb jellemzőjének; ebből fakadt a támadó, a már kész struktúrákat megbontó attitűd (mind a formában, mind a konvenciók elutasításában). A század eleji futurista-expresszionista mozgalmakkal egybehangzóan fogalmazza meg ars poeticáját: „Romboljatok, hogy építhessetek; építsetek, hogy győzhessetek!” S egyre inkább a művészet tudatformáló szerepére teszi a hangsúlyt...

Az intenzív esztétikai hatás érdekében sokirányú, sokműfajú, összehangolt művészi „akció”-val bombázza és serkenti aktivitásra a befogadói tudatot (ezért nevezi ekkori programját „aktivistának”). Költészetében a természeti alapformákhoz, élményvilághoz, primér vitális szimbólumokhoz nyúl vissza; életszeretetet, életerőt s világot átformáló akaratot sugároznak versei. Képzeletében kezdettől fogva egységet alkotnak az „urbánus” (modern, civilizációs) és a „falusias” (ősi, természeti) elemek. Mindazt, amit a gyermekkor, a szelíd nyitrai táj élményvilágából, tapasztalati anyagából magával hozott, „felszívja” poézisébe; alkotó fantáziája ezt szintetizálja a kortárs európai líra új formamegoldásaival. Szemléletében tehát e tekintetben is egységbe olvad a „hagyomány”-ban gyökerező természetes élet és az „újítás” szelleme; hisz abban, hogy az ember érzékelési módja, egész lénye a költészet által kifinomultabbá, gazdagabbá válik; önös ÉN-je kinyílik, s így közelebb kerül(het)nek egymáshoz az emberek. Közösségben s nem magányos individuumban gondolkodik; már ekkor tisztában van vele: a művészet *hidat* épít ember és ember között.

Az 1918/19-es forradalmak, a vörös és a fehér terror tanulságaival szembenézve tudatosodik benne: a „világmegváltás” jelszava a valódi – a jézusi értelemben vett – megváltás-hit meggyalázásához vezetett; a legfontosabb parancsolatok („Szeresd felebarátodat úgy, mint tenmagadat!”, „Ne ölj!”, „Ne lopj!” stb.) áthágásával minden humanista értéket sárba tiport. 1920-ban, bécsi emigrációjában újraindítja a MÁ-t, s kiteljesíti „Gesamtkunstwerk”- programját. Ez év novemberétől kezdve rendszeresen MA-matinékat tartanak a bécsi Konzertshausban, ahol felesége, Simon Jolán fantasztikus „üveghangján” Kassák és a kortárs európai líra legfrissebb alkotásait szavalja (többek között Kurt Schwitters *Ursonate*-jét, e hangköltészeti remekművet). 1921-ben itt mutatja be *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című poémát, ezt a magyar költésztörténetben fordulópontot jelentő zseniális alkotást, amelyben Kassák immár leveti Wagner „maszkját”, és fedetlen arccal áll közönsége elé. Önazonossága felmutatásával demonstrálja: a világtörténelmi változások ellenére is az maradt, aki volt („én Kassák Lajos vagyok / s fejünk fölött elröpül a nikkal szamovár”). Ugyancsak 1921-ben jelenik meg *képarchitektúra*-albuma Bécsben; a MA pedig rendszeresen hozza az ő, a Moholy-Nagy, a Péri László, az Uitz Béla, a Forbát Alfréd, a Molnár Farkas, a Bortnyik Sándor, az orosz konstruktivisták s az európai modernnek (Picasso, Braque, Léger, Klee, Gleizes, Archipenko stb.) absztrakt kom-

pozícióit. Szoros kapcsolatot tart az európai avantgárd minden jelentős folyóiratával (a bécsi *Sezession*tól kezdve az orosz *Vescs*, a holland *De Stijl*, a berlini *Der Sturm*on át a francia *L'Esprit Nouveau*-ig) s a W. Gropius által szervezett weimari, majd dessauai *Bauhaus* magyar származású alkotóival, akik kezdettől fogva a MA munkatársai (Moholy-Nagy, Brauer Marcell, Péri László stb.).

Ekkorra már tisztában van vele, hogy az „*ideális társadalom*” megteremtése – *utópia*. A „megváltás” személyes, lelki élmény; „össztársadalmi síkon”, eme földi világban, soha nem fog megvalósulni. Aki a jézusi parancs szellemében él, szeretetben és nem gyűlöletben, az megtalálja benső harmóniáját („Egyensúly, élettisztaság - ezek a belőlem kiinduló s hozzám visszatérő magam-törvényei”). Tehát a kassáki értelemben vett „megváltás”: „Csak az él, aki megtalálta önmaga életét”. A külvilág kényszerei, parancsai most már egyáltalán nem kötik; nem lázad és nem lázít, korábbi programját némiképp módosítva, immár csak „az építés törvényét” hirdeti (a *Tisztaság könyve* prózaversei, 1923). Tudatosul benne a Kozmosszal, a teremtett dolgokkal, az egész világgal, másokkal való szerves egy-lényegűségünk: „Szívünk körül kövek, állatok és növények virrasztanak”; „a tisztaság kristálytenyerén fekszünk, és érezzük, hogy minden a mi vérbeli rokonunk”. Ebből a felismerésből fakad a lélek benső harmóniája, békéje. Ezt vetíti ki képarchitektúráiban, szigorú s mégis derűs kompozícióiban (*konstruktivista szintézis*), amelyek formafegyelméből a kiküzdött egyensúly nyugalma, az arche-formákból építkező szellem egyértelmű tisztasága sugárzik. A *rend* vágya és igénye munkál ekkortájt születő képverseiben is, amelyek egyfajta szintézist teremtenek az ősi és a modern formák között.

Kassák szemléletében a képzőművészet és a költészet egyaránt *elemi* emberi / szellemi energiák kinyilatkoztatása; nem csupán forma-, hanem életépítés: testi / fizikai és spirituális adottságaink mozgósítása a Teremtés szolgálatában. Ekkor már egyre tudatosabban hangoztatja a kontinuitást természeti ős-valónk és a korunk igényeihez igazodó („korszerű”) gondolkodásmód között. A bennünk rejtőző „ős-sejt” hordozza voltaképpen az eredeti „isteni” információkat: a testvéri egymáshoz tartozás, a másokkal való azonosság gondolatát (ahogy – Kassák nyomán – majd József Attila megfogalmazza: „az összejtig vagyok minden ős”). Ezért írhatja a Mester: „Merítsetek a kutakból, melyeket szívetek rejtekén őriztek”; „hallom az órák szívverését s a dalt amit a csillagok ragyognak”; ezért biztathatja Tanítványait (az ifjúmunkásokat): „Keljünk fel a hajnalban testvérem / keljünk fel / és lásd a dolgok arcát s a történések kezdetét ahogyan én látom” (55., 83., 86. számozott vers). Jézust ekkor már az egyetemes ember *archetípusának* tartja, aki magában hordozta a Test és a Szellem egy-lényegűségének, egységének tudatát, s képes volt élete minden mozzanatát – ösztöneit is! – mentálisan irányítani. Kassák tudta: a beteg emberiség csakis spirituálisan, eredeti „tisztaságához”, egységéhez, *lényegi ős-valójához* (a homogén egyértelműséghez, az *Egyhez*) visszatalálva gyógyulhat(na) meg, kiszabadul-

ván a tudati hasadtság állapotából (ami a benső Törvény és a külső parancsuralom ellentmondásaiból fakad - a „gyenge” ember az utóbbihoz alkalmazkodik, s nem a „szíve törvényét” követi). A számozott versek későbbi ciklusai (25 új vers, 1926; 33 vers, 1930) már az agapé-jellegű (az isteni szeretethez hasonló) gyógyító erőt sugározzák: „Merítsetek a kutakból, melyeket szívetek rejtekén őriztek”; „hallom az órák szívverését s a dalt amit a csillagok ragyognak / olajat öntök a tűzre / meleg van körülöttem s nyugodtan ülök a világosságban” (55., 83. vers). Testvéreiben, a „megszomorítottak és megaláztatottak”-ban kezdettől fogva Isten képmását tisztelte; a köréhez tartozó fiatalokat az önmagukért és a jövőért felelős, egymást segítő életre próbálta felkészíteni. „Ismeritek-e a testvéri kézszorítást s a szeretet becéző szavait / a fényt amely hajnalonként leszáll az égből, rávilágít a dolgozók kezeire / s megnyitja a gondolkodók koponyáit /.../ Ó ezüstfejű csillagok ragyogjatok fel az én testvéreim álmában / s ó te világossággal teli hajnal ébreszd fel őket szörnyű álmaikból” (93. vers).

Kassák képarchitektúráiból is – a mind szilárdabb forma-fegyelem háttérében – a kiküzdött benső egyensúly nyugalma, az arche-formákból építkező szellem derűje, egyértelműsége árad; éppúgy, mint az 1923-ban megjelenő *Tisztaság könyve* című prózaversciklusából. A rendtevév vágya munkál a forma-, szín-, vonalkompozíciókban s az ekkortájt születő tipográfiai képversekben is. Kassák szemléletében a képzőművészet és a költészet egyaránt *elemi* emberi/szellemi energiák kinyilatkoztatása; műveiből „a közösségi élethit” harmóniája sugárzik, a végtelenség távlatát nyitva meg a befogadó előtt (voltaképpen ezt nevezi *konstruktivist*a művészetnek: nem csupán forma-, hanem életépítés is). A konstruktivisták – hangsúlyozza – „egy új világrend megszervezését akarják”; ezért „a földön mozdíthatatlanul megállni akaró, dísztelen és szigorúan összeszerkesztett alakzatokat” kedvelik. A konstrukciókat kiegészítik a MÁ-ban megjelenő zenei képek, kották, Viking Eggeling, Hans Richter diagonál-szimfóniái, horizontál-vertikál orchesterei, hangjegykölteményei. Kassák maga nem „zenélt”, de egész életében a zene rajongója, komoly és értő műélvezője volt. 1923/24-től egyre inkább az építészeti problémák kerülnek látómezejébe; tovább erősödik kapcsolata a Bauhausszal, Le Corbusier írásait, térkonstrukcióit közli a MÁ-ban stb.

Hamvas Béla – Kemény Katalinnal közösen írt tanulmánykötetében (*Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon*, Pannónia könyvek, 1947; 17–18. p.) – elismerően szól Kassák 20-as évekbeli tevékenységéről: „Egyetlen európai, korszerű és forradalmi tudatosságban valamennyi művészetet egyesíteni akarta, és a művészi létezés formáját végre-valahára itt is, de most már egyszer s mindenkorra törvényesíteni kívánta”. Olyan művészeket (írókat, festőket, szobrászokat, kritikusokat stb.) gyűjtött maga köré, „akik a mindenkori politikai irányzatoknak nem voltak hajlandók magukat áruba bocsátani”. Abban a korban (s később is) „mindenki tudta, hogy a

modern imaginatív művészetek (kubizmus, futurizmus, expresszionizmus) társadalmi forradalmat is hirdetnek”. Vagy inkább: az új emberideál (a kollektív individuuum) szellemi nevelésével egy széles körű társadalmi átalakulást készítenek elő.

Természetesen ma már tudjuk, hogy mindez illúzió volt – mint ahogy végeredményben a művészet társadalmi hatása mindig is illúzió volt s maradt – az avantgárd művészek munkája mégsem volt hiábavaló: átformálták az utánuk jövők látásmódját, s módosították a művészet funkciójával kapcsolatos hagyományos felfogást. Ma már *másként* látunk (nemcsak a művészetben, hanem az életben is), mint félévszázaddal ezelőtt...

A MA 1924/5–6. német nyelvű különszámában Kassák számot vet eddigi törekvéseivel s az általa képviselt művészetfelfogással (*Rechenschaft*). A művész, az aktív, teremtő személyiség minden korban konfliktusba kerül a megszokottal, a már ismerttel, hangsúlyozza; hiszen alkotásai, amelyekben *saját*, szubjektív tapasztalatai fejeződnek ki, a korábbiakhoz, mások alkotásaihoz mérve természetesen újszerűek; ezért idegennek tűnnek. Ennek ellenére a mű – mint „teremtett realitás” – visszahat a valóságra s idővel átformálja azt. Minden művész a *saját* kora problematikájából merít; életereje, hatóereje sajátos szellemének és formáinak egységéből fakad. Korunkban, a XX. században már csak az alkothat jelentőset – hangoztatja – aki az Egészet, a Teljességet képes megragadni, s műve az egyén belső „megtisztulási” folyamatának ösztönzőjévé tud válni, etikus életre és a valósággal való szembenézésre nevelve közönségét.

Hamvas a kelet-európai absztrakt művészetet eleve *spirituális* indíttatásúnak tartja, amely egy új (kollektivistá) életrend követelésével párosul. „Kollektív-univerzalizisztikus korokban – vélekedik – az ember nem racionálisan tájékozódik a világban: az „azonosulás” ősz-szenvedélyében égve imaginatív (absztrakt, szürreális, geometrikus) művészetet csinál, azaz a dolgok rejtett értelméig (lényegéig) hatol. A modern festészet a XX. században a *látásmód* univerzalizmusával a régi nagy közelkeleti (Egyiptom, Afrika, sumér–néger–arab, sőt a maya, mexikói, perui stb.) civilizációk művészetéből merítve absztrakt, geometrikus formákban *szellemi* tartalmakat fejezett ki. A művész közösségi hivatása *Hamvas* szerint a struktúraadás; formái összhangban állnak a kollektív-univerzalizisztikus életrenddel. Művei dialogikus, megszólító jellegűek, az igazságkeresés eszközei (i. m. 94–96. p.). *Kassák* a képarchitektúrával kapcsolatban hasonlókat fogalmaz meg: „A mai művész nem a világ képét, hanem ’a világ lényegét’, az architektúrát mutatja fel. /.../ A képarchitektúra aktív társ az életünkben, a mindenség szimbóluma; az egyszerűség, biztonság és igazság hármassága – abszolút kép, önmagát demonstráló erő” (MA 1922/4. sz.). Életünk megváltoztatására, rendezésére készlet („a művészet átformál bennünket, és mi képessé válunk környezetünk átformálására”). Majd *Éljünk a mi időnkben!* című tanulmányában (*Korunk*, 1926. júl.) hangsúlyozza: „hogy mi a konstruk-

ció törvényét felismertük, ezzel az élet és a világ alaptörvényét ismertük fel. Tehát a magunk létezés-törvényét is”. A művészetre szükségünk van, „mint a fényre, mélységre és magasságra; /.../ hisszük, hogy amit alkotunk, egy új, jobb világ záloga”.

1926 nyarán Kassák még Párizsban kiállítást rendez képarchitektúráiból, s költői estet tart Illyés Gyula szervezésében (aki a bécsi MA munkatársa volt éveken át). Majd ez év őszén lezárja emigrációját s hazatér. 1926/27-ben még egy széles spektrumú avantgárd folyóiratot indít Budapesten (*Dokumentum*), amelynek – többek között – Déry, Illyés, Nádass József, Németh Andor a munkatársai. Nem pusztán „művészeti folyóiratnak” szánja ezt sem, hanem a szellemi nevelés általános orgánumának. Azonban érdeklődés híján s a mind erősebb támadások közepette a lap az 5. szám után „elhal”. De Kassák már 1928 szeptemberében készen áll új „összművészeti” programja kialakításával s egy új folyóirat megszervezésével (MUNKA, 1928-1939). A MUNKA Kultúrstúdiójának sokirányú esztétikai, intellektuális, morális nevelési koncepciója elsősorban a munkás- és parasztfiatalok szellemi „felemelésére”, a kultúra által öntudatra ébresztésére irányul: ön- és valóságismeretet kíván adni nekik, hogy tájékozódni tudjanak saját életük alapkérdéseiben, s ne essenek áldozatul semmilyen társadalmi-politikai manipulációnak. Már 1928-ban megalakul Simon Jolán irányításával a *Szavaló-kórus*, amely az ő kóruskönyvének intenciói alapján csakhamar országos mozgalmat indukál. Bizonyos értelemben a jelenkori vers-koncertek, koncert-színházak előképének tekinthetjük rendszeres fellépéseiket a Zeneakadémián. Jemnitz Sándor *modern zene*-, Justus György pedig a bartóki szellemben *népdalkórust* szervez, sok későbbi híres zeneszerző (Balassa Sándor, Kurtág György stb.) nőtt fel e kórusokban. Nagy Etel (Simon Jolán lánya) *modern mozgás-kórust* vezet (a mozdulat-művészet század eleji hagyományainak újraélesztésével), a nevelő színház jegyében pedig megalakul a Kultúrstúdió *mozgás-színpada* (a Mácza-féle törekvésekhez visszanyúlva). Gró Lajos irányításával *szocio-fotó* csoport szerveződik, amelynek 1932-ben megjelenő fotókönyve (*A mi életünk*) mindmáig a fotóművészet egyik legismertebb, értékes dokumentuma. André Kertész, Brassai, Munkácsi Martin, Robert Capa stb. fotóművészete is e körben érlelődik, s indul el a világhírnév felé. Kassákot mindvégig Mesterüknek vallják, akitől látásmódot (és nem technikát) tanultak. A *modern festők* csoportja (amelyhez rövidebb-hosszabb ideig Anna Margit, Ámos Imre, Korniss Dezső, Országh Lili, Sugár Andor, Lossonczy Tamás, Vajda Lajos, Szántó Piroska, sőt az egészen fiatal Bálint Endre is tartozott) kiállításokat, tárlatokat szervez országszerte. 1930-ban alakul meg a MUNKA-barátok Köre és a MUNKA Szabadiskolája, amelyek hatósugara kiterjed a szlovenszkoói Sarlósok és az Erdélyi Fiatalok egy szélesebb csoportjára: közös művészeti és szociográfiai szemináriumokat, táborozásokat tartanak, és a MUNKÁ-ban rendszeresen publikálnak. 1933 végén – Hitler hatalomba lépte után – belügyminiszteri rendelet tiltja be a Kultúrstúdiót. Kassák sajtóperekkel, betiltásokkal (olykor börtönbüntetéssel)

küzdve mégis továbbviszi kulturális nevelői programját; mígnem 1939-ben magát a MUNKA-t is felszámolják, s ő hosszú éveken át fórum nélkül marad. Azért a régi barátok, MUNKA-körösök a Central Kávéházban, törzshelyén, bármikor megtalálhatják, ha tanácsaira, segítségére szükségük van...

A 30-as évek derekán/végén Kassák lírája mindinkább kinyílik a szakrális értékek irányában; az Élet legmélyebb spirituális minőségei tárulnak fel benne. Mind gyakoribb „vendég” nála a Názáreti, akivel társtalan bolyongásai közben megosztja gondolatait: „Te is itt ballagsz velem az éjszakában / éppen olyan szegény és elhagyott vagy, mint én / vérzik a szíved, kezeid és lábaid is véresek” (*Felhőtlen éjszaka*). 1937-ben megjelent fiktív leveleskönyvében (*Anyám címére*) „Isten választottjának” nevezi magát, akinek az Atya segítségével sikerült kiszabadulnia „a szegénység lélekcsapdáiból” (tunyaság, irigység, tehetetlenség), „keresztre feszült” ő is az értékek megvalósításáért vívott küzdelemben, és nem adta meg magát a csábító „luciferi” csapdahelyzeteknek. Bach zenéjét – melyből „az üdvözülésbe vetett hit árad” – azért hallgatja oly szívesen, mert „Jézusnak, a Szenvedés és Igazság emberi szimbólumának örök dicsőségét hirdeti”, s alkotásaiban „Isten nyilvánítja önmagát”. Isten országa a Földön csak akkor valósul(hat)na meg, véli, ha az ember(iség) (újból) felismerné saját teremtő képességét, s hinni tudna (ismét) elhivatottságában (ilyen volt az „aranykor”-i ember(iség), csakhogy az „aranykor” – Hamvas szerint – már az i. e. VI. században lezárult).

Bár költészete a 30-as évek folyamán némileg „klasszicizálódott”, életérzésében, magatartásában, sőt építkezési formáiban Kassák *élete végéig avantgárd* szellemiségű művész maradt. A „konstruktivitás” nála a szó szoros értelmében „építő” hozzáállást jelent a dolgok világához: mind eszmeiségében, mind formáiban, amelyeket *belső* indítékokból alakít, s nem a már „kész” sablonokhoz (metrum, műfaji szabályok stb.) igazít. A 20-as évekbeli számozott „tömbverseiben” kialakított lépcsőzetes, „lépegető” technikája hierarchikusan (és nem lineárisan) kapcsolja egybe az egymásra tololó motívumokat, képi elemeket, tárgyi képzeteket. Metonimikusan helyezi egymás mellé az alkotó elemeket, az architektúra szabályai szerint szimmetriára törekedve (mint képein). Az elemek (színek – hangulatok – tárgyias motívumok) egymást kibékítő egyensúlya egyfajta szilárd vázat teremt (épületszerkezet), amelyben azonban a szavak – sorok – strófák felcserélhetősége, variálhatósága bizonyosfajta mobilitást eredményez: az olvasó, az elemeket más és más konstellációkba állítva, újraalkothatja a művet. Ez voltaképpen már a „nyitott mű” (Umberto Eco kifejezése) felé tett kezdeménynek tekinthető: az ilyen alkotás a befogadó értelmezői aktivitását is intenzívebbé teszi.

A XX. század második felében a művészeti életet manipuláló kultúrpolitika „szoc-reál” diktatúrája ellen lázadó művészek szinte kivétel nélkül Kassák nyomdokain indultak. 1945/47-ben, a koalíciós esztendőben az általa szerkesztett *Alkotás* című

folyóirat köré ismét felsorakoztak a MÁ-hoz és a MUNKÁ-hoz több-kevesebb szállal kötődő alkotók. A volt Kassák-körös Kállai Ernő és Pán Imre teoretikus támogatásával (utóbbival közösen ekkor írta *Az izmusok történetét*, ami aztán csak 1972-ben jelenhetett meg) lehetővé tette a *Szentendrei Iskola* modern festőinek „zászlóbontását”; s rövid időre úgy tűnt: egy új avantgárd virágzás kezdetén állunk. Mígnem az ún. „fordulat éve” kettészelte ezt a virágkort, az alkotókat (magát Kassákot is) kegyetlen erőszakkal elnémította, perifériára szorította. (E korszakról rajzol Hamvas nagyszabású, hiteles tablóképet fentebb idézett kisonográfijában).

1947/48 fordulóján Kassákot és az egész modern művészetet (nemcsak az avantgárdot, hanem a Nyugat-hagyományt s az Újhold körét is) kiszorítják a szellemi életből, megfosztják a publikálási lehetőségtől. Majdnemaszkéta lévén, Kassák (most is) beéri annyival, amennyi jut (Kárpáti Klára, második felesége tartja el matematikatanári fizetéséből); nem aggódik jövőjéért, hiszen tudja, hogy az Úr nem hagyja cserben, és táplálja „égi madarait” (Mt. 6: 25–34). Asztalfiókjába rejtí verseit, amelyekben az 50-es évek gyilkos atmoszféráját örökíti meg (*Diófám árnyékában, Felakasztották, Egy öreg fa panasza, Erdei csönd, Ha én rigómadár lennék, Bizodalom a szabadságban* stb.). A benne élő, földi ellenfeleinek magát soha meg nem adó – mert az Atyához hű – Názáreti példája ad erőt neki helyzete elviseléséhez. Ellenségei – „mint annak idején Isten vad kutyái / a jó keresztény vére szomjasan” – őt is felelősségre vonják „a rend”-del való szembeszegülése miatt („most egy más falka kopói szaggatják / húsunkat s így martak össze engem is / hogy emlékezzem szörnyű napjainkra”. A modern inkvizíció markában, „fenevad karmaik közt vergődve”, 68 évesen élte át a megaláztatás és kiközösítettség szégyenét (*Törvényt ültek fölöttem*). Érzi: ha Jézus lenne, és itt lenne, segítene: „oly mélyre sülyedtünk már a véres iszapban / hogy egy gyenge jel egy múltó ígéret is könnyen / lánggra gyújthatná szabadulásunk reményét” (*Karácsonyi meditáció*). Hiszen ő, aki legyőzte a világot, megígérte övéinek, hogy a benne bízók kéréseit az Atya elé viszi, aki teljesíti is (Jn. 16: 13–33). De hiába minden remény: „Eső és villám tépi szét a tájat / s a nyáj félelmét bégeti a dombon / hol Jézus bádogtestét marja a rozsdá” (*Kései szelek*).

És mégsem volt hiábavaló... 1956 felemelő pillanatát úgy értékeli Kassák: kérésünk, reményünk meghallgattatásra talált... „Jön majd a gyermek, ki csupasz kis öklével / kiveri a támadó vadkan agyaráját. / Ez nem a gonoszságok vége, de / mégis elindulnak a szelek, s a tűz fellobog” (*Intelem jövővel*). A Sötétség erői azonban csakhamar diadalmaskodnak. A város fölött megjelenik „a könyörtelen pusztulás véres szájú angyala”, az éjszaka „ragadozó állatokkal telítődik”. Megelevenednek az Apokalipszis képei, mintha „a pecsétek feltörése” máris valósággá vált volna (Mt. 24: 3–14; Jn. 6: 1–17; Lk. 21: 7–19): „Korunk megfékezhetetlen szelei a mocskos földön hemperegnek / és megmarják a fekete eget. /.../ Ezeknek a szeleknek szárvaik vannak / és fogaik és megvasalt patáik és felborzolt tüskéik” (*Félrevert harangok*,

1957; *Január*, 1958). Ez után „hosszú, kemény harc” következik, „árnyékkal és fantomokkal”, „akváriumba zárt”, fulladozó fél-élet, „tengerfenéken”, örvények szennyves forgatagában sodródó tetszhalál (*Mélység, Megpróbáltatások évadja, A tenger étvágya* stb.). Kassák a legelsőik között tiszteleg „a mártírok temetőjében” mindazok előtt, akik „kötéllel, törrel és puskával” megölettek, s most „ázott deszkapalánk mögött / mélyen a föld alatt fekszenek”. Tudja: mint „a vértanúk serege a Bárány előtt”, fehér ingbe öltözöttek ők is megdicsőülnek majd (Jn. Jel. 7,8). Elhatározza hát: „ha fényjelekkel a sötétből” társai szólítani fogják, ő sem fut meg a rámért sors elől (A *halhatatlanok, Szerény hitvallás*).

Aztán lassan elindul maga is a Legfőbb Bíró elé, akinek egyedül van joga ítélni fölötte, mindnyájunk fölötte. Tudja: nincs szégyellnivalója. „Arcunkon nem mocsokoltuk be Teremtőnk képmását / legnehezebb óráinkban is / váll váll mellett menteltünk a Jövő felé”. Nincs benne harag, se gyűlölség: a Világosság partján meglelte békéjét. Megbocsát mindazoknak, akik támadták elveiért, költészetéért; hisz tudja: mindaz, amit önmagából másoknak adott, őt tette gazdagabbá. „Szétosztottam magam és megbontatlan maradtam”. Bízuk benne: egyszer majd mégis eljön az idő, amikor a világ „a szép, erős embereké” lesz, „akik áttörnek a Sötétség burkát / akik félelem nélkül fekszenek le este / félelem nélkül kelnek fel hajnalban”, s „nem szorítják ökölbe a kezüket, ha egymásra pillantanak”. Az „erős ember” mintája az ő szemében továbbra is a Názáreti, aki „feltámadt, itt él közöttünk”, „ügyes-bajos dolgainkért harcol / s kibontott zászlója leng a fényben” (*Kívívott békeség, Őszi sugallatok, Főnix énem, Jókívánságom, Gazdag vagyok, Évfordulóra* stb.).

Kassák egyénisége, művészete – minden tiltás és akadályoztatás ellenére – alapvetően befolyásolta a XX. század alkotói folyamatait, s az experimentalizmus inspirálója, kimeríthetetlen forrása lett. Az ő életműve tudatosította az utána jövőkben, hogy a sokak által és sokszor „elátkozott”, „érthetetlen”-nek minősített avantgárd – a dadaista-szürrealista formáktól egészen a „konkrét” művekig – ugyanúgy az alapformákból, elemi struktúrákból építkezik, mint a hagyományos művészet. A merzista kollázsoktól a konkrét verseken át a nonfiguratív mobilokig (vagy akár a számítógépes alkotásokig) az egymással ellentétes elemek ugyanazon szisztéma (*ritmus-elv*) szerint szerveződnek, mint a legősibb művekben: a művészet tehát egységes kontinuitás...

A méltatlan elhallgattatás megalázó esztendei múltán, 1957 tavaszán a Fényes Adolf Teremben – hosszas politikai huzavona után – végre mégiscsak engedélyezett Kassák-kiállítás mind a '45 után szerveződött *Szentendrei Iskolához* tartozókat, mind az ifjabb kísérletező nemzedéket felszabadította bénultságából. Természetesen most sem voltak nyitott kapuk az experimentális művészet előtt, de az – ha underground pozícióba szorítva is – a továbbiakban bűvőpatakszerűen újra és újra felszínre bukkant, s hol nyíltabban, hol alig észrevehetően, a háttérben mégis meg-

határozta a XX. század második felének művészi arculatát. Még a Mester életében, részint személyes varázsa és egykori nimbusza bővületében, a 60-as évek derekán már készen állt egy ifjabb nemzedék a „kassági örökség” továbbvitelére (többen közülük személyesen is ismerték, látogatták s tanultak tőle, irodalmárok és képzőművészek vegyesen). Erdély Miklós „kulcs-személyiség” volt közöttük; a nála jóval fiatalabb Tandori Dezső, Balaskó Jenő, Tubák Csaba a költészetben; Csáji Attila, Fajó János, Galántai György, Gáyor Tibor, Hajas Tibor, Jankovics Miklós, Jovanovics György, Konok Tamás, Lakner László, Maurer Dóra, Szentjóby Tamás stb. a festészetben folytatta az utat a „kísérletezés” szellemében. Sajnos a kőkemény politikai *tiltás* lehetetlenné tette az egységes fellépést; de a 60/70-es évek fordulóján már olyan újszerű bőséget találunk náluk az alkotásmód és a formák tekintetében, amely ismét egy új virágkört ígért. Erdély Miklós *Montázs-éhség* című tanulmánya (*Valóság*, 1966. ápr.) az aktivista hagyományok újraélesztésének fontosságát hangsúlyozza (a művészet és az élet közötti határok eliminálása, a „megdöbentés” – olykor sokkoló – gesztusai, a kollázs és a montázs elévülhetetlen szerepe az új formanyelv kialakításában stb.); ugyanakkor azt is jelzi, hogy a kassági program – *Éljünk a mi időnkben!* – új és újabb művészi eljárások keresésére-meghonosítására kötelezi őket. Az ő elméleti alapvetésére épülnek az első tudatosan megtervezett hazai *happeningek* (*Az ebéd*, 1966 – Altorjay Gábor, Jankovics Miklós, Szentjóby Tamás „tett-montázs”; majd Altorjay Gábor *Aranyvasárnap* című akciója Erdély Miklós pincéjében, 1967; valamint Erdély – Szentjóby *UFO*-akciója a szentendrei Duna-parton 1968 nyarán). Erdély nyomán terjed el az „akcionizmus” elnevezés a 70-es évek avantgárdjára vonatkozóan (ami lényege szerint nem más, mint a kassági aktivizmus szellemének újraéledése). A 70-es évek elején Budapesten megnyíló *Kassák Klub*, majd Halász Péter *Kassák Stúdió*-színháza, valamint Galántai György balatonboglári *kápolna-műterme* (1970–73) számtalan akciónak, happeningnek biztosított teret; az utóbbi – egészen betiltásáig – szinte az összes alternatív művészeti elképzelést magába fogadta. Ekkor váltak ismertté mint performerek Balaskó Jenő, a fiatalon meghalt Hajas Tibor, Szkárosi Endre, Tóth Gábor és sokan mások. A belügyi szervek koncentrált támadása természetesen (most is) ellehetetlenítette a nagyobb szabású avantgárd kibontakozást; a 70-es évek derekán többen a fenti művészek közül el is hagyták az országot (minderről bővebben lásd: Klaniczay Júlia – Sasvári Edit: *Törvénytelen avantgárd* című monográfiája, 2003).

Az 1962-ben Párizsban induló *Magyar Műhely*, s vele párhuzamosan az újvidéki *Symposion* (mint az *Iffúság* című lap irodalmi melléklete), majd 1965-től az *Új Symposion* is elsődlegesen Kassákat tekintette Mesterének. A *Magyar Műhely* 1965-ben megjelent Kassák-száma elméleti alapvetést kínált az életmű értelmezéséhez, újraértékeléséhez (Weöres-, Szentkuthy-, Füst Milán-különszámuk is hozzájárult a teljes irodalmi modernség újragondolásához). 1972-ben létesített Kassák-díjuk ori-

entációs bázist teremtett a hazai újabb alkotó nemzedékek számára: „vigyázó szemüket” Párizsra vetve, iránytűt és megerősítést kaptak saját törekvéseikhez. Mind több itthoni név bukkant fel a *Magyar Műhely* és az *Új Symposion* holdudvarában, s a 70-es évek derekára világossá vált: a magyar experimentális törekvések „gyűjtő-medencéje” határainkon kívül van. A szovjet blokkba beszorult országok alkotói e folyóiratokban találtak fórumra, és itt kaptak bátorítást további munkájukhoz.

A 70/80-as évek fordulójára – periférikus helyzete ellenére – Erdély Miklós köre lett az (ismét) újjászerveződő alternatív művészet egyik kisugárzó centruma. Az első Kassák-díjasok között volt (1974). Vizuális munkái, költészete, installációi, indigópapíron sokszorosított szeriális művei, akcióprogramjai, fotómontázsai, filmjei, elméleti és művészetszervező tevékenysége, az *Iparterv* Stúdióban és az *Indigó*-csoportban végzett – az apollinaire-i meghatározás értelmében vett – „kutatói” tevékenysége, a Csáji Attilával közösen szervezett *Szürenon*-csoport fényművészeti kísérletei egy Kassákhoz méltó univerzális alkotói személyiség kibontakozását ígérték, de sajnos, viszonylag korai halála (1928–1986) és marginális léthelyzete miatt életműve részint torzóban maradt. A művészetet *szakrális* élménynek tartotta mind az alkotó, mind a befogadó vonatkozásában. Sokat foglalkozott a zen-buddhizmus eszmerendszerével (a meditáció funkciója, a megvilágosodás útjai stb.). Akcióköltészeti munkái a korai Kassák „küldeteses” (prófétikus) szellemiségét viszik tovább; de később ő maga nyit a „jel”-típusú avantgárd felé a műalkotás „dinamikus modell”-ként való értelmezésével (a mű önmagában komplex *üres jel*, amelynek annyiféle olvasata lehetséges, mint ahány értelmezője van – *Marly-i tézisek*, 1980). *Idő-möbiusz* című írásában (amely már halála után, 1991-ben jelent meg a *Magyar Műhely* gondozásában) a személyiség „benső mozgásáról”, szellemi egzisztenciánk fejlődéséről, azaz spirituális énünk mind teljesebb kibontakozásáról az Időben mint a lét alaptörvényéről beszél. A *lényeglátó*, a *lényeg*et kereső és értő művész gondolkodásmódja mitologikus (és nem ideologikus) – hangoztatja; azaz önmagát mint transzcendens, metafizikai síkon élőt szemléli. A személyiség szellemi fejlődése előtt *végtelen perspektívák* nyílnak; a benső kibontakozás közege és feltétele a szabadság: az érdekek, a közvetlen társadalmi elvárások, a kor ideológiai-politikai „parancsaitól” való teljes függetlenség. Ezért viseli emelt fővel marginális helyzetét: az avantgárd az ő felfogásában / is/ *magatartásforma*, a szemben- és a kívülállás művészete. A *gúlában* című írásában rendkívül plasztikusan, ironikusan jeleníti meg az „alkatrész”- emberek lelki torzulását: megfigyelik, besúgják, ellenőrzik, büntetik, jutalmazták egymást, míg végül a *kölcsönös függőség* rendszerében már teljesen alkalmatlanokká válnak az önálló, független, szabad életre. Az önnön autonóm értékrendjéhez ragaszkodó személyiségnek nincs, nem lehet helye a gúlában: a „kéz-kezet-mos” interakciókból kimaradva törvénytörően „outsiderré” válik. Ezért marad *minden korban*

az avantgárd művész peremhelyzetben: inkább vállalja a „kivetettséget”, semhogy csonkult „alattvaló”-tudattal éljen.

A közép-európai régió kultúrpolitikusai az elmúlt fél században leginkább az avantgárd szellemiség térhódításától tartottak; még jobban, mint a tömegelégedetlenségtől. Ugyanis ha lelepleződik az álvalóság, amelyet a szovjet megszállás tartott fenn (ha ekkor már nem is tankokkal, de a jól kiépített KGB-hálózat segítségével), feltárnak a hatalmi manipulációs mechanizmusok, s a pártállami elit lába alól kicsúszik a talaj; az Eszme hamis, életellenes volta nyilvánvalóvá válik, s a hozzá való (látszólag hithű!) ragaszkodás gúnykacajba fullad. Ami meg is történt a 70/80-as évek fordulója /új/avantgárdjában, az abszurd és a groteszk hazai felvirágzásában. A kultúrpolitika rafinált megszorító intézkedésekkel próbált gátat vetni az alternatív törekvéseknek; ami természetesen nem sikerült, hiszen „a föld alá” kényszerítve is megjelentek és érvényt szereztek maguknak az új irodalmi műfajok (a konkrét költészet különböző változatai, a vizuális és az akusztikai költészet, a sokrétű, konceptuális *happening*, a *performansz*, a *mail art*, a *post card* stb. „kanonizálásával”). A párizsi *Magyar Műhely* és az *Új Symposion* vonzáskörében a fiatalok mind szélesebb körű kapcsolatokat építettek ki a nemzetközi experimentális művészeti fórumokkal is; így bizonyos idő múltán munkásságuk a *világművészet* integráns része lett. Ladik Katalin, majd nem sokkal utána Szkárosi Endre a hangköltészetben, Szombathy Bálint, Tóth Gábor elsősorban a konkrét, konceptuális és vizuális irodalomban alkottak jelentőset, s tettek szert hírnévre külföldön is. Mind a négyen Kassák-díjasok; a MA-hagyomány nyomán indulva fokozatosan teljesedett ki életművük, amely – visszatekintve az Időben – a 70/80-as évek experimentális költészetének *csúcsteljesítményei* közé tartozik.

Ugyancsak a 70/80-as évek fordulóján futott fel egy nagyon intenzíven „tabudöntőgető” performer-nemzedék: Bernáth(y) Sándor, El Kazovszkij, ef Zámbo István, fe Lugossy László, Kelényi Béla, Sárosi László, Szabados György, Szirtes János, Vető János, Wahorn András stb. Többségük az irodalmi/képzőművészeti/zenei performansz határainak feloldásával lépéseket tett az „összművészet” irányában. A sorra alakuló dzsessz-, punk-zenekarok lázadó szellemiségükkel az ifjúság széles rétegeit mozgatták meg (*Beatrice*, *Bizottság*, majd a 80-as évek derekán-végén *Art Deco*, *Budapest Service*, *Vágtázó Halottkémek* [a csillagász-költő Grandpierre Attila szervezésében], *Matuska Silver Sound*, *Új Zenei Stúdió*, *Új hajnal* stb.). Totális költészeti színpadi koncertjeikkel, szöveg/zeneakcióikkal mintegy előkészítették a 90-es évek művészeti *expanzióját*.

A 80-as években fellépő még ifjabb nemzedék – tanulván elődei sorsából – megkísérelt a „tűrt” és „tiltott” határán egyfajta „modus vivendit” kialakítani. Ironikusan felülemelkedve az „elfogadhatatlan realitáson”, a „jelben létezés” méltóságával (Petőcz András kifejezése) ők is a kívülállást választják, de igyekeznek elkerülni az

éles konfrontációt a politikai hatalommal. 1980. jan. 4-én mutatkozik be Budapesten, a Fialat Művészek Klubjában – hazai porondon első ízben, Petőcz szervezésében – a *Magyar Műhely-triász* (Bujdosó Alpár – Nagy Pál – Papp Tibor). Új szerkesztői koncepciót jelentenek be: nyitás a vizuális költészet felé! Ezzel a kontinuitás jegyében új fejezet kezdődik a magyar avantgárd történetében, melynek hagyományai ugyancsak a 20-as évek Kassákjához (de már nem az aktivistához, hanem a konstruktivistához!) nyúlnak vissza (képversek, a MA tipográfiai újításai, konkrét költészeti kezdemények, dadaista gesztusok stb.).

A fiatalok megpróbálnak önszerveződéssel legális fórumot teremteni a maguk számára. Petőcz András kezdő egyetemistaként az ELTE Bölcsészkarán újjáéleszti a *Jelenlét* című egykori (1972–76) alkotókori folyóiratot, s már az 1. számban (1981. szept.) közzéteszi Kassáknak A TETT 1916/10. számában megjelent, az „új művészet” jellegére vonatkozó 12 pontos programját. Az 1982. dec.-i (11–12. összevont) számban pedig *Az idő papagájosan* című Kassák-parafrázisát közli, amelyet akár az (új)avantgárd zászlóbontásának is tekinthetünk: „Tarisznyánk vállunkra feszül /.../ az Idő fölöttünk repül. / Mi vagyunk az idő. /.../ Fejünk fölött ezerféle dolog repül. / Mi meg csak ijedten kussolunk”. Tovább tehát már nem akarnak „kussolni”: kilépnek a valódi tér / időbe. Mesterükként tisztelik Kassák után és mellett Tamkó Sira-tó Károlyt is, akinek 30-as évekbeli, kiadatlan *Dimenzionista Album*át Tóth Gábor közvetítésével ismerik meg; Erdély Miklóst s a 60/70-es évek ekkorra már „befutott” alkotóit, és természetesen a *Magyar Műhely* szerkesztőit, akik a kortárs világgöltészet felé kitérték előttük is a kaput. Hisznek a Művészet / Élet egylényegűségében, az avantgárd mint magatartásforma időszerűségében, életalakító hatásában. Megkísérlik kifejezetten művészetben *belüli* eszközökkel („jel”-típusú művekkel) tágitani a kereteket, amelyeket a késő Kádár-kor irodalompolitikája (és az ügynök-hálózat besúgó tevékenysége) kijelölt számukra. A konkrét, konceptuális, vizuális és akusztikus költészet szinte „anyanyelvüknek” tekinthető; eszmei értelemben semmi nem köti már őket az ún. „létező szocializmushoz” (amit az előző nemzedékek lázadásukkal bizonyos értelemben még „jobbitani”, „emberszabásúvá” tenni kívántak). Aki tehette, „turistaként” elzarándokolt a *Magyar Műhely*-találkozókra Marly-de-Roi-ba, Hadersdorfba, s a szabadság levegőjéből szippantva, hazatérve igyekezett az ott látottakat-hallottakat „hasznosítani”.

A Műhely-triász 1984-ben egyszerre megjelenő – Budapesten is kapható – vizuális kötetei (Bujdosó Alpár: *Irreverzibilia Zeneon*; Nagy Pál: *Journal in-time I*; Papp Tibor: *Vendégszövegek 2,3*), amelyek a korai Kassák-kötetekhez hasonlóan igényesen megmunkált, sajátos profilú *művészkönyvek*nek tekinthetők, valamint a világirodalmi példák (Mallarmé, Apollinaire, Marinetti, Lemaître, Cummings stb.) s a hazai képvershagyomány újraélesztése (*Képversek*, válogatta és szerkesztette Aczél Géza, 1984) nyomán a magyar irodalomban elkezdődik egy olyan intenzív vizuális

költészeti virágkor, amelyhez foghatót csak a barokk egyházi művészetben láthatunk (vö.: Kilián István kutatásai – *A régi magyar képvess, 1998*). Természetesen a 80-as évek ifjú avantgardistái továbblépnek a világművészetben kialakuló új s újabb műfajok irányában, felhasználva az új médiumok (elektronikus eszközök) kínálta lehetőségeket. Különösen ösztönzően hat rájuk Papp Tibor számítógépes költészete az évtized derekán-végén, amely a komputergrafika széles körű elterjedését indukálja. A műfajhatárok mind intenzívebb feloldása voltaképpen már az „interdiszciplináris”, vagyis az összművészet felé tett lépésnek tekinthető. Szkárosi kifejezetten hangsúlyozza: „nincs többé ’vegytisztá’ festészet és zene”; a ’tisztá’ nyelvek, a steril művészeti szférák helyét a ’kevert’ nyelvek, eklektikus képződmények foglalják el. Mindennek strukturális, szerkezeti, látásmódbeli konzekvenciáival” (*Magyar Műhely, 1988/73. sz.*). A mind változatosabb technikai eszközök térhódításával a 90-es évek során e nemzedék „jel”-típusú (elsősorban vizuális) költészete is kivívja a maga rangos helyét a magyar irodalomban (*Médium art; szerk. Fráter Zoltán – Petőcz András, 1990; VizUállás-jelentés - szerk. L. Simon László, 1995*).

A 80-as évek végén az avantgárd látványos elöretörésének, majd az 1989-es politikai változásnak, a pártállami cenzúra hirtelen-váratlan összeomlásának köszönhetően a *Magyar Műhely* „hazaköltözik”. A 75. (1990. márc.-i) szám már Bécs – Budapest – Párizs hármass fókuszában jelenik meg; felelős szerkesztői (az „ős-szerkesztők” mellett) Petőcz András és Székely Ákos. Petőcz aztán 1991 végén kiválik a szerkesztőségből: a posztmodern vonzáskörébe kerülve irányt vált (de szimpátiája az avantgárd iránt továbbra is megmarad, amint azt későbbi pályájának változásai mutatják). A 90-es években felnövő újabb nemzedék aztán az Alapító Atyákkal közösen viszi tovább a zászlót; mígnem a 100. szám után (1996. szept.) átveszi az Atyáktól a staféta-botot. A 101. sz. már új formátummal, csak budapesti szerkesztőségi címmel jelenik meg 1996 decemberében; felelős szerkesztők: Kovács Zsolt, L. Simon László, Somogyi Gyula, Sörös Zsolt. Azóta természetesen a szerkesztők is, a lap jellege is sokat változott, de mindmáig a *Magyar Műhely* tekinthető a magyar avantgárd vezető fórumának. Az ezredfordulón megnyílt *Magyar Műhely Galéria* mindmáig otthont ad az új s újabb alternatív művészi kísérleteknek.

Bíró József

UTÁN

(- *Edithnek* -)

szív - felőli - ... - hamvas - kebled
 felragyog ... : ma ... : téli - égen
 - a legárvább - ... - a legszentebb
 ... : *előcsal' tam* - csil lag kép ben -

(2010 . január 27 .)

CSODA

bütykös - ujjával ... égre - int :
 - pásztorbotjával ... suhint -
 GLÓRIÁTREPÜLNEK - ... - GALAMBOK
 : MÉSZFEHÉR - HALÁLGALAMBOK

NEMHALÁLBÓLNEMHALÁLBA

(- *Cseh Tamás emlékére* -)

... csupán ...
 annyit tudtam - *tudok*
 ... [- -] ... :
 hiányosságaiddal együtt
 ... voltál - *vagy* ...
 t ö k é l e t e s ... :
 e g é s z e n

Debreczeny György

az öreg werther

az öreg werther szenvedései
a kövesúton s a lóvasúton
na szép a násznép
isten nem szaporodik el
a kőszínházban
a részletek s a díszletek
az ördögben laknak
mindig máskor megyek
ugyanahhoz a folyóhoz
és nem látom benne magam

nem mehetnénk haza?
dísz-románc vagy disszonánc?
tutáliber máliber kaliber
felfegyverkeztem
a kölcsönkért védtelenséggel
a megfagyás épített zene
jönnek a lábközi ütközetek
ki korán kell
nem kell kelletnie magát
vak ondók vagy vakondokok?

ernyős virágzatú
esernyőügynökök elhervadnak
az aszályban
de kegyes arcuk rettenetes
és szénakazlak a tűben
és hős dalnokok
hisztérikus faréneke
lecsókolom a szemfestéked
mindenség tündére
míg tövisbokrok zakatolnak

biztos utakon viszem
a tenger felé
ezt a kiskanál vizet

*Louis-Michel de Vaulchier*¹

A mítosz és a térkép

Papp Tibor: ORION

Számítógép által generált dinamikus képvers

Egy mítosz,
egy térkép,
ott egy vak óriás ki bejárja a világot,
itt egy városnegyed térképe.

Milyen kifinomult fondorlathoz, milyen találekony elrendezéshez is szükséges folyamodni ahhoz, hogy két ennyire különböző dolgot társítsunk ugyanabban a költeményben?

És mitől is költői?

aaORIONPo2.exe

Fel kell tehát készülni arra, hogy a dolgok nem egyszerűek, és a nézőt nyomtatékosan előre figyelmeztetik: „kétértelművé válok, nyakatekertté válok, körmönfonttá válok” többször ugyanazt hajtogatva.

Aztán hamarosan, hogy senki se veszítse el éberségét ettől a verbális szédüléstől, figyelmeztető ablakok jelennek meg néhány abszurd kérdést feltéve csupán abból a célból, hogy arra kényszerítsen, hogy az OK-ra kattintsunk, ezzel azt jelezvén, hogy készen állunk arra, hogy magával ragadjon a mű.

Végül, a bevezetés befejezéseként, megjelenik személyesen a szerző, királyi koronával, melyből nagy számárfülek egyenesednek ki, kettős utalás a kegyetlen királyra és a mítosz „Orion” címére. Számítani kell tehát rá, hogy a fülek mumszosak lesznek.

És ebben az arcképben egy szív dobog.

Aztán az arckép egyre inkább elhalványul. A néző látása gyengül. Ez azért van, mert az óriás vaksága kiterjed, miközben a képernyő lassanként teljesen elfehérik. Időben és térben nagyon távol Orion követi a napot, arccal a napsugár melege felé, míg lépéseinek ütemes hangja belemosódik a véráram lüktetésébe.

Így keverednek ezek az áramlások, melyeket csak a numerikus programok képesek ekkora hatékonysággal kombinálni.

Egyre rosszabbul látunk. Sem ezt a feltételezett, jelenleg is dolgozó programot, sem a szerzőt, akinek eltűnt az arcképe, és aki saját részéről nem látja a véletlenszerű eseményeket, melyeket saját programja hajt végre. Ha majdnem vakon

¹ Louis-Michel de Vaulchier (1938) költő, multimédia művész. Párizs-Vanves.

nehéz észlelnünk a képernyőn zajló hamar tovatűnő eseményeket, ez azért van, mert jutott nekünk Orion vakságából. És ez a félvakság, ez a kezdeti zavar jellemzi talán a költészetet, míg a gondolati képek csaponganak habozván magukba szívni a látott képek és a hallott szövegek kétértelműségét.

A mítosz elbeszélése megjelenik a képernyőn. Egy hang olvassa. A mesebeli vadász, az akadályozott és dühös szerelmes, akit a hercegkisasszony apja megbüntett, hatalmas lábaival össze-vissza kapalózik, és az égbe hajítva végzi az istennő kutyájának társaságában, mely véletlenül megöli.

Íme. Orion és a Nagy Kutya továbbra is nagyon magasan forognak, míg itt a szavak alatt egy térkép jelenik meg. Egy városnegyedé, ahol egyetlen utcanev sem látható. Inkább egy ókori város alapjainak rajza, melyen keresztül bolyongunk a múltat kutatva, és ugyanekkor egy hálószerű szerkezet ábrája, melyet arra szántak, hogy megóvjon a majdani nomád vándorlásoktól.

A Deleuzenek oly kedves fennsíkra gondolunk: „Fennsíknak nevezünk minden sokféleséget, melyet mással össze lehet kapcsolni felszín közeli gyökerekkel oly módon, hogy egy rizómát formáljanak. Minden fennsík olvasható bárhol és bármelyik másik fennsíkkal kapcsolatba hozható. (Ezer fennsík / Éditions De Minuit / p 33)

És van-e egy számítógépprogramnál jobb folyamat, mely képes kombinálni egy ilyen különböző rétegekből, mítikus országból, vak futásból, kétértelmű alaprajzból, néma térképből álló sokféleséget?

Először is megmutatkozik egy alaprajz. Mondhatnánk egy város térképe. De az utcák és a háztömbök különös módon költők neveivel vannak jelölve – dos Passos, – véletlenszerűen fakadó mondattörödékek „delejezve várom a fedetlen kebleket”, – utasítások – „tilos böfögni”.

Elveszünk, a rács igen színes kockái rezegnek, instabilak, a mítosz egy kissé különböző, második verziója kapcsolódik be, hangosan olvassák, megkíséreljük fel-eleveníteni a régi verziót, de minden kialszik, egy „fekete takaró” alatt vagyunk, a képernyő fekete, leszáll az éj, az óriás már nem bízhatja a napra előre haladását, már nem tudjuk, hogy hova nézzünk a képen, a térkép negatívja, fekete út, karmazsinvörös és sötétzöld kockák, boszorkánynevetés, elragad minket, elviseljük, sötétben tapogatózunk. A képernyőn keresztbe írva: „álomváros / álomban / ...” Keressük az éjszakában az istennőt, intellektuálisan válunk vakká, egyfajta aggodalom, „tortúra és irodalmi tortúra” mondja egy gúnyosan vigyorgó hang, elszenvedjük a sorsunk, egy másik, kívülről érkező hang időjárást jelentés.

Hol vagyunk? Egy isten elragadott minket, a szerző nyilvánvalóan szabad kezett ad a programjának, hogy kedvére rendezze a különböző áramlásokat, úgy tűnik, hogy él és visszaél egyfajta informatikai varázslattal.

Megint Deleuze: „egy elrendezés a sokféleségben elkerülhetetlenül egyszerre dolgozik szemiotikai, anyagi és társadalmi áramlásokon“. (op. cit. pp 33–34)

Áramlás, mely itt:

- 1) szemiotikai áramlás: egy nagyon régi drámai és előre nem látható események láncolatának és fatális isteni közbelépésnek az elbeszélése;
- 2) anyagi áramlás: sokszínű képek ingatag fonatának állandó vibrálása egy hol parancsoló, hol pedig gúnyolódo hang közbelépésével társítva;
- 3) társadalmi áramlás: a kívülről jövő betoldások, a „vendégszövegek” mint a bevásárlóközponti közlemény vagy egy rádióállomáson felvett időjárásjelentés.

És még más áramlás elrendezésekről.

Első példa: a hasonló bevezetése a numerikusan belül, amikor egy piros négyzet bejárja a városrész térképét, és megáll néhány helyen, hogy egy helyi látkép helyettesítse, utcasarok, nagy sugárút távlata, egy park rácsának támasztott bicikli, egy parkoló piros autó előtt elhaladó nő, „stb., stb.” mondja a hang.

Fényképek egy képbe ékelődve.

„Orion”-nal érzékeljük a filmművészeti és a numerikus mű közötti különbséget, a képernyő két vonatkozása között: egyrészt a lineáris és a mélység, másrészt a szaggatott és a vastagság nélküli rács, a távoli és közeli látás között. „Orion” hasonlít tehát egy festett vászonra, melyen formák és színek elevenednek meg a folytonos, ritmikus lüktetés eredményeképpen, egy motiváció nélküli festmény, olyan értelemben, hogy minden része ugyanolyan jelentőséggel bír. Persze a háttér egy kockás sík, de a városi geometriát teljesen figyelmen kívül hagyó szétszórt nevek sokasága és az, hogy csupán egy téglalap alakúra kivágott alaprajz alkotja a szegélyt, jól mutatja, hogy egy sima, nem irányított, kitüntetett jelzés nélküli térről van szó, lehetővé téve a bármely irányba való elmozdulást. Orion lineáris, a nap irányába haladó járásából csak a ritmus maradt meg. A geometriai és időbeli távolságok lecsökkennek, nincs más horizont, mint a képernyő az orrunk előtt, nincs más kaland, mint az aktuális kép.

Második példa: hirtelen egy meztelen női test jelenik meg, a városrész járdáján elnyújtózza, pirulva a fekete kátrányon, bizonyára az Orion által kívánt hercegnő teste, de egy szalaggal körbetekerve, melyen a következőket olvashatjuk: „ahogy a rekedt szusz kitör az állatból”: talán a mítoszban már említett Nagy Kutyáé, amely újra elvezet az aggasztó előjelű távoli időkbe. Mindeközben mondatok cikáznak keresztbe a képernyőn, szinte olvashatatlanok, és melyekből csak néhány szót lehet megjegyezni, „gyors és vad ... mászol ... patakozó.” Átmeneti erotikus jelenés.

És aztán az utolsó rész, az a rész, amely felé úgy tűnik, hogy mindig is haladt a költemény, egy csodálatos opera, melyet egy vizuális vers és egy gondosan megalkotott hangköltemény versenye alkot. A díszlet a városnegyed helyrehozott alaprajza, melyet egy állandó tűzijáték világít meg, csillogó pixelek nyüzsgésének szóródása a képernyőn, melyet gyomorkorgás, kutyaugatás, katonai parancsok, rögeszmés szóismétlések követnek, „érintett/ fekvő, érintett/ fekvő,

bekötött/bezárt/elzárt, csicsijja/csicsijja/fekve/fekve, korrupt/haladék/étkezés/jóllakott.”

Denis Laborde-al beszélgetve Pierre Boulez a tiszteletére az MF gondozásában kiadott könyvben megerősíti a hangos oldalról azt, ami fentebb a képi oldalra vonatkozott: „Ami érdekes, hogy nem a folytonosság testesíti meg a hangcsúsztatást, hanem a megszakítás.” És szintén: „Mi is fontos a zenei idő észlelésében? A lüktetés.” Itt a mű a nap felé futástól felgyorsult szívritmusnak van alávetve, lüktetés, rezonancia, azon hatalmas hegyek falairól visszavert visszhang, melyek ahhoz a tengerhez vezetnek, mely mélyén Orion meghal. Vízrel teli száj, bugyogás, suttogás, a saját magát befedő hang enyhülése, visszhang, csobogás a palota partján, dadogás, mélyről jövő tompa kiáltás.

Egy tragédia kezdete, melyet egy végső nagy nevetés komikus operának próbál álcázni.

A numerikus mű nem áll le, csak kevés időt hagy az olvasásra, a megfigyelésre, akárha azt mondjuk, keresztül megy az életem. Események szakadatlan áramlása és visszaáramlása, ahol a véletlen rendszeresen visszatér kigúnyolni az elővigyázatosságot és a szándékosságot. Emlékezni, a leghamarabb a jelenhez kapcsolódni, felejtetni, érezni, felébredni, tervezni. Nincs pihenés, nincs meditáció, nincs újrakezdési lehetőség, mint a könyv esetében, hanem egy egyidejű elkötelezettség minden értelemben és abszolút odafigyelés az eseményekre.

Egy nagyon régi mítosz elbeszélése és egy program abszolút kortárs nyelvezete folyton forognak egy térkép, hol alaprajz, hol animált kép által alkotott tengely körül.

Nincs más történet, mint az, amit minden egyes „olvasó” megél, mely sohasem teljesen elmesélhető, de aminek emlékiratok szavaira való fordítását egyetlen cenzúra sem kellene, hogy utólag megakadályozza.

Fordította: Papp Nóra

Bozók Ferenc

Részegesek

Lapos üvegünkben tiszta tűz, lángnyelv, hullófej, miegymás.
Kigombolt ing, botladozás sárréten, vadszőlőbokrok közt.
Iszunk esőt, magányt, szurkot és napsugarat.
Ráncaink vízrajzi térképek, izzadó árkok.
Gyilkoló gitárhúrok a villanyoszlopok közé feszített zizegő póznák.
Fenyvesek, az örök ifjúság zöld zászlai susogva adnak árnyat.
Ezüstösen csillogó sínpár közé lépünk.
Párhuzamos sínvasak, kik talán csak a végtelenben találkozhatnak, vagy ott sem.
Vertikális tekintetünk a Menny talpáig ér,
józan emberek horizontális tekintetének kartácstüzeiben.
Maholnap fehér inget veszünk, borotváltan megyünk a Mennybe,
csilingelő aranypatakba mártjuk másnapos arcaink.

Halálra zárt szabadság

Kavicsra hányt ezüsthalkak
csapongnak erre-arra,
cserélve zárt, nyugodt tavat
a gyilkoló szabadra.

A tó, a tó, a zárt világ
nekünk a parttalanság,
de nincs esély, kiránt a tág,
halálra zárt szabadság.

Fiatal farizeus

Mit is tegyen szegény fiú,
ha útra húzza lába,
s maradni inti szüntelen
atyáknak őstanácsa.

Ma kóborolni vágyom én
tudatlan emberekkel,
s a vének elrekesztenek
jeges, morál-kezekkel.

A szombatot lazán veszik
sovány, szelíd halászok,
s kilesni őt, a mesterük
a háztetőre mászok.

Mária-ablak

Türkízkék mozaik-ragyogását,
elképzelt ideák kicsi mását
kőcsipkés, nyúlt, gótikus ablak
széltálcán átnyújtja a Napnak

Kozmoszgyíkok

Láncba fonódik a minden.
Csillagokat kötöz Isten
térbe feszült alakokká,
űrbe szögelt zodiákká.
Gyíkjai, űrbe meredve,
éj mocsarába helyezve.
Tépi a hajnal a farkuk,
oszlik a lábuk, a karmuk,
s éjszaka újra kinő.

Klujber Márta

Kopogtatott a halál és ismét elvitt valakit

Gyertya fénye lobbant
szeles az este
Ajtóléc alatt surrant
két kezét nyakamra tette

„bájos – súgta – elmeredsz” – kiált
ujja lassan csúszott helyére
hűvös csókkal ért állkapcsom alá
szökevényére lelt bennem

születtem egykor semmiből
lettem asztalláb majd kanálként
mertek velem de tányérrá amiből
az életet egészen ihatnám

sosem tettek neveztek valahogy
másképp lett volna kellemes
szagolgattam a gőzöket vágyódtam
nyelvemmel érinteni meg

a halálnak sem kellek küzdelem
nélkül neki se szép a játék
szorítása engedett s megijedtem:
„most lett csak az élet ajándék”

Mécsfény szívek

Csendes szólam zúg
világ kórusa a karzaton
felettük fényes láng pislog
imában bűgő dallamot

Jeges utcán sírok – sétálók
lélektemető ifjú karja
erőt venni templomba tér:
pincébe bódító-, otthonába reményborért

Csengő-pohár csörgés zeng
a tömjén dohányfüst szaga
nem kialvó villanyégő pillanat súg
egyiknek kedvesen, másiknak hallhatatlanul

Üveg alá zárt csillogás
szekrényben báli ruha
mikrofon néma énekes előtt
lűktetni érzem a frekvenciát

híd tövén néhány lábnyom
gregorián barlang-hangulat
szerzetesek éneke békés áldozat
elrejtve a rengetegség alatt

Tornyai Gergő

A tudat mentőkapszulája

A tér, bebőrösödött idő,
mint spájzban hagyott leves felszíne.
Képlékeny mélyéből nő,
majd bevégeztével kiröpül messzire
a csonthéjjal közbezárt lélek.
A mérlegen 21 grammot nyom,
nőni akar, mint bagolyköpetből a gyom:
a pusztuló testekből kimagvazott élet.
Így menekíthető át az emberi tudat,
lélekbe bugyolálva, min üt lukat,
s hol landol a mentőkapszula?
Kilökődve az élettelenből katapultál,
átszakítva téridőt a fényes alagútnál,
s újra beágyazódik, csírává satnyulva...

Egy sikertelen kísérlet a létezés megértésére

A gyerekként kipréselt levél,
ami az Ablakzsiráfban maradt;
elfelejtődött, de attól még él,
mint ászkák, rejtve egy kő alatt.

Vagy hétköznapi filozófusok,
akik nem jöttek rá semmire,
éltünk önmagában ominózus ok!
Ennyire egyszerű lenne? Ennyire!

Mint a vakon született, álmaiban
formát, s színeket keresgél,
csak mikor ébred eszmél, vak maradt.

Úgy ülök a remény karjaiban.
Mint a halász, nem aranyhalból él,
de az élteti, amikor nem fog halat...

Kibomlott életpántlikák
Hófehér árnyak az aranylövés előtt,
az elfajzott aki a gólyába lőtt.
A kórteremben rákos embermadárkák:
Foszlanak, oszlanak,
kibomlanak az életpántlikák.

Fúj a szél. Ha felnézek
látom; cserzett az ajka az égnek.
Nagy, puha fatörzs a világ,
és benne a görcsök: az emberdarabkák.
Ki parányi, ki óriási,
de a szúk vájatain át,
kibomlott életpántlikák
csusszannak a fényre ki.

Mindenki összefonódott tekervény,
mindenki fogoly a fa rostszővevényében:
beékelődött fény.
Kifűrják a bogarak.
Óriás, férges fadarab,
de az ember fűrészeli a törzset maga alatt...

A hús a saját levében főtt.
Még régen. Az ember előtt.
Ha a fullasztó semmibe zuhan a világ,
kibomlanak az életpántlikák.
És összefonódva libbennek az éterbe ki.

Kibomlott életpántlikák

Hófehér árnyak az aranylövés előtt,
az elfajzott aki a gólyába lőtt.
A kórteremben rákos embermadárkák:
Foszlanak, oszlanak,
kibomlanak az életpántlikák.

Fúj a szél. Ha felnézek
látom; cserzett az ajka az égnek.
Nagy, puha fatörzs a világ,
és benne a görcsök: az emberdarabkák.
Ki parányi, ki óriási,
de a szúk vájatain át,
kibomlott életpántlikák
csusszannak a fényre ki.

Mindenki összefonódott tekervény,
mindenki fogoly a fa rostszövevényében:
beékelődött fény.
Kifúrják a bogarak.
Óriás, férges fadarab,
de az ember fűrészeli a törzset maga alatt...

A hús a saját levében főtt.
Még régen. Az ember előtt.
Ha a fullasztó semmibe zuhan a világ,
kibomlanak az életpántlikák.
És összefonódva libbennek az éterbe ki.

Banga Zsuzsa

Cukormázás szép napok

Szépen kivasalom lelkem cukormázás rongyait,
s díszekbe öltözöm.

Valahol, túl a körforgalmakon,
az ünnepekre bérbe adom.
A kirakatok fényénél állva,
táncra kél egy-két szürke aranyóra,
készül mindenki

karácsonyra hangolódva.

Lelkem cukormázás rongyait
én is miután kiterítettem,
aranyhajjal körbefonom,
fahéjillatú masnit kötök rá.

Díszdobozba teszem valamelyik
csillogó, narancsillatú vasbeton épületben.

Egy ócskás becsüshöz betérek,
hogy megmondja, mennyit érek,
kell-e még rám csengő,
olcsó szeretetdalokat zengő
régi rádió.

Cukormázás szép napok után,
napokig sikálom majd álruhám,
mit bemocskoltak hamis ízek,
szagtalan szavak,

elteszem jövőre az aranyhajakat.
Pesten, valahányadik körforgalom után,
megállok mélázva sután,
s csak hallgatok.

Szeretetkurvák

Szeretetkurvák lézengenek,
hajnali fényben
árnyban, sötétben,
anyai ölelésben,
apai szóban,
szomszéd zsebében,
barátok szemében.
Jegyet vesznek szívedben egy utazásra,
S megfosztanak mindenedtől,
észreveszed, mégis hagyod,
vállalod az áldozatot.
Értük.

Kik sosem voltak ott, nem is lesznek
Szeretetszózataikkal megtévesztettek,
s mégis benned alázat, erő,
kívül édes illatok, szép mázak,
belül jégverem temető.
Szeretetkurvák beléd másznak,
ágyadban hálnak,
konyhádban főznek,
s mikor éreznéd közelségét a hazug gőznek,
késő.

Szeretetkurvák ölelésben, bókban
szeretetkurvák forró csókban,
együtt érző lelkizésben,
elalvásban, felkelésben.

Kerítés mögött

Kerítés mögött sorban állnak,
lepel hullik, s megfordul a földön
egy-egy elítélt álom.
Hamis csuhások valamit morognak,
oldalra int, jöjjön a másik,
a bitófakötél szépen hintázik.
Még lüktet valami ebben a világban,
valami szívyszerű dobbanás,
s posztmodern képet fest a homokba,

ahogy a szeretet épp gödröt ás.
Kerítés mögött sorban múlnak,
vágyak, emlékek, gyermekévek,
marad helyükben festett nők,
és véres veritékek.
Hol parancsszóra nyílnak a combok,
s Hádésztől származnak az igék,
talán eléd vetnek valami csontot,
hősszerelmes bukott gerlicék.
Kerítés mögött napszemüvegben,
feslett szivárványt látok,
s minden mi lehetne még,
csak üres talányok.

Kerítés mögött

Kerítés mögött sorban állnak,
lepel hullik, s megfordul a földön
egy-egy elítélt álom.
Hamis csuhások valamit morognak,
oldalra int, jöjjön a másik,
a bitófakötél szépen hintázik.
Még lüktet valami ebben a világban,
valami szívyszerű dobbanás,
s posztmodern képet fest a homokba,
ahogy a szeretet épp gödröt ás.
Kerítés mögött sorban múlnak,
vágyak, emlékek, gyermekévek,
marad helyükben festett nők,
és véres veritékek.
Hol parancsszóra nyílnak a combok,
s Hádésztől származnak az igék,
talán eléd vetnek valami csontot,
hősszerelmes bukott gerlicék.
Kerítés mögött napszemüvegben,
feslett szivárványt látok,
s minden mi lehetne még,
csak üres talányok.

Szakolczay Lajos

A hajnal irgalma

Döbrentei Kornél versajánlásai elé

Döbrentei Kornél, a kortárs magyar líra középnemzedékének karakteres alkotója, életművében jól megrajzolta – kínok között kifaragta, szenvedélyes csatákban kialakította – azt az arcot, amely senkiével össze nem cserélhető. Azon bajvívó költők egyike ő – Balassi Bálinttól Nagy Gáspárig húzódik az ilyesfajta szőlők, vagyis a haza ügyére fölkenetek sora –, akik kérlelhetetlen harcot víván az ellennel (gyávasággal, rossz sorssal, a közösség ügyét lefitymálókkal), mindenkor kinyilvánították az írástudó felelősségét.

A szó nála, akárcsak elődeinél, éles szablya.

S ha a helyzet úgy hozza, már pedig történelmünk során a nemzet, a közösség ügye sokszor veszélyben, nemegyszer veszve volt, bátran áll ki igazáért. Épp negyven (!) évvel ezelőtt nem véletlenül írta róla Nagy László, a huszadik századi modern költészet egyik apostola, aki büszkén vállalta – mi több, megsuhogtatta is – Ady korbácsát: „költészete áhítat, lázadozás, párbajozás”.

A költővé avatás pillanatában – 1971-et írtunk – Döbrenteinek még kötete sem volt, de az idősebb pályatárs nem kis jóstehetséggel már észrevette, hogy műveiben a „penge, a bokszer-kesztyű” igencsak *működik*. S mennyire igaza volt. A felületes olvasónak magát nem könnyen megadó metaforikus költészet – Juhász Ferenc sodró erejű képzuhatagával mint példával összhangban – mítoszi erővel s a balladai homály (a jól kiszámított vagy ösztönösen érzett póz) segítségével alakította ki a maga hatókörét.

Szimbolikus én-kifejtéssel?

Inkább a szimbólumot, nem kis bibliai sugallattal, világot lebíró erőnek láttatva. Színházi, fölfokozott gesztus volt ez a képben való bujkálás, vagy valaminő, a templomi áhítatot is idevonó ünnepélyes ceremóniát jelölt, teljesen mindegy. Vad szenvedély és a tollat csaknem összeroppantó érzékiség (önimádat?) csapott ki belőle. Aki megtámadottnak vélte magát, az a reneszánsz aranytengerén hajózott. És – fiatal kora ellenére – ólomsúlyú bakancsokkal tapodta az ismeretlen kazamaták kövezetét.

Hogyan is mondja – előlegezzük meg: büszkén, szomorúan – a *Harmincadik születésnapomra* című költemény? „Ismét az arany hátterek s a félelem. / Hullongó diókkal kopogtatsz a szívemen. // Ósvétkem alól, hogy anya szült, föloldozol, / a tél tündöklő oltárán feláldozol. // Köröttem legyek, hanyatt, görcsbe görbedt lábbal / rugdalják az eget, bicikliznek a halállal. // Engedj hétmérföldes meséket lépni, élet!

/ oldd meg bokámon a birsalmanehézeket. // Engedj vonítani tisztaságért – erős vagyok, /engedd hinnem: száz mennyet félvállon elbírok. // Hátamon, ha törnek Holdat, Napot – nevetem. / Sorsomat, e pokolbugyrot úgy megemelem, // hogy a távol-ság zöldet bódülve megéled! / Oltsd mennybolti szomjam, te asszonykútnyi élet! // Ismét az arany hátterek s a félelem: / jönnek a seregélyek, kifosztják két szemem.”

Születésnap ünnep?

A miserendet utánzó, ám a tömjént éjfekete porral fölcserelő kiúttalanság – egyúttal a születés mint a halállal való megjelöltség – nyugtázása. A héroszi maszkijáték teljében, de az emberlét fenyegetettségét hordozva. A költőnek, ezért a fölcsiholt képzelet, szüksége van az operai díszletezésű tragikum – a vágyott, olykor megbotránkozató végtelenség – ilyesfajta megnyilvánulására. Ha lazítván kötelmeit a garabonciás vagabundságával néha ki-kitekint is a maga teremtette (?) börtönlétből, a rácsok őrizte élet sötétjéből – ilyen meglepő metafora-lámpás a bokáján béklyót helyettesítő „birsalmanehézék” –, sosem tud (költői alapállása szerint sosem is akar) szabadulni a valós vagy vélt, rárakott vagy maga által vonzott közösségi avagy magánéleti terhektől. Saját maga ácsolja a keresztjét, nála eme „megfeszítettség” a boldogság egyik – ha nem a legfőbb – forrása.

Az egót fölzaklató, a személyiséget kíméletlenül igénybe vevő állapot (ideális költői helyzet?) kialakulásába természetesen nem kis súllyal belejátszottak a történelmi vereségek: vesztés csatáink, elbukott forradalmaink, s az ég és föld közötti grádicsokon bandukoló ember tanácstalansága, fojtogató hiányérzete.

Szimbólumainak legfontosabbika a határtalan erőt jelképező *nagy víz*.

Döbrentei számára a tenger mint kozmikus végtelenség, mint legyőzendő Molocho öröktől fogva adva van. Költőnk Adyval ellentétben nem az Értől akar eljutni az Óceánig, hanem saját kiismerhetetlenségének kútjától a vele egylényegű tengerig. Mintha együtt született volna evvel az istenséggel – a tengerészéletet is azért próbálta ki, hogy meggyőződjék az ember porszemvoltát hangsúlyozó *ítélet* tarthatatlanságáról –, s „szabad rabsága” volna az ideális szószék.

Kétségkívül az *ént* a tengerrel, a tengert az Istennel azonosító alapállásnak (illúziótlan vagy éppenséggel illúziókkal teli magatartásformának) megvan a romantikája. Minden szava kétkedés és lázadás egyben. Himnikus ékesszólás és profán világmagyarázat.

Verset is azért ajánl megnevezett vagy téma-sejtelmekkel körülírt barátainak, hogy minél erősebben kifejtse (a megajándékozott *megszólítása* egyfajta apropó) tág értékhatárt rajzoló poétikus összegzését. A „párbeszéd” ilyenkor rokon erkölcsiségű, rokon világfölfogású karakterek között zajlik. Miközben, illeszkedvén a költeménnyel megtiszteltekhez, a rájuk jellemző értékgyököket a lényükből eredő legszemélyesebb tulajdonságokkal ruházza föl, s vonzaskörzeteiket növelvén avatja verssé, saját én-kozmoszát is közelebb hozza.

Az „ajánlásnak” van egy másik formája is. A történelmi személyiséget – életét, hősiességét, küzdeni tudását, példaerejű helytállását – megidéző portré. Ezek az arcképek, mert akármilyen mélységgel teremődik is meg a hallhatatlan „idegen” személyiség, valójában – egy kis megengedéssel – maszkos „önarcképek”. Nem azt mondom, hogy – hadd emeljek ide két, egymástól időben és cselekvésformában távoli példát! – Árpád-házi Szent Erzsébet (*Nem a csoda*) és a zsarnokság ellen önmaga fölgújításával tiltakozó Bauer Sándor (*Fáklya*) magán viseli Döbrentei személyiségének minden lényegjegyét. De azt igen, hogy a költő igazságkereső szelleme, indulata, a múltat – a régmúltat és a közelmúltat – a mával összekötő *látomásos* forradalmisága át- és átjárja teremtett hőseit.

Ekképp. „A legenda több mint az élet? / Felelj, Árpád-házi Szent Erzsébet, / kinek talmi volt a palást, a pompa, / s penitenciásoknak való goromba, / szívdörzs daróc a rang, / ott ahol a csonton a hús is csupán cafrang. (---) Viaskodunk, nehogy elkanászodjon az enyészet, / fölálodozzuk a részt, hogy megnyerjük az Egészet? / A legenda több mint az élet? / Ha így van, adj erőt Árpád-házi Szent Erzsébet!” (*Nem a csoda*)

A Nemzeti Múzeum lépcsőjén testét lánggra lobbantó tizenhét éves diák önpusztító cselekedete – Döbrentei saját magán, tehetetlenségén kívül a *mostoha* hazát is vádolja – ugyanolyan, vagyis erőt, az idegen hatalom elleni ellenállást megsokszorozó tett, mint a pompát levető királyi lény szenvedésarzenálja. „A rugdalózdó szív ütemére dől a füst s nem felhősül el a haza homloka. / Mi vadállati türelmének ősoka? / Honnan eredendő közönye, melytől a halhatatlanság is csorba, / kintől kunkorodik a leharapott nyelvdarab kiköpve a porba, / dadogássá szabdalt anyanyelv, gyötrelem transzírozta ritmus, / a szájban elüszkösödik a Himnusz. // Szabadság, éretted a sors miért attól karakán, / ha bombaöv feszül fattyaid derekán, / ha kényszer művelte a virtus és minden veszélyt vállal merészen, / az előlhetetlen vágy, hogy önkezünkötől magunkat is elemésszen, / miért hogy meg csak így adatik: / lehessünk édes, nevedre vett fiaid?” (*Fáklya*).

Az ajánlások, a másoktól vett, az önkifejezést forrásító, segítő egyetemes példák köre tágas. A megidézettek-szólítottak fölé hatalmas égbolt terül – égbolt mint az ethoszt, egyben világlátást, magatartásformát reveláló védőernyő –, amely a személyükben valaminő erkölcsi magaslatra emeltek egyéni vonásait (is) magába tömöríti. A *Történetek Anyám szíve alatt* – „szabadságtól nyúlánk erdő volt a hazám” –, a *Nevető Jézus* – „Koponyánkon ha pisztolylövés / tör lyukat, a kisdéd Jézus / a szörnyű kürtön át ránk nevet, / és lőporfüstből eresztett, koravén / szakállá tisztára söpri a szívünk” –, az *A tisztaság strázsavirága* – „naponként csonkoltatunk egymás által, / ami itt pokolodik: mindennapi magyar Versaille, / a megtisztuláshoz gyónás nem küzd utat, / nincsen szembesülés, megrendülés, sem büntudat, / ily megátalkodottan, ily ostobán / tékozoljuk el maradék egyharmad

ország-jussunk, / és ha már nincsen hová fussunk, / mint ki jól végezte dolgát, eltakarodunk Szent Mihály lován” – mind-mind olyan esszenciája a zaklatott, a *confiteorral* önmagába is hasító példabeszédnek, amely nélkül nincs megemészthető múlt, a kiút megtalálásának reményével biztató jövő.

A *Halottak napi vers*, a *Zsoltáros ultimátum* – és hosszan sorolhatnám az eme téma köré épülő jeremiádokat – ugyanazt a kíméletlen ítélkezőt, vereségeink (a történelmi és magánbűnök) megszállott kutatóját mutatják talpig – Nagy László-i szóval: a szívre bandázst sosem tevő – jelmezben (innen az ódai hevület, az operai kórust szinte egymaga túlélő képes beszéd diadalma). Ám a kérdés, a kérdezhetetlen kérdés alázatában is ott van – a tudakolódzás minden pórusába beszívárog – az egyenes derékkal vívott csaták (szemtől szembe kimondott szavak) számon kérő fegyelme. Mi más mutatná jobban ezt a spekulánsok által feje tetejére állított állapotot – a „farizeus-gyülekezete érdem s jog, hogy ítéljen” –, s az ellene küzdő, az Úr megszólításában is vádoló akaratot, mint a *Rebellis türelem*.

„Uram, ne vesztegelj tétlen, / csak pártatlan légy, ne kegyes –: / a felelőség egyetemes, / akik most zsákmány-gusztáló szemmel néznek a Tejútra, / elébb a földön elkövetett bűnöket osszák fel újra, / mert a tétel kétes, / hogy mindig egyedül a vesztes a vétkes, / Miatyánk, az istenért, / tőlünk bocsánatot ki kért? / Tabula rasa? Vezeklés nélkül lehet-e kezdeni tiszta lappal? / Uram, a hiányodtól kongó űrben fenn, / Te tudod, a türelmünk rebellis türelem, / de várakozunk még, emelt fővel, levett kalappal, / Te tudhatod, nem választott népedé a vétek, / Egyfiad csak Kajafásék feszítették meg, / ha az igaz, igaz ez is, / Uram, meddig még ez agyafúrt nemezis?”

A költői látomás által életre kelt történelem, főképp a magyar história klasszikusai mindig a saját útjukat járják – méltósággal, ezért a kimerevített sors mindazonáltal a fölvetett fő fenségének a bizonyítéka –, ám egy-egy vers hitelességét sosem a szigorúan valóság-hű megidézés, a csaknem alteregóként is becses, gondolatilag kimunkált, érzéseiben rokon hős megteremtése (*versarca*) adja, hanem az a költőtől származó, nem ritkán a régmúltat a jelennel összeszikkasztató többlet, amelyben nem csupán a választás – miért éppen ő? – miértje fogalmazódik meg, de a hozzá-hozzájuk való kötődés mélysége is.

Az *Ez is a Dunánál* így lesz József Attila-parafrázisznál jóval több, a rakodópart alsó kövét is meghullámoztató Szent István-portré („megtartó abroncsunk: szent koronád”), és Széchenyi István búcsúja, illetve az Úrhoz való fohászkodása pedig – „segítsd felkelni és járni a népem, / s akár Tenfiadnak, nem csak erőt, ihletet is adj / a feltámadáshoz...” – a jelen zűrzavaros dolgai közt önvizsgálatra készítő, a lelkiismeretet próbára tevő, cselekvő erő is. Az orosz megszállás elleni – utólagos? egyetemes! – tiltakozáshoz kitűnő, ám végtelen tragikus példát kínált a győri püspök, Apor Vilmos helytállása. Vértanúsága, vagyis a főpap apácákat

védő cselekedete – „két tarkólövés közt a szünet” – nem maradhat egy *néma nép* megfélemlítésének záloga. Ezért is oly hangos Döbrentei harangszava. „A züllött csorda megüli a vad-buja tort, / előbb felravataloztatják a tetemet, / és felhoztatják a lányokkal a misebort, / és papi ruhába bújva táncot lejtenek / a ravatal körül, majd leteperve őket, / s szétfeszítve, azon nap, hogy Ő feltámadott, / meggyalázzák a holnapi Jézus-anya nőket, / Apor Vilmos püspök és a megváltás halott. // Két tarkólövés közt a szünet jótetté fokozott, / Húsvét ünnepén benyomultak Győrbe az oroszok.”

Nincs balladai homály, csak sírás van.

Ha szabad így fogalmazni, egyetemes zokogás, amelyet a *Zrínyi Ilona éjszakáját* megéneklő, a *Martin Luther King* előtt tisztelgő, a pesti srácok előtt fejet hajtó költő – ne felejtessék, hogy az 1956-os magyar forradalmat fókuszába vevő *Tartsd meg a sziklát* nagy vers! – világméretű tiltakozássá avatott.

A történelmi jellegű „ajánlásversek” és versportrék közt tallózáván rögtön kiderül, hogy a költő számára mennyire fontos, lényeges, szívet szaggató – mindannyiunk életét hitelesíti ezzel – a bukásában is győzedelmes magyar október és mártírjainak előbb-utóbb érvényre jutó *jelenvalósága*. Töprenghetünk, dühönghetünk, sőt keserűen nevetgetünk is a *Fiumei János profán jelenései* című költemény ördögi köreinek, pokoljáró-vallató pribékjeinek drámánál súlyosabb cselekedetein – a barokkizzású gyerekrajz irkafirka trónján Kádár János, a fő Gonosz ül –, ám az ellenpont mint rémséges súly (*Születésnap halál – In memoriam Mansfeld Péter*) ebben a környezetben még inkább hat.

Tonnák zuhannak a ... Honnan is? A feszített verskezdet mindennél érvényesebben és zaklatóbban vetíti elénk – modern apokalipszis – a kamaszhősre kiszabott („törvény” által kiszabott) halál közeledtét. ”Fenekig ürül Isten haragjának hét pohara: / kőeső ered el a meddő egekből, / rendőrló-pata kártékonyan, bazalt zuhatag / dörögve ömöl le, és a kristályszerkezetűvé / csökönysödött vér Himálája-halommal / emelkedik, tankágyúkkal immár nyühetetlen, / onnan lépdél alá a zsenge szabadság-tanonc...” Azzal, hogy a „véglegesen elkobzott karórája azóta is jár” – higgyünk a kevés mások által nem hihető jövőképnek –, több mint megnyugvásunk záloga. Maga a forradalmat éltető és sugarában élő bizonyosság. Melyet az *A medveölő halála*, az 1956 novemberében hősi halált halt Gérecz Attila emlékére írott vers ugyancsak bizonyít.

Tóth Ilona, ezúttal az élónél is előbb szoboralakban, oltalmazó beszédet intéz a jövőhöz. „Létem feszül ívláng-hídon, / fiadat győzni hívom, / hogy emelt fővel szabadon / nyerjék meg a békét, akarom, / ne kushadjon mindig térden, / mert akkor nem tud remélni, / a bitó alatt azt kértem, / segélje Isten a népem / szálfa egyenesen élni, / szálfa egyenesen élni” (*Szoboravatás*).

Az ajánlásversek között újabb kör a művészekhez – írókhoz, költőkhöz, festő- és

iparművészekhez, szobrászokhoz, fotósokhoz, színészekhez, színpadi emberekhez – köthető, őket ünneplő vagy épp elsirató, egyéniségüknek áldozó és életműveiket vallató költemények csoportja.

Természetesen a versbe bújtatott vagy dedikációval megszólított írók tábora – szakma becsül itt szakmát – a legnagyobb, a legváltozatosabb. A történelmi mélyfúrás olyan nagyjainkhoz – Balassihoz, Berzsenyihez, Madáchhoz, Petőfihez, Adyhoz, még tovább: Krúdyhoz, Németh Lászlóhoz, Pilinszkyhez és nem utolsósorban Nagy Lászlóhoz – talál alagutat, akik magatartásukkal, erkölcsükkel, kifejezőerejükkel, „tegnapi” és „mai” korszerűségükkel erős nyomot hagytak a magyar irodalom térképén, és eszméik, cselekedeteik igencsak beivódtak a magyar kultúrába, nemkülönben a kései költőutód gondolatvilágába.

Döbrentei ilyen jellegű líradarabjainál sosem a nyelvi, kifejezésbeli stb. illeszkedési póz, noha a monológ-parafrazist is bírja, az érdekes – ellentétben azokkal a *hommage-versekkel*, amelyeknek szerzői csupán az alanyuk szájmozgását követő hasonulásra törekszenek –, hanem a példakép saját *stilusarzenállal* (metaforabokorral stb.) való megteremtése. A példák sora fölöttébb rámutat erre a furcsa „azonosulásra” – „nem-azonosulásra”.

Petőfi Sándor – *Magyar Olümposz* –: „Héjjasfalva előtt a szájalmas / magyar Olümposzon állong a költő, világszabadság / nemecekje, civil zakóban tengődnek vereség-nyütte / vállalai, még nem a vér gyürközik át, a naplemente / lucskosodik a nagybeteg textílián, alatta / csupasz izzószál az ösztövért test, és kigyúlni / föltolul a gyötrellem, egész hazát szárítva ki.”

Madách Imre – *Madách lerúgja csizmáit* –: „itt működő vulkán minden seb, / elszennyesített a menny, a pokol fényesebb: / azért Kárpát-medence, hogy fájjék ez a keserves tájék, / ahol istentelen levezényeltetik az ISTENI SZÍNJÁTÉK, / kijátszott, balekká bebutított népek egymás vérét isszák, / ettől tobzódnak örök virulásban a kulisszák – / s élesben a disznók, előttük a gyöngyök / maradékká aszott vérgöröngyök.”

Ady Endre – *Az elidegenített védőháló* –: „Az arénába emigrált publikum helyén arányaiban / elnagyolt bohóc ült, a hiteles népképviselő, arcán festett, / könnykanálisok, noha zsugorin csak egy szem igaz könnyet / kuporgatott össze magának, azzal az egyetlen sós aromájú / kínladékkal a szemében nézte a védőhálót, az eleitől / fogva Isten és közénk feszítettet, és szánta az Urat, mert az soha / nem mert meggyónni neki, üres-némán, mint ledöntött szobor / döndülése után a tér, bámulta a védőháló alatt rostává / tankágyúzott időt...”

Nagy László – *A tenger* –: Ó, hínáros varangyot köpünk a finnyások puha talpa / alá, hol rózsaszín húsvirágok pompáznak a Fiú szívét / mintázva meg. Sorsunk a bűnbugyor nyállal tartott lakodalma. / Lombozza sírás megrontott nőnket, együgyű hit se véd, // csak fénylik előttünk a Fiú, fehér szamarán a tűznek, / száján csordul a

zsoltár s a keserű türelem, hát / föl nagy örömré a halál kapujában! Cintányér! Kö-
vezzük meg / Őt! S tovább a hátukon visszük a Vonulás fehér szamarát.”

Ha fölillantjuk a versbe (fölé, alá) szövődött neveket, észlelhetni a „hatásokat”, „ellenhatásokat”. Aki verset tudott szentelni az erdélyi filozófus-esztéta, Bretter György emlékének – „A templomunk embersors-magos, / homlokokkal és szívvel fölérni” (*Testünk e földet*) –, az hogyan is hagyta volna szemhatáron kívül Pilsinszky Jánost és Kormos Istvánt, Sütő Andrást és Bella Istvánt, Csoóri Sándort és Csurka Istvánt, Tóth Bálintot és Nagy Gáspárt, Victor Hugót és Simonffy Andrást, Hemingwayt és Gyurkovics Tibort.

Szédületes, a tenger határtalanságát idéző névsor. Ami tiszteletadás s egyben lelki kapaszkodó is. A barokkos szóképet olyan koronákra ültetni, amelyek még a zománcot is ledobják magukról, nem kis bátorság. Döbrentei azonban eme furcsa *ötvözetben* is meri kirakatba tenni az arcát (Még a „fáj”-t is – tájnyelvi bódulatból? – ikes igévé avanszálja, hogy belső rímként rácsengethesse a „tájék”-ra.)

Keserű az a vigyor – a dühből visszanyelt könny is keseríti –, amely egyszerre *Kárpát-medencei* ajándék és soha le nem dobható sors-kolonc. Lírahőse, kapaszkodjék a költő bármely – a Tűzföldről vagy a pokolból jött – alteregójába is, ugyanazt a dalt fújja. Így alig van (vagy talán nincs is) különbség az irodalmi csoportosulás és a képzőművészeti tábor lírahősnek választott alakjai között.

Döbrenteivel harsogja Munkácsy Mihály, hogy „ne fessetek az éjszakára” (*Bitumen tabló*); az ő bensőjével összhangban közli Csontváry, hogy „farkasszemet nézünk én és az Isten” (*Tivadarfa*); a költő magántitkú örületével áldozik le a Nap, mikor is Van Gogh kalitkába zárt önismerete hozzáfényesedik: „Éjszakába kigördített koponyám / aranykohó. Bimbók elsüllyedt / termeiben fölszikkázik méhé-
ből / az isten. Kupolám széttörök / a borotva szomjat oltó pillanatában” (*Nyár*) (Egy kis tanulmány könnyen fölfedhetné, hogy az iménti *borotva*, a pisztolycsőben csupán az ő igenjére váró *golyó* és a József Attilánál oly sokszor megvillanó *kés* milyen kapcsolatban állnak egymással.)

A *Sorspannó – Aba Novák Vilmos emlékére* – című poéma fölütése a Székesfehérváron őrzött, időnként letakart monumentális művet már azonnal baljós történelmünk (ábrázolható-e az ábrázolhatatlan?) terepére viszi. A magyar–francia kapcsolat, szó se róla, a Mester ecsetje nyomán – Európa bámulatára – valósággal kivirágzik, ám a költő, még az imára való szólítás előtt, épp a *sárral* akarja tudatni, hogy minő mélységekből következik a kitántorgás. „Maradék, megnyomorított magyarok, / preparált agyarú vadkanok, / a dicső-bús öklelések emléke / fehér izzás-é vagy dermesztő dér-e? / Varasodó hajnal rajtatok / a Zrínyi Miklós rozsdálló vére...” Kétség nem fér hozzá, azért volt ily szigorúan összegző a kinyilatkoztatás, hogy a végén – hosszú lírai kibontás után – „a csattanás a szívünkben” *mennydörgéssé* terebélyesedik.

„Megtartó abroncsunk” természetesen nemcsak a Szent István-i örökség, az 1956-os magyar forradalom, mártírjaink és vértanúink példázatos élete(halála) – a vállalás erkölcsse – lehet, hanem (az ajánlásokban ez a legbensőségesebb kör) a család: az édesanya, az apa, a fivér, a feleség, a gyermek, az élettárs, a barát, a szerető óvo szeretete, gondoskodása, sőt számonkérő, figyelmeztető szava is.

A lét, még a versírók esetében is, csak velük teljes.

Igaz, a szeretettet, mint például a *Gólyalábon* című – elég korai – versben szólított édesanyát (Döbrenteit már akkor sem tántorította el semmi a kép sokkjától) némelykor meghökkentően szürreális hangulat veszi körül. „Anyám, etesd meg a szívemet: // bömbölve kitör bordaketrecéből, / átszökken a szájam fölgyújtott / cirkuszkarikáján, oly bestia-könnyed / ívet húz át a pondrók egén, / hogy elvirágzik az ostor. // Anyám, etesd meg a szívemet.”

Döbbenetes, a családi gyászt közösségivé emeli a „kicsi fia halálára” írott *Vérudvarú mécses*. „harmadnapon, ó, aki visszaaludtál, / utánad a gyász marad ünnepi koncnak. / Ragyogj, anyaföld, te novemberi oltár, / a gyermeki sírok elősorakoznak, //vérudvarú mécses a rózsa fölöttünk: / sült emberhús szaga gyötri az orunk, / öklendve se tán, de előre fölettük / megannyi jövőbeli hősi halottunk.”

A naturális kép, egy-egy kimerevített pont kegyetlensége a *Levéllal* földézett édesapa, a II. világháborút végigharcoló hős rajzában is ott van – „füledből / kétoldalt hosszú, vörös zsinórként kilóg a vér, / valamely magaslesen az Isten ül s gombolyítja / szorgosan” –, és ott, az önmagával való leszámolás végletességével a *Kérelem, csata előtt* óhajtó-parancsoló záró soraiban is: „A csőben egy lőszer énértém érik, nem rohad, / Apa, add nekem a pisztolyodat.”

Fontos versek íródtak, hol *önmegvallás* gyanánt (*A harapófogó öblében*), hol létvers-izgalommal (*Mária kertje: dacföld*) a kedveshez, a keramikusművész élettársához. Különösen az utóbbiban érezni Döbrentei Kornél lírájának, exkluzív létmagyarázatának – a teremtő lendületnek és a zsolozsmaszerű megnyugvásnak (a költemény zárótétele) – hallatlan erejét. Az organikus, bő virágzású kert – család kertje, jánosbogárkák kertje, történelem kertje – véghetlen zöldje elnyeli a kemencében szétrobbant cserépdarabokat, ám ugyanakkor a „Kisjézus testén át megszürt illat-áram” segítségével – itt jön a káprázat, a csoda – föltámasztja is.

Sodró erejű líra tanúsítja: az élet dacol az elmúlással.

Finta Éva

Itt lakik, járja a szobákat

(Istvánnak)

Rég becsapott időkre bízva
hízik bennünk a kegyelem.
Megmaradni, a régi arccal,
míg áttör rajtunk minden átok
és éber kín, örömtelen,
zavarosan kavargó évek,
fénytől elszokott ablakok,
s az ablakok mögé húzódó
mélybarna bútor-rajzok, képek,
mik színüket most hátrahagyva,
akár Rembrandt festménye lenne,
olajos barnában ragyognak.
S még azt sem. Hisz homálylanak.
Így megvakult szívünkben alkony
és pirkadat cserélgetőznek,
csak fényre robbanó világ nincs,
elhamvadó parázsra váltott.

Ajtódat én csak könnyű kézzel
húzom be, hogyha már köszöntem
feltúrt szobádnak,
széthullt életednek.
Jó reggelt, kedves szökevény,
ki itthagytál a szétviharzott
törvények örvényébe hullva.
Jó reggelt, akit sose tudtam
megfejtetni, örökös titkom.
Jó reggelt, örök, boldog béke,
amit már nem lehet kicsalni
az elmúlásból s a jövőből.
Jó reggelt, békés végleges.

S mint kinek sorsa rendeződött,
szívében feltört újra régen
magára hagyott testvérképe
arról, akivel osztozott
ebben a félrecsúszott létben,
s mint kinek házassága rendben,
szerelme visszatért belé,
és társa is, ki hosszan távol
maradva élt, és elkerülte:
mintha megint társává lenne
az elmúlásból. Sajgó ösztönök
köszönnek rá a feljáróban
csizmácskájában elbotolva,
mintha csak benne, vállát érve
a könnyű légnak: ott a képzelet
tapint és lát. S amíg elesne
térdére hullva ez a földi
magányos csend, ismét belépnek
a behajtott szobába néma
szárnysuhogások, pillarezgés,
a búzakék szem hervadása
s a pillantás, mint újszülött
fiúnk szeme: csodákba réved.

Ímé, az ember

(Férjemnek)

Ímé, kedves barátaim,
itt ez a sok költő,
és mind meg fog halni.
Pedig halhatatlan szavakért szálltak alá
Dante pingált bugyraiba,
s társuk irigyen vizslatta valamennyit,
ki egykor majd mennybe száll,
s még annál is magasabbra,
az öröklétbe,
mert a művészet mindenek felett...
Most meghalt ez az ember,
aki nem volt művész,
nem volt tökéletes
és nem volt büntelen.
Itt hagyta nekünk megmásíthatatlan múltját,
megírhatatlan jövőjét,
betölthetetlen jelenét,
s mi aggódva várjuk fájdalmunk enyhülését.
Ímé, az ember, aki nem volt tökéletes,
de VOLT.
És LENNI talán a legtöbb,
mivel kiváltság.
Az eltűnésből buggyan elő ez a tudás.
Addig vakság, szürke hályog, bénult szemidegek dermedése
takarja el előlünk, amíg éli a sorsát.
És ímé, megszületik a Halálból:
feltárja, egymás mellé rendezi sorsa apró mozaikkockáit,
tükörcserepeit, üvegszilánkjait,
eggyé varázsolja a formátlan elhamvadást,
alakot ad a teljesség hiányának,
múltjából értelemmel tárul elénk minden értelmetlen,
de meghalnak a szavak,
és minden öröklétnek szánt vergődés sárba merül,
megtörök varázsa egy varázslat eltűntén,
mutatványos bódék régiségei rangján mállik szét pusztá anyaga,
mert ímé, az ember: kimondhatatlan,
megfejtethetlen,
nem folytatható,
és lényege ott hever savakkal marva testünk omladékaiban.

Zselicki József

Tóth Lajos emlékére

a ficfák árnyából
kitörtek az álmok
páramászó dérzöld
hajnalok

dörrent a szív
megint
megint
vizek tükrén
egek álmok
mélyükön
nem gyöngy pörög
–hitzöld–
több a hazárafajtól
hétszeresen

ha Szürtétől jöttek
a felhők
a dalárdakék színét
záporok zuhéja
püfölte szét

vakondok túrták
dombjaikat

de
az ég kékjéig
a föld zöldjéből
emelt
horizont
egy csíkban
botlik fehéren a Hold sárgája felé

űzzük
űzzük a gonoszt
erről a tájról
ijesszük el
feketén fájón

koszorút hoztunk pajtás
te kitoltál velünk igen

lelkünk nem fáj
bömböl

a dübörgő rög
a takaró
sunyizöldbe

jön

zászlaját bontja
 a rügy
 március jön
 talpra készül az élet
 havak után
 napra kell várni
 ekét fényezni
 készülnek a földek
 magra várnak
 csírákat majd
 hitek hajtanak
 feszít a kikerics
 tőzikénk szelíden bölint
 de
 várom hogy
 majd
 orgonák jázminok
 illata bölintson
 virágozzanak
 kökények
 meggyek
 cseresznyefák

 az élet legtetején
 szívből jött szavunkkal
 a szabadság lobogója lengjen

hit

énekre vetkőztet
 talpig táncba
 bicegő ritmusban
 rímtelen időök
 ráncába rángat

 többet akarok
 mint hogy legyek
 érettem vannak
 a magasok
 a hegyek

 átölelnének
 a nóták
 de rám szólnak
 bambák idióták

 a hallhatatlan ég
 kinevet
 megsántulnak
 a füttyös szelek

 holnap
 már
 hitetlen leszek

a hang

a hang vagyok
 visszhangnak
 senki se küldhet

 állok áldott
 dombjaimon
 velem
 csak
 a pacsirta
 feleselhet

Lőrincz P. Gabriella

Talentum

A koporsó nem tör,
Egyenes a gerinc.
Uram!
A szeretet...
Azt hiszem,
Gond van.
Bár nem tudom,
Hiszen Te Vagy.
Láttam a hitet,
Nagy beteg,
A remény
Lázban ég.
A szeretet
Megmaradt.
Láttam,
De Uram,
Ott volt
A kötél.
És láttam,
Hogy lógott.
Lógott minden
Egyes ablakon,
Lógott a templomok
Tornyain,
Az iskolafalon.

Mondhatod:
Balga fecsegés...
Lásd meg Uram,
Valami történt.

Itt sötét van kicsit,
De nem tör,
Egyenes a gerinc.
Jól belénevelődött
Minden,
A velőmbé,
Uram.
Imádkoznak
Az apostolok,
Itt kóla ízről,
csipsz márkáról
Fecsegnek,
Hahotáznak,
Uram!
Elmebaj...
És
Uram!
A templomok
Ugyanúgy leégnek.
Én itt a szemfedő alatt
Hidd el,
Mindent látok.
A koporsó nem tör.
A gerinc egyenes.

elkésztett tavasz

évek óta ki sem
 mosott függönyök
 le sem törölt
 ablakok
 szoba mélyén
 kuporgás
 csak nyögés
 könnyörgés
 térden olvasott
 vagy írott szavak
 folyton Advent- élet
 éjjel múló tegnapok
 csalánsákra hímzett
 utak
 múltniakarás
 leszakadt gombok
 marokba fogva
 megporosodott
 rózsák
 a tövis éles
 tépi szét
 a keblet
 nincsenek rügyek
 nincsenek falevelek
 a madarak
 megfagytak
 a tél hosszú volt

 elkéstél tavasz

Hétköznapok

Üres tekintete
 hangját csak az angyalok
 ismerik,
 fénytelen szemeivel
 talán még Őt is látja.
 Sötét szobába zárta lelkét,
 nem jut el hozzá szavam.
 Nekem képzeletem
 kanyarodik, tekereg,
 neki apró csontja...
 Megérintem,
 simítom arcát.
 Nem moccan,
 majd üvölt órákon át.
 Szeretlek gyermek.

Szakítás

Borban mért igazság,
 Hajnal kakasszóval
 Nem három,
 De száz tagadás.
 Visszafagyott rügyek,
 Jégvirág...
 Nevetés nem,
 Csak fekete könny.
 Később a csend,
 Később közöny.
 Már semmi nem zavar.
 Angyalszárnyal
 Felhőn séta,
 Vak zuhanórepülés.
 Utolsó közös út
 Kínos mosoly,
 Kézfogás,
 Együtt- remegés.

Csordás László

Hajnali szonett

Félbeoltott cigaretta ráncához
hasonlít a homlokod, ha mosolyogsz.
Őszinte, akár a pillanattörés
átbeszélt éj utáni fáradtságban.

Mert itt vagy második kávé tükreben.
Egészen furcsa. Meglehet: valóság.
Egy sms-t várok, hogy tudjam, te is
így érzed. De nem jön. Még korán van.

Biztosan alszol. Lerúgott takaródat
gondolatod visszahelyezi rád.
Közben szeplőidbe feledkezik.

Nem mondom el, hogy hiányzik a hangod,
megértésed, gúnyod, kacagásod.
Érzélgős lenne. Nem az én stílusom.

Istenes vers

(LPG-nek)

Nem volt a magát fölemésztő
tábori hullában,
a katona bűnében,
a megerősakolt
anya keservénél,
a föl-föltűnő horogkeresztben...
Nem volt.
Nem volt sehol
az isten.

És nincs ott a
tagadó észben,
a csacsogó szájban,
a bizarr szerelemben,
az üres hűtőben,
tálban,
kézben,
ágyban,
égben.
Nézd meg:
tényleg
nincs ott,
nincs ott
az isten.

Szulamit

*(Fiktív planctus Jacopone da Todi: Stabat Mater
c. himnuszának dallamára)*

Ó Szulamit, hites társam,
Míntha bájad imént láttam
 Volna. Elmentél hirtelen.
Mírhaillat kél utánad,
Bensőm járja át a bánat,
 Merre tűntél? Istenem,

Add, hogy hozzám visszajöjjön!
Nincsen senkim itt e Földön,
 Szenvedek csak nélküle...
Hűvös kések keblem szúrják,
Hogyan járjam éltém útját,
 Ha mindenre bú üle!?

Balzsamízű volt a csókja,
Mint a zerge, formás combja,
 Szőlőgerezd-keblei
Aadtak mindig nyugodalmat, -
Fejem rájuk nem hajolhat,
 Helyét többé nem leli...

Űzött vadkan, körbe járok:
Semmi sem ad vigaszt, -
 Bármerre tekint e szív.
Bitang Halál, bárhol találj,
Könnyen adom magam ma már.
 Jöjj, mert egy tört férfi hív.

Rondó a mai múzsákért

Csak koptasd le versedben az ötletet!
Nézd a képet e lapban, az alakot, -
Istened tükre ez! Nem... Photoshop.
Pazar párductest, melle is mű lehet,
Kínos mosolya túlerőltetett.
Korunk efféle csodákat alkotott!
Csak koptasd le versedben az ötletet...

Formás a fenék alig húsz felett!
Valami feszül, ajkad csak mosolyog,
A szó, e kint leírni, elkopott...
Megjön végül várva várt ihleted, -
Csak koptasd le versedben az ötletet!

Búcsú az ihlettől

Bakos Kiss Károlynak

Ma sem jött meg az érzés. Elvágom sebesen vad,
Torz költői hitem végső fonálát, szerelem hal
Meg ily hirtelen. Elragad a vád ösztöne, költő,
Látod már? Hallgatnod kellett volna barátod
Intelmére: a te dolgod nem a koszorú vagy
A Szent Hegy meghódítása... Te kevesebb vagy
Ennél, téged nem áldott a Géniusz üdvös
Csókja korán. Mert erre születni muszáj, a szerencse
Csalfa dolog! Meg végül ez a felemás hexaméter
Is azt mondja: kerüld a dilettáns, félsüket embert...

Lengyel János

Hóman Bálint kultuszminiszter úrnak!

Tisztelt Bálint bácsi a beregszászi iskola negyedik osztályának nevében írtam ezt a levelet. Nagyon örülünk, hogy újra Magyarországhoz tartozunk, és élvezhetjük az ősi királyság oltalmát. De mégis történtek olyan dolgok, amiket nem nagyon értünk. Lehet, hogy ezekről Bálint bácsi nem is értesült, ezért is döntöttünk arról, hogy ezekről levélben számolunk be a tekintetes Miniszter Úrnak.

A csehek alatt sokat korlátoztak minket, de mégis tudtunk az anyanyelvünkön tanulni. A bátyámtól tudom, hogy felsőbb iskolákban már a cseh vagy annak útszélei változata, a tót dominált. De ezt mi már addigra úgyis megtanultuk. A tanító bácsik mindennap elismételték velünk, hogy mi Csehszlovákiához tartozunk. De ez mindig eszünkbe jutott, ha felnéztünk a falra, ahol egy szakállas öreg bácsi képe függött. Később felakasztottak mellé egy másik bácsit is. Ma már egy lovastengerész bácsi képe függ ott. Jól tudjuk, hogy ő a mi jótevőnk, a magyarság atyja. Hiszen a rossz cseh fehér kenyér helyett most már ehetünk finom laktató magyar fekete kenyeret. A húsleves is csak hizlal, mennyivel jobb a zöldségleves, amit a magyarok osztogatnak.

Szüleimmal én is integettem a bevonuló honvédeknek. Jó volt látni a sok erős bácsit, akik elzavarták az idegeneket. Elment a tanító bácsi is, pedig ő magyar. Azt beszéltek, hogy szocdem volt, ez biztosan valami bűncselekmény. A szomszéd Orgován Józsi meg zshivány. Azt is elvitték a csendőrök. Nem az oroszlanosok, ezúttal a kakastollasok. Puskatussal ütötték, és azt kiabálták: *Megdöglesz vörös kutya!* Pedig a Józsi szőke, mindennap dolgozott a fatelepen. Kellott a pénz, hogy eltartsa négy testvérét, és kezelteni tudja a beteg édesanyját. A szomszéd, Pista bácsi azt mondta, úgy kell neki, mert összejátszott Leninnel. Őt nem ismerem, de a Józsi csak velünk játszott néha egy kis focit az utcán, amikor hazatért a munkából.

Új tanító bácsi érkezett Budapestről. Azt mondta, kiveri belőlünk a prágai mélyt, hogy igaz magyar emberek lehessünk majd, akik megbízható és jó állampolgárai lesznek a királyságnak. Meg hogy megtanítt minket rendesen magyarul beszélni, ahogy azt kell. Ahogy Budapesten beszélnek. De mink itthol is magyarul beszélünk, és mindenki megértette a tanító bácsit is. Bár aztat nem értettem, mit jelent a snájdig, blútfervánt, sofort, einstand meg az ilyen pesti beszédek.

A tanító bácsi mindig körmöst ad a Lánci Bertinek, ő Nagydobronyban született és *á*-nak mondja az *a* betűt. Szegény, sokszor inkább hallgat, hogy megússza a verést. De Bródy Vaszil akkor sem kerülheti el. A tanító bácsi azt mondta neki, hogy menjen haza a szüleivel együtt, mert ez a föld a magyaroké, a cseheknek itt nincs

helyük! De Vaszil ruszin, az anyja meg magyar, és ő is jól beszél magyarul. Olyan magyarul, ahogy nálunk beszélnek.

Ha nagyobb leszek, én is szeretnék egyetemre menni, addigra ígérem jól megtanulok budapesti magyarul, hogy az ottani tanár bácsik már ne adjanak körmöst. Ígérem, hogy az egész osztály jó és megbízható állampolgára lesz a királyságnak.

Tisztelettel: Hátszéki Kristóf és az osztály

Kelt Beregszászon, 1939-ban.

Renn Oszkár

Az ezeréves országhatáron

*Be szörnyű csönd ül e vén táj felett:
Halálos csönded, elhagyott Kelet
(Juhász Gyula: A szeri pusztán)*

A beállított csipogóval ébresztett vendégek kikászálódtak ágyukból, és csaknem egy időben kibotorkáltak a napsütötte balkonra. Az augusztus végi nap éppen felbukkant a csíki hegyek felett, átsugározta Csíkszereda völgyét. A mélyeket lélegző, nyújtózkodó ébredők felismerték a több kilométer távolságon is kirajzolódó Kis Somlyó-hegy és Nagy Somlyó-hegy közti nyeret, és látni vélték a kis fehér pöttyöt is, talán a Salvator kápolnát. A vendégház emeleti szobái a Hargita oldalából láttak rá az ébredező városra.

Az élénkülő urak a hűvös reggeli levegőn igyekeztek reggeli bambaságukat feloldani és enyhe másnaposságuktól gyorsan szabadulni. Előző, „hosszúnapi” terhelésük, még jó alvásuk ellenére is érezte hatását. Négyen érkeztek a Szent György Lovagrend erdélyi lovagjainak 2004. augusztus 28-i ünnepélyes avatására az egri priorátustól. Egy nyomdász cégvezető kényelmes autójával, egy mérnök, egy színész és egy író alkották a hivatalos delegációt. A két utóbbi, a színész és az író már vagy tíz éve települtek át Egerbe Erdélyből, tökéletesen ismerték az út minden részletét, és emlékeikből bőven osztogattak útítársaiknak. A két egri is bejárta már Erdélyországot, s így otthonosan mozogtak a járt utakon.

A Szent György Lovagrend erdélyi lovagjainak avatási ünnepségére a Makovecz Imre által tervezett csodálatos templomban, a fekete kappában felsorakozó Kárpát-medencei és európai rendtársak között került sor. A szertartás elején az egri színészdelegátus megrendítő erővel szavalta el a Himnuszt. A püspök által celebrált szentmise után a rendi kancellár és kormányzó eskette és avatta fel az erdélyi lovagokat. (Csíkszeredából, Marosvásárhelyből, Székelyudvarhelyből és Gyergyószentmiklósból orvosokat, mérnököket, tanárokat, vállalkozókat stb.). Az ünneplő közönség, a hozzátartozók, az új és régi ismerősök még hosszasan együtt maradtak a templom előtti téren. Majd az avatott lovagok és a meghívott vendégek részt vettek egy éttermi ünnepi traktán, ahol számos pohárköszöntő, elismerés és jókívánság hangzott el nemes borok és erdélyi röviditalok fogyasztása közben. A kancellár bejelentette az újonnan avatott lovagok közösségéből szervezett Erdélyi Nagypriorátus megalakulását, és nagypriorjának átadta megbízólevelét. A hivatalos aktus után oldott hangulatban szövődtek az új barátságok, megtörténtek a címcserék, és teljesedett a Szent György Lovagrend 1326-os alapító okiratában

előírt fogadalmi jelszava: „In Veritate Iustus Sum Fraternali Societati” (Valósággal igaz vagyok a testvéri szervezet iránt), mely a kappára hímzett, kettős-keresztes, piros címerpajzson rövidítve: „I.V.I.S.H.F.S.”

Az egriek az avatási áldomásestet kissé lerövidítették, mert már a következő napi programra kellett gondolniuk. Erre nagy várakozással készültek már hónapok óta, és tudták, fárasztó napjuk lesz. A priorátus tagjai, részben családi érintettségük miatt is, évek óta foglalkoztak az egri m. kir. 14-es gyalogezred történetével, tragikus sorsával, méltatlanul elfeledett hősi halottaival. Egy történelmi emlékülésen be is mutatták sikeres kutatásaik eredményét, a tordai véres ütközetekben elesett egri és Eger környéki katonák sírjairól készült jegyzéket és videofelvételeket.

A balkon könyöklőjén támaszkodó cégvezető emlékezetében lejátszódott a tavalyi csiksomlyói búcsún kötődött barátság egy idős székely úrral, Attilával, akinek a hívására most négyen is eljöttek kutakodni az egri ezred katonáinak sírja után. A 2003-as szertartás után a Somlyó-hegyről lassan leereszkedő százezres tömegben ők ketten véletlenül egymás mellé sodródtak. Bezárta őket az éneklő sokaság. Több száz métert nyomultak így, szótlantul, de az öreg székely, hosszas vizsgálódó pillantások után, csak megszólalt: „Az úr Egerből jött az ünnepre?” És az imakönyvet tartó kezével az Eger feliratú táblára intett, amelyet egy fiatalember vitt az egri zarándokok között. Az igenlő válasszal kezdődött és folytatódott egy szünetekkel többször megszakított elbeszélés, melyben az idős székely hangosan emlékezett az egri zarándoknak és magának, gyermekkorának háborús emlékeiről, megélt és hallott élményeiről.

Elmonda, hogy 1944-ben szüleinél többször is vacsoráztak katonák, akik közül ketten is egriek voltak. Udvarolni jártak hozzájuk, mert két eladósorú nővére is volt. Ő jóban volt a katonákkal, akik adtak neki egy-egy szál honvéd cigarettát, hogy felnőttnek érezze magát. Emlékezete szerint több egri is szolgált a gyimesi szoros védelmére rendelt alakulatokban, és sajnos többen el is estek a későbbi harcokban. Az öreg megígérte, hogy ha eljönnek Gyimesbe, megmutatja az egri katonák sírhelyeit. Noteszából kitépett egy lapot, és felírta a címét, telefonszámát. A cégvezető nem felejtette el szikár alakját, sötét öltönyét, nyakkendő nélküli fehér ingét és ünnepi kalapját és már akkor elhatározta mielőbbi erdélyi találkozásukat.

A székely lovagatás jó alkalom volt a feltételezett temetkezési hely meglátogatására. A négy rendtárs a cégvezető nagy autójával, meghosszabbítva egy nappal a látogatásuk idejét, elindultak a felfedező útra, miután az idős székely telefonon az adott időpontra visszaigazololta készségét az idegenvezetésre. A találkozózt a Csík-szeredából északra vezető Taploca-út és a Szék-út sarkán beszéltek meg reggel fél nyolcra.

A vendégház a reggelit már tálalta, mire a négyes összekapta magát a kirándulásra. Pontosan érkeztek a találkára, de az öreg székely már várta őket, szürke

kalappal a fején, egy orkándzsekiben, fekete nadrágban. Karját már messziről feltartotta. Intett a magyar rendszámú kocsinak, hogy hol álljon meg, így személyének tévesztéséről szó sem lehetett. Kiszálltak és a cégvezetőt köszöntötte már ismerősként az öregúr, majd a többieknek is akkurátusan bemutatkozott. Elhelyezkedésük után a cégvezető megköszönte az ajánlközást túravezetésre, és átadta a további irányítást a szívélyes öregnek.

A 12A számú felújított úton haladtak észak felé, a gyimesi hegyek között kanyarogva. Átutóztak Csíkszépvízen is, ahol az öreg családja élt, de a faluban most nem álltak meg. A sok szerpentin egyikében, az öreg egy kiépített pihenőhelyen megállította a kocsit. "Most egy kis hegymászás következik" – mondta, finom mosollyal az orra alatt. Az út két oldalán élénkzöld füves kaszáló magasodott. A négy, nem éppen hegyi túrára öltözött kíváncsi múltkutató kissé aggódva nézett körül az égbe nyúló hegyek között, keresve ösvényt, amelyen a székely útmutató felvezeti őket az egykori harcok magaslati mezejére. Az ösvényt nem látták, de nekivágtak a térdig magasodó fűben az öreg után, libasorban.

A szikár, cserzett arcú idős székely nem sietve, de jó tempóban haladt a kis csoport élén. Hegynek felfelé menet sem kapkodta a levegőt, pedig már túl volt a hetvenen. A kiválasztott hegy nem tűnt magasnak, de az első száz méter megmászása után mintha megnőtt volna a meredek, újabb magasságok tűntek fel, és ijesztő távolinak tűnt a tető.

Ahogy haladtak a csúcs felé, egyre jobban vágott a gyimesi hegyek hideg szele, mely a szeptemberi kánikulát a völgyekbe szorította. A vándorok összehúzták nyakukon a zakót, egyikük még a gallért is felhajtotta. A térdig érő fűben, a mező virágai között követték az idős székelyt, aki a hatvan évvel ezelőtti magyar védelmi állásokhoz vezette őket. A hegy, mint egy hatalmas kaszáló, világított az erdő borította csúcsok között. A természetes pázsittá vastagodott gyeget csak itt-ott törte át egy-egy bokor vagy fenyőfapáros.

A meredek lassan lankásodott. Elérték a tető első lépcsőjét, ahol az emlékező túravezető megállt, és körbejárva tekintetét magyarázta az egykori harcálláspont helyzetét: „Itt láthatják a lábunk előtt a ma is tökéletesen kirajzolódó lövészárkok cikkcakkban futó vonalát. Az árkok éleit ugyan az idő legömbölyítette, és a fű benőtte, de a sok száz méter, talán kilométer hosszan ásott védővonal érintetlenül megmaradt.”

A kaptató leküzdésétől már kimelegedett utókorai felderítők a tetőről maguk előtt láthatták a mélységben a Tatros folyó völgyét, mely a Gyimesi-szorosban törte át a Keleti-Kárpátok magaslatait, a harcállásponttól tökéletesen ellenőrizhető hegyeket és völgyeket. Ahonnan hatvan éve a védővonalat kiépítők remélték a szovjet haderők végleges megállítását, az ezeréves magyar határok eredményes védelmét.

A székelly vezető továbbot intett, és még feljebb indultak a Fügés-tető legmagasabb pontjára, jóval ezer méter fölé, ahová a modern világ egy antennatartó vasszerkezetet épített. Innen a Gyimesi-havasok minden magaslatára és völgyére ráláthattak a heves szélről páramentesült levegőben. A magaslat lövészárkai, mint egy monumentális díszítő rajzolat, fogták körbe a tetőt. Ezek az árkok lettek 1944 szeptemberében a halál árkaik a sokszorosan összpontosított túlerő támadásában.

A szovjet haderő hatvan éve tódult be a Gyimesi-szorosba. A túlerő tankjai saját katonáik holttestein keresztül is nyomultak. Az emlékező székelly elmesélte, hogy a szoros védelmét a Rákóczi-várnál német gépfegyveres alakulatok is erősítették, de a legvadabb tüzelés sem tudta a benyomuló erőket megállítani, és a tankok ellen már nem tudtak mit tenni. A németek el is tűntek, a magyarok magukra maradtak a védőövezetben, a megsemmisülésig vagy a menekülésig. A Fügés-tetőn a magyar zászlóalj 1944. szeptember első napjaiban vívták végső harcukat. Az alakulat szörnyű vérfürdőben semmisült meg az orosz haderő és a román partizánok féktelen öldöklésében. Később a hegyre merészkedő hozzátartozók szuronnal átszúrt testeket is találtak. Az öreg székellyből fel-felsorolódtak az emlékek, és felidézte tizenhárom éves korának fájdalmas emlékfoszlányait. Apja gyimesközéplaki otthonukban hírt kapott bátyja elestéről, és este elindult néhány társával megkeresni a holttestét, melyet az oroszok géppisztollyal valószínűleg felszegeztek egy fenyőfára, mint Krisztust a keresztre. Megtalálták az ezeréves határon, ahol közelharc alakult ki: és ember ember ellen harcolt kézigránáttal, szuronnal és puskatussal.

„Tudják, nagybátyám sose tudta megérteni a magas külpolitikát – így mondta –, azt, hogy mindkét világháborúban mit kerestünk, és miért véreztünk mi Oroszországban”. Az öreg elhallgatott egy szusszanásra, miközben a négyes tagjai is elgondolkozhattak a magyar sors utóbbi századáról, és feltettek maguknak számos megválaszolatlan kérdést is az egykori ezeréves országhatáron.

Az író még ment vagy ötven métert felfelé, talán a legmagasabb pontig, ahol leült a valamikori lövészárkok mellvédjére, és a távolba nézett otthona hegyeire. Az erdélyi magyarok sorsára, a kisebbségi lét megaláztatásaira gondolt. Arca elkomorodott, pedig két napig szórakoztatta társaságát kimeríthetetlen anekdotakincsével és csiklandós humorával. A többiek nem zavarták magányát. Úgy tűnt, mintha imádkozna. Szó nélkül jött vissza a csapathoz.

Nagy csend után hirtelen szólalt meg ismét az öreg: „Tudják, még ma is, a tizenhárom éves gyerek orrával érzem az orosz bakák háborúszagát, a puskapor, a vér, a füst, az áporodott izzadság, a tisztátalanság, az éhség, a vadság, a halálfélelem, a fegyverzsírozó anyagok, a csizmába rohadó kapcák, az agyongyötört emberek váladékainak bűzét. Ez a szürke katonatömeg lerohant bennünket, mert mind-egyiküknek volt géppisztolya, gránátja, legendő története, és jöttek utánuk a tan-

kok ezerszám, nekünk meg se fegyverünk, se lőszerünk.” Az öregember beszéd nélkül vezetett tovább az ösvény nélküli havasi legelőn, az egykori védművek között, ahonnan a népek hatvan éve éjjelente lopták le a halottakat, és tisztességgel temették el őket a környező falvak temetőiben.

A fáradhatatlan székely nem hagyta pihenni a négyes csapatot. Elvezette őket az ezeréves magyar határhoz, a gyimesbükki vámházhoz és határkőhöz. A határon átvezető sín pár mellett épült az utolsó vámház vagy őrház, közvetlenül a Rákóczi-vár tövében. A négyes delegáció megrendülten járta be a romos, elhanyagolt épület minden négyzetméterét. Mellette egy határkőmaradványra figyeltek fel. Az építmény tetején a Tatros simára kopott mederköveiből mozaikszerűen kirakott, már hiányos Szent Korona-utánzat, keresztként beállított hegesztett betonvas és vas szorítókeretek csak sejtetni engedték a koronaalkotó szándékot. Az öreg rezignáltan mutogatta a leromlott részleteket. Megjegyezte, hogy erre kellene pénz szerezeni, mert ez a hely lehetne az ezeréves magyar határ örök emlékhelye.

Gyimesbükk megmaradt egykori laktanyaépületei is őrzik stílusukban és maradványukban a magyar építők keze nyomát. A gyimesi Kárpát–karéjt áttörő Tatros folyó völgyét úgy mutatta be az öreg székely, hogy a három egymásba fonódó falu, Gyimesbükk, Gyimesközéplaka és Gyimesfelsőlaka megőrizte magyarságát, pedig rajtuk valóban átgázolt a történelem, a háborúk, az öldöklések borzalma. A gyimesi csángók ma is magyarok. Az egri négyeknek megdobbant a szívük, amikor az öreg megmutatta az Árpád-házi Szent Erzsébet Líceum épületét, ahol a szünidő miatt csak az iskolagondnokkal találkozhattak.

Ígéretét betartva, a nap legfontosabb programjaként, az öreg az ezeréves határtól visszavezette a múltkeresőket a csíkszépvízi temetőbe, ahol tudomása szerint az egri gyalogezred elesett katonáit eltemették. Úgy emlékezett, hogy 31 magyar hősi halott alussza itt örök álmát. Az ősi székely falu, ma már tetemeket nem fogadó, öreg temetőjében, zöldellő sírkertben. A temető környezete és fekvése lenyűgözi az ide látogatót. A falu felett, a csíki völgybe néző, fákkal övezett sírkert méltó helye az örök nyugalomra ítéltetett hősöknek. A temetőben a sírdombok hadrendben sorakoznak egymás mellett, domborulatuk kiemelkedik, és rajtuk a fű is – nem tudni miért – mélyebb zöld. A sírokat egy obeliszk őrzi, melyet a lakosság adakozásából 2003-ban állítottak. A temetőt önkéntes munkások és emlékezők gondozzák. Az emlékoszlopon felirat:

EMLÉKEZZÜNK

ITT NYUGSZIK 31 HONVÉD,
AKIK 1944. SZEPTEMBER 15-ÉN HALTAK HŐSI HALÁLT
NYUGODJANAK BÉKÉBEN

A túrázók az emlékoszlop előtt összerendeződtek. Az egri-erdélyi író a lövészárkos magaslaton gyűjtött és összemarkolt, fűsodrattal összekötött havasi virágokat az emléktábla alá helyezte. Hangosan elmondták a Miatyánkot és az Üdvözlégyet. Elszoruló torokkal énekelték a Himnuszot.

A plébánián a székely bemutatta egri barátait a plébánosnak. A plébános megmutatta az egyetlen hiteles iratot, amelyből kiolvasható, hogy a 31 eltemetett katonából közvetve hánynak a személyazonossága igazolható. Az iratot utólag állították ki, 1951-ben, az akkor még élő temető lelkész is csak 14 halott nevét tudta azonosítani. Sajnos, a nevezettek lakhelyét sem jelölték meg, így nem állapítható meg, hogy valamelyikük is az egri ezred katonája lett volna. Az érdeklődők csaldáltak, de tudomásul kellett venni, hogy az irat nem felel meg igazolásként.

A fárasztó nap után az öreg székely sajnálta, hogy emlékezete nem szolgálhatott bizonyítékul a gyimesi harcokban elesett egri katonák esetében, de a négyes delegáció feledhetetlen élményekkel gazdagodva köszönte meg Attilának, öreg székely barátjuknak a készséges túravezetést, a tanulságos emlékezést és történelemórákat. A cégvezető a kedves embert meghívta a jövő nyárra Egerbe, egy viszonttúrára, vár- és pincelátogatásra.

*

Attila, a gondos vendégkalauz és emlékező túravezető, sorsfordító idők keserűen szemlélődő tanúja, sajnos nem élhette meg az Egerbe tervezett találkozót új barátaival. Súlyos betegsége hirtelen hatalmasodott el rajta, és húga adta hírül halálhírért a cégvezetőnek. Nem élhette meg azt az örömteli pillanatot sem, amikor az áldozatos munkával helyreállított vámház és határkő elé, az ezeréves határhoz, 2008 pünkösdjén, megérkezett a magyar címeres, piros dízelmozdony által vontatott különvonat az ünneplő utasokkal.

Nem valósult meg a négy zarándok elhatározott terve sem az ezeréves határ ismételt közös meglátogatására, a feledhetetlen élmények felidézésére, mert a székely lelket értő és érző író szíve váratlanul megállt, eltávozott az örökkévalóságba, miután megírta élete főművét, a rabonbánok őstörténeti hitregényét.

A gyimesi tetők hűvös szelei és a Tatros-völgy népei még magyarul felelnek a kérdésekre, több mint hatvanöt évvel a véres harcok után is, ha arra járnak az ezeréves határt meglátogató és a sírokat megtisztelő magyar hívő lelkek.

Barabás Zoltán

Nem szökhettek meg előlem

A Nietzsche-daggerrotiriákból

Sejtelmes feketéből
feketedtek tovább ti is
s a holtak porló csontjai között
meg-megpihen a kegyelet,
azután súlyos bársonyként
akárcsak egy színházi függöny,
finom redőket képezve
összeér az egyszeri élet
a megismételhetetlennel.
Bizony, túl korán
haltatok meg a számomra,
szökevények! De nem
szökhettek meg előlem,
s én sem szököm meg
előletek: hűtlenségünkben
sem vétünk egymás ellen.

(A dőlt betűs sorok Nietzsche-től valók.)

Vonult a gyászmenet

A Nietzsche-daggerrotipiákból

Fekete álmokkal
kergetőztem az éjjel.
Koromfekete volt Torino.
Koromfekete volt az ágyam.
Fekete. Fekete. Fekete
volt a mindenség.
Messzire feketéllő léptekkel
vonult a gyászmenet
az ócskára koptatott
részvétre kifeketített
flaszteren.

Borvers a váradi dombok láttán

A hó pislákoló lámpásánál
még látszanak a váradi dombok.
Még alusznak a tőkék. Alusznak
a vesszők. Az öreg pincék
mélyén alszik a sötétség is.
Csak a jó bor él és virraszt,
mert lelke van, hát kívárja,
hogy ütemesen csattogjanak
a kiélezett öreg metszőollók.
Eljő a tavasz? Jőnie kell!
Fáradt kezemben teli pohárral
a csönd gyöngé szívére
szállnék én is.

Haiku XI.

Uram, elszámolni jöttem
színed elé. Sokáig ősz volt
a szívemben. Már nem félek.

Haiku XII.

Az eső világánál látlak.
Mindez már múlt idő. Derengés.
Rigófütty ébreszt. Élni kell.

Mostantól helyettem léptek

*Wagner Nándor szobra előtt
in memoriam József Attila*

Már csak a düh
hiábavalósága.
Vagy már az sem?

Síri? Minek? Kiért?
Vaksakk ez az élet.
Rossz lépések sora.

Egyedül vagyok. Elhagyom
az indóházat. A tehervonat
még sunyít egy kicsit.

Míntha felülről látnám
Magamat: alálódörgök.
Nem érzek fájdalmat.

Nincs a mama és nincs
Flóra. Csak a vaksakk.
Mostantól helyettem léptek.

Lipcsei Márta

Állóhullámok

1
jöjj velem, látod, utam az utad
indul a lelkem, jöjj odahúzlak
csalhat a végzet, a naptüzű Hold
a Föld azelőtt is gömbölyű volt
hívj te is engem, csengve, nevetve
a fény kiállt és kibuggyan kedve
a mindenség csókja bódít, ragyog
kiszáradt kútból a víz kibuzog
áldhat az Isten, várod a véget
csalhat a végzet, Nap tüze éget

2
jöjj velem, látod, utam az utad
hullámban futnak rajtam az utak
felhők füstölnek, szépségek gyúlnak
habzó röppenés a lenyugvó Nap
a nyelv lóbál és elménk a szónál
mint jött- ment lehúzó, üresen lóbál
hegedű húrján hullámok lépnek
álva rezegnek, élve zenélnek
életnek vére jöjjön utánad
indul a lelkem, jöjj odavárlak

3
indul a lelkem, jöjj odavárlak
dobhártya dobban vágy illatával
állóhullámok víg nevetése
felhőkön suhan mindünk reménye
denevér fülén a hang különös
lejátszott dallam rezgése öblös
létnek fala egy oktávval feljebb
gravitáció lépése beljebb
rezonanciába gyűrűző dob
csalhat a végzet, a naptüzű Hold

4
csalhat a végzet, a naptüzű Hold
fehér körmezőkön a Jövő folt
víg fotonok lüktetnek, tűz vagyok
a gondolaterő a legnagyobb,
érthetetlen élet rendje erény
a világ energiatengerén,
feloldódik idő és tér bennem
mozog az elme az úri csendben,
mondott, preparált szó: kihűlő holt
a Föld azelőtt is gömbölyű volt

5
a Föld azelőtt is gömbölyű volt
végtelenségre csókot ad a csók
még zöld hab az ég, földagadó szél
álló időt növeszt, elfut a lét
s a „tér-idő” már csak illúzió
fényhez rendelt „ő”, gravitáció
vívja csatáit, fényévek mérik
ígéreteit, majd pörgőn kéri,
töprengés szárnyal, szivárvány lepke
hívj te is engem, csengve, nevetve

6
hívj te is engem, csengve, nevetve
a fény bennünk világít s kedvére
lángszínek gyúlnak, lézerek szívben
álmok gyümölcse kozmikus ízben
hangolódunk létező világra
frekvenciánk rezzen magasabbra
álmodban régi magad virágozik
az áhítat magasból kilátszik
hajnalszárny zsongást sejteni messze
a fény kiállt és kibuggyan kedve

7

a fény kiált és kibuggyan kedve
Most az örökkévalóság neve
árnyékká halványodik tér és idő
a tördelt egészből az Én kinő
hideg harmatok, űri hópihék
az egyetlen életet küldik szét
egy pontba érkezik a Most és Itt
parányi csapdába oson, addig
a rész hajdani kedve kavargog
a mindenség csókja bódít, ragyog

8

a mindenség csókja bódít, ragyog
a teremtő valóság én vagyok
a nagy titok: ismerd meg önmagad
s a választ a kérdésre ne tagadd
ha a fény bennünk világít árván
hideg szél hever emlékek hátán
vagy kiegyező jövő üdít fel
vagy, álomszerű erő tanít meg
élni érzéseket amit hozott
kiszáradt kútból a víz kibuzog

9

kiszáradt kútból a víz kibuzog
jövőbe küldött szem lesz a gyógymód
fény önálló létét a fényhiány
kedve bevonja, lüktető világ
csendet csipeget, égi madarak
szájából röppennek ki új szavak
a vers versenylovai rohannak
s ha fehér lepedőt terít a fagy
mikor saját világod leégett
áldhat az Isten, várod a véget

10

áldhat az Isten, várod a véget
különös hárfát hangolok érted
csillagok tánca testedbe épül
Hold hangulata rajtad megszépül
titkok könnycseppje kihűlt harmat-
csepp
égi madár száll, halál hangja cseng
magányos, magas, sudár fa fészkel
lehunyja szemét a szél, a tenger
feleled álom, ujjongás ébred
csalhat a végzet, Nap tüze éget

11

csalhat a végzet, Nap tüze éget
szomjazó szavak halmaza éltet
isteni szikrák, betűk mámora
fényforrás ego, illúziók sora
széthúzó éjjel, gyűrött, kék homály
télbe költöző elfelejtett nyár
a vattatott múlt, a fölismerés
a színkép és hang, amit felidéz
tűztől ittasan sugárba futnak
jöjj velem látod, utam az utad

Tüzes Bálint

Küszöbön

Tibornak

mikor a zászló lehull
megáll a harcos
előtte porban a lobogó
mögötte elmúlt évek
konok szélnek feszülés
minden viharban
állandóan pihenés nélkül
hisz vár a család az otthon
majd ha rozsdá acélt esz
és elaluszik minden golyó
a fehérség mint a szûz havak
vigyáznak holnapi vetésre
hazaértél-e végre
mert csak állsz
térdeden penge törik
fegyvered gúlába téve
mikor zászlód lehullott
béke van
de milyen béke

Emlékmű

csak szürke gránit
egyetlen tömbből
a hazán élő nemzet
kemény bizonyossága
de mennyiért és miből
szélvédett helyen
fagyot is próbált
lándzsafû vetés
a megmaradás
de mennyiért és meddig

Oláh József

Ajánlat

Én meghagyom nektek
épen, csorbítatlan
vizek álomképét
és levelek álmát.

És meghagyom nektek
naptól érintetlen
az éjszakát,
miről azt mondtátok,
csak az enyém.

Csak hagyjátok meg nekem
a forrás boldogságát,
amihez, néha-néha,
mint szarvas,
eljárnak
inni a szavakból . . .

Sután

agancshiúságod ágbogain
a hiábavalóság
pipacsai
tündökölnek

a mindig holnap
összeszorított markában
hozza az
agancshullást

sután
nyírfarügyekre bízott
jövőd
inkább jövő

Februárvég

februári
sötét este
hóval-faggyal
terhes teste
szemérmetlen
szerteköpött
nyúlós-deres
szürke ködöt

fagy dereka
mégis roppan
jégcsapvégen
szikra lobban
reggeli nap
kényes fénye
dermedt élet
egy-reménye

az óévből
rajtamaradt
piszkos havak
leple alatt
mocarog a
pityangruhás
márciusi
feltámadás

Ha

A végtelent
lemérheted,
mi képtelen
elérheted.
Nem nyughatsz
mégsem soha,
ha nem érint
meg a csoda.

S léted lehet
bár jeltelen,
s nem figyelhet
rád múlt, jelen,
a nagy titkot
ha már bírod,
nem vég, kezdet
lesz a sírod

Ne bánd

Ne bánd ha néha
goromba, léha
felhőrongy lép a
napod elé,
így dél felé.

Te őrizd nékem
ártatlan-kéken
szemed tükrében
neked szabott
égdarabot.

Pataki István

a lelet

ástak csak ástak
éjjel és nappal
télen nyáron
és tavasszal

ástak csak ástak
mélyből a mélybe
ástak csak ástak
rétegről rétegre
erényből vétekbe
bűnből reménybe

ástak csak ástak
s szóltak mindeniknél
ez csak a látszat
és tovább ástak
míg egyikük felkiáltott végre
a fénylő magasba nézve
né az isten
a legrégebb
a legújabb
az igaz lelet
kereső létünkre
az örök felelet

viszlek

ahogy az ár elragad lebegtet
hordoz felmutat egeknek
ámulatára a partnak
egy madárdalnak leraklak

az írásról

hiába. valóság.
hiába valóság –
hiabavalóság.

garabonciás

aki látott
aki hallott
annak nem lehetek halott

aki érzett
mind bevértett

aki tudott
önmagától hozzám futott

aki értett
benne bércek

aki féltett
belőlem mert merészséget

aki védett
oltotta az égő édent

kik utáltak
kik lenéztek
gatyakorcon szakadt fércek

aki őríz
aki éltet
embert emel istenéhez

felmentés

hogyan is lehetnék
egyszerre
jó gyermek
jó férj
jó apa
jó gazdája
kertnek udvarnak
jó vívója a tollnak
eredője a dalnak

olyan ez
mintha egyidőben
anyám ölén hallgatnám énekét
s ölemben szép lányt dédelgetnék

Csatáné Bartha Irénke

Fények idején

Fönn a havason,
hol gyakran jár Isten,
gyopárok nőnek
ballada – szemeken,
vadlovak nyerítnek,
őzek nevetnek,
s a patanyomokon
fönn a gerincen
a csend repedésein át
regék rügyeznek,
sarjadnak mondák,
átkokat huhognak,
s szélbe kiáltják
fájdalmukat a balladák(!)

Fönn a havason
telihold kacag,
a tisztásra
borzongó – vérző vészvirág
Tavaszt kiált,
dúdoló vércsepp,
rényi emlékező zsoltár
hirdeti: sok hős láb erre járt,
Ménrót fiai: Hunor és Magyar,
László s jó vitézi
mind, aki kergette
a csodaszarvas nyomát,
hogyan születhessenek
álmaikból hitet tápláló
csodaváró legendák...

Őrizd a DALT a FÉNYEKET,
- talizmánjaid - őseidhez vezetnek,
most kell a DAL és kellenek REGÉK,
mert Igét szomjazik itt minden,
akár a kürtök, harsonák a Fények
Idejét (!)...

Szekeres Mária

Kövek éneke

Mint a számárháton érkező,
mint az ostyába rejtőző,
mint a hétköznapokba
rejtett
kinyilatkoztatás –
ó, szomjazlak: csönd
és párás ablakok rajzolata
ahogy
legördül a vízcsepp rajta
és
névtelen, rejtett utat rajzol
a pillanatoknak.

(M megbújjik az egyszerűben
minden végtelen.
Nézz rá, és szemedben
felsugárzik a színtelen...)

- Így akartad, Uram:
gyémántjaid
kavicsokba rejteni el.
Ó, nagyságaink
vakult tekintete,
s a látás boldog kisdedei!
A kövek ujjongó éneke... -

Idő

zuhogó fényzilánkok-
dermedő eső.
idegenek az úton.
lefelé hulló mező.

szemem rése
nem lőrés:
tavaszi virág
lehajlón.

a szél, a szél a szél
idegen jajszavakat
hord jajdulón.

nem tiltakozom
ha éjjel zuhan rám
a Hold.

fenyeget most a gondolat,
de Fényfolyó ölel át
óvón a Nap alatt.

üzenetek, üzenetek
még csak.

tenyeremen
egy madár
felröppenni kész
mint egy
pillanat.

*Standovár Ágota***fehér vásznamról**

álmomban
mindenki alszik
eszmélek
lassított lépteim
tompítják
a hajnal neszeit
nem szeretnék
felzavarni senkit
kulcs harap a zárba
kilépek egy más világba
partjáról csodálom
ahogy kiflivé görbül
és szunnyad a tenger
védtelen mint én
most kilehetem
egy-egy mélyedésben
gondolatok cikáznak
azt képzelik magukról
aprócska halak
színesek
de rák-olló villan
elvágja a csendet
morranva ébredünk
nyújtózik a tenger
visszaköveteli övét
negatívon
a pillanatvarázs
halott
míg én
fehér vásznamról
verem vissza
vetített képeit

út

ki emlékszik mióta fut
honnan indult merre szaladt
sík vidéken tört előre
pókhálókban el-elakadt

bősz folyókat győzött már le
patak felett ívelt ő át
rohant rohant észet veszejtve
rég feledve úti célját

lankák fogták meg a tempót
völgybe futott sosem fáradt
újra domb jött lendületből
maga alá gyűrt néhányat

kifulladásra torpan most meg
sötét hegyek állják útját
gondolkodik néhány percig
aztán bátran taktikát vált

jobbra fordul balra tér át
később mint egy ezüst szalag
átöleli a nagy hegyet
lassan bár de újra halad

kapaszkodik fel az égbe
fenyvesek közt kúszik bátran
sötétségből majd kilépve
fenn a csúcson új világ van

Stankovics Marianna

idea-tan

földi más: torzulás
fényezés és feketítés
várakozás
lakk-hangulatban
az arculatban
környezetem
nem kenyerem
arcom mégis
egyre másra
kenem

Kint

A reggel ránk szikráztatja arany ívét:
omlik a fény ezer alakban.

Nincs segítség, csupán a fában és a Napban.

Ahogy vigyázom szírom-arcod mozdulatlan,
örülnek a füvek.

Pitypang

(G.-nek)

*„Élni sem akart az, aki nem akar meghalni.”
(Seneca)*

Ma már csak a fehér pitypangot tenném óvatos pohárba,
ne sérüljön néhai nyitódó-csukódó, most gömb-méltósága,
a benne őrzött lédús szírom-öröm.

A fehér aljzathoz csak egy, kijelölt ponton kapcsolódni...

A gömbben a kis fehér fák épp egymásba érnek,
mégis körülöleli az egészet az őszi levegő...
a házban a komfortos ernyőknek nem lenne célja,
pedig nekik is ugyanaz (:) a föld...

Jaj, fújd, fújd csak még egyszer a pitypangot festett hajamba...

Aforizmák

A dermedt ég fiókái fénymadarak.
A fénnel elöntött sövény közt
doboló árnyék-paripák.

A gondolat: húrra pattant hegedű.

Kréta, ha krátert rajzol:
gyakran belehull.

Rámkúszik bársony-borostyán: öltözöm.
Rámkúszik borostyán-bársony: öntözöm.

Nő a klímaváltozás sebessége:
itt az ateizmus vége.

Semmibe veszel?
Semmibe veszel.

Tévtutak zörgő véleménye:
hang-z-avar.

Várt alak: torzít a lakk.
Vártalak: torzítalak.

Átállították az időt,
ki tudja hol,
eddig sem állt
az oldalamon.

Nagy Lászlónak

*„...mert nem akartam kitömve lenni szalmacsutakkal,
ülni magas polcon papírkoronásan...”*

N. L.

*Hajad ezüstben zengő glóriája
a gótika sípcsontjai közt
apródfrizurás középkori szent
háta mögött a fekete Bakony
Balatonban sírva sírt csodafiu-könnyed.*

*Alsóvárosi telken ecetfa nekigörnyedve
hirdeted sudárságodat
lassan beomlik melletted a csírás krumpliverem
belecsúszik törmelékkupacok szemetes földje.*

*A kuksolást örökre feladtad
kardtól sebzett virágodat örökre ölelted.*

*Ki látja még lánghelő szádat
gyémánttengelyed porban, ebek szimatolják,
ahogy abból is szivárog a vér,
álommenyegzőn kesztyűdbe botolva
rémülve nézzük, hogy majálisodra
örökre ráfagy a dér.*

Tüskés Gábor

Egy új Mikes-kép felé¹

Mikes Kelemen életműve nemcsak a magyar nyelv és irodalom, az egész nemzeti kultúra megújulásának kimeríthetetlen forrása, hanem elválaszthatatlan részét alkotja az európai irodalmi örökségnek. Kevesen tudják, hogy fő műve, a *Törökországi levelek* mellett tizenkét munkát fordított franciából magyar nyelvre. Nem kis mértékben éppen prózafordításai révén vált rendkívül igényes, tudatos nyelv- és stílusművésszé, elmélyült gondolkodóvá, Zolnai Béla kifejezésével a XVII–XVIII. századi francia szépíró-filozófusok első hazai példájává, s – tegyük hozzá – az európai moralista hagyomány egyik első, művészileg leghatásosabb magyarországi képviselőjévé. Míg azonban a *Törökországi levelek* számos teljes és szemelvényes kiadásban hozzáférhető, s a levelekből kiragadott idézeteket sokan és sokféleképpen felhasználták, a fordítások többségét csak az irodalomtörténészek ismerik, s mindeddig nem készült az egész életműre kitékintő szövegválogatás. A teljes életmű Hopp Lajos három évtizedes munkájának eredményeként csupán alig valamivel több mint húsz éve hozzáférhető nyomtatásban, s a fordítások közül csak kettőnek van népszerű kiadása. Veress Dániel kalauza a *Leveleskönyvhöz* ezelőtt közel negyven évvel jelent meg Kolozsvárott, kevés példányban jutott el Magyarországra, s az egész életművet figyelembe vevő Mikes-válogatás hiányzik az 1970-es, 80-as években Szilágyi Ferenc által szerkesztett írói breviáriumok közkedvelt sorozatából.

Az összeállítás, mely az írói breviárium kiterjedt nemzetközi és hazai műfaji hagyományait követi, közel háromszáz kiválasztott szövegrészt tartalmaz, s ebben a formában első ízben veszi tekintetbe Mikes minden ismert munkáját. Fő célunk a válogatással az, hogy rávilágítsunk Mikes gondolkodásának fontosabb összetevőire, bemutassuk nyelvének, stílusának gazdagságát, újító szerepét, s szemléltessük a fiktív családi levél műfajába beágyazott kispikái formák, retorikai, stilisztikai alakzatok és más kifejezőeszközök sokféleségét. Célunk az is, hogy érzékeltessük a fordítások műfaji, tárgyi és eszmei változatosságát, s módosítsuk az „egykönyvű szerző” hagyományos képét. Mindezzel ösztönözni szeretnénk az eredeti művek kézbe vételét és azt, hogy az olvasó is kedvet kapjon saját szövegválogatás készítésére.

A fordítások beemelését a válogatásba mindenekelőtt az indokolja, hogy szoros

¹ Részlet a Mikes Kelemen halálának 250. évfordulójára megjelent antológia utószavából: *Az vagyok, aki voltam, és az leszek, aki vagyok. Mikes Kelemen füveskönyve. Válogatás a teljes életműből*, vál., szerk., gond., utószó Tüskés Gábor, a szerk. munkatársa Lengyel Réka, Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2011.

tárgyi, eszmei, írói-fordítói módszerbeli kapcsolat, stílusbeli és műfaji kölcsönhatás áll fenn a *Leveleskönyv*, a misszilis levelek és a fordítások között. A *Leveleskönyv* összterjedelmének körülbelül az egynegyedét különféle fordításbetétek teszik ki; a később lefordított művek egy részéből Mikes előbb részleteket vett át a levelekben, majd önálló műként is lefordította azokat. Többéves franciaországi tartózkodása és francia nyelvtudása révén tágabb irodalmi, kulturális horizontot képviselt a korabeli magyarországi viszonyokhoz képest, korán felismerte az anyanyelvi műveltség szerepét, s következetesen törekedett a francia világi és egyházi műveltség kulturális modelljének meghonosítására. Életútjával és írói munkásságával megteremtette az európai hatások és a magyar igények szintézisét, s az utóbbiakat mindig az előbbiek összefüggésében értelmezte.

A Mikes által fordított művek szerzői között több neves személyiség található. Köztük van például Charles Gobinet, akit Richelieu bíboros szemelt ki a Sorbonne híres kollégiuma, a Collège de Plessis vezetőjének. Az ő nevéhez fűződik a kollégium oktatási reformjának kidolgozása, melynek fő célja volt az olvasás és a tudományok iránti érdeklődés kifejlesztése a hallgatókban. A Mikes által először 1724/1744-ben, majd 1751-ben ismét lefordított mű, *Az ifjak kalauza* Gobinet legnépszerűbb, az erkölcsnevelő értekező próza körébe tartozó munkája, s számos kiadást ért meg egészen a XIX. század elejéig. Egy másik szerző, Madame de Gomez, a XVIII. század első felének divatos, bár egyetlen színvonalon dolgozó írónője volt. Legjobb munkája a *Les Cent Nouvelles Nouvelles* című elbeszélésgyűjtemény, amely a Mikes által *Mulatságos napok* címen szemelvényesen lefordított rokokó novellaciklussal, a *Les Journées amusantes*-tal együtt a legkedveltebb olvasmányok közé tartozott a XVIII. század második harmadában. Antoine Courtin, *Az idő jól eltöltésének módja* című, világias moralista párbeszédet tartalmazó fordítás eredetijének szerzője, először diplomataként, később Krisztina svéd királynő és Károly Gusztáv svéd király titkáráként szolgált.

Az előbbi megállapítás érvényes a Mikes által átültetett egyházi tárgyú, vallási jellegű művek szerzőire is. Két egyházi író, Dom Augustin Calmet és Claude Fleury Mikes által adaptált munkái (*A zsidók és az Új Testámentumnak históriája; Az izraéliták szokásáról; A keresztényeknek szokásiról*) a kor biblianépszerűsítő törekvéseinek és klasszikus történeti értekező prózájának kiemelkedő alkotásai. A többi fordítás a dialogizált vallásos elbeszélés (*A keresztnek királyi útja*) és az elmélkedő didaktikus kegyességi próza (*Az epistoláknak és az evangéliumoknak magyarázatja; Keresztényi gondolatok; A Krisztus Jézus életének históriája; A valószínű keresztényeknek tüköre; Catechismus formájára való közönséges oktatások*) különféle műfajait képviseli. E művek szerzői a XVII. század második és a XVIII. század első felének jeles egyházi írói sorába tartoznak. Egyikük Benoit Van Haeften brabanti bencés szerzetes volt, s Mikes által lefordított munkája számos

kiadást és fordítást ért meg a XVII. század közepétől egészen a XVIII. század végéig. A többiek, mint François Perdoux, Etienne-François Vernage, Nicolas Le Tourneux, Nicolas de Mélicques és François-Aimé Pouget, szónokként, teológusként és íróként tevékenykedtek, egy részük közel állt a janzenizmushoz, s Mikes által adaptált, részben névtelenül megjelent műveik ugyancsak több kiadásban és fordításban láttak napvilágot. Pouget katekizmusát, mely a szerző fő művének számít, 1712-ben egyházi indexre tették, mivel írója korábban kifejezte ellenvéleményét a janzenistákat elítélő pápai bullával szemben.

Mikes fordításai tudatos írói program keretébe illeszkednek, s bár stílusuk nem éri el a *Leveleskönyv* és a misszilis levelek stílusbeli eredetiségét, könnyedségét, ezekben is törekedett saját stílusának érvényesítésére. A korban egyedülálló fordítói teljesítmény és tudatos stilisztikai gyakorlat nélkül a *Leveleskönyv* nem lenne az, aminek ma ismerjük. Ez a megállapítás érvényes a vallásos tárgyú, erkölcsstani művek adaptációira is; ismeretes, hogy az ilyen típusú művek fordításai a XV. századtól kezdve fontos szerepet játszottak a magyar irodalmi nyelv és stílus fejlődésében, esztétikai, poétikai dimenziójának kiteljesítésében. A *Mulatságos napok* egyben korai példája a fordítói gyakorlatnak, mely az eredeti mű cselekményét, helyszínét és szereplőit egyaránt magyarrá változtatja. A Mikes által átültetett művek nagyszámú idézetet tartalmaznak a Bibliából, antik, középkori, humanista és XVII. századi szerzőktől, ezért a fordítások – s így a belőlük válogatott szövegrészek – gyakran az ő gondolataikat is közvetítik.

A kiválasztott idézeteket lehetőség szerint az eredeti szöveggörnyezet figyelembevételével, tematikusan csoportosítottuk. Tisztában vagyunk azzal, hogy a szövegrészek kiemelése az eredeti összefüggésből és rendszerezése új szempontok szerint szükségképpen megbontja a levelek és a fordítások művészi szerkezetét, s több szempontból is egyoldalú képet ad. Ez az értelmező eljárás ugyanakkor éles fénybe állítja a kompozíció részleteit, Mikes asszociációs rendszerének sajátosságait, kiemeli a kifejezésmód rendkívüli tömörségét és az előadásszöveg miniatűr összetevőit, s gyakran néhány soron belül is megfigyelhetjük jellegzetes humorának, iróniájának forrásait, a különböző stílusrétegek változatos alkalmazását. A gyűjtemény tematikus egységeiben igyekszünk legalább jelzésszerűen felidézni a korai felvilágosodás racionális gondolkodóját, aki kritikusan foglalkozott a vallás, az emberi jellem és a társadalom kérdéseivel, s újszerű módon figyelte és szemléletesen ábrázolta a természet jelenségeit. Bemutatjuk a nevelőt és a moralistát, aki korán felismerte az egyes ember és rajta keresztül az egész nemzet művelésének fontosságát, s pontosan megfigyelte és élményszerűen rögzítette az egzotikus környezet sajátosságait, az erkölcs és a szokások társadalmi szerepét, különbségeit, változását.

Szeretnénk érzékeltetni a politikai eszmélkedőt, aki a saját bőrén tapasztalta

és korán kiismerte a politika természetét, s a hazához való hűség és az önzetlen hazaszeretet alapján állva folyamatosan reflektált a politika alakulására. Életét és sorsát Mikes, aki lelkialkatát tekintve nem volt igazi kuruc, egy végsőkéig elkötelezett ember sorsához kötötte, s a *Leveleskönyv* II. Rákóczi Ferencsel kapcsolatos részletei önmagukban is alkalmasak a tudatosan vállalt újfajta szubjektivitás, a hiteles ábrázolásra törekvés és a hitelesség látszatának fenntartása közti állandó feszültség érzékeltetésére. A bujdosás élethelyzetével kapcsolatos reflexiók jelzik, Mikes mindvégig tudatában volt a fejedelem és saját sorsa szimbolikus jelentőségének kora és az utókor számára. Az utolsó fejezetben azokból a szövegekből válogatunk, amelyek megmutatják a levélíró és a fordító folyamatos önreflexióját, s jelzik, Mikes tisztán látta munkásságának irodalom- és művelődéstörténeti jelentőségét.

Az összeállítás tanúsítja, hogy a világi moralista látásmódja Mikesnél szorosan összekapcsolódik a keresztény erkölcs képviselőjének eszméivel, s a történeti-kritikai szemlélet és a teocentrikus, biblikus világnézet szorosan egymás mellett élt gondolkodásában. Az idézetek segítségével azonosíthatók a biztos belső egyensúllyal rendelkező Mikes morális értékrendjének alappillérei, s nyomon követhetjük istenhitének finom elmozdulásait. Életségének egyik alapvonása a hivatkozás az isteni akaratra, a gondviselésre és annak feltétlen elfogadására, miközben – Cinzia Franchi megfogalmazása szerint – az evilági reménytelenségben igyekszik felfedezni és lelki tartalommal változtatni a transzcendens reményt. A kiválasztott szövegek tanúsága szerint egyénisége és világszemlélete nem mentes az ellentmondásoktól sem: erős öntudata például gyakran a szerénység ruhájában jelentkezik, s a teológiai determinizmus mellett folyamatosan jelen van nála a racionális magyarázat igénye.

A *Leveleskönyv* és a fordítások visszatérő motívuma a „jó erkölcs” és az „okosság”, ami jelzi a morális reflexió és az intertextualitás hangsúlyos szerepét az epikai diskurzusban. Mikes önmeghatározásának egyik központi fogalma a becsület, mely hagyományos társadalmi szerepekhez és eszményekhez kötődik, de megjelenik nála az emberi méltóság, a társadalmi meghatározottságtól független ember értékének modern tudata is. A keresztény sztoicizmus, valamint a francia moralista hagyomány, Montaigne, La Rochefoucauld és mások közvetett hatásként értékelhető az állítás, mely szerint az önmegismerés alapfeltétele a megismerésnek. Ugyanehhez a hagyományhoz illeszkedik az emberi magatartásmódok bemutatása és ismétlődő kritikája kötetlen, nem rendszerezett formában, továbbá az aforizmaszerű megfogalmazás, a tréfás beszédmód, az életről szóló tanítás és az erkölcsi reflexió, galantéria és szórakoztatás következetes összekapcsolása.

Sorra megjelennek Mikesnél a XVI–XVIII. századi európai moralista irodalom központi témái, mint például a házasság, az elöljárók és az alattvalók viszonya, az

emberi természet és a nevelés problémái, s megtaláljuk nála ennek az irodalomnak a kedvelt formáit, mint például a levél, a maxima, az aforizma, a dialógus és az esszé. Mikes ismételtén rávilágít az erkölcsi normák és a különféle szokások társadalmi meghatározottságára, az erkölcsi felfogás és politikai magatartás szoros összefüggésére, s rögzíti a normák, felfogások és magatartások változásának szükségszerű folyamatát. Isten létének kérdésével nem csak az egyéni sors keretében foglalkozik; a XVII–XVIII. századi antimachiavellizmus szellemében megkísérelti kimutatni az isteni előrelátás működését az európai országok történelmében és kora politikai eseményeiben. Az idézetek több esetben felhívják a figyelmet a levélíró és a fordított művek szemléleti különbségeire, így például arra, hogy a fordítások társadalombírálata gyakran erősebb, mint a levelek írójéé.

Az összeállítás szándékunk szerint egyetlen életmű keretein belül jelzi az elbeszélő próza elvilágiasodásának és megújulásának összetett folyamatát, szemlélteti a hosszú átmenetet a retorikus, didaktikus literatúrától a világi szépirodalomhoz, s mutatja a törekvést, mellyel a század második negyedében Mikes és Faludi Ferenc egymástól függetlenül megteremtette a népnyelvvel keresztezett új magyar szépprózát. A bibliai gyökerű képek, fordulatok, szentenciák és szókapcsolatok tanúsítják nyelvének és stílusának szoros kapcsolatát a Biblia nyelvével, stílusával. A prózáíró elbeszélő adottságait emelik ki a levelekben található, többnyire franciából fordított miniatűr elbeszélések, anekdoták és legendarészletek, melyek közül néhány ugyancsak megtalálható a gyűjteményben. A történetek összekapcsolása különböző hosszúságú értelmező, magyarázó szövegrészekkel, szentenciaszerű megfogalmazásokkal a *Leveleskönyv*ben elősegítette a históriák beillesztését a korabeli jelen tapasztalati valóságába; ez az eljárás ugyancsak bevett módszer volt a kor moralista íróinál. Láthatóvá válik a folyamat, melynek során a fordítás mint elsajátítási aktus befolyásolja az elbeszélő részek szerveződését és szövegbeli értelmezését, s az idegen szöveg Mikes sajátjává válva tovább „működik”, és hordozza a közvetíteni kívánt tudást valamint szemléletmódot.

Szabó Bogár Imre

Eltörött a szép pohár

1.

Lobbant egyet még a nyár
parkunk vörös aranyán.
Bomló illat lengte át
a kertet, a házat,
s a térre néző kis lakást.

2.

Álltunk a konyhám ablakában
nem is figyelve semmi másra,
csak erre az aranylásra,
erre a boldog haldoklásra.

És

akkor tört el a pohár.

Nem tudom, hogy volt, nem, ma már.
Szétpattant a szép pohár.

3.

Eltörött a szép pohár.
Kezemből hullt ki vagy talán
az asztal sarkán állva várt,
s balga módon – én számár! -
lesodortam ostobán,
míg bámultuk e lángolást?

Mindegy, nem mindegy, már talány.
Ami volt: nem lesz...

Hirtelen

széttárt karommal hirdetem:
mással is történt már ilyen!

De

a konyhám kövén szerteszét
csillog a fényes törmelék.
Műremek volt ez, s most szemét.

4.

Üres markomban ott a forma,
látom még, őrzöm, milyen pompa,
fenség, ragyogás, csengő csoda
volt!
De hát ez a csattanás, az otromba
zaj, rianás, majd a
ziháló csönd, s a dermedt konyha...

Zavartan állok, vajon hát mi szűnt meg?
Embert az Úristen ilyennel nem büntet,
hiszen egy pohár csak! – szólok és legyintek
feléd: semmi, nem fontos, de most már kitűnnek
arcomon egy sejtés fehér foltjai...

5.

Homlokom ráncolom, s hogy mindezt meg ne lásd,
elfordulok, mintha csak tennem kéne mást,
mintha útban volna a kredencen egy kis tál
(az a rózsamintás, üveg, de nem kristály).
Arrébb teszem, tolom, *szinte lököm* inkább.

Tétován mosolygok, s látom: a szemed
lesütöd a földre, régi kedvedet
satírozni kezdi ez a jelenet,
ez a semmiség, miközben az őszben,
a vastag avaron
a nyár még mindig hempereg, kavarog.

6.

Járjunk egyet,
gyere,
nem kell még kendő sem,
mondom kérve,
halkan,
s kicsit szégyenlősen.

7.

Mire megjövünk majd, újhold lesz, kelőben.

Csontos Márta

Diotima episztolája Hölderlinnek

Túl vagyok a repülési zónán.

A Hold kiégett
udvarán szennyes függöny
libben.

Torzóba farag a
szenvedély,

Nem talál helyet bennem
a csoda

Csinszka estéje Csucsán

Mellettem fekszel, mégis
oly nagy a távolság,
csak sziluettet lángol
illatod csapásán.

Szakadt árnyékodban
sugárutat bont a sötét,
arcod üres Hold
szánalmam párnáján.

Neved lassan szétfolyik
a közöny szürke lapján.

Kijelölted helyed az ürességben.

Lilla-levél Csokonainak

Nem adok nevet a
pusztulásnak, -
nincs ölelő karod,
mely a fának lombot fűz.

Fogyó levegőbe öntve
kuporgok
a hallgatás törékeny peremén.

Nem érezhetlek, csak hangod
ölebe rejthetem magam.

Nem kerestelek, csak küldött
a titkok anyyala,
megmutatta, mit nem
kaphatok meg soha.

Csak az éjszaka sugara
marad, s benne illatod fonata.

Ilona a post mortem Kosztolányihoz

Csak a meztelen éjszaka
ölel, csak
a semmibe táguló
érintés lehet enyém.

Én megmaradni akarok,
megtisztul a mocsok
színes tintáimban.

Mégis, csak a semmi
kegyelme lehet enyém.
magamat égetve zuhanok.

Talpig feketében
szülöm újjá a Napot.

Oláh András

utolsó lélegzet

napról napra zordabb lesz a magány
eltűnődhetünk túnt idők szaván

zuhog a zápor – sötétlő örvény –
falba vert fejhez faragunk törvényt

halomnyi nincsünk kénköves pokol
– tó jegén a lék is csak minket okol

fanyar kedvvel Isten odafent dohog
az est kelméjét átfestik e sorok

nincs aki feleljen – terjed a gyász –
sárgalázasan pereg a kalász

új offenzívába kezdett az élet
nem ad több esélyt a nyugati szélnek

rutinvizsgálat

szuszogva lendülne a láb
de a lépcsők alatta rettenve megállnak
– rutinvizsgálatnak ígérkezett
de máris kihalt belőle a makacs igyekezet
pórusaiba száradt a múlt
s mint fekélyes arcok a szentképeken
belé savanyodtak az álmok
nem tud kompromisszumot kötni a fénnel
a kórházi lépcső vaskorlátjának indáit értelmezi
a fölélte bűnöket az átaludt gyűlöletet
és tanácstalanul áll a fogyó nap alatt

az utolsó nap

átfutod az apróhirdetéseket s amit
a kockázatokról és mellékhatásokról tudni kell
künn elsimulnak az eső verte kráterek
magával ragad a feltarthatatlan zuhanás
saját csalásaidban élsz
hideg vagy és közömbös
– eltévedtem benned
összekuszálódtam mint repedések a fán
nem ismertem föl magányodat
s azt sem hogy ez az utolsó nap
csak azt láttam hogy egyre
gyarapszik benned a kisírhatatlan fájdalom

nincs magyarázat

zsarolásodnak engedelmeskedtem
akartam hogy győzhess egészen
száraz szemekkel bámultam lázas arcodat
s ahogy hátrahanyatlott a test
éreztem a fahéjas alma illatát
de nyoma veszett annak a balatoni nyárnak
és megszöktél te is: „*ne keress* – mondtad
– *nincs rám magyarázat*”

Farkas Gábor

Anyám

anyám gondolatai
ki tudja, merre járnak
anyám gondolatai
szél cibálta faágak

anyám tekintetében
szép érlelődő szavak
anyám tekintetében
bocsánatok omlanak

mit mondjak még, menne már
keresem a szót – hiába
két fekete szembogár
és csend marad utána

Édesanya

Édesanya
szavakat fon kosárba
és a hangok
rásimulnak
mind a fonott kosárra

Édesanya
dalt ültet el a kertbe
öntöz kacsol
egész nyáron
készül a dal-szüretre

Hallgatni

Hibákat akkor is, mikor
minden csendes irgalomban
bennem sír egy gyermek-mosoly –
mindig magára hagyottan,

mindig csak téged keresve,
mint e gyermek-mosoly párját,
mert ő benned, és te benne.
Az ember, ha semmit sem lát,

megy, amerre lelke hajtja,
és nem mer gondolni arra,
mi lesz, ha ez sem vezérli –

mi lesz, ha a szó nem elég,
ki hallgat el majd legelébb,
hogy szívünk halljuk dobogni...

Bakos István

Memento: Teleki Pál halálának 70. évfordulója

A múlt század kiemelkedő magyar államférfíja, a tudós Teleki Pál halálának 70. évfordulója alkalmából köszöntöm az olvasót. 2011. április 1-jén, pénteken, a Polgárok Házában – a Nemzeti Fórum Kölcsey Köre által rendezett emlékestén – *Lezsák Sándor, Bíró Zoltán, Csirpák Lilli, Konrád Sutarski, Rieger Tibor* és a műsorvezető *Horváth Béla* társaságában már szóltam Teleki Pálról. Erről a Magyar Hírlap érdemi tudósítást közölt, a párizsi Katolikus Misszió megemlékezéséről híryanag volt a médiában, de ezen kívül alig esett szó Teleki Pál haláláról. A hálatlan honi közélet és a nemtörődömség arra késztet, hogy időszerűségére figyelmeztessenek. Teleki Pál a híres családjának egyetlen gyermeke volt, aki különösen gondos nevelést kapott. Tanulmányait a budapesti piarista gimnáziumban, a pesti egyetemen (és Magyaróváron is) folytatta, ahol a természettudományok keltették fel érdeklődését. Utazásai során bejárta egész Európát. Kimagasló alkotása a földrajz terén „Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján”. Térképe a trianoni béketárgyalások idején készült és „carte rouge” (vörös térkép) néven ismeretes a nemzetközi szakirodalomban. Emlékezzünk rá, mert nagy szükségünk volna ma is hasonló karakterű példaemberekre, aki „...*arisztokrata volt, de modern, népbarát érzületű egész szellemi alkatában. Előtte minden társadalmi réteg egyenlő volt főnemes, köznép, úr vagy paraszt, kereskedő vagy földművelő. Nem ismert társadalmi hierarchiát. Szemében a nemzet vezető rétege nem a kormányzással, parancsolással foglalkozókat jelentette, hanem mindazokat, akik bármilyen kis helyen és beosztásban is, a maguk munkájával és elsősorban példaadásával tudják honfitársaikat vezetni.*” Sorsfordító időkben kétszer is – a trianoni békediktátum után és a II. világháború kezdetén –, kormányfői szerepre szólította a haza, bár hajlama és szándéka szerint inkább maradt volna a civil társadalom közszolgálatában a tudós patrióta.

Teleki Pál 1920. július 19-én egy halálra ítélt ország miniszterelnöke lett. A sors kegyetlen fintora, hogy így neki kellett elfogadtatnia a parlamenttel a trianoni békeszerződést, ami miatt már november 13-án vádindítványt tett önmaga ellen az Országgyűlésben. A megalázott, megcsonkított és szétesett államban igen nagy szükség volt Teleki nemzetfeltű erélyére, határozott tetteire. A kormányzat és az államhatalom megszilárdítását, az anarchikus állapotok felszámolását, a jogbiztonság és a normális közélet megteremtését, a gazdaság serkentését tűzte ki célul, mivel a maradék ország elemi léte, fennmaradása forgott kockán. 1921-ben fogadtatta el „az állami és társadalmi rend hatékonyabb védelméről” szóló 3. törvénycíkket, amely nemcsak a kommunista pártot kényszerítette illegálisba, de a

szélsőjobboldal és a volt különítményesek ellen is felhasználható volt. Feloszlatta a tisztí különítményeket, felfüggesztette az Ébredő Magyarok Egyesületének működését. A kommun terrorja és az országvesztés miatti bűnbakkereső antiszemita közhangulatot a kormány – a felsőoktatásban továbbtanulók esélyegyenlőségét növelő – „*numerus clausus*” törvénnyel mérsékelte. Amikor emiatt antiszemizmussal vádolták, így válaszolt: *„Én a legteljesebb tisztelettel és elismeréssel vagyok a zsidóság kiváló kvalitásai iránt, semmiképp nem kívánom azt visszaszorítani, nem vagyok antiszemita ebben az értelemben; absolute tisztelem személyesen és tisztelem csoportosan a zsidóságot... Csak helyet kérünk magunknak is, arányszámnaknak megfelelően...”* Valójában a háborúból visszatért és az elcsatolt területekről menekült fiatalok számára igyekezett helyet szorítani az egyetemeken, mérsékelve a társadalmi feszültségeket. A szegényparasztságot a Nagyatádi Szabó István-féle földreform elfogadtatásával igyekezett megnyerni. 1921. április 14-én azonban – a nemrég boldoggá avatott – IV. Károly király visszatérési kísérlete miatt lemondott a miniszterelnökségről. Elvállalta viszont a Menekültügyi Hivatal, valamint a Társadalmi Egyesületek Szervezetének Központja elnöki tisztségét, és szívósan munkálkodott a trianoni katasztrófa menekültjeinek és az irányát vesztett civil társadalom egyesületi életének megerősítésén.

Közbeszédben ma alig esik szó a honi civil társadalom reformjában – a menekültek, a szegények és főként az ifjúság jobb helyzetbe hozásában, feladatokra ösztönzésében – játszott gondoskodó szerepvállalásáról. Teleki rendkívüli tudásával, széles körű nemzetközi és kormányzati tapasztalatával, kapcsolatával; erkölcsi és jellembeli szilárdsággal, elkötelezettséggel állt a keresztény-európai kultúrkör és a magyarság értékeit átörökíteni szándékozó nemzetnevelő program élére. Olyan társakat tudott maga mellé megnyerni, mint *Klebensberg Kunó* kultuszminiszter, a néprajzos *Gyórfy István*, a pedagógus *Karácsony Sándor*, a cserkész-pap *Sík Sándor*, a köztisztviselő *Magyary Zoltán*, a geográfus *Rónai András*, *Fodor Ferenc*, a külügyér *Szent-Iványi Domokos* és még sokan mások: a cserkészlet, a keresztény egyesületek, az Eötvös-kollégisták, a falukutató népi írók, a népfőiskolások és az elcsatolt területek magyar szellemi köreiből. A hat nyelven beszélő kiváló tudós, ahol szükségesnek tartotta és kérték, funkciót is vállalt. Így lett – az elhunyt Eötvös Loránd után, 1920-tól a haláláig –, a báró Eötvös József Collegium hű patrónusa, kurátora. A honi felsőoktatás fejlődését elősegítve, 1920-ban létrehozta, majd európai színvonalon működtette az egyetem Közgazdasági Karát. Az államigazgatás tudományos megalapozása érdekében szervezte meg 1924-ben a Szociográfiai Intézetet, 1926-ban pedig az Államtudományi Intézetet. Vállalta a főcserkész posztot, és éltette a magyar cserkészletet úgy, hogy 1933-ban a gödöllői világjamboree-n – velük együtt – országunk is nagy nemzetközi elismerést ért el a világ minden részéből érkezett 27 ezer fiatal előtt. A közéletben betöltött poszt-

jait, megbízásait, illetve az általa alapított vagy vezetett intézményeket a nemzetnevelés szolgálatába állította. A földrajztudós – munkatársai bevonásával – a tanszékén készítette el egyik legjelentősebb alkotását, „*A mérsékelt égövek mezőgazdasága*” című, nemzetgazdaságunkat is szolgáló térképes anyagát. 1927–1938 között az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar képviselője a Parlament Felsőházában. Meghatározó szerepe volt a tudománypolitikában, a tudományszervezésben s munkatársai révén az egyetemi ifjúság mozgalmainak összefogásában is. Támogatta a falukutatókat, a Táj- és Népkutató Központ *földreformot* sürgető munkáit, s védte Kovács Imréék reformkiállítását a Károlyi Palotában. 1932-től az Országos Ösztöndíjtanácsnak, 1936-tól a külföldi Collegium Hungaricumok kuratóriumának, 1936–37-ben az Országos Közoktatási Tanácsnak az elnöke, 1937–38-ban a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektora volt. 1930-ban megkapta a *Corvin-láncot*, a kor legmagasabb tudományos-művészeti kitüntetését. Ő volt az európai gondolat, az európai együttműködés egyik hazai apostola. Paul Valéry javaslatára 1933 októberében Párizsban ő tartott előadást a Szellemi Együttműködés európai kongresszusán, majd 1934-ben „*Európáról és Magyarországról*” címmel jelent meg könyve. Amerikai előadókörútján rendkívül nagy rokonszenvvel, tetszéssel fogadták, s 1936-ban a Columbia Egyetem (USA) díszdoktorává avatta. Külföldi tudományos útjait, megbízásait igyekezett tanítványai és a haza javára is gyümölcsöztetni. A magyar diaszpóra képviselőinek kezdeményezésére – a külföldre menekült és száműzött magyarok összefogását, megmaradását szolgáló szervezetként – 1938-ban létrehozta a Magyarok Világszövetségét.

1939. február 16-án, másodszer is elvállalta a miniszterelnökséget, mert „bajban volt a haza”. A szellemi honvédelmet szem előtt tartva, a szélsőjobboldal visszaszorítását tűzte ki célul. Betiltotta a Magyar Nemzetiszocialista Pártot és a Hungarista mozgalmat. Igaz, hogy – német nyomásra – engedélyezte a Volksbund működését, és elfogadtatta a második zsidótörvényt, amely 20%-ban maximálta a szellemi szférában foglalkoztatható zsidók arányát. Ez utóbbiak nem a magyar joghagyományból következtek, hanem a nácizmus termékei voltak, s feltételei lehettek annak, hogy Teleki a békés területi revízió külpolitikáját folytathassa, az ország függetlenségét és háborús konfliktusokból való távolmaradását biztosítsa. Mindkét Bécsi döntés (1938. nov. 2., ill. 1940. aug. 30.) előkészítésében és meghozatalában aktívan vett részt, elősegítve a határok békés módosítását, az ország etnikai és a politikai határainak igazságosabbá, nemzetközileg is elfogadottá tételét. *A magyar nemzetiségpolitika* című 1940-ben írt könyve a magyar és az Európai Parlament képviselői számára ajánlott olvasmány! Szociálpolitikai intézkedéseivel sikerült megszilárdítania a belső rendet. 1939 júniusában Szeged választja országgyűlési képviselőjévé. 1939-ben visszacsatolták Kárpátalját, Teleki betערjesztette

az autonóm Kárpátaljai (Ruszin) Vajdaságról szóló törvénytervezetét. 1939 őszén megtiltotta magyar területen a német csapatok átvonulását, a német–lengyel háború után pedig befogadta a több mint százezer lengyel menekültet, köztük több száz katonatisztet és mintegy tízezer lengyel zsidót. Segítette a szovjetek által lerohant Finnország önvédelmi harcát is a Finnországi Magyar Légiónálállásával. 1940 januárjában a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács nyilatkozatot adott ki Teleki politikájának támogatásáról. A német hadsereg látványos sikerei és a második bécsi döntés Magyarországot egyre inkább a németek mellé kényszerítette. A területi revízió folytatása, Észak-Erdély visszacsatolása fejében át kellett engedni a magyar területeken a Romániába tartó német csapatokat, és októberben Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. A belpolitikában a szegény néprétegek fölemelését célzó Országos Népi és Családvédelmi Alapról (ONCSA), valamint a földreformról készülő törvények, a visszatért régiók fejlesztése, etnikailag toleráns közigazgatásának kialakítása, a kolozsvári magyar Tudományegyetem felszerelése és újraindítása foglalkoztatta. Személyes példát mutatott azzal is, hogy a nemzet javára lemondott a visszacsatolt területeken lévő birtokairól. Halála a magyarság tragédiája. Nehéz időkben egy igaz (magyar zsidó) költő, Vas István is hozzá fordul, őt idézi a *Teleki Pál emlékezete* című versében:

*„...Ami soha nem volt, ami csak lehetne,
Ami nincs forgandó sorsának alávetve,
Ami fel-feltámad tisztultabb agyakban,
Az eladhatatlan, a meghódíthatatlan,
Ami még osztályé, párté soha nem lett,
Az a vágy, akarat, az a magyar nemzet
Akkor vele egy volt, s lángja benne égve
Vele együtt hullott a nemesebb éjbe,
A tisztább sötétből fel a fényre szállva,
A reményentúli remény magasába,
S hiába takarják hazug feledésbe,
Megnő minden évvel éltető emléke,
S ragyog tizenöt év vérpárás ködéből,
Teleki füstölgő revolvercsövéből. (1956. január)*

„A végső órában ő maga volt a nemzet. Az volt és marad, akit egy régibb kor a nemzet örlelkének nevez” – vallották sírjánál. Nem így gondolták azok, akik 2004-ben minden törvényes engedélyt és civil szándékot lábbal tiporva megakadályozták, hogy szülővárosában; egykori munkahelyén, Budavárban fölállítsuk Rieger

Tibor egész alakos bronzszobrát. Mára kihullottak az idő rostáján, de akkor még Teleki Pált s a nemzeti önérzetet támadó, – kirekesztő szándékú, SZDSZ-MSZP uralta – politikai erőknél, a liberál–bolsevik médiában heteken át sajkózott, keresztényellenes, demagóg érvrendszere, hazugsága hatott. Budapest Főváros Közgyűlése 204/2004 (II.26.) sz. határozata hatályon kívül helyezte valamennyi szakbizottsága korábbi pozitív döntését, 205/2004.(II.26.) sz. határozata pedig kitiltotta Teleki Pál szobrát a fővárosból. Ez ellen csak egy kis párt frakciója szavazott...

A Demszky-féle városvezetés február végi kitiltó akcióját követően, Balatonboglár város önkormányzatának március 15-i és a Teleki Pál Emlékbizottság március 16-i döntése új helyzetet teremtett. Kovács Miklós polgármesterrel és Szöllősi Ferenc plébánossal közös helyszíni szemlét tartottunk. Megállapodtunk, a lengyel–magyar szolidaritással készült Teleki-szobor felállításának helyszínéről, idejéről és a másorról. Ennek eredményeképp 2004. április 3-án, a tudós–államférfi halálának 63. évfordulóján – mintegy háromezer hazai és külhoni magyar és lengyel vendéggel – Teleki Pál egész alakos bronzszobrát Balatonbogláron, a templomdombon ünnepélyesen fölavattuk. Török Bálint C.E.T.-ben megjelent írása szerint *„megtörtént a demokratikus fordulat óta eltelt tíz egynehány év egyik legjelentősebb eseménye, Balatonbogláron helyére került Rieger Tibor nagyszerű alkotása.”*

Teleki Pál nevét és emlékét Varsóban utca idézi, Érden és Gödöllőn mellszobrot állítottak neki, a Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál-érdemérmét alapított, amelyet a magyarság szolgálatában kiemelkedő teljesítményt nyújtó személyeknek és intézményeknek évente adományoznak. 2010. okt. 26-án, az Eötvös Collegium épületének centenáriuma alkalmából, Teleki Pál boglári szobrának makettjét avatták ott, az egykori kurátor (1920–1941) emlékére.

Budapest Főváros Közgyűlése és a Teleki Pál által alapított intézmények sora azonban talán az igaztalan és nemtelen támadások hatására nem akarja fölidézni Teleki Pál emlékezetét. *Nincsenek kis nemzetek, csak kishitűek, nincsenek kis emberek, csak kicsinyhitűek. (...) Becsületünk előbbrevaló a jólétiünknel. (...) Merjünk magyarok lenni!* – bátorította híveit. Ugye, ma nagyon is időszerű lenne tudatosítani a nemzetnevelő tudós államfő emberi példáját? Jó lenne ismerni őt mindnyájunknak, főleg azoknak, akik a nyomába lépnek. Akkor talán a budavári szoborállítás is könnyebben menne, mint a mai, részvétlen világban.

Szűk Balázs

Utolsó levél Jánoshoz

Levelet, Jánosom, sírva
A halál széliről írok,
Mint a „szökésben” megállt fa,
Ha sejtí, legyőzi bírok.
Így emlékezz rám, „bátyám”,
Kit csorgó tűzön-vízen
Kergetett, vitt a Sátán,
Porrá zúzva e helyen.
Ki szép zsvánnyá gyúltam,
Phönix tüze, ha tépett,
S festődtem bíborban holtan,
Hitvesem, ha megigézett.
Júlia, Zoltán ha fájt,
Gondolj rám, te hű danász,
Köszvény ha rugdosva bánt,
Ne legyen ki még gyaláz.
Mindvégig puszta legyél,
Út mely szent hegyre szalad,
Köpenyt és álmod vigyél,
Ha csábít a forgatag.
Árulás helyett csendbe’
Innen öllek mint fiad,
Érted szállok mély verembe,
Fent eszmék raja fogad.
Forró már a láthatárom,
Csuklyába jár a barát,
Többé fiam sose látom,
Gyász tépi falum tornyát.
Vigyél haza ökrös szekér,
Sirass utól te szenvedő,
Csúf lelkem teremtőmhöz ér:
„Szörnyű idő, mind egyre nő!”

Mezőberény, 1849. július 6-17.

Feslett lépcsőkön ülünk...

Törékeny töredék, ami még hátra van...
Ránk nem várnak tavaszok,
Csak korhadt köhögések testamentumait
Árulgatjuk a pokol-szagú kocsmákban.
Stricik és kurvák lelkéből gyúr
Újból és újból össze bennünket a Teremtő–
Hátha Máték és Mária Magdalénák leszünk.
Feslett lépcsőkön ülünk: Miharik utolsó
Vajas kenyerét is befaltuk.
Nincsenek gyermekeink, csak nevünket kényszerűen
Viselő utódok, kik a bálokat, az
Internetes kégliket vagy alkoholszagú
Hegyi beszédeinket öröklik, de
Nem Istenhez hanyatló némaságunkat,
Nászéjszakáink tiszta arcpirulásait
Pedig soha...
Albérlok leszünk saját hazánkban, alagsorainkban
És pincéinkben művelt terroristák
Árulják a robbantható jövőt.
Törékeny porcelánainkat felváltják a
Videófalak házioltárai, nincs emlékezet,
Nincsenek bölcs öregek kopogós léptei a
Vak utakon...
Ó, hozsannaszagú jóság,
Ments meg minket e töredék évek
Omló lépcsőfokain, hogy
Ne kelljen szégyellnünk
Unokáink első hangjánál
Hogy valaha is megszülettünk...

Demeter József

RÉSEN – RÉSRŐL RÉSRE

*Azoknak ajánlom ezt a vers-
füzért, akiknek fáj Trianon.*

Egy-
Személyes háborúságban –
Mondd, miért, kiért, és!
Hol? Mint!
Égre írt térgörbület az
Idők végtelenségében,
Trianontól
Trianonig vers-
Csapásokon át –
Fénycsengő csönd –
Szívnyi szingularitás.

A kozmosz hátulról
Építkezik. Te
Belülről – résről
Résre – , hogyan.
Fordulj bátran ön-
Magad ellen,
Trianon határ-
Mezsgyéjén, s!
Akár a rák; hátrálj –
Előre, önmagadért,
Éji hópernyéken át, te
Földi hajléktalan. Ön-
Magadtól elcsatoltan. El.
Kimondva, kimondatlan,
Föld, te égi
Hajléktalan.

Ha nem hiába
Fáj itthon a hű
Otthon hiánya...
Jajgasd ki
Magad bátran... Keress
Szépen jajongó,
Őszinte társat.
Hozd le, Csaba
Csillagai közül, és!
Ne a csillagot – a székely-
Kesergős fényt, egy
Elcsatolt éjszakán –
Másnak. Idegen égbe
Révülő, e jaj-
Teke birtokában.

A mikro és a
Makró világ
Ellentétesen hat –
Semleges
Szavak üres-
Járataiban. Némán.
Kiket, miket
Nyelsz el –
Vad kelet...
Szelíd nyugaton, ó,
Szezám, hazám, te
Fehér-fekete lyuk –
Ős édes,
Örökölt sémám...

Mondják, mindenkinek
Van csillaga – bibliai
Véka az ég...
Létünk kis igazságait
Toldozzuk-foldozzuk, mintha!
Álmaink álmait – vakon,
Amikor! Hirtelen szél támad,
Homokkal telik meg
Minden kis gödör.
Rések a résekben...
Összezáródnak, és!
Sorsunk hangyacsapásait
Elsimítja a csönd. Holott!
Az igazság nem vet
Árnyékot – én Istenem,
Jóistenem – nappali...
Csillagok fényénél. Sem.

Köd hátán köd. Napba
Öltözött Szűz Mária, a
Reménynek nincs
Vége, és! Nem is lesz
Soha. Ha nem másutt, izzó
Kvazárok mélyén
Éli át a
Fény önmagát –
Emberibb lelkek
Gigantikus csönd-
Hasadékaiban – menny-
Dörgő villám.
Napba öltözött
Babba Mária –
Szívünkben fohászló
Szopránod égi ária.

Digitális, plazma
Napok, internet idő,
Hazafias színtről szintre, és
Mégis! Mint fehér-fekete
Sorsra sors, kezdődik
Előlről minden – régi
Lát-és létlelet. A kívül
Lüktető szív felszínén
Láthatatlan kis hegek, vér-
Göbök..., ám! A mélyek
Mélyén – krónikus
Versek zenitjén –
Egeket roppantó
Földi kráterek.

Uram,
Ha úgy tetszik:
Magyarok Istene, hol
Szférák benső
Zenéje szól, láthatatlan,
Kusza húr-
Rendszerekből áll a
Világ – világunk...
Új elmélet szerint.
Hegedűmön; becses
Szárazfa, mely!
Téged dicsőit – elpattant
Egy húr, csak úgy.
Embergyártotta-
Magától –
Zengő kikelet megint...

-- o --

Szakolczay Lajos

Húsvét Kőbányán

Csoportos kiállítás a Körösi Csoma Sándor Kulturális Központban

A Kőbányai Német Önkormányzat avval is hallatta a hangját, hogy tárlatra hívta meg a terület német származású képzőművészeit. Húsvét a föltámadás ünnepe, illő megmutatni, kit hogyan érint az újjászületésnek – az emberre is kiható megújulásnak – ez a bensőt és külsőt is átrendező pompája. Mert a Keresztút szenvedéseit átélve, a megigazulás, az önmagunkra találás, az újrakezdés pompájáról van szó.

Amely ünnep és könnyörtelen munka, teremtő láz és – az alkotókra nézve sem utolsó – önvizsgálat. A sziklasír elől el tudjuk hengeríteni a követ, de valójában megszabadítottuk-e magunkat – mindenben Ő a példa – a megszokás, a beletörődés, a szokványlét bilincseitől? Merünk-e – a kifejezésforma egyben magatartás is – a Húsvét árnyékában bátrak lenni? Természetesen nem (vagy nem annyira) a minden egészet összezúzni igyekvő avantgárd gesztusrendszerének az átvételéről van szó – bár egyik-másik művész esetében ez is lendítőerő lehet –, hanem arról, hogy szüntelen kételkedés és töprengés nélkül (ez még nem jár önfeladással) nincsen igazi művészet. Még a legnagyobbaknál is, gondoljunk csak Van Gogh kegyetlen önostorozására, a *kétely* az értékelésünket helyrebillentő motor. A tehetségnél, a megnyugvás halál, nem csupán erőforrásként, de ellenőrző szelepként is szolgál.

Tizenegy német származású, a hely (Kőbánya) szellemét ugyancsak közvetítő alkotó – festő- és szobrászművész, grafikus- és textilművész – toborzódott össze a „látva lássanak” jegyében. Nincs könnyű dolguk. Elsőbben azért nincs, mert Magyarországon létezik egy tágabb sugarú kört összefogó – értékeit tekintve a mostani kis társuláznál súlyosabb – német (német–magyar) alkotókból álló csapat. Ők akarva-akaratlan kínálják, sok irányzathoz tartozván művészi útkeresésükkel szorgalmazták is az eredményes önfelmutatás példáját

Másodsorban azért nehezebb – az erősebbnek viszont hitet ad – a helyi arcok egymás mellé állítása, mert világosan kiderül, hogy a művészetben nincs – sosem is volt – demokrácia. Mércének csupán az esztétikum számít. Igaz, a megmérettetés hordozhat szubjektív elemeket – ha földaraboltattak volna ama ponyvának eladott, valódi műalkotásokat hordozó vásznak, ma már nem beszélénk Csontváryról –, ám a sok különböző szemmel ítélkező szakma és a jó-rossz közvélekedés végül is kijelöli egy-egy érték helyét.

Amit itt látunk, nem egyenletes színvonalú, de a változatos technikai arzenált tükrözve kifejezőmódjában gazdag. Igaz, hogy a grafikusokat a többségben lévő festőművészekhez viszonyítva csak ketten képviselik, de Kőhegyi Gyula mives, ar-

tisztikus vonalhálója (*Az emlékezés fala* – rézkarc) és egytömb-súlyú, kidolgozott testfoltja (*Keresztút* – fametszet) drámai megjelenítés. Épp visszafogottsága, egy-egy motívum kiemelésre törekvő ábrázolásmódja teszi – paradox – elevenné. Finom akvarellek (*Római alkony; Fájdalom*) adják tudtunkra, hogy Krausz Margit Itália-szerelmét miként hálózzák át a Biblia szenvedéskörei. Weinacht Péter lírai absztraktjában (*Odüsszeusz hazatérése*) ugyan nyomokban ott a figuralitás, mégis a mítoszi történése mint sokágú, kiismerhetetlen „homályé” a döntő szerep.

Szabadi Katalin Chagall-gyökerű szürrealitása (*Húsvét; Feltámadás; Et resurrexit tertia die*) – az ecset mer torzítani – az ember és a bibliai történet egymásra montírozott képét adja (az Ő keresztthalála, a mi keresztthalálunk, mindannyiunk feltámadása). A néprajzi jellegű zsáner alig (vagy talán nem is) fér össze a föltámadt Krisztussal és az álom gypére leheveredő puttókkal (*Húsvéti locsolók*), de ha visszafogottabb, egyszerűbb a megidézés (például virágcsendélet formájában), Meiszter Kálmán világa nem elvetendő. Herrzmann Jenő attraktív látomásában – vertikális építkezés – érzéki város kerekedik a tavaszünnep virányán, ahol az Isten bárányáé a döntő szerep (Ostara).

Egészen különleges, a hagyományhoz, motívumkincshez közeli és mégis valahol jelképrendszerében megújuló ikonokkal van jelen Hermann Andrea (*Irgalmas Istenszülő; Táblakép-kereszt*) és Weninger Varga Ilona. Az utóbbi a három figurát tartalmazó szentképtől (*Egyház alapítása*) eljutott a szakrális mezőben is megkülönböztetett helyet elfoglaló csoportképig (*Utolsó vacsora*). Azon meditatálhatunk, hogy az ikonfestés az iparművészet vagy a festészet műfajába tartozik-e, de két művésznünk árnyalatos formaérzékehez, motívum-rézmotívum változó képességéhez kétség nem fér.

Hermann Zsolt a csoport egyedüli szobrása. A bronz mívese. Szárnyas oltárnak (is) elmenő reliefjén – a *tanítók* alakmozgató statikussága egyfajta bölcseséggel is fölért – a testes plasztikai árnyék csak növeli a sejtelmeket (*Deézis*), míg szobra, a közösséget tárt karral befogadó *Mindszenty* (csak az a kőbe vésett, félresikerült „névjegy” ne volna!) maga a megtestesült nyugalom.

A tárlat összképét – kimagaslót alkotva – két kiváló művész emeli. Nélkülük hiányérzetünk volna. Számptalan kiállításon meggyőződhattunk a textilművész E. Szabó Margit invenciózus gyapjúszőnyegekének motívumkincséről, szerkezeti virtuozitásáról. Itt látható kárpitja is (*Jeruzsálem kapujában*) elsőrangú. A művön a látomás hitrétegeit oldva az ember megszenvedett istenképe dominál.

A vendégművésznek hívott bécsi Maria Kisser bibliai eredetű, konstruktív formatisztasággal erezett fényhálója (*„Én vagyok a feltámadás és az élet” I–IV.* – 2011., akril, vászon) a kehely és sugárzó istenarc kombinációjával éri el a döbbenetes hatást. A festőecset külső és belső tájat egyként rajzol, s a hit „gótikájába” rejti közlendőjét: nemcsak az emberre, de a világra is jó hatással volna a szeretetmítoszt békévé oldó megigazulás.

Volna még

Kiss Ilona kiállítása a leányfalui Aba-Novák Galériában

A rejtélyes cím és sugallata azonnal megvilágosodik, ha előttünk Kányádi Sándor verse. A képzőművész – az irodalomra is nyitott Kiss Ilona – számára innnen az ihlet. „pedig volna még / volna még valami / mondanivalóm / a nyíló nárcisz- / mezőkről például / az alkonyi szélben / riadtan lobogó / hegyi füvekről / a hegyekről a folyókról / égről és földről / a tengerekről / az óceánok alatt / vergődő tűzhányókról / a szerelem végtelen / napéjegyenlőségeiről / amikor az idő is / ellankad mint a patak / ha szomját oltja / benne a szarvas / egyszóval kettőnk / dolgáról az emberiség / nevében volna még / talán volna még” (*Volna még*).

A kolozsvári költő 1976-os verse olyan költemények társaságában született, mint a *volnát* – a lehetőségek már-már apokaliptikus terepét – megismételő, az alcíméről (*Mint hómezőn a vadlúd*) ugyancsak ismert *Töredék*. A kihagyásos vers lírai erejét bármi jellemzi-e jobban, mint a szakadozottság. Ebben a visszanyelt légzésben a *sejtetés* – van miért élni – szinte törvényerővel bír. „mint hómezőn a vadlúd / kihülő kráterek / párája pár gyerek / ha mit még hátrahagynunk // volna és lesz kinek / mint hómezőn a vadlúd / ha mit még hátrahagynunk / elég ha sejtitek // mint hómezőn a vadlúd / s kihülő kráterek / ámuló pár gyerek / ha mit még hátrahagynunk // ha nem is értitek / mint hómezőn a vadlúd / ha mit még hátrahagynunk / fakuló képeket // úgy-ahogy összetartó / szüette képkeret / elég ha sejtitek / hogy itt miről is van szó”.

A könyv- és grafikusművészt – nem véletlenül – a líraibb, az egyetlen mondatban áradó vers, a *Volna még* ragadta meg. Vagyis a „mint hómezőn a vadlúd” drámai képe helyett a nyíló nárciszmezők, a hegyi füvek, az ég és föld, a patak panorámája, és nem utolsósorban „a szerelem végtelen napéjegyenlőségeit” élénk táró – s még a jövőt is az „emberiség nevében” nyugtázó – élet-mosoly. Jóllehet a *volna még* mint számtalan cselekvésre áhítózó – előhívó, tette sarkalló – forma (gyönyörű művészkönyv a bizonyíték) elsőbbsen Kányádi költészetének sokarcú szépségét nyugtázza, de a tárlat összefoglaló címeként nagyon is pontosan jelzi a különleges, nemegyszer a plasztikájukkal is ható *rács-képek* (festmény-reliefek) – az önkifejező folyamatosság – jövőbeni útját. Az alkotás, a szüntelen égés közbeni tervhalmozás dimenzióit.

A műtárgyként is fölfogható képeken a festőművész és az iparművész együtt van jelen. Ebből a komplex alkotásmódból következik, hogy a különös *festmény-reliefek* nem csupán szín- és formagazdagságukkal hatnak – az *Emlékezz, felejts!* címűn (2008) a fekete és arany szögekkel stigmatizált deszka (bal oldal) és a szinte

faktúraként mutatkozó sárgaréz drótháló (jobb oldali rész) színkombinációja festményt sejtet –, hanem plasztikai valóságukkal is. A nemegyszer doboz alakú „keret” egy vagy többnyire két (alsó és felső) – így a képnek van mélysége –, ritkább vagy sűrű szövésű dróthálót fog közre.

S a dróthálók síkjain kidomborodó, amorf voltában is légiesített vagy rétegzett, plasztikai árnyékként ható sodronydobozoktól kísért színezett papírmasszafolt (*Az Idegen* – 1996) az a gyakran fókuszba kerülő nonfiguratív elem, ami a „történesek” gondolati hátterét adja. Az említett *Az Idegenre* nézvést valaminő betörést, zuhanást revelál – a triptichon harmadik táblája lírai „virágmezőjével” ezt az agressziót valamiképp oldja –, a *Az Alapítót* (1996) tekintve pedig szertesugárzó érték-koncentrációt, bölcsességet.

Bár absztrakt képeknél a vizuális élmény többféle értelmezést is megenged, aligha tévedünk, ha Kiss Ilona esetében mindig a lírai hevületű, ám drámával érezett tisztaság utáni vágy plasztikai megjelenítésével találkozunk. Példás anyagválasztása (sűrű vagy ritka szövésű réz-, illetve drótháló, antik deszka, pálcika, sodort fémszál, szög, kavics, textildarabka stb.) csak erősíti eme egyszerre személyes (*Szélcsend* – 1998), de némely esetben a történelemben – szomszédjaink történelmébe – nyúló, fájdalommal ugyancsak kísért élmény *kép-tárgyban* történő kibontását (*Mad'arská omsa* – 2010; *Madarska misa* – 2010).

Ha a *Milyen messze van tőlünk a háború?* (1996) messziről – a mű készítése idején épp Frankfurtból – hazahangzó rémült figyelmeztetése (különleges motívumaival, a kép felső részén lévő stilizált csontvázzal, illetve a katonaköpeny-darabkával) nem volna elég *intő jel* a tőlünk szinte független s életünket mégis meg-
regulázó dolgok mederben tartására, ott a szlovákiai és a szerbiai *magyar mise* – a deszka két oldalán drótháló, arany és fekete szögek, illetve a végig lyuggatott deszkan a szögfejek erdeje – szakrális régióba emelkedő kép-muzsikája.

Az érdekes időjátékokon – a portréemlékezés nosztalgiáját önvizsgálatá tévő hullámzó *Szélcsenden* és a közösség dinamikus mozdulatait felt- és érzelmterképnek láttató *Navigálás az időben* (1998) című táblán – kívül még számtalan olyan akrillal festett, szögekkel kivert, a sárgaréz drótháló festőileg kimunkált selyemfényét színdinamikává fokozó táblaképmozzanat szerepel emez *emlékezés-
arzenálban*, amelyek mögöttesében nem nehéz észrevenni az idők során aktivizálódott irodalmi élményeket. Az artistikus, tárgyi valóságukban is különleges formavilágú művészkönyvek szintén irodalmi-zenei fogantatásúak (*A farkasok dala* – Petőfi Sándor verse, 2008; *Fulviáról* – Balassi Bálint verse, 2004; *Genezis* – Ligeti György emlékére, 2007).

A művészkönyvekbe való akárcsak egyetlen belelapozás nyomán is meggyőződhetünk Kiss Ilona invenciózus *hommage*-építéséről. Természetesen játszani is szeret – a teafilterre nyomott linómetszet és a gépirásszöveg megejtő (*Kávé-*

könyvecske – 2005) –, s erre való jogát senki kétségbe nem vonhatja. Ám nekem *súlyosabb* művészkönyvei jobban tetszenek, amelyekben az írást (verssorokat, részleteket) kiemelő grafika jóval több mint illusztráció – a „meghívott” író vagy zeneszerző világának tökéletes képi átélése. A Balassi Bálint-könyv lapjai – eme tömör, statikusságukban is dinamikát sejtető linómetszetek – külön-külön is megállnák a helyüket. Mint ahogyan az itt látható Kányádi-lapok is a versből kiemelt jellegzetes címeikkel – *A hegyi füvekről; Szomját oltja; Nyíló nárciszmezőkről; Égről és földről; Kettőnk dolgáról; A szerelem napéjegylenőségéről; Az óceánok alatt* – a képi fantázia versértékű megnyilvánulásai; mindennél jobban mutatják a *líra* és az *én* egymásból kibomló, egymást erősítő – önkiteljesítő – összefonódását.

Szlafkay Attila

Mert

Mert
Sok felnőttben
A szeretet
Még
Gyerekcipőben
Jár

Álom (fel)fejtése

Álmomban
én álom voltam
mások álmát
én álmodtam

ők ébredtek
ellebegtek
sorsuk hagyták
keresztmennek

Ion Caraion

Diogenészi est

Ha már nincs több pohár,
ide a diogenészi kupát !
Semmi sem tűnhet el teljesen.

Oly harmat kelt, mely alatt,
lánytenger kedve nyerítésre szottyán.

Túl késő már, hogy illanjon szomjam !

Sandu David

Vers

A vers ringatózik
Pókfonalak függönyében,
Félelem vergődik a szélben,
Zümmögcsélnek a fülben.

Folyton, virrasztás s álom közt,
Szétszórt gondolatok -
Nappal és éjjel,
Fölkavaró álom,
És édes vágy között,
Forrását kutakodja mélyen
A vers.

Elmúlt idő bánatbőrbe burkolózik.

Hold zápol reménnyel,
Felhőszalmán.

Rose Ausländer

Meseországban

Meseországban
virágzik a poézis
ezt keresem az ösvényen
mely engem vezet

maradj
szavadhoz
hűséges

és nem
veszít el
téged

New York

Lázás
hó-magas Babylon
fekete-fehér

Két áramló párhuzamos

Boszorkányüstben
nyolcmillió ember

a szobor szabadságot
kiált

Szabad művészet
a nagy játék

Szabad szenvedélyek
rákkelevény-fekélyek

Szemtanú
nyelved köszöröld késhez

helyezz egy dalt ajkaidra
dicsérd e város
kihasított szívét

Szlafkay Attila műfordításai

Bozók Ferenc

Czigány György Budapestje

(Látogatás az idén augusztusban 80 esztendőös Czigány Györgynél)

Megtisztelő és felemelő élmény volt számomra az idén 80 esztendőös Czigány György meghívása lakásukba, Budára, a Rózsadombra, a Felső Zöldmáli úti otthonukba. A Tömörkény utcában állt meg a helyi járat, és egy szelíd lanka, emelkedő vezetett fölfelé a Felső Zöldmáli úti lakás felé, a Pitypang utcán keresztül. A Pitypang utca – lássunk csodát – tele van citromsárga és már-már ernyőt bontó pitypangokkal. Misztérium számomra, hogy vajon szándékosan telepítik-e a pitypangokat a Pitypang utcába, vagy a rengeteg, már eleve ott virító pitypang miatt nevezték el az utcát egykoron Pitypang utcának. Szeretettel, kávéval és pogácsával kínáltak megérkezésem után Czigány György és második felesége, Simon Erika. Büszkeséggel nyugtáztam, hogy épp abban a szobában, fotelben kínáltak helyet, amelyben valaha Ottlik Géza és Mándy Iván is ült. Beszélgetésünket diktafonra vettük. Ezt a beszélgetést teljes terjedelmében egy interjúkötetbe szánjuk, melyet a Hét Krajcár Kiadó vállalt el a 2012-es Ünnepi Könyvhétre, és *Kortársalgó (Beszélgetés 21. századi költőkkel)* lesz a címe.

Beszélggettünk sokféléről, természetesen elsősorban irodalomról és muzsikáról. Mivel épp egy esszéköteten dolgozom, melynek *Budapest költői, költők Budapestje* lesz a címe, különösen is kíváncsi vagyok arra, hogy a Budapesten élő költőkben milyen szubjektív kép él fővárosunkról, melyért én – nem titkolom – különleges módon rajongok. Czigány Györgytől is megkérdeztem tehát egyéb kérdések mellett a szívemnek oly fontos kérdést. Milyen Czigány György Budapestje, melyek azok a terek, épületek, helyszínek, melyek élete során valamilyen okból különösen kedvessé vagy fontossá váltak számára Budapestből? Czigány György otthonának nevezi Budapestet, és büszkén mutogatja külföldi ismerőseinek, barátainak. Szinte szerelmese ennek a városnak. Budapestnek, ellentétben más városokkal, számos olyan természetes dombja, kilátó pontja van, amelyről gyönyörű panoráma nyílik az egész városra, mindenféle különösebb erőfeszítés, kínzó lépcsőzés nélkül, a Sas-hegyről vagy a rakpartokról Buda felé, a Sváb-hegyről vagy akár a Szabadság-hegyről. Fővárosunk képi gazdagsága és összarchitektúrájának harmonikus egysége páratlanul impozáns. Szokták említeni, hogy az ember a Balaton vizének különböző napszakokban különböző színjátékában mennyit gyönyörködhet, Czigány György a Duna vizének kaleidoszkópszerű, szinte mindig más képet mutató játékában gyönyörködik. A Duna iránti rajongását édesapjától örökölte,

aki gyakran vezetett a Dunán párevezős csónakkal. 75. születésnapjára Czigány Györgyöt is megajándékozták a gyermekei guruló üléses, párevezős csónakkal, épp ezeket az édesapjával kapcsolatos szép dunai emlékeket felidézendő. Buda, Pest és Óbuda egyesítését zeneművek is megörökítették, ezek igen kedvesek számára. Az általa naponta bejárt utcákban, tereken olyan otthonosságérzete van, mintha szobájában, saját megszokott, jól ismert bútorai és tárgyai közt járna. A Magyar Televízió épületét, annak stúdióját említette, ahova olykor gyermekeit is elvitte, vagy Weöres Sándorék lakását, ahová kisfia, Gergő is elkísérte. Kedves emlékként említette, hogy Weöres Sándor elvitte Czigány Györgynek Gergő nevű kisfiát a közeli boltba, ahol színes cukrokat vásárolt, hogy a kisfiúnak kedvében járjon. Kedves derűvel említette Czigány György azt is, hogy Weöres Sándor maga is szerette ezeket a kis színes gyümölcsízű cukrokat, melyek miatt felesége, Károlyi Amy gyakran megdorgálta. Aztán Czigány György budapesti helyszíneket sorol: Budapesten született a Klinikán a Baross utcában, aztán a Mester utcában laktak rövid ideig. 1931-ben, a gazdasági válság idején, féléves korában, édesapja elhatározására a család rokoni támogatással Győrbe költözött. Ott a megélhetés valamelyest ekkoriban könnyebb volt, mint Budapesten. Úgy fogalmaz, hogy ízig-veéig budapesti, de Győr volt eszmélésének városa. Győrből, ahol kb. 10 esztendő telt a család, visszatérve Budapestre, a Krisztinavárosban laktak. A főváros ostroma alatt a Szociális Missziós nővérek pincéjében voltak kénytelenek meghúzódní. Ezt az épületet azóta is mindig eltűnődvé szemléli, amikor arra jár. Czigány György itt, ebben a pincében ismerkedett meg Nagy Miklós pápai kamarással, a novellista és költő pappal, akit a Mindszenty-per egyik vádlottjaként sokáig kínoztak az AVH börtönében, majd a Budapesttől nem messze eső Úny nevű, eldugott kis falucskába helyeztek. Czigány Györgynek a *Mézet ont az ég* című kötetében két szép emlékverse is megjelent az únyi papköltőről. Az egyiknek *Sursum corda* a címe. Czigány Györgynek felejthetetlen emlék az is, hogy a krisztinavárosi templomban kezdett orgonálni. Noha Czigány György zongoraművész, az orgona iránti nagy szeretete is végigkísérte pályáját, és ennek első inspirálója a krisztinavárosi plébániatemplom orgonája volt. A krisztinavárosi templomot és a templom tornya előtti rejtőzködő toronykeresztet, melyet csak bizonyos napszakban lehet látni, Nemes Nagy Ágnes is megörökítette, versben és vallomásban egyaránt. Nagy szeretettel idézi vissza Czigány György a Szilágyi leánygimnázium udvarát, amelyet télen felöntöttek, és korcsolyapályát alakítottak ki belőle. Jól korcsolyázott, így sikerei voltak a leánygimnázium lánynövendékei körében. Kamaszkorának legemlékezetesebb helyszíne a Vérmező. Kamaszkorában a Vérmező 4-5 méterrel lejjebb volt, és nem volt rajta fa, valóságosan mező volt, egy nagy síkság. A méretek valahogy imponálóbbak voltak, a Vérmező és a felmagasodó Vár a Mátyás templomig. Most, ezért a veszteséért kárpótlásul a Vérmezőn egy szép park van.

Czigány György gyermekei is ott tanultak biciklizni a Vérmezőn. Felnőttkorában, amikor gyermekei már kamaszok voltak, Óbudára költözött a család, hogy kipróbálják, milyen a lakótelepi élet. A lakótelepről nem szokott senki ódákat zengeni, ám Czigány György erről az épületről is versben emlékezik, melyben úgy néz a lakótelepre, mint óriási kikötőre, hatalmas teherhajókkal. A lakótelepi lakások nem voltak szépek, de a benne való lét szép volt, tele gyönyörű emlékekkel. Jelenlegi lakóhelyük a Rózsadomb hátsó oldalán lévő Felső Zöldmáli út. Itt már közel húsz éve lakik. Fenyők vannak az udvaron, valaha itt erdő volt. Gyönyörű zöldövezet van itt, tavasszal és nyáron elvarázsolja a járókelőt.

Összességében megvallotta Czigány György, hogy minden szépséges emléke Budapesthez köti, csodálatos zenei élmények, irodalmi beszélgetések, rendezvények. A Bartók Béla úton kamaszként izgatottan figyelte, hogy megjelent-e már a *Zászlónk* folyóiratnak verseit tartalmazó lapszáma. Különösen kedves emlék számára az a pillanat, amikor kamaszként megnyert egy novellapályázatot, és a pályázatért járó jutalmat személyesen vehette át egy szabadtéri szentmise után Mindszenty József bíborostól a Gellért-hegy csúcsán. Ezt a mozzanatot, kegyelmi pillanatot irodalmi pályája kezdetének érzi.

Isten éltesse a 80 esztendőes Czigány Györgyöt, és derűsebb, szebb napokat kívánok kedves fővárosunknak, Budapestnek is.

Bak Zsuzsanna

Három rossz, egy jó

Avagy: Iokaszté és a mamut násza

Bak Zsuzsanna a napokban dobta piacra második novellás-verses kötetét *Kabátodra füstöt* címmel, vagyis a *dobta* erős túlzás, inkább odacsempészte a polcra, a szemünk elé. Csak halkán, mondhatni sunyin tette, mintha nem is akarná, hogy olvassuk. A könyvbemutatón látom, hogy már egy regénye is megjelent azóta, hogy legutóbb hallhattunk róla. A huszonhárom éves szerző mintha sietősre vette volna a dolgot, mintha azt akarná, hogy ne is emésszük magunkat sokáig egy-egy művén. Kedves Zsuzsanna, meg is értem, hogy miért.

Külcsín az van. A *Kabátodra füstöt* kötet jól mutat az ember kezében. Beleerőszakolódik a szemünkbe, hogy itt valami füstös, netalántán homályos dologról lesz szó. Füstöt, csak füstöt, és még több füstöt! A bárpulton ülő nő térde kalácsa körül is csak az a misztikusnak nevezett légnemű halmazállapot, hogy máris szétesünk a lazaságtól. Laza tehát és vagány, mint a piros ballonkabát a borítón, amiért a nők képesek heteken keresztül visszajárni ugyanabba a turkálóba. Igen, kedves Hölgyeim és túlromantizált Uraim, figyelem! Itt az új portéka! Egy kedvesen-szexin mosolygó vidéki kamaszlány a belső fülön, ennyi éppen elég ahhoz, hogy jól induljon a napunk!

Hagyjuk most a novellákat, van belőlük annyi, mint a nyű, ha a művésznőt eddig nem lehetett eltántorítani (bár, mi már tavaly is mondtuk neki, hogy kár a gőzért, bocsánat, füstért), akkor írja csak kedvére a novellákat. Csak még több verset ne! Zsuzsának könyörgök, csak több verset ne!

„Én tudatlan Iokaszté / Ki férjével hál / De párja nem lehet a párja / Éjszínfekete (az milyen? – a szerk.) párta száll / Az átkozott szerelemre.” Megtudtuk tehát, hogy Bak Zsuzsanna becsületesen elvégezte a gimnáziumot, az ókorig biztos eljutottak irodalomból, magyartanárának ezúton is gratuláljunk együtt, háromra! De mi lesz, ha majd egyszer csak túl nagyot merít a középiskolai tudás tálából, és még tovább megy vissza az időben? Az ősemberekről ír majd? Már látom is magam előtt: Barlangrajz a falon / Esett a hó nagyon / Mamutra vadásztam / Hudenagyon eláztam /. Bár, tegyük hozzá, még mindig kevésbé lesz bicskanyitogató, mintha a szocializmusból anekdotázgatna.

Ne siessünk azonban ennyire előre! Ha már a kötet véletlenszerűen a kezünk ügyébe akadt, rögtön az elején hasonló kedvességekre bukkanunk. A 8. oldalon mindjárt arcon üt a nosztalgia, valami enyhe, de nyilvánvalóan gyomorforogató szagcsíkot is húzva maga után. Az akkor huszonegy éves írónő visszaemlékezik. Hogy milyen volt húszévesen. Ez a *Húsz lehettem...* kezdetű vers. Azóta mindenit, hogy rohan az idő! Visszalapozok tehát a kötet előszavára, hogy beigazolódjon, ezen sírni kell, nem nevetni. Az előszóban kiderül, sajnos nem Laár András ír nekünk álneven. Aztán felhív-

tam a szerzőt telefonon, és ahogy tőle is megtudtam, véletlenül sem ironizált, amikor a fenti sorokat kierőszakolta magából.

Ha Bak Zsuzsanna irodalomból négyes, akkor nyelvtanból négyes alá, mert hol rím, hol nem, ahol nem, ott láthatólag kínjában nem, ami sajnos ennél is feltűnőbb, hogy gyakran kínjából igen. Azt viszont minden kétséget kizáróan tudja, hogy mi a névelő meg a kötőszó, a jelöletlen és a jelölt (*Bárcsak vagyunk...*). A „kockacukor-interakció” kifejezetten szellemesnek lenne mondható, ha nem csak minden huszonhetedik sorban találnánk ehhez hasonló frappáns, már-már okos megoldásokat. A szerkesztője viszont amennyire elmarasztalható, annyira dicsérendő is, ha másért nem, taktikázásból, hiszen nyilvánvaló, hogy sok rossz sor között könnyebb, sőt, felüdülés észrevenni a jól kitalált sorokat. Mintha az egész kötet ilyen matematikai alapon működne. Már-már ily módon ritmizál. Három rossz, egy jó, három rossz, egy jó, és így tovább.

Van itt megcsalás, egy tinisen szentimentalista kék madár, ahogy felröppen, hiszen „mindigkék”; fel-felbukkan újra az a jól ismert, szájalmas múlt. Hosszas ponyvator-túra után megtudhatjuk végre, mily meglepő, hogy hazug minden, egy fénykép van a falon, és hogy senki nem tud semmit, és miért is tudna, addigra már régen nyakig süllyedtünk a szerző főzött rágógumiszerű masszájában. Már olyan alapvető kérdésekre sem kapunk választ, hogy eső volt vagy hó, és hogy ki főz kakaót kinek, de ami ennél is fontosabb kérdés, hogy a szerző miért feltételezte, amikor versírásra adta a fejét, hogy mi minderre kíváncsiak is vagyunk.

És amikor már azt hittük, hogy épségben átjutottunk a massa túlpartjára, az a bizonyos Iokaszté éjszínfekete pártája áldozatául esünk észrevétlen. Tesszük mindezt küzdelemtől fáradtan, és mintha az író is elfáradt volna, nem marad más, mint a kötet csokonaisan trillázó és adysan nászoló képzetei.

Ekkor megiszunk egy kávé, elszívunk egy cigarettát, a gyengébb idegzetűek süteményért kiáltanak, és megrohamozzuk – amilyen sietősen csak lehet – a zárósortokat, essünk már túl rajra alapon. A kényszeres sütizők pórul jártak, mert máris „gyöngyháztejszínhab-ürülékek” repkednek felettünk, és egyéb ízléstelenségek, mint egy „márciusi mazsorett társulat” mosolyba induló arca vagy egy kivert kiskutya, aki visszafordítja szerető etbekintetét a kert végéből, mielőtt végleg eltűnne a szemünk elől a füstben.

A könyv végéhez értünk. A megkönnyebbülés garantált. A szerző, mintha érezné várhatóan rövid írói pályafutása kötömbként vállára nehezedő súlyát, amikor a kötet utolsó versében „a bánatos szem bogara elsírja magát”. Ezen a ponton már mi is együtt sírunk a szerzővel az addigra kocsmahangulatúvá füstölt szobánkban, és mi, túlromantizált férfiak, veszett kutyaként marcangolnánk szét a borítón látotthoz hasonló minden piros ballonkabátot. Viszont tegyük ezt halkán, csak suttogva, nehogy a szerző fülébe jusson szerinte alaptalan haragunk. Akkor elsírná magát ő is. Ezt pedig nem hagyhatjuk. A végén még nekiáll, és ebből is verset ír.

Koltai Beáta

Az utolsó csepp (egyperces)

Forró homokot fúj a szél. A sivatagi por úgy ellepi az aszfaltot, hogy alig látszik, valaha le volt betonozva. Ez már az út jobbik fele, itt nem ráz annyira a bicikli. Már egy egész napja jönnek, az ébenfekete fiatalember teker, az asszony a csomagtartón kucorog, hasát nyomja az ülés, meg belülről a baba, hátára kötve meg a csomag húzza, és jó fél napi zötyögés még előttük áll.

Tudja ő, hogy nincs már sok hátra, mégis az összes pénzét kifizette, hogy beszállítsák a városba. Gyalog nem bírta volna, és a hiénák martalékának nem adja a babát. Már négyet megszült, s kettő életben is maradt. Elbúcsúzott tőlük. Csak úgy szótlanul, mint mindig. Jó ideje nem beszélt már senkivel, legfeljebb egy-egy szót, ennyire futotta az erejéből. A gyerekek nem törtek össze, az apjukat fél éve sincs, hogy elvesztették, és lassan már mindenki kihál a faluban. A legtöbb vályogkunyhó üresen áll, csak a kutyák meg a gyöngytyúkok járkálnak ki s be, de azok is egyre kevesebben vannak. A gyerekek is útra keltek egy talicskával, a tábor felé, ahol van tanító meg orvos is.

Az asszony keserves kínok között próbálja fenntartani magát az imbolygó járművön. Ha lett volna ereje meg pénze, bejárhatott volna gyakrabban a kórházba a kezelésekre, de nem volt. Így meg ideje nincs, de érzi, ha nagyon koncentrál, még eljut odáig. Évek óta tudta, mióta egyre csak fogyott, hogy baj van, a gyilkos kór őt is elérte. Mikor az ura meghalt, már nem voltak kétségei, pontosan látta, mi vár rá, de a baba a hasában követeli az életet.

A város felett mintha sötétebb lenne az ég, felhők halovány vonulata kezd összelelkezni, hogy egyesülvén, aktusuk beteljesedése meghozza az élet új reményét.

Esni fog – mutat a biciklit hajtó fiú a nagy bódérengeteg fölé.

A kórházba érve, még mindig görcsösen kapaszkodik. A nővérek emelik le, helyezik a földön egy matracra.

Elfolyt a víz, hívjuk a doktort – mondja az idősebbik apáca, míg a fiatalabb a nyakában lógó keresztet szorongatva az Üdvözlégyet mormolja.

Késő éjszaka van, mire az apró magzat felsír a fülledt sötétségben. Az asszonyt felültetik, csöpp babája a fekete mellére bukik. Egy apró gyertya táncoló fénye rajzolja ki a pisze kis orrocskát, a vékonyka ujjakat, amikkel a fonnyadt emlőt szorongatja.

Az asszony nézi és reméli, egy fehér asszony megsajnálja, magához veszi, vagy a nővérek kegyelmeznek meg a piciny életnek. Csak az fáj igazán, hogy még annyi ereje sincsen, amivel megölelje, egy mesét mondjon, egy dalt dúdoljon neki. Úgy kell eleresztenie, hogy egyetlen szót sem szólhatott hozzá.

Reggelre elered az eső, euforikus örömet hozva a kiszáradt természetnek, felfrissülést a nyomott, bűdös kórházi levegőnek. És az újszülött könnyörtelenül mohón szívja ki az utolsó csepp tejet halott anyjának melléből.

Jaskóné Gácsai Mária

Komáromi János folklórvilága

Széphalomtól északra indulva Mikóházán és Alsóregmecen át alig egyórányi sé-tával eljuthatunk Felsőregmecre. Ha szép, tiszta időben megállunk a kevesebb mint háromszáz lelket számláló Hegyközi falucska keleti oldalán elhelyezkedő temetőkert mellett, idilli látványban van részünk. A körpanoráma egyik felét a Zempléni-hegység szélső tagjai alkotják, míg a keleti félkört Szlovákia apró, határ menti települései. A legközelebbi falucska Legenye (*Luhyňa*) mindössze három kilométernyire lehet; ha a magyar szó innét nem is hallatszik odáig, azért az ottani lakosok nagy része érti és beszéli gyönyörű nyelvünket. Hogyne értené, hogyne beszélne, hiszen legtöbbjük még az édesanyjától tanulta.

Komáromi János felnőttkorában gyakran állt ezen a helyen, a regmeci temető mellett, és vágyakozva nézte gyermekkorra legkedvesebb települését, amit a trianoni békeszerződéssel kijelölt új országhatárok elválasztottak az anyaországtól. Ugyan nem itt, hanem a húsz kilométernyire található Málcán (*Malčice*) 1890. december 22-én látta meg a napvilágot, de számára mégis Legenye jelentette a gyermekkort. Itt kezdte meg elemi iskolai tanulmányait, amit aztán a sárospataki kollégiumban folytatott. A *Budapesti Hírlapnál* 1914-ben jelent meg első írása *Koczák indulása* címmel. Komáromit a legkedveltebb elbeszélésírók között tartották számon. A keresztény sajtó megalakulása után az *Új Nemzedék* szerkesztőségi tagja lett. Majd kivált az *Új Nemzedékből*, és 1920-ban megalakult a *Magyar-ság*, melynek munkatársa lett és maradt haláláig. Ebben a lapban megjelenő cikkei közvetlen hangulatuk miatt hamar felkeltették az olvasók figyelmét. Komáromi János korának népszerű, olvasott és ünnevelt írója volt, akít a kritika és olvasói a XIX. századi regény folytatójaként tartott számon. Lendületes, magával ragadó írásaiban finoman részletező tájleírásaival, pezsgő párbeszédeivel, a magyar történelmi múlt idézésével, a hősök tiszteletével vívta ki olvasóközönsége érdeklődését, szeretetét. Hosszantartó betegség után 47 évesen halt meg.

Komáromi János írásaiban a néphagyomány felelevenítésével néprajzi adatokat hagyományozott az utókorra. A szerző életművének bemutatása során ennek ismertetése megkerülhetetlen.

Sztereotípiának tűnhet, mikor azt gondolom, hogy felgyorsult világunkban az uniformizált termékek sokfélesége, szédítő sokasága az igazi identitást megőrző hagyományok marginalizálódását hozta magával. A Komáromi önéletrajzi ihletésű regényeiben, novelláiban gazdagon előforduló néprajzi elemek úgy színesítik és gazdagítják műveit, mint ahogy a matyóblúzon ékeskedik a *szmokkolás*.¹

¹ Szmokkolás: Ráncöltés. Népi öltözködésben elterjedt ruhadíszítési forma.

A szegény sorsú emberek világát, a gyermekkorban átélt élményeket és tapasztalatokat megörökítő műveiben nem csupán a családjához való kötődését, hanem a felvidéki nép érzésvilágát, mélységeit is elének tárja. Alkotásait igazán izgalmassá teszik a gyermeki fantáziával látott világ eseményei: nála a kísértetek, rémek valóban élnek. A mesék, dalok, legendák megszépítő történetei a túlélést biztosították, hitet adtak és utat nyitottak a különböző társadalmi csoportok közötti mély szakadék áthidalásához. A gyermekkorban átélt élményekre így emlékszik vissza: „*Akkor még szájról-szájra adták a hagyományt, ezért élnek annyira bennünk.*”² Egyik elbeszéléskötetében így vall a hagyományok társadalmi és kulturális jelentőségéről: „*Ki tudná megmondani ennyi esztendő után, mi volt a valóság a régi világban, mennyi volt benne a költészet. A legendával szemben nincs létjogosultsága semmiféle bírálóknak.*”³

Komáromi gyermekkorában az emberek monoton életébe változatosságot, vidámságot hoztak a mozgalmas eseményekben, portékákban gazdag vásárok. A kicsinyek ilyenkor mozdultak ki először világot látni, a felnőttek idegenekkel ismerkedhettek, ismerősökkel találkozhattak, mulathattak. A színes forgatagban gyülekezve, tolongva a népviseletüket is megmutathatták egymásnak a vásárlók, melyet Komáromi is lejegyez: „*Hetivásár lehetett Újhelyben, mert az út két partja között töménytelen sokan hullámoztak a város felé. Itt-ott akadt három-négy mándlis⁴ magyar, ám a túlnyomó többséget tótok tették ki, akik az Ondava lapályáról ereszkedtek alá. Jöttek a legények fehér nadrágjaikban, rámástorkú csizmában, gémtollas pörge kalapjaikban s rézgombos nadrágszíjaikat négyszer-ötször övezték maguk körül, végén a combjaik hátrészére engedve le. Öten-hatan fogózkodtak össze, vállon karolván át egymást, daloltak végtelenül, mintha lakodalomba mentek volna, amiből nyilvánvalóvá tetszett, hogy előbb már benéztek valamelyik útszéli csapszékbe. Ringó járással, mezítláb igyekeztek a kerek arcú tót menyecskék és leányok, legalább tizenkét szoknyában s e miatt duzzadtan álltak el felső szoknyaik.*”⁵ Máshol is ír a szlovák és a magyar népviseletről, a hagyományos paraszti ruhatár kellékeiről: „*Jöttek-mentek a bodrogközi magyarok kék nadrággal, sok pénzzel és nagy hassal, és mezítláb számtalan tót az Ondava lapályáról.*”⁶ A vásárok hangulatát idéző forgatagban nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy mindenki úgy szabadult meg portékájától, ahogy tudott, és nem mindig becsületes módon ment végbe egy-egy üzlet, ahogy ezt a *Régi ház az országút mellett*

² Komáromi János: *Hat vőlegény*, Genius Könyvkiadó, Budapest, 1930, 43. p.

³ Komáromi János: *Áll a malom*, Genius Könyvkiadó, Budapest, 1936, 81. p.

⁴ Dolmányhoz hasonló szabású férfi viselet. <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-1541.html>
2010. július 18. 19:24

⁵ Komáromi János: *Régi ház az országút mellett*, Genius Kiadó, Bp., 1930, 119. p.

⁶ I. m. 120. p.

című művében olvashatjuk. Így történt egyszer, hogy pálinkával itatták meg a tehenet, hogy addig ne köhögjön, míg árulják.

Az élet egyik fontos eseményét, a házasságkötést és annak népszokásait is megörökítette írónk, bár az aprólékos leírás nem jellemző. Megtudhatjuk, hogy mekkora kerülőt tett meg a násznép a menyasszonyos házig: *„Nagy volt a kedv mindenfelé, mikor a templomból kiérve rohanó szekereken vágatott a lakodalmas nép. A lovak sörényébe szalmasugar volt fonva. Hamufelhők borították el egy percre az uccák egyes pontjait, mialatt a vőfélyek sűrűn durrogtatták pisztolyaikat. Valóságos népzőzön vett részt a lakodalomban, amelyik a menyasszonyos háznál ment végbe. Két szobában folyt a tánc, de a legtöbben kiszorultak s a mennybolt alatt, odakint ropták a táncot a gyepes udvaron⁷. Ez oknál fogva a banda tagjai is, a pitvarban álltak fel hangszereikkel s úgy húzták mindvégig.”⁸*

A szerző tökéletes társadalomrajzot hagyott ránk a felvidéki népek életének leírásával. *Lírai visszaemlékezés – hisz mindent átélt gyermekkorában – és szociográfiai* is egyben. A tárgyyszerűen *papírra vetett események úgy tükrözik a zempléni ember lelkét, erkölcsét, mint Illyés Gyula Puszták népe* (1936) című alkotása, mely műfajával átmenetet képez a tudományos szociológia és a szépirodalom között.

Komáromi szociográfiai hitelességgel jegyezte le és hagyományozta az utókorra népének vallásos ünnepeit, *szokásait*. Emlékezete szerint a katolikus búcsúk szertartásaiban keveredtek a szakrális és profán elemek. Maga az ünnep alkalmat adott a rokonság, barátság ápolására; vendégeskedésre összegyűltek a más vidékre került rokonok, jó ismerősök. *„Híresek voltak valamikor ezek a bucsuk. Tizenöt-húsz falu népe vonult fel reájuk templomi zászlók alatt, kegyes énekeket énekelve. Jöttek a legények ólomos nádpálcákkal, nyalkán, darutollal a kalapjuknál. Valamelyik híres pap mondott beszédet a templomban és sok pap mondott beszédet a templom előtti tér különböző pontjain. Zúgtak a harangok, Isten dicséretére szólítván fel minden jámbor keresztényt s a bénák, csonkák keservesen*

⁷ A gyepes udvarhoz: a paraszti kultúrában a gyepes udvar nagy szégyennek számított. Minden hétfőn nyírfából készült seprőkkel söpörték végig az udvart, hogy egy fűszál se maradjon. A gyepes udvar az elhagyatottságot, a pusztulást jelentette. Még átokformában is megmaradt a Mátyusföldön: „Verje meg az isten rossz szomszédoddal és gyepes udvarral” (Liszka József: *Ágasbogas fa. Néprajzi ismeretek alapfokon*. Bratislava, Madách Kiadó, 1986, 21. p. Duba Gyula hontfűzesgyarmati leírásában (*Vajúdó parasztvilág*): „Pusztá és szürke volt az udvar földje, mint ha csak azt jelképezné, hogy a paraszti kultúra valahol a csupasz földdel rokon; kapával vágtuk ki belőle az éppen csak kibúvó, apró gyomokat, félénk fűszálakat, mert a gondozott parasztudvar felszínén a gazda nem tűrhetett zöldet. Bármilyen gyér növényzet, rög alól kibúvó fűszál, sárgászöld moha az elhanyagoltság és hanyatlás kezdetét jelentette a falu szemében. Vasárnap reggel sűrű nyírfaseprűkkel, széles süjtásokkal separtuk az udvart, takarítottuk, mint a szobákat, a lakóhelyiségeket.”

⁸ I. m. 181. p.

*elnyújtott szavakkal rimáncodtak s tárták ki tenyerüket alamizsna után.*⁹ Másik önéletrajzi ihletésű elbeszélésében így emlékszik: „*Legalább tíz falu tótjai, rusznyákjai özönlöttek ide erre a napra. A templomból, lengő Máriás zászlók alatt, éppen akkor ment körbe az ájtatos zarándok nép, harangok zúgtak és csilingeltek.*”¹⁰ Máshol is hasonlóan ír a külsőségekben pompázó búcsúkról: „*Ennél tarkább felvonulást sem látni sehol egészen Ungvárig. Vagy tíz pap fog misét szolgáltatni és prédikálni a szabad ég alatt. Máriás zászlók alatt jöttek elnyújtott énekeket zengve a környező falvak népei.*”¹¹ A búcsúk templomi szertartásait felváltották a világi történetek: „*Megérkezik legalább tizenhat csendőr szuronyosan, hogy szétvágjanak a legények között, ha faluk szerint tagozódva verekedni kezdenének a kocsmák előtt. Vakmerő legények sorakoztak a bucsusok sátrai elé, akik miatt csendőrök jártak az uccán. Mézeskalácsosok sátrai terpedtek nagy körben a téren, akik idáig szekereztek Nagymihályról, Ungvárról, Gálszécsről, hogy némi vásárt csapjanak. Áll a bucsu, zsbongás, elevenség volt a templom messzi környéke.*”¹²

Komáromi János református lévén egyszerűbben, buzgó hittel viszonyul a valóságos ünnepekhez. Az emlékezéseiből kiderül, hogy az emberek tudatában mélyen élt a vallás, hogy nemcsak a templomokban gyakorolták annak szertartásait, hanem otthonaikban is tartottak házi istentiszteleteket. Sokuk számára ez több volt, mint elmélet; sokkal inkább életmód. Komáromi ünnepeinek főszereplői az Igét vendégként hirdető gyülekezetbe érkezett pataki diákok, a legátusok voltak. A legtöbbet a legátusvárásról *A Pataki diákokban* szól, de több művét is színesítik ezek az események: „*Az udvarokat már alkonyat előtt tisztára separték a gazdák, megborotválkoztak s meghatott csend kezdett elterülni. A legátust várták, akiknek minden pillanatban be kellett toppannia a paróchiára. Nagypénteken délelőtt ugyanis már a legátusnak kellett hirdetni a Szent Igét, akit a pataki skóla szokott küldeni szövetségbe. Megjött a legátus, hogy az Alma Mater képviselőjében hirdesse az Igét. Fiatal teológus volt. Természetesen kajzerben*¹³ *jött meg, s vele volt görbebotjával a medikáns is, mint szublegátus. (...) Évszázados szokás, hogy az ünnepi követ udvarolni köteles a papkisasszonynak, legalábbis így hozza magával az illem. (...) A délutáni istentisztelet után a pátenseket hordta szét a jobb módú házakhoz, mely szokást rekvirálásnak neveztetik.*”¹⁴

A magyar népzeneről, népdalokról – melyek anyanyelvünkkel együtt képviselik azt az értéket, mely minden hagyományait ápoló nép ajkán, autentikus módon

⁹ Komáromi János: *A nyolcadik osztály*, Genius Kiadó, Bp., 1936, 160. p.

¹⁰ Komáromi János: *Szülőföldem szép határa*, Genius Kiadó, 1930, 123. p.

¹¹ Komáromi János: *Régi ház az országútnál*, Gyűjteményes kiadás. Genius, 1933, 179. p.

¹² I. m.: 182. p.

¹³ Lelkészi palást.

¹⁴ Komáromi János: *Régi ház az országútnál*, Gyűjteményes kiadás. Genius, 1933, 102–113. p.

cseng – keveset szól írónk. A Tót Lapályhoz kötődő népek dalaiban a nehéz élet megpróbáltatásai tükröződnek. Komáromi édesanyja emlékét őrzi a tőle tanult dalokban; de nem csak úgy szól róla, mint aki népdalokkal oldotta bánatát, hanem úgy is, mint aki maga is költi a dallamokhoz a verseket: „*Arra figyel fel, hogy édesanyja egészen új sorokkal éneklí a már ismert nótákat, máskor meg új dalocskákat hallott tőle, melyeket most talált ki magától.*”¹⁵ A művészetekben kifejezésre juttatják a szerzők, alkotók az aktuális lelki állapotukat; érzésviláguk olyan dimenzióit tükrözik, melyet nem tudnának másként kifejezésre juttatni, csak a művészet sajátos eszközeivel. Így adja tudtunkra az éneklő is érzéseit; érthetővé válik az éneklő lelki világa, melyet a népdalok magukban hordoznak: „*Ha egyedül játszottam házunk aprócska udvarán, alig akadt nap, hogy fel ne figyeltem volna valami nótára. Ha más-más volt is minden alkalommal e dal, egy dologban megegyezett: végtelen szomorúság volt valamennyiben. Egyszer édesanyám ajkán csendült fel e dal, miközben ő bánkódva őrlt a kézi malom, máskor valamelyik magányos menyecske fújta, akinek Amerikába vándorolt ki a férje. Máskor a szántóföldek felől szállt felém e dal. A borongó nótával valamelyik urasági béres akart könnyíteni nyomasztó kedvén.*”¹⁶ Több művében említi írónk, hogy a lányok és fiúk közös szórakozását, mulatozását citerás legények kísérték, mikor vasárnaponként nótázások közepette erőt gyűjtöttek a következő hétre. A felgyülemlett indulatok levezetését szolgálták a népi táncok, melyek szórakoztató jellegéről sokat olvashatunk Komáromi regényeiben és novelláiban. A táncra gerjedt férfiak mámoros virtuskodását bemutató táncfigurák részletes leírásából kiderül, hogy írónk valószínűleg rajongott a népi táncokért. Minden vidék tánc kultúrája más, melyet több táncal foglalkozó pedagógus, folklorista is megőrzött és lejegyzett, köztük *Tímár Sándor*, *Martin György*, *Pesovár Ernő*. Komáromi az Északkelet-Felvidék táncait sokszor látta; olvashatunk a vad és lázadó verbunkról, valamint a csárdásról. Pontosan leírja a tánc sajátosságait, megtudjuk, milyen a magyar tánc, és miben tér el más népek táncaitól. „*Az egyik újhelyi bíró táncolta a csárdást. Túl lehetett már hatvanon, de ahogy előkapott egy menyecskét s járni kezdte a Sátorhegy alatt, hát senki más nem járja úgy azon a tájon. Minden íze, porcikája remeg olyankor, testtartása egyenes, csaknem kihívó, néha pattint egyet, néha összebokáztat halkán és illedelemmel, de olyan nyalka az egész, hogy ekkora hetykeséget eltanulni nem lehet, erre születni kell.*”¹⁷ A népi táncok lejegyzése *Krúdy Gyulát* is megihlette a manapság ritkán látott rókatánc: „*A cigánylakodalmak végén, mikor már minden jóból kivették a részüket a mulatozók, mikor már minden táncot eljártak, minden*

¹⁵ I. m. 43. p.

¹⁶ Komáromi János: *Emlékeim Szeffe magyar regényei*, 1935, 178. p.

¹⁷ Komáromi János: *Emlékeim Szeffe magyar regényei*, 1935, 86. p.

*nótát elénekelték: a rókatánc szokott következni, amit magánosan járnak a fiúk és férfiak. Lekuporodnak a földre, és egymagukban járnak a rókatáncot. A bánat tánca ez. Nem kell nő hozzá, csak egy földbe ásott lyuk, amelyet körül táncol a legény. Szerelmi csalódás után szokás táncolni.*¹⁸

Ritkán látott táncfajtaról van szó, melyet Komáromi szintén lejegyzett: *„elferdült testtartásban, előrebukott fejjel hányta magát, miközben csupasz bokái csatogtak. Egyhelyben kezdett topogni, félig eldőlvé, mintha a földön keresett volna valamit, akkor egy váratlan villanással átvette magát a tenyerén s cigánykereket hányt. Összepatantotta a kezét s meztelen lábszárára csapkodott. Közben valami fájdalmas, idegen melódiát dünyögött s e gajdoló jajgatása alatt ujját odabillegette az orra cimpájához.*”¹⁹

A szerző gazdagon megörökítette műveiben a szegény nép hiedelmeit, természethez való viszonyát. Az epikus történetbe foglalt mesék, mondák hűen visszaadják továbbá a népnyelv régiségeit is. Megörökítette egy szegény legény és gazdag lány beteljesületlen szerelmét, a Gallyfa alatti Mária-kép kapcsán: *„Mária-kép állt egy vén kőrifára függesztve a Gallyfa alatt. Tipegő cselédasszonyok, ha arra vitt az útjuk, keresztet vetettek magukra és sietve távoztak a nagy csöndű homályból. Mert a Mária-kép táján éjfél körül, de délben is többször feltűnt egy régi-régi kasznár leánya, akit az apja nem akart a kertészhez adni s ezért a Latorcába vetette magát, ám visszatért időnként a másvilágról s mezítláb, térdepelve nézett fel a Szűz Mária képre. Selyem haja földig ért. Némán vette magára a keresztet s néma szájjal imádkozott*”²⁰ Vallásos legendái között megismerjük a Mária-forrást, ahová az emberek azért jártak, hogy a csodatevő forrás meggyógyítsa fáradt tagjaikat: *„A forrás környéke tele volt száraz rongyokkal. Ezekkel borogatták magukat annak idején, a kút vizébe áztatva azt, a betegek. Sok szegényből kiálltak itt a szaggatások. De hogy biztosak legyenek a dolgukban, az eddig gyógyító eszköznek használt rongyokat eldobták maguktól, hogy amilyen messzire repül az tőlük, úgy hagyja el őket örökre a betegségük.*”²¹ Egy másik leírásában igazi magyarságának tanújelét adja írónk, mert még a mennyország is nagy magyarokkal van tele. *„Rácsai Lajos három napig volt tetszhalott egy ízben s e három nap alatt a lelke megjárta a mennyországot is. Hangos zsoltárénekléssel haladt-haladt Rácsai Gáspár az Úristen vakító fénye felé, s noha kétszer is térdre bukott a vakító fényességtől, az Úristen trónja körül mindazon által sikerült meglátnia Kossuth Lajost magyar ruhában.*”²²

¹⁸ Krúdy Gyula: *Miért járnak a rókatáncot?* In: *Szindbád*. Magyar Helikon Bp., 1975, 543. p.

¹⁹ Komáromi János: *Reménytelen szerelem*, Stádium, Bp., 1928, 119. p.

²⁰ Komáromi János: *Hé, kozákok!* Stádium Sajtóvállalat R.-T. Kiadása, Bp., 1925, 56. p.

²¹ Komáromi János: *Indulj fakó lovam*, Gyűjteményes Kiadás Révai, Bp., 1938, 41. p.

²² Komáromi János: *Szülőföldem szép határa*, Dick Manó Kiadása, Bp., 1928. 50. p.

Szinte minden művében fellelhetőek a mai szóhasználatban kevésbé ismert és használt frazémák. Tapasztalataim szerint manapság már kevésbé színesítjük, élénkítjük szólásokkal és közmondásokkal a beszédünket. A köznyelv is alig él vele, a paraszti kultúrát felelevenítő szókapcsolatok helyét egyre inkább a szlengből átvett mondások veszik át. A Komáromi-írások tele vannak ezekkel a szólásmondásokkal. Mikor nagy vihar következtében recsegő, ropogó hangot hallottak, azt mondták, hogy az „ördög rúgja a házunkat.”²³ Máshol ugyanerre a természeti jelenségre a következő magyarázattal élnek a szülei: „házasodik az ördögfia.”²⁴ Külön magyarázata van a kutyavonyításnak: „a kutyák csak akkor szűkölnék, ha fogyó hold van, vagy ha a temetődombról kísértetek próbálkoznak leereszkedni. Ezek a kísértetek sokszor belopóznak az udvarokba is, beleskelődnek az ablakokon.”²⁵

Az író néprajzi elemekben bővelkedő írásainak nagy része a halottakkal és a túlvilággal foglalkozik. Ezek a hiedelmek nagyobb részt babonák voltak, de az akkori szegény falusi tanulatlan nép gondolatvilágában valóságként éltek²⁶. Hittek a visszajáró lelkekben, az ezekkel kapcsolatos balhiedelmekben. Komáromi gyermekkorából származó túlvilági történeteit gazdag fantáziával színesíti, azonban ezek a lelket próbáló történetek apáról-fiúra hagyományozódtak. Tudjuk szerzőnk önéletrajzi regényeiből, hogy édesapja sokszor rosszul bánt feleségével: verte, megcsalta. Édesapja rossz lelkiismerete gyakran megszólalt, mert félt, hogy a felesége visszajön a túlvilágról, hogy bosszút álljon. Ez a félelem ráragadt második feleségére is: „Azt hiszem, engem keres az első asszony, csak meg ne tudja, hogy hol lakok. Nem tudom, mit akarhat tőlem, de gondolom, hogy ha egyszer megtalál, fojtogatni kezd.”²⁷ A szerző a balhiedelmek, regulák okait igyekszik megmagyarázni. Az egyik kocsislegény sokszor panaszkodott arról, hogy néha kísértet jár hozzá álmában, ezért már csak baltával tér nyugovóra. Komáromi ésszerű magyarázatot ad; a legény estére a kelleténél több paszulyt evett.

„A vallás maga is befogadott folklórszokásokat, hiedelmeket: a hivatalos vallásgyakorlás a laikus hagyományok kanonizálásán alapul, s fordított irányban is

²³ Komáromi János: *Harangoz a múlt*, Gyűjteményes kiadás, Genius, Bp., 1933, 20. p.

²⁴ Komáromi János: *Tilinkó*, Genius Bp., 1930, 28. p.

²⁵ Komáromi János: *Harangoz a múlt*, Gyűjteményes kiadás, Genius, Bp., 1933, 16. p.

²⁶ Ennek az eljárásnak, hogy ti. a beteg testrészt törölgetésére használt rongyot eldobják, s ezzel úgy vélik, hogy magát a betegséget is eltávoztatták a testtől van némi praktikus logikája is (legalábbis fertőző betegségek esetében), alapvetően azonban mégis azon, a mai ember számára irracionális hiedelmeken nyugszanak, amit analógiás mágiának nevezünk. Lényege: hasonló hasonlót vonz maga után (pl. ha a menyasszony benéz a kormos szabadkéménybe, fekete szemű gyereke születik). Ebben az esetben ez némileg keveredik az érintési mágiával. Tehát: ha a ronggyal megérintjük a beteg testrészt, majd ezt a rongyot eldobjuk, akkor ezzel egyszermind magát a betegséget is eldobtuk, „elküldtük” magunktól.

²⁷ Komáromi János: *Régi ház az országútnál*, Gyűjteményes kiadás. Genius, 1933, 209. p

*működőképes a folyamat: a hivatalos vallásgyakorlat számos eleme a népi vallásosságban marad fenn*²⁸ – írja Voigt Vilmos. Szinte érthető, hogy a valláson kívül eső vallásos hiedelmekkel is rendelkező emberek és a keresztény emberek számára a vallás nem volt egyéb, mint a gonosz szellemek elleni védekezés egyik lehetősége. A szerző édesapja kálvinista létére a szellemek elkergetésére keresztet vetett, majd balkezével háromszor tett elhárító mozdulatot, hogy ne ártson neki a visszajáró lélek. „Persze a halottak elleni védelemre leghathatósabb eszköz az idő volt. Ahogy múlt az idő, egyre ritkábban jártak vissza a halottak, mert egyre nagyobb utat kellett megtenniük. Egyre messzibbre haladnak a jelenvaló élettől és egyre fáradtságosabb nekik a nagy távolság miatt visszatérni.”²⁹

Komáromi Jánost nemcsak a Felvidék ihlette meg, hanem az alföldi táj szépsége, lakosainak élete és a paraszti világ is. Erről szóló riportjait a *Csatangolások mindenfelé* (1930) című művében olvashatjuk. Megörökítette életvitelüket, hogy milyen illetményeik voltak: „a csikós és a gulyás 40 darab állatot is tarthatott, tüzelő is járt neki.”³⁰ A csikósok viseletéről is részletesen beszámol: „hátukban égnek tűrt karimájú kalapban, megcsördül az apró sarkantyúja, kék gatyában.”³¹ A pásztorok sosem hagyták kialudni a tüzet, tavasztól késő őszig izzott a parázs: „megvolt a haszna; ha megvadult a rideg marha, kenyérhéjat tettek a tűzre s annak füstjétől megszelídült a jószág.”³²

Az író által közölt néprajzi leírásokat olvasva a magyar népi hagyományok gazdagsága, harmóniája tárul elénk. A mai ember életében nehéz meghatározni a hagyományok helyét, szerepét, fontosságát. Egy társadalom identitása összefügg azzal, hogy milyen mértékű a hagyományos kultúra ápolása, a kulturális örökség védelme. A folklór megőrzésével és közvetítésével közelíthetjük az egyes népcsoportokat egymáshoz; ápolásával konstruktívabban viszonyulhatunk más népek kulturális értékeihez.

Komáromi János sokat tett a magyar kulturális örökség védelme érdekében; a néphagyományok közlésével olyan értéket képvisel, mellyel a magyar kulturális sokszínűség megismerhetővé válik.

²⁸ <http://www.freeweb.hu/ekfkomm/tanegység/altkommelm/kiseloadas/nephit.doc>, 2010. július 20. 18:21

²⁹ Komáromi János: *Régi ház az országtútnál*, Gyűjteményes kiadás. Genius, 1933, 145. p.

³⁰ Komáromi János: *Csatangolás mindenfelé*, Genius, 1930, 104. p.

³¹ Komáromi János: *Csatangolás mindenfelé*, Genius, 1930, 149. p.

³² I. m. 101. p.

Felhasznált irodalom

- Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Budapest, Corvina Kiadó, 1981.
- Duba Gyula: *Vajúdjó parasztvilág* Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó 1974.
- Komáromi János: *A nyolcadik osztály*, Genius Kiadó, Budapest, 1936
- Komáromi János: *Áll a malom*, Genius Kiadó, Budapest, 1936.
- Komáromi János: *Csatangolás mindenfelé*, Genius Kiadó, Budapest, 1930.
- Komáromi János: *Emlékeim Szeffe magyar regényei*, 1935.
- Komáromi János: *Harangoz a múlt*, Gyűjteményes kiadás, Genius Kiadó, Budapest, 1933.
- Komáromi János: *Hat vőlegény*, Genius Könyvkiadó, Budapest, 1930.
- Komáromi János: *Hé, kozákok!* Stádium Sajtóvállalat R.-T. Kiadása, Budapest, 1925.
- Komáromi János: *Indulj fakó lovam*, Gyűjteményes Kiadás, Révai Kiadó, Budapest, 1938.
- Komáromi János: *Reménytelen szerelem*, Stádium Kiadó, Budapest, 1928.
- Komáromi János: *Régi ház az országút mellett*, Genius Kiadó, Budapest, 1930.
- Komáromi János: *Szülőföldem szép határa*, Genius Kiadó, Budapest, 1930.
- Komáromi János: *Tilinkó*, Genius Kiadó, Budapest, 1930.
- Krúdy Gyula: *Miért járják a rókatáncot?* In: *Szindbád*. Magyar Helikon Bp., 1975.
- Liszka József: *Ágas-bogas fa. Néprajzi ismeretek alapfokon*. Bratislava, Madách Kiadó, 1986.
- Magyar folklór szöveggyűjtemény*, szerk.: Voigt Vilmos, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Egyéb hivatkozások

- <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-1541.html> 2010. július 18. 19:24
- <http://www.freeweb.hu/ekfkommm/tanegyseg/altkommelm/kiseloadas/nephit.doc>, 2010. július 20. 18:21

Kapuvári Katalin

Grün bácsi legendája

Szeretném elmondani, hogy a nemrég múlt század ötvenes, hatvanas éveiben hogyan éltek együtt a zsidók és a keresztények egy vidéki kisvárosban. Egyszerűen csak elmesélem, úgy, ahogy azt gyermekszememmel láttam.

Mivel nagyon korán megtanultam olvasni, hamar túlestem a fellelhető mesekönyvállományon. Hétéves koromtól igazi, vaskos regényeket bújtam. Emlékszem, a legfőbb gondom az volt, hogy a nehéz Jókai-, Verne-kötetektől majd leszakadt a karom, alig bírtam megtartani őket! Így korán a kezembe került Anna Frank naplója is. Mire a végére értem a 44-ben elhurcolt kis zsidólány történetének, már én voltam ő, nem a képzelet és az álmodozás szárnyán, hanem ott és akkor.

A felháborodás olyan nagy hullámokat vetett bennem, hogy szigorú nevelésemről elfelejtkezve, nekiszaladtam anyámnak a kérdéseimmel: Hogy engedhették? Miért nem találtatok ki valamit? Miért nem mentették meg őket?

Édesanyám ez egyszer nem figyelmeztetett az illendőségre, csak megállt az asztal és a tűzhely közötti útján, leeresztette felhajtott köténye szélét, lehúzgálta, lesimogatta, és csak ezután nézett rám. Ahogy felém fordult, tágra nyílt a szeme, és égszínkék bogarában az igazság súlyos pillanatát láttam. Ritkán használt csendes hangon ezt mondta: Kislányom! Mi valóban nem tudtuk, hogy a halálba viszik őket! Barátnőim voltak köztük! Amikor vitték őket az állomásra, szaladtam mellettük a városon át! Búcsúzkodtunk, integettünk! Férfiak tették ugyanezt ismerőseikkel. Olyan mondatokat váltottak, hogy: Majd vége lesz ennek is, mint minden másnak, aztán jöttök hazafelé! Mit kérsz hát számon énrajtam? Az elképzelhetetlent?

Megértettem. És egy életre megjegyeztem azt is, hogy a tudatlan ember tehetetlen. De nekem azonnal tennem kellett valamit. Azt találtam ki, hogy apámtól elkértem egy üres határidőnaplót, és még aznap felírtam az első lap tetejére: „Kedves Anna!” Elmondtam neki, hogy én olvasni szeretek ugyan, de írni nem nagyon, mégis, mivel nem élhette végig az életét, majd én mindennap leirom neki, milyen élni! Élheti az én napjaimat, velem! Nyolc éven át sok-sok füzet telt be, a lap tetején a megszólítással: Kedves Anna, ma ez történt velünk.

Ha visszagondolok, egy kezemen számolhatom meg, hány zsidó családot ismerem városkánkban, mert mindössze négyet.

A legrangosabb és a legurasabb külsejű a helyi szociális otthon igazgatója volt. Nem zsidó lányt vett feleségül, két fiúk is volt már. Az asszonyok sűrűn bólogattak, ha látták őket szépen együtt sétálni: De jól jártak ezek egymással!

A másiknak konfliskocsija és egy fényes fekete szőrű lova volt. A vasútállomásra hordta be a népet a városba. Nagydarab, jókedélyű emberre emlékszem, aki az ostorát megemelve, minden járókelőnek kiköszönt a járdára.

Aztán volt egy méteráruboltos. Az elképzelhető legszebb pillanatokot szerezte nekem, mikor suhogva-kavarogva teregette egymás alá-fölé a sok gyönyörű kelmet. S mivel akkoriban még minden ruhánkat varrattuk, ki nem jöttünk tőle vásárlás nélkül! Úgy tudta ajánlani a sok káprázatos selymet, szövetet, hogy nem tudom, hová mentem szívesebben: a cukrászdába vagy ruhaanyag-nézőbe!

De őket csak így ismertem, ilyen néha-napján, nem úgy, mint Grün bácsit. Róla aztán van miről emlékezni! Vegyesboltja volt pontosan velünk szemben, az utca másik oldalán. Egy rogyófélben lévő, régi parasztház első szobája lett megnyitva az utca felé. A bolt zöldre festett deszka külsőajtaját egy fekete vaspánt és egy valószínűtlenül óriási lakat zárta le. Ez nagyon hatásosan ellenállt a behatolásnak, nem úgy, mint a mellette lévő ablak, ami kirakatként lett elképzelve. De pókhálón kívül más nem volt benne, nem is lehetett, ugyanis kényelmes, nagy kijáratot ütött rajta a bolt jókora macskájának! A helyiség kicsi volt, alig két- három ember fért el a pult előtt. De jól tették, ha egymásba kapaszkodtak, mert a padlón vastagon állt a csúszós olaj, a finom, mindent átjáró szagáról már majdnem el is felejtkeztem! Körben a falon, valaha fehérre festett polcok sorakoztak. Édes barátságban ült ott a krumpli a kenyérrrel, a zsír a petróleummal, a cukor az ecettel, s ha néha rádőltek egymásra, volt egy kis tisztogatás, aztán kész.

A pulton nagy, kerek, üveg cukorkatartók sorakoztak. Volt egy selyemcukros, egy gyermekbe valónak nevezett savanyú cukros, egy kakas-nyalókás és egy karamellásüveg. Nekünk gyerekeknek ez volt vágyaink középpontja. Ha néha kaptam apámtól 20 fillért, már repültem is át az országúton, csak az üvegek előtt fékeztem le. Ott volt a gyönyörűséges dilemma: mit vegyek? Egy selyemcukrot vagy két karamellát?

A bolt homályos üveglakában pöndörödő papírcsíkok hirdették, mikor mit lehet kapni a legolcsóbban. A kézzel és tintaceruzával írt reklám csakúgy működött, mint manapság, az lett kecsgetetően kiírva, amiből túl sok volt raktáron, vagy már kezdett megromlani. Elhiszi azt nekem valaki, hogy a reklámozott kilós zsírt, amikor kettévágta a nagykés, egy egér ugrott ki belőle? Visítottak az asszonyok, szidták Grün bácsinak a felmenőit azok minden jellemzőjét megemlítve, de eszükbe se jutott, hogy a másik hibátlan zsírt ne vegyék meg. Jól kikiabálták magukat, oda-vissza és harag nélkül ment mindenki a dolgára.

A reklámkiírások között sokáig volt egy állandó felirat: „Nálam mindig meleg a kenyér!” És tényleg. Gyakran kopogtatták a ropogós, langyos kenyérhéjat, csodálkozva annak állandó, kellemes melegén. Egészen addig tartott ez az idilli állapot, míg egyszer nyitva maradt a raktár ajtaja, és valaki elámulva fedezte fel a meleg kenyér titkát. A hatalmas, barna-fehér foltos macska ott aludt elnyúlva a kenyeres polcon, egyszerre két kenyeret is beterítve! Amikor egyet kihúztak alóla, szépen átfordult a következőre. Volt nagy kiabálás, méltatlankodás, és mindenki ismét-

telten megkapta a fajtájára vonatkozó jelzőket! De még azon melegében minden jelenlevő vásárló kapott a pult alól egy fél deci házipálinkát, és ezzel véget is ért az ügy. Az egész várost bejárta ugyan a történet, de miért, miért nem, a legjobb adoma lett belőle, még néha azóta is emlegetik: „Nálam mindig meleg a kenyér!”

Grün bácsi és az én szüleim jó viszonyban voltak egymással, aminek az volt az oka, hogy apu kiségtette őt egyszer a kutyaszorítóból. Az történt, hogy a városunk zsidó közössége tetemes pénzt kapott Amerikából, hogy méltó emlékművet állítsanak a vissza nem tért áldozatok emlékének. Erről mit sem tudott senki, míg egy este megjelent nálunk Grün bácsi. Siralmas kéztördeléssel elmondta, hogy a nyáron jönnek emlékműnézőbe az ajándékozók megbízottjai, de hát egyéb nagy bajokra fordítódott a pénz, aztán most már sehol semmi, csak a baj. Apám, mint híresen szépen faragó kőműves segítsen rajta. Cserébe Grün bácsi régi szőlőjéből kaphatunk egy szép darabot, igaz, hogy nem ingyen és csak zsebszerződéssel, mert akkoriban másképp nem lehetett. Meg is állapodtak, gyönyörű vörös andezitből szép és impozáns emlékművet emeltek, aranybetűs emléknévsorral. Hogy milyen volt a fogadtatása, azt mi már nem tudtuk, mert jött a tavasz, mentünk az új szőlőnkbe nyitni. Nemsokáig örültünk neki, mert egyszercsak megjelent egy másik család is, akiknek ugyanez a szőlőtábla lett eladva, hasonló módon, mint nekünk, de szerencsére jóval későbbi időpontban.

Hazamentünk. Otthon az egyébként teljesen feldúlt édesanyám kedvesen kézenfogott engem, és azt mondta: „Gyere kislányom, átmegyünk Grün bácsihoz!” Egyik kezével fogta a kezemet, a másikat meg olyan furcsán, végig a köténye alatt tartotta. Lassan mentünk, beszélgettünk, derűsen, szépen. Aztán ahogy beléptünk Grün bácsi boltjába, anyám előrántotta a köténye alól a kezét, benne a kenyérvágó késsel! „Hát maga meg mit képzelsz? Így kell üzletelni? Most rögtön írja le, hogy a szőlő a miénk, vagy itt helyben elvágom a torkát!” Grün bácsi tisztában volt vele, hogy a drámaiság csak a nyomatékot szolgálja, de hápogott, kapkodott, hogy ő mostanában nem is emlékszik, miket csinál, de a szőlő a miénk lett, és a jó viszony is megmaradt közöttük. A túllépésnek ilyen egyszerű formáját alkalmazták: ami volt, volt, ami elmúlt, elmúlt. Igen ám, de ezt a késes fenyegetést anyám akkor visszakarta, amikor a borkimérés előtt, ahol dolgozott, szívrohamban meghalt egy idősebb férfi. Grün bácsi hosszú időn át terjesztette, hogy anyám mérgezett bort árul! Ez bármilyen képtelenség is volt, de erősen elvette a borivók kedvét az ivástól! Inkább Grün bácsihoz tértek be, áttérve a pálinkájára.

Amíg csak állt ez a régimódi kis vegyesbolt, végig így zajlott benne az élet. Az emberek mehettek volna máshová is vásárolni, de szerettek ide járni. Sehol nem volt ilyen eseménydús és emberközeli a hangulat, mint itt. Grün bácsi mindenkinek meghallgatta a problémáját, és csavaros eszével hasznos tanácsokat osztogatott.

Itt minden megtörténhetett, és minden elsimult.

Történt egyszer, hogy egy esős délután be volt zárva a bolt nagy, zöld deszkaajtaja. De a vaspánt nem volt rajta, és motoszkálás is hallatszott bentről. Az egyre gyülekező asszony nép tudta, hogy Grün bácsi benn van a fiával, de vártak, vártak, csak nem nyitottak ki. Elvesztették a türelmüket, ököllel jól rájuk verték az ajtót: „Na mi lesz már, nyisson már ki, nem érünk rá egész nap itt ácsorogni!” Mire a Grün fiú kiordított rájuk az üveglablak macskakijáratán: „Kuss legyen odakinn, mert keresztényfejekkel rakom ki a járdát!” Erre aztán kitört a finomság az asszonyokból is, és jól megmondták, mit csináljon ez a pimasz zsidó kölyök! Majd nemsokára kinyílt az ajtó, volt még egy kis szócsata, de a lelke mindenkinek rendben volt, mert kimondhatta, amit gondolt, és nem pátyolgatott magában sértést. És ezért nem volt tovább az esetről egy hang sem.

Bár én naponta átszaladtam ebbe a kis boltba, de nem csak a gyakori karamellavásárlás húzott oda. Nagyon tudtunk együtt beszélgetni, bármit meghallgatott, ami nekem fontos volt: mit tanultam aznap az iskolában, mit főzött délre édesanyám, hány inge van apámnak a szekrényben, és hogy már tudok nyújtott lábbal is cigánykerekezni. Így aztán amikor elolvastam Anna Frank naplóját, elmondtam neki, hogy nem tudom, hogyan gyógyítsam be a szívemet. Ekkor Grün bácsi kihúzott egy fiókot a pult alatt, és elővett egy aranyrámás kis fényképet. Megnézte, majd szó nélkül a kezembe adta. Családi fénykép volt. Egy fehér kalapos hölgy, három csipkeruhás különböző korú kislány és egy dús hajú, nagy szemű fiatalember képe. Nézttem, nézttem, s mivel a fiatalemberben felismertem Grün bácsi vonásait, tudtam, mit tartok a kezemben. A hajdani családja, akik közül csak ő maradt életben. Igaz, új családot alapított, de ez a régi is mindig, mindenhol ott volt vele. Rajtam kívül másnak nem mutogatta ezt a fényképet. Nem osztotta ezer apró részre a fájalmát, hanem viselte, nap mint nap, egyben. Engem sem vigasztalt, csak valami olyasmit mondott, hogy a folyó sem folyik visszafelé vagy felfelé, és az élet is ilyen. Nem nagyon értettem én ezt akkor még.

Továbbra is mindennap átszaladtam, mert a vegyesboltban nemcsak cukorka volt, meg Mit ugrálsz?-nevű csokoládé, hanem egyéb gyerekcsalogató is. Kisfiúknak sallangos kisostor, kislányoknak meg gyűrű! Igaz, hogy alumíniumból és csak egy méretben, de a közepén ötszirmú virággal, aminek a szirmai piros vagy kék zománccal voltak kiöntve. Egy forint volt e kincs ára, erre már gyűjtenem kellett. Amint apám észrevette, hogy számolgotam a kettő és az öt filléreseimet, azonnal kipótolta, és már szaladtam is át, gyűrűt venni. Grün bácsi nyújtotta is felém a kék színűt, de én tiltakoztam: „Pirosat kérek, csakis pirosat!” Kifizettem, futottam haza, ott felültem a szokott játszóhelyemre az udvarunkon száradó három óriási nyárfarönk egyikére. Felhúztam a gyönyörű gyűrűmet! Annyira lötyögött az ujjamon, hogy a begörcbített hüvelykujjammal folyamatosan tartani kellett. Így aztán

nem csoda, hogy hamarosan észrevettem: volt gyűrű, nincs gyűrű. Egyszerűen elhagytam, és becsúszhatott a mozdíthatatlan rönkök alá. A veszteségen kívül elkezdett feszíteni a félelem is, mi lesz ha anyám megtudja, ő aztán nem híve a pénzpazarlásnak!

Az eltűzött gyermeki félelem egyre beljebb hajszott a kétségbeesésbe. Végül a nyugtalanság visszahajtott a Grün bácsi boltjába. Megálltam a pult előtt, és csak sirtam sokáig, majd elcsukló hangon elmondtam, milyen szörnyűség történt. Grün bácsi nézett egy darabig, aztán azt mondta: „Megmondtam neked, hogy a kéket vedyed! Az áll jól a szemed színéhez! Na, nesze, itt a kék, amit az előbb itt hagytál!” – azzal már el is fordult, mert ő maga sem hitte, hogy ajándékot osztogat. Jobban meglepődött saját magától, mint én a gyűrűtől.

Otthon édesanyám azt mondta: „Nem piros volt még délelőtt ez a kő?” Lehajtottam a fejemet, hazudni nem mertem, és tudtam, tudtam, hogy most engem Grün bácsi megmentett!

Aztán múltak az évtizedek, és a kis bolt öreg vályogtéglaí beleolvadtak az esőkbe és az időbe. Grün bácsi befejezte a boltoskodást, de továbbra sem hazudtolta meg önmagát! A város főterén volt egy autóparkoló, ahol még hosszú évekig szedte a parkolási díjakat, ha esett, ha fújt, ő mindig ott volt. Igen ám, de elég hamar kiderült, hogy a parkoló ingyenes, nem kell érte fizetni! A parkolócedula meg nem más, mint a papírboltban kapható tombolajegy! Ezt már mindenki tudta, de mégis, olyan helybéli autós egy sem akadt, aki le nem szurkolta volna a kétforintost a fürgén odafutó Grün bácsinak, aki már nyújtotta is érte a kék 26-ost vagy a piros 84-est!

Ereklyeként bántak vele az emberek, mert ennyi találékonyság már szórakozást jelentett, nem bosszúságot és valami kimondatlan jóvátételt. Többet volt szabad neki, mint másnak.

Hát, így élt együtt régen a nép, ha zsidó volt, ha keresztény. A nyugalom és a béke emléke kísért, ha ilyen szavak hozzák bennem elő a múltat: meleg kenyér...

keresztényfejek...

kék köves gyűrű...

Fecske Csaba

A távirat

A mennyezet repedéseit és nedvességfoltjait bámulta. Volt belőlük bőven. Ismerte már minden négyzetcentiméterét, talán a saját tenyerét se jobban, új repedéseket, eddig nem észlelt, új foltokat keresett, és ha talált, örült egy kicsit, icipicit, annyira csak, amennyire a lényegtelen dolgoknak lehet, nem is öröm volt ez tulajdonképpen, valami metafizikai nedvesség, ki ne száradjon a lélek.

Bámulta a tekintetnek szinte áthatolhatatlan, hólyagszerű ablakot, amelynek üvege mögött mintha mindig köd ülte volna meg a világból az ablakkeret által kimetszett tájat a vörhenyes, kopaszodó fenyőkkel, a vadszőlővel befuttatott nővérszállással, ahol olyan álmosan és ráérősen történt minden, s lett ősz, tél, tavasz és nyár, hogy szinte észre se lehetett venni, milyen évszak is van valójában. Önmagában forgott az idő, mint a fájdalom.

Amikor idehozták, pár nap múlva az ablakhoz húzott egy széket, és arcát az ablaküveghez szorítva bámult kifelé egész nap. Legszívesebben a nővérszállást nézte, történések szempontjából az ígérkezett legizgalmasabbnak, ám az öreg, málladozó vakolatú épület nagy bosszúságára a látótér permén helyezkedett el, az ablak síkjában jobbra, szemét csaknem ki kellett fordítania, ha látni akarta a bejáratot, a ki- és belépő alakokat, akik jobbára lányok, fiatal nők voltak a környék egészségügyi intézményeinek dolgozói, néha egy férfi, hozzátartozó vagy udvarló. Kis románcokat szőtt magában, élményekre éhezett elméje a valóság hiányzó darabkáit készségesen és nagy fantáziával pótolta. Szinte átnyomta arcát az üvegen a lehető legjobb látószög elérése érdekében, mintha bele akart volna hajolni az éppen aktuális eseménybe. Aztán felhagyott ezzel a gyerekesnek tűnő elfoglaltsággal, kérdezték is a szobatársai, mi van öreg, már nem érdekli, mi van odakint. Érdekelte, persze hogy érdekelte, de túlságosan is kifárasztotta, szeme egyre gyakrabban fáj az erőltetéstől, könnyezett, reggelente erősen becsipásodott, már csak igen ritkán ült be az ő házimozijába.

A mosoda égbenyúló, néha gőzt pőfékelő téglakéménye krematóriumra emlékeztette, egyszer járt a debreceniben, sose felejtí el a nyomasztó élményt. Elborzadva nézte, ahogy a tetemet a kemencébe tolják. Éjjel a kémény mögé bújt a hold, onnét bukkant elő halvány fényével megvilágítva az ágyak meszesgödreit, amelyeknek mélyén a sors könnyörtelen futószalagjáról lepottyant alakok heverték.

Nem tud aludni, fészkelődik az ágyon, látja magát facsemetékkal a vállán, behúzza maga mögött a kertkaput, idegesítően nyikorog, meg kéne már olajozni, gondolja, nem álmodja ezt, ébren van, túlságosan is, látja az egészet, ami történik,

a kert fáit, az eget, érzi, hogy forogni kezd vele a világ, utánakap az ásonak, átvilan rajta, hogy utánakap, de mégsem nyúl utána, a kéz nem engedelmeskedik, pedig úgy hiszi, volna ereje hozzá, ahhoz is, hogy így émelyegve és szédelegve talpon maradjon, de nem marad talpon, elterül a földön megadóan, mint a lekaszált fű, persze mindennek abban a pillanatban nem volt a tudatában. A képek kifolynak a szeméből, miként a gondolatok is az agyából, bár nem veszíti el az eszméletét, a gondolatoknak csupán az árnyéka jelenik meg az agyában. Utólag próbálja meg rekonstruálni a történeteket, visszaragasztani helyére az időből kitépett darabkát.

Még tartott a nyár hosszú agóniája, sejtette inkább, mintsem látta az erdő agyvérzéses fáit, a pirosodó csipkebogyókat, az ablak alatti fenyőkön játszadozó, s tűzcsóvaként tovatűnő mókusokat, fenyőmagot keresgélő rigókat. Apró neszekből, kis színfoltocskákból rakta össze és emlékeivel egészítette ki a szegényes valóságot, amit az időnként durván rátörő fájdalmak hitelesítettek és emeltek kozmikus magasságokba. Egy-egy rakoncátlan fényugár a bokrok épen maradt leveleiről a kórterembe tévedt, megvillant a mennyezet és a falak kusza ábrái között, ott motozott idegesen és bizonytalanul, mint betörő zseblámpájának a fénye. Úgy érezte, nem is az idő múlik, csupán az élete, mely rágatlan falatokban tűnik el valami irdatlan, mohó szájban.

Ősz után tél jön, ki ne tudná, mégis meglepte őket az érkezése. Hirtelen, nagy dérrrel-dúrral jött. Az ablak nyitva volt, amikor megérkezett az első hó, az ablak alatt nedves lett a deszkapadló, amit csoszogó léptek koptattak simára eszten-dők során. A fiának írott levél elázott az asztalon, gyanútlanul otthagytá, amikor elment ebédelni. Most kezddhetem előlről, mérgeződött. Nehezen ment neki az írás, a betűformálás, meg az is, hogy kigondolja, mit írjon voltaképpen, mert csak lényegtelen dolgok történtek vele, azzal idegesítse a fiát, hogy közölje vele, tegnap is befostam meg ilyenek... Nincs is magának fia, mondta Bélus, aki tizenöt évesen került ide a második agyműtétje után, különben már meglátogatta volna. Az öregre bízta Bélus apja a gyerek tanítását, ne maradna el teljesen a tanulásban, második éve maradt ki az iskolából a műtétek miatt. Számtan feladatokat adott fel neki, várta a megoldást, percek teltek el, Bélus a semmibe meredt, nos, szólt halkán, de sürgetőleg az öreg. Felállt a faszom, mondta Bélus, a szerelmemre gondoltam, Erikára, ha látná maga, milyen klassz csaj, a maga fasza is felállna, ha egyáltalán még fel tud állni, mondta a gyerek, miközben borjúlábként meredő nemiszervét simogatta. Majd jön, amikor tud, rengeteg elfoglaltsága van, magyarázkodott az öreg. Mentségeket akart felhozni a fia védelmére és a saját szomorúsága és fájdalma enyhítésére. Ült csak az ágyon szóttanul, bámult maga elé üres tekintettel. Ült, ült sokáig, beleette magát a délutáni csöndbe, mint rozsdás szeg a korhadtszékába.

Reggelre feketerigó-tetemet találtak az ablakpárkányon, bizonyára az üveg közé

kirakott szalonna csalogatta oda. A csalóka remény tüzénél fagyott halálra szerencsétlen. Hideg napok sorjázta, eltörik a kutya a kanyarban, mondta Eszter nővér vörös tenyerét dörzsölgetve. A fagyos hóban már messziről hallani lehetett a lépteket, mintha tojánhéjon tapostak volna a lábak. Elmúlt karácsony, elmúlt újév, és az öreg fia csak nem jött. Az öreg belebetegedett. Lehet, hogy a láza is a hiábavaló fájdalmas várakozás miatt szökött fel.

A parkban a fák alatt még fehérlett néhány hófolt, amikor az öreg táviratot kapott, hogy a fia közúti balesetben meghalt. Elgázolta egy teherautó, épp kórházba jövet. De ezt már csak a temetés után tudta meg a feleségétől, akinek az arcát szinte felismerhetetlenné torzította a fájdalom. Szinte gyűlölködve nézték egymást a konyhában. Egyedül voltak. Mint két rozsdás vaskampó az üres falon, ahonnan kivitték a bútorokat.

Busku Anita Andrea

Lásd, Uram, hAngyalkád hív

Tamás Tímea: *Hangyalkák*

Nomen est omen – mondogatták már a bölcsek is, így természetes, hogy az irodalom egyik leginkább nemzetközi, kultúrákon átívelő, időtálló kifejezőeszközének a beszélő nevet tartjuk. Hasonló megfontolásokra késztet a művésznév, éppen ezért érdekes Vofkori Mária önazonosítása. 2005-ben megjelent kötete, *A hetedik törpe* egyik költeménye sokatmondóan vall a szerző névválasztásáról: „mi várható egy Tímeától / butácska kislány valahány / a hősök nagy fellegvárába / egy sem érkezhetsz paripán” (*Két térről*). Választott inkognitójáról oly módon vélekedik, amittől más, küldetéstudattal rendelkező költő inkább óvakodna, a szürkeség látszatát is kerülve fényesebb, különlegesebb palástba burkolódzva. Vofkori éppen ellenkezőleg jár el: a megjegyezhető, elgondolkodtató ruhát egy híján húsz hímzéssel borítja. E momentum fényében cseppet sem meglepő képet nyújt a Rétközi Múzeum igazgatójának legújabb gondolatfüzérére, a *Hangyalkák*.

A versciklus uralkodó motívumaként leginkább a hangya és a vonat említhető, hiszen a tücsök jöllehet feltűnik, mégis, a valós megfigyeléseken alapuló, ezópuszi mesékre jellemző, hagyományos hangya-tücsök ellentétről nem beszélhetünk. Tamás Tímea a „hangyaság” bonyolult, hierarchikus világának meglehetősen egysíkú ábrázolását adja, gyakorlatilag egyetlen lényeges tulajdonságát emeli ki e rovaroknak: a kicsinységüket, illetőleg a látszólagos jelentéktelenségüket – valójában azonban őket tartja a legfontosabb kis lényeknek. Az *Engedély*ben nyilvánítja ki a Dolgozó hierarchiában betöltött szerepét: akinek – a királynőtől, ez esetben (*Közjáték, Átlépés*) Allahtól – felhatalmazás szükségeltetik minden cselekedetéhez, bármely döntéséhez: „engedély kell ahhoz is, hogy éljek, / hogy halljam hangját az éjnek”.

Maga az utazás motívuma ősi toposz: a megtisztulás, a fejlődés, a tapasztalás-szerzés kifejezésének legalapvetőbb ábrázolása. Tamásnál e jelkép valahol félúton található az *Odüsszeia* és *Az isteni színjáték* szimbóluma között, hiszen bár önnön erejében bízik, mégis egy felsőbb hatalomtól várja a megváltást. 1994. februári keltezésű vélekedése, a *Körtünet* szerint valóban a Mindent jelentik számára a reális, szürreális s néha irreális, de mindenképpen patetikus, melankolikus (ki) küldetések: „Lassan vagy gyorsan, de mindenképpen fóbiává váltak számomra az utazások. Az utazásaim. Nem a *miértjük*, hiszen a helyváltoztatások és ember voltunk fölöttébb szükséges összefüggéseit, gondolom, senki sem tagadja, hanem a *hogyanjuk*. Busszal, vonattal. Városon belül, városon kívül. Közöttük. Azok a vonatok. És azok az autóbuszok. A körülmények, a jegyek ára, a szolgáltatás »bére«

és minősége, mind megannyi szereplője hétköznapi és vasárnapi életemnek is. És a némaság, amellyel elviselem. A hallgatás. A beletörődés.”

A közlekedés bemutatása – hasonlóan a csápos ízeltlábúak civilizációjához – ugyancsak egysíkú, kizárólag a vonatot zakatolja a költő; monotonitását egyfajta kénytelen-választott teherként rakja át utasára, az olvasóra. Megkerülhetetlen kérdésként visszhangozzák az ürességet zötyögő vasúti kocsik: mitől jelent mást a vonat, mint az autó vagy a kerékpár, netán a repülőgép? Melyek a fő meghatározói, felcserélhetetlenséget hordozó jegyei? Mindenekelőtt a vonat az a jármű, amin – a vezetőn kívül – nem igényeltetik *semmiféle* mozgást sem végeznie az utasnak, csupán el kell szenvednie az „utazódást”. A sín pár párhuzamos, állandóságot, ez által biztonságot hordozó fémegyenesek kapcsolata, a vasszörnyeteg, a tájakon átívelő, megsemmisítő erejű mozdony társaságában. Maga a szó is jelképes, hiszen a *von* ige *-at* képzős származéka egyaránt jelentheti a járművet és magát a műveltetést is, a *húz* ige származékának szinonimáját (húzat), mely rövid magánhangzós változatában (huzat) a jármű egyik fő jellemzője. A légáramlás pedig kellemetlen, kényszerű velejárója az utazásoknak, valami olyasmi, amit igyekszik mindenki elkerülni, ám gyakorlatilag – legalább részben – ez lehetetlen. Akár a lelki megtisztulás során a múlttal való szembenézés, a negatív tulajdonságaink feltérképezése, vagy a jövőre nézve a kényes döntések meghozatala. A *Vonat* című írásban a költő számára e közlekedési eszköz szinte a világegyetemet jelképezi: „a vonat akivel / élek / ismer engem”, „visz / tudja az irányt”, „vár / s a könyörtelenség hajtja”, „tudja a végeket / ismeri a megállókat / s a belőlük kirakott életet”. Az *okos hangyában* e mindenséggel szembeni riadt pánik hangjai tűnnek fel: „a félelem egy nagy vonat”, a *Kisvonatban* pedig hangsúlyozza: „egy vonatnyi idő az élet”. A lét folyamatos rémületben telik a szürke potrohos számára: aggodás afölött, hogy elzúg mellettünk a történelem, hogy elhatározásokat vagyunk kénytelenek hozni, hogy e dekrétumok következményeit el kell szenvednünk, s akár afölött is, hogy nem avatkozhatunk mások, sőt akár saját magunk életfolyamának alakításába sem. A ciklus jellemző hangulata az ősz, mely az elmúlás jelképe, s talán épp ez a magyarázata egyik „alteregója”, a falevél gyakori felbukkanásának, hiszen a „röglakók” a vissza-visszatérő vég kezdetét leginkább a sűrűn hulló falevelekből, a vastagodó avarból érzékelik.

Tamás Tímeánál az utazás semmiképpen sem gyalogszeres helyváltoztatást jelent, amely ugyancsak a kiszolgáltatottságot érzékelteti; a szenvedő szerkezetben a főszereplő nem képes önnön erejéből megtisztulni, megoldani a kényszerű lelki metamorfózist, ugyanakkor a lábuszos megoldásnál gyorsabb, sodróbb erejű cselekvésről, már-már történésről van szó.

A 16. Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásáron Tamás Tímea a következőképpen elmélkedett friss kiadványa kapcsán: „A hangyalkák bennünk élnek. Ver-

seimben voltam már madárijesztő, törpe, de ez nem lélekvándorlás. A hangyalkák gyakran vannak filozófiai mélységekben, és az egyidejűség érdeklí őket.” Hasonlót fogalmaz meg az *Átlépésben*: „már minden kisállat voltam / s mindenféle lény a földön”. Hangyalkaként ugyanazt a szerepet tölti be, mint törpeként és madárijesztőként vagy tücsökként: a mindentudó, ám senki által meg nem hallott, meg nem hallgatott, meg nem látott, mégis láttató költő szerepét: „hogymit akarnak az Istenek – nem tudom / de tudom hogymit akarnak / s mint Priamosz Hektór holtteste fölött / úgy látok” (*„Látó”*). A *Közjáték*, *A megalkuvó hangya* és *Az önsajnáló hangya* soraiban még inkább a napba néző, földön élő, hangyaláncból kiállni vágyó, ám a láncon kívül önmagát sosem találó, mindent tudó, ám tudását hasznosítani sosem akaró, merő, tudó, mégis tudós teremtmény.

A „hangyalkák” idiómája a *hangya* és az *angyal* lexémák összeragasztásának többes számú alakjaként jött létre, így nyilván lényeges szerepet szán a szerző a hangszimbolikának. Mindhárom nomen mély hangrendű, akárcsak a *vonat* főnevünk. A *törpe* ezzel szemben palatális vocalisokat rejt, illetőleg a *madárijesztő* utótagja magas, mely elhessenti a mély léglakókat. A több versben – más kötetekben is jellemzően – fel-feltűnő magas hangrendű *tücsök* szimbólumát a költő nem fejt ki alaposabban, jölehet egyértelműen érzékelteti a kis cirpelő jelentőségét. Még ha azt nem is igen tudjuk, *pontosan* mitől fontos, az azonban fel-felrémlik, hogy bizonyos szinten ellenség, habár nem a munkás hangya ingyenélő, mulatozó ellenfeleként, sokkal inkább önmagunk legnagyobb kihívójaként, saját gyengeségünként. A *Közjáték* soraiban az életet elviselhetővé varázsoló teremtmény: „a bogárnépszerű kiradjuk / tücsökkoncertre éjjelente”, bár ebbe az úgynevezett *Symphiliák*, vendégek alakja némileg belejátszik, amely lények által kiválasztott nedveket a hangyák lenyalogatják, s ez által egyfajta bódulat állapotába kerülnek. Mintha a szóban forgó kis, szürke, okos hangya már a mámort, az elkergető üzemmód áldott állapotát, az égi lényeket látni és láttatni képes ijesztőket is unná. E kép sokkal letisztultabban jelentkezik *A hetedik törpe* egyik darabjában: „egy hangyácska vagyok Uram / kinek olyan tág a világ / kit rég elkerülnek már / az édesbús melódiák” (*Álom*). Ugyanitt írja: „de dalom senki sem hallja / mert tücsök szól a réten át / s madárijesztők éneklük / a tücsökzene dallamát”.

A tulajdonképpeni ellenségkép inkább a pók alakjában, a földi és égi világ közötti kapcsolatot kereső és találó állat figurájában ábrázolt (*Az okos hangya, Verspótlék a hangyavershez*), ám dominánsabbnak érezzük a hangya hangyalélet választó momentumát, mint magát a nyolclábú fenyegető himbálózását. A pókét, aki az életvonalat képes vezetni, maga szőni saját útját, s könnyedén libbenni a ruganyos szálakon – szemben a rögöt cipelő, küszködő földlakóval, ki legalább önostorozása mélységében igazán a sűrűjébe süllyedne, s szemetet volna. Ama küldetésre viszont nem ő hivatott (*Az okos hangya*).

A *vágyódó hangyában* választ kapunk a két szimbólum – első látásra ad hoc-ízű – összekapcsolódására: a hangya lopva a napba néz, s éjjelente „angyalok éji dallamát” hallja. Életfeladatára tucatJónásként tekint: „teneked csak ennyi jutott / vonat lettél, mi rögöt szállít / te építed a hangyavárat / s a többi semmi se számít / csak együtt vagytok ti valakik / s nem lehet Neked külön gondod / s hogy a világot magad is bírjad / ahhoz te nem kaptál sorsot”. Itt kapunk arra magyarázatot, miért épp a Formicidæ fajtát emeli ki az „apróságok” táborából: egyrészt a földről folyamatosan a magasba tekint, másrészt csakis csapatban boldogulhat. Akár az ember... Az *okos hangya* – kiről tudjuk, hogy „örökre elítélt földlakó”, s a mámból nem részesülhet: „a víz nem a te elemed” – azon tűnődik, a többiek, hangyatestvérei „vajon néznek-e álmukban felhőt / az angyalok szempilláin át”. Felleget, vagyis a nedvesség, a tudás, a kábulat tárházát.

A borítón Sipos László grafikája a szokásostól eltérő megoldást preferál. A szóban forgó rajz ugyanis nemhogy egyértelműsíteni a kötet szimbólumrendszerét, sokkal inkább újabb rétegeket tár fel az olvasó régészspatulája alatt. A fekete-fehér figura egy angyalszerű teremtményt ábrázol. Angyalhoz csupán hasonlatos, közelebb áll a tudást megízlelni kívánó költőkhöz, kalandorokhoz, Ikarosz inkarnációihoz, hiszen szárnyai valójában nincsenek, csupán tolltömeghez kötött – krisztusi pózban feltartott – karjai. Kezünkkel alkotunk, munkánk eredménye hangsúlyos, adott esetben a szárnyalás, a költészet „terméke”, a poémák. Lábunk révén ellenben a helyváltoztatás, kvázi a lelki út, a jellemfejlődés kap hangsúlyt. Az ábrázolt (nő)alak egyik pillére egy gömbön, netán a földglóbuszon, sőt talán egy bombán álló csirkeláb, egy kaparó – érdekes lehet, hogy a tyúk maga is földhöz kötött, jóllehet szárnyakkal bír, repülni mégsem képes –, másik egy neccharisnyás csinos csülök, a szexualitás megjelenítésének netovábbja. Ebben a rétegben a homo sapiens sapiens leginkább hangsúlyozott tulajdonságai rajzolódnak ki: a világot vagy elpusztítja, vagy különleges, egyedi módján megjobbítja, humanizálja. A figura teljes törzse, tehát a főrésze – némi hajókerékre emlékeztető vonással – vonatkerék, így a szóban forgó hibrid nemcsak önmagát, de akár a környezetét is képes irányítani, halfarka révén azonban minduntalan a mesebeli mivoltára emlékezteti az értelmezőt. Akár sellőnek is vélhetnénk, azonban egyben bokával, vádlival és ujjakkal rendelkezik, így elvethetjük ezt a megoldást. Mitikus, mégis valóságos, így különleges, de nem lehetetlen: a kiválasztottságát mutatja – mint a művészek esetében.

S hogy mégis miféle a *hangyalk*Alkata? Egy magasabb rendű, megigazult lény alakja, mely a világot kívülről lakja, belülről valóvá faragja...

(Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2010.)

Gyimesi László

Szövetség és szakítás

Halmosi Sándor válogatott kötetéről

Halmosi Sándor szinte észrevétlenül lett a kortárs költészet jelentős személyiségévé. Tíz éve jelent meg első verseskönyve a *Littera Novánál* (*A démonokkal flancoló*), s íme, már a válogatásnál tart. Nem felesleges felsorolnunk eddigi (kötetek címével jelzett) mérföldköveit, hogy lássuk, milyen úton, milyen hátországból jutott idáig. 2002-ben jelent meg a *Napleány voltál*, ezt egy év múlva követte a *Babérliget*, majd 2004-ben a *Mely a salamoné* (még ezek is a *Littera Novánál*), eztán három kiadó határon is túlnyúló együttműködésével született meg az *Annapurna déli lejtőin – szeretők könyve* (2006). Az első négy könyv méltán keltett figyelmet mind a szakma, mind a közönség körében, így a következő kötetet – amely már új kiadója, a *Noran 2004* gondozásában jelent meg – nagy várakozás előzte meg. 2009-ben látott napvilágot a *Gileád – a fenntartható csodákról* című új gyűjtemény, s ezzel csaknem párhuzamosan a *Franz Hodjak* lírai életművébe bevezető *Kékhagyó kedd* műfordítás-válogatása.

Halmosi Sándor, amikor nem költő, akkor matematikus, vagy tán pontosabb így: költőként is matematikus. Kitűnően szerkesztette meg minden kötetét, a rációt hívta segítségül a reáliák fölé lendítő műzsák megszélidítésére, nem kis sikerrel. Ezért azt gondoltam, hogy mi sem egyszerűbb számára, mint az eddigiekből válogatott könyvet összetereelni; egymás mellé illeszti – kvázi ciklusokként – az eddigieket, néhány passzust kihagy, s máris kész. Senki sem szólt volna meg (én sem), kitűnő mű születhetett volna így is.

Halmosi Sándor azonban nem így cselekedett. Eddigi könyveit nyersanyagnak tekintette, s úgy hozott létre egy merőben új üzenetű kötetet, hogy szakított a folytonossággal, vissza-visszanyúlt az építőkövekként funkcionáló darabokhoz, ha kellett, lefaragott belőlük, változtatott az illesztéseken, röviden: *vadonatúj építményt emelt*. A válogatott kötet így nem az értékek újbóli felcsillantására, hanem azok megerősítésére és új értékek felfedezésére szolgál.

Ez indokolja a címválasztást: Ibrahim – írja a címlapra. Ízlelgethetjük a nevet, mint teszi Géczy János a fülszövegben, Ibrahim, Ábrahám, إبراهيم, إبراهيم, إبراهيم. Mindenképpen az ősatyára, az egyistenhit első prófétájára kell gondolnunk, a sokaság atyjára, s arra a szerepre, amelyet Isten választottjaként elvállalt. A költő és az ősatya párhuzama külön tanulmányt érdemelne, most legyen elég annyi, hogy a *képviseleti költészet* hagyományait felvállaló poéta akarva-akaratlanul vállalja az ábrahामी attitűdöt is. Nem rikító plakátokat fest másoknak, hanem példát teremt önnön életével, önnön költészetével.

Mind a hét ciklus mottó-verssel (verstöredéssel) kezdődik, s ezek első szavai adják (csak a tartalomjegyzékben kiemelve) a ciklusok címeit. Jól van ez így, mert a felütés és az azt követő versek mintegy rapszódiaiként összehangolódnak, a belső címek elegendőek a lélegzetnyi, a rácsodálkozás öröméhez biztosított szünetekhez.

Nincs terem ahhoz, hogy külön-külön méltassam az egyes ciklusokat, egy-két mondatban próbálom jellemezni őket. Ez jár bizonyos veszéllyel, elsősorban az egyszerűsítésével, de egyúttal módot nyújt a sommásabb jelzők, határozók használatára is, s ezek talán jobban orientálják az olvasót, mint a cizelláltabb elemzések.

Az első rész (*El is táncolhatnék*) a világ egységének hol tétova, hol harsányabb himnuszait sorakoztatja egymás után: „*A csillagos ég felettem, az erkölcsi törvény bennem, mi baj is lehetne*”. A szellem és az anyag, a táj és az ember, a növények *esti költészete* és a *forró aszfalt lüktetése*, a természet és a város, a külföld és a haza ellentmondásos egységbe rendeződik, s a költő mindvégig e megteremtett saját rendbe illeszti be verseit.

Ezeket a himnuszokat követik a *Ha sokat szeretsz* ciklus versei. Hosszú gondolati költemények és pár soros, a dalhoz közelítő egyszerű versek ellenpontozzák egymást benne, a szerelem és az emberek közötti, az ember és környezete közötti szeretet ezer fajtája lüktet soraiban. Panteista világszeretet ez, korlátai, ha vannak egyáltalán, magának az emberségnek a korlátai. Az *erdélyi magyar létköltészetben* gyökerezik (*Balázs Tibor* vaskos monográfiát szánt ennek megismertetésére), de nyitott az egész világra, végig gondolt ontológiai szemlélet húzódik meg mögötte.

És továbbmentél mégis – mondja a harmadik ciklus címe. Az előbbieken kibontakozó gondolati költészet relatív objektivitásával szakítania kell – a vers érdekében – a költőnek. Megteszi: előtérbe kerül a szubjektum, a gondolkodó ember, kételyeivel, út- és igazságkeresésével; s persze előkerülnek az előző kötetekből ismert sajátos Halmosi-darabok, a *lamentek*.

Lopják a népek – ez a negyedik ciklus címe. Az ember és a természet (természeti és mesterséges környezet) viszonya kerül nagyító alá, itt kap helyet a terjedelmes *Csak ülnék az ablakban* című poéma, amely talán legszebben összegzi a Gileádig megtett költői utat. A ciklus egészét az értékek megőrzésének szándéka tartja össze, epikus motívumok szövődnek a szövegekbe, a költő megmutatja, hogy bár mikor jó célra képes felhasználni a posztmodern irodalom hozadékát. A szöveg sok helyen tekinthető posztmodernnek, de a sokszor felhánytorgatott értékrelativizmusnak nyoma sincs. Az érték tudat felülírja a kételyeket: „*kerestem valami mélyebb értelmet/ és összefüggést, míg rá nem jöttem, hogy csak/ a beszéd bolyong bennünk és a szerelem,/ hiába minden*”. (*Dél van*)

Az *Állítólag két* fejezet rövidebb az előzőeknél, de korántsem mellékes, miért

kerültek egymás mellé a versek. Az ars poetica és az életprogram párhuzamos-sága itt válik nyilvánvalóvá, ezek a versek vezetnek el annak felismeréséig, hogy a költő legfontosabb alkotása maga az élet, akár verssé szublimálódik, akár nem. A múltba szökés vágya, a jelen tragédiájának gyötrelmes elfogadása *együtt* érvényes, s korántsem *a létet cinkelőknek* válik hasznára.

A hatodik ciklus (*Ha most megkarcolnának*) a nagy nekirugaszkodás előtti versek gyűjteménye. Az épülni akaró katedrális előkészített kövei, habarcsa, mozaikdarabkái. Bibliás és hétköznapi elszánások ígérnek valami eljövendő szépséget.

A beteljesedés azonban a hetedik ciklusban (*Mondd el neveimet*) másként valósul meg, mint a gótikában: föld-közelibben, csenedesebben, költőiebben. („*Szélcsend van, ünnepi fényes lassúság.*”) Létrejön az ábrahामी szövetség az Úrral, látjuk az atya-mód áldásra mozduló kezét, érezzük felelősségünket önmagunkért, a jövőért, de végleg levethetjük minden uralom gögjét. A költő, a vers segítségével diadalmaskodtunk az önsajnálaton, hepciás indulatainkon, kicsinyes kivagyiságunkon. Nem kövekből, nem gerendákból, de szépülő, kiteljesedő önmagunkból szentelünk oltárt, kápolnát a szövetségnek. Ha tisztátalanul lépnénk be, ha nem történe meg a szakítás múltunkkal, nem az építmény, hanem a mindenség dőlne ránk.

Ciklusokon kívül, mintegy zárszóként Halmosi *Razglednicái*, pontosabban azok bő válogatása kerekíti ki a kötetet. Rokoníthatók ezek *Radnótival*, de semmiképpen sem közeli a rokonság. Ott vannak a vérvonalban a keleti rövid műfajok, ott a *koan*, ott vannak a soha ki nem bontható, önértékű verscsírák. És az a hatalmas műveltség, amelynek a költő szerény birtokosa, s csak néha, áttételesen engedi homályainkba veszni kincseskamrája fényeit.

Halmosi Sándor pályafutását az első kötet óta figyelem, számon tartom, tisztelem. Az első válogatott könyv meggyőz arról, hogy nem tévedtem, amikor tíz éve nagy jövőt jósoltam neki. Olyan nagyot, amelyet egy költő csak elérhet: gyötrelmeset, mellőzöttet, tépettet, megalázottat, s mégis: nagyszerűt. Nem hiszem, hogy beleveszik a kánonba. Sebaj! Olvasói szívében már ott van. Ahogy Ábrahám a hívők minden mozdulatában.

(Halmosi Sándor: *Ibrahim Noran Könyvesház* 2011.)

Turcsány Péter

Dialógus az Istennel, mindnyájunkért

Szekeres Mária harmadik kötete: Az Arc vonalai, versek, naplóvallomások

Egy egyetemista lány a soproni gimnáziumban, majd Budapesten a Közgázon különös metaforájú versekkel és látomásokkal írja tele az üres lapokat. Rajzok is születnek, többnyire határozott vonalú arcélek, és tiszta szürke agyagból marokszobrocskák fejformákkal. Arcélek, fejformák: az Arc előképei és felkészülések az Arc érettebb kori befogadására.

És a lány járja a parkokat, bújja a virágillatos arborétumok csöndjét, otthon van a nagy történelemmel otthonos Múzeumkertben. Befújja őt az őszi hideg, gyakran félrehúzódik, nyakán lila sál, szemében tiszta csöndek és arcán a lélek helykereső szelídsége.

Szekeres Mária költészete megőrzi az indulás harmóniatörekvéseit és belső izzásait. A tűz, a szentlélektűz az ő költészetét mindmáig meghatározó „őselem”. „Amiként kezdtem, végig az maradtam” – mondhatjuk el róla is, amit a példafelmutató előd, Pilinszky János egy életfolytonosságát megragadó versében írt.

Emlékeimben máig megkerülhetetlen az az érett és mégis a pályakezdésére jellemző látomás-vers, amelynek Szekeres Mária akaratlanul is a nagyjelentőségű *Himnusz* címet adta. *A jövő szárnyai* című, 2003-ban megjelentetett első verseskötetének méltán lett nyitánya is ez a miniatúr költemény. Különös, de tömörségében teljes. Rémisztetni is tud, de mégis himnikus, zárt felépítésű négysoros. Eredeti formája 8 sorba tördelve maradt ránk, így ma is kifejezőbb. Szelídíthetetlen sebzettség. Lebegtetett, jelöletlen *fókusz*-metafora és kozmikus *keret*. A költő képalkotásának mindmáig meghatározó különössége:

*Ha az égre törnek
arany farkasok,
mellükbe lőnek
mind a csillagok.*

*Fölizzik bennük
minden ami láng,
vakítva száguld
ezer sebszilánk.
(Himnusz)*

Ezt a megközelíthetetlen szelídséget csak az Isten-szeretet, csak az Isten-keresés keresetlensége oldhatja fel, teheti elviselhetővé. Innen, archetipusos képei felől magyarázhatóak Szekeres Mária évtizedekbe visszanyúló, autentikus, önazonosságait írásaiban és írásaival folyamatosan visszakereső és megőrző lírája.

Innen, e különös képzetvilágból származhat az emberi és lelki „diadal” megéltsége is, a kevélység nélküli és alázatos diadalé, a görög mitológia Nikéjének különös öntudatáé:

*„Ó, Niké, szárnyas hazám,
festetlen bajnokod
meztelen áll
(átszövi még
lég – arany napsugár)
kikötői szelek – vesszők, tűnők. Igézetek.
Kikötői szelek – kezek! Már intenek.”
(A jövő szárnyai)*

Ez az alapézés is végigkíséri költőjét a szenvedések útján – ahogy egyik versében írja – a „Címertelen ország” sors-kitérőin, a „Tetszhalál”-létezés „tébolyult fehérségének” emelkedőin és buktatóin.

Emlékezzünk irodalmi életünk egy letűnt, de nagyon fontos pillanatára, a 80-as évek elején a Székény Színházban költőnők mutatkoztak be *Niké cselédei* gyűjtőcím alatt: Pálfi Ágnes, Rakovszky Zsuzsa és Szekeres Mária versei a női-asszonyi más szólamúságot is hivatottak voltak kifejezni, az előadás után az akkor már ismertebb Tóth Erzsébet meghittent gratulált a szerzőknek. Az est címadója csak 20 évvel később jelentette meg első kötetét.

Most Szekeres Mária legújabb, *Az arc vonaljai* című kötete nyílik föl előttem. Ez a harmadik könyve. Mindhárom kötetének műfajmegjelölése a címdalton: „versek, naplótöredékek”, így mutatkozik meg első ránézéskor is, hogy szerzőjük többet kíván föltárni önmagából a költészet személyességénél, a pusztá líraiságnál. Konfesszál, vall, valakinek vall, Istenhez szól, Istent szólítja meg.

A finom és izléses, árnyalt vonal- és színtechnikával megalkotott borítók is a három kötet egységét sugalmazzák (lánya, Turcsány Édua tipográfiai). Az első kötetet a szerző szobrai illusztrálták, s minden kötetben „az Arc”, az arcok kifejező lenyomatait, ezek is sugalmazó és kifejezőerővel telítik a kötetekbe foglalt szövegeket. Verseket, rajzokat, marokszobrokat, síremlékangyalokat – az életműkezdetektől máig megőrzött műfajaitól szólunk hitkifejező entitásokként.

S mindezek mellett, fölött és után a létezés-többlet megnyilvánulása már Szekeres Mária második kötetének nyitányában is egyértelműen kimondódik; a Confessió teljességére, a teljes embert igénybe vevő szolgálatra vet fényt:

*„Honnan jöttem és ki vagyok?
Ki vagy Te – félve kérdezem.
S csöndes örömben áramlik rám
A kegyelem.”*

A három kötet együtt egy nagyszerű folyamatára – több idősíkból megvilágítva, több műfajban is azonos kérdések és válaszadások egységében. A legtöbb válasz ebben a harmadik kötetben található. A válasz-sorok, a válasz-versek a Létre ebben a kötetkompozícióban már sohase késnek. A versek többségében fölfakad, fölcillan a Bibliából visszaköszönő válaszok sora, a dialóg önmagunkért Istennel:

*„Egy hatalmas
Vágy-örvény
Felett
Az igazság
S a Szeretet
A felelet.
Fölöttem függ:
Ne féljete!”
(Mit mond a lélek?)*

Szekeres Mária istenes vallomásai megtalálták a nagyszerű és egyetlen igazi költőelődöt, Reményik Sándort. Fölfedezhető a kései Reményik-versekre, a „Korszerűtlen versek”-re adott „válaszrím”. Az utód és ez előd szinte egy azonos „pókfonálon függ” ezekben „a teremtett világ gólgotai lüktetésében modern” versekben (Elmer István utószavát idézve):

*„Egy szó csak a Neved:
Belékapaszodom,
Mint vadrózsátövis
Ruhámba, mikor a
Kertet járom.*

*Egy szó csak a Neved,
De benne életem,
Mint pókfonálon
A világegyetem.”
(Mint pókfonálon a világegyetem)*

A mindörökké Mester megidézése után és mellett Szekeres Mária a költő Reményik megszólítója is lesz:

*„Lelked él, mert az a lélek, kit énekeltél,
a láng, lobog – nem lidérc – örökké!
Mert halhatatlan az, ki alkotott, s Lelke
az, ki általad szólhatott, ember; ott a
magányban, s hazád iszonyú árvaságán.
Ahogy lehetett.”*

(Reményik Sándor szólítása)

Már-már szívből jövően teljesedik ki a teljes odaadás és az azonosulás hármassága a megszólításban:

*„Mestered nyomán jártál szerteszt,
fülelted szavát, vitted üzenetét.”*

Ez a nagyszerű visszaazonosulás az előddel mintája lehet mindnyájunknak azon az úton, amelyen örökké a Mester tanítványai vagyunk és maradunk. És ahogy a Mester kérte és jövendölte: *béke jár nyomainkban*, az elolvasott betűk, a kiejtett hangok nyomán.

— — —

Alig olvastam verseskötetet életemben, amelynek minden sorát áthatja a hit szándéka és megvalósulásának dokumentálása. Mondhatnám a szöveg maga is megvalósíthatóság, s ez a legtöbb, amit Isten és sors e Hanság-partjára született szolgálóleánya átnyújthat nekünk. Aki „Niké cselédeként” jött közénk, versei fényében már „Angyalarcot” kívánna maga mögött hagyni az időtlenségben:

*„S mint angyalarc, mégis a papíron
A lenyomat – benső arcom tükre,
Melyben fölismerhetem egy rejtett
Magamat”*

(Egy üres papír)

A költőnő eddig megalkotott értékei között tallózó írásomban csak érinteni kívántam legmeghatározóbb élményköreit, fogalmi és képi világát. Szólnunk kell még a *hazatalálás* meghitt sorsvállalásáról, a gyermekkori otthonba történő visz-

szavonulásról. Az idős szülei ápolásával töltött 11 esztendő önismeretet fölélesztő és nagy-nagy szeretetre döbrentő hatásáról. Aki a Nagyvárosban soha otthon nem talált, de szeretetszolgálatra alkalmat igen, az a hazaváró – talán el soha nem is eresztő (?) – otthonban és tájban a mindenki számára nélkülözhetetlen vigasz üzeneteit is kicsomagolhatta az ajándékosárból:

*„Valahol egy kézbe hullik,
Egy végtelen mosolyba
Ez az éjjel és a perc
Egy végtelen mosolyba,
Mely életem fenntartja.”*
(Gondolatszilánkok)

Pókfonálon – a mindenség. Egy kézben, egy mosolyban – az emberlét.

Igaz üzenetek csöndje.

Dialógus az Istennel, mindnyájunkért.

Önátadás, önismeret, ima, a léttel szembesítő tükörcserepek, az *„árnyak feltámadása”, „a hétköznapi élet kegyelmi valósága”* – amire Elmer István hívta fel a figyelmet a kötetet elemző soraiban. Kibomló, megszólaló, fölmutatott életszentség Szekeres Mária lírája. Ezt a hírt hozta és hozza az ő költészete. És ez nagyon sok.

(3BT Kiadó, Budapest-Újronafő, 2010.)

Kaiser László

Az ivás (és az írás) méltósága

Sarusi Mihály: Pinceszér

Kultúránk, vagyis európaiságunk és magyarságunk magában foglalja az ivás kultúráját. Már a Bibliában olvashatunk a borivásról – és súlyos következményeiről is. Noé megrészegetett, s három fia közül csak az egyik segítette apját elesettségében, Noé meg csak ezt a fiút tartotta igazán gyermekének. Vagyis azt, aki a szülőt gyarlóságával is vállalja. A kereszténység története bizonyos értelemben az ivás története is, hiszen a szakrális fogyasztástól az ünnep és megünneplés fontosságán át a munka tiszteletéig jelen van a bor, tágan értelmezve az ivás. A mértékletes ivás, de talán olykor a mértéken túli is, amely nem összetévesztendő az életformává vált vedeléssel. Babitsék nemzedéke vallotta – teljes joggal –, hogy az európaiság három pillére a római jog, a görög szellem és a kereszténység. Egyik sem tiltja, bizonyos vonatkozásban szorgalmazza az italfogyasztást. Aztán minden népnél ezek a fogyasztói (és előtte persze a termelői) szokások más-más módon alakultak ki s váltak élő és éltető hagyománnyá.

A kereszténység története s így a magyarság története is – szögezzük le még egyszer – magában hordozza az ivás kultuszát és persze az irodalmát is. Mindig ivott a magyar, biztos voltak csúnya berúgások, vagy ahogy Erdélyben mondják, megmenések is, de az ivás nemes kultusza a XX. század második felében veszett el, vagy pontosabban fogalmazva: akkorra lett az ivás országos vészhelyzet: önpusztítás. Tény: az italozásra, mulatozásra, ünnepi vigadozásra mindig örömmel vagy éppen szomorúsággal kész magyarság 1956 után lett komor ivó, s jutottunk el az ismert statisztikáig: egy millió alkoholistával számolnak az orvosok, s a májrák okozta halálozásban igen előkelő helyen állunk világviszonylatban. Valami elveszett tehát az ivás kultuszából, s lett baljós cselekvés, netán pót cselekvés... Mint ahogy az sem véletlen, hogy bár az italozás, főleg a bor témája erősen jelen van a magyar irodalomban, a XX. század – „Minden egész eltörött” –, különösen annak második fele „termelte ki” azt az író típust, amely par excellence alkoholista, s fő témája az ivás problematikája. Csak két nevet említek: Cholnoky László és Hajnóczy Péter.

Persze ez így nem teljesen igaz. Az aranykornak vége, ám üdítő folyamatok, helyek, helyzetek azért vannak. Teljesen nem múltak a régi ízek és kultuszok, sőt újak is keletkeznek. Valami nagyon megváltozott ugyan, de vannak őrzések és teremtések. Milyen érdekes és jellemző egyébként, hogy az elmúlt súlyos évtizedekben szőlőtermelő hazánkban a borivás szorult háttérbe, a sör és különösen a

röviditalok fogyasztása ugrott meg. Éppen Sarusi Mihály említi könyvében Szekfű Gyula 1922-es munkáját: *A magyar bortermelő lelki alkatát*. Mert volt s van ilyen, s így van a borivó magyar alkata is. A lényeg: nem csupán az ivás, a borivás kultusza is megváltozott (nem beszélve a rettenetes minőségű borokról). S hogy valamelyest billenjen ha nem is helyre, de legalább jó irányba a mérleg, nincs mese: a múlthoz kell fordulnunk. A nemes hagyományokhoz, az aranykorhoz. Visszaadni az ivás (borivás) méltóságát, vagyis az élet méltóságát is!

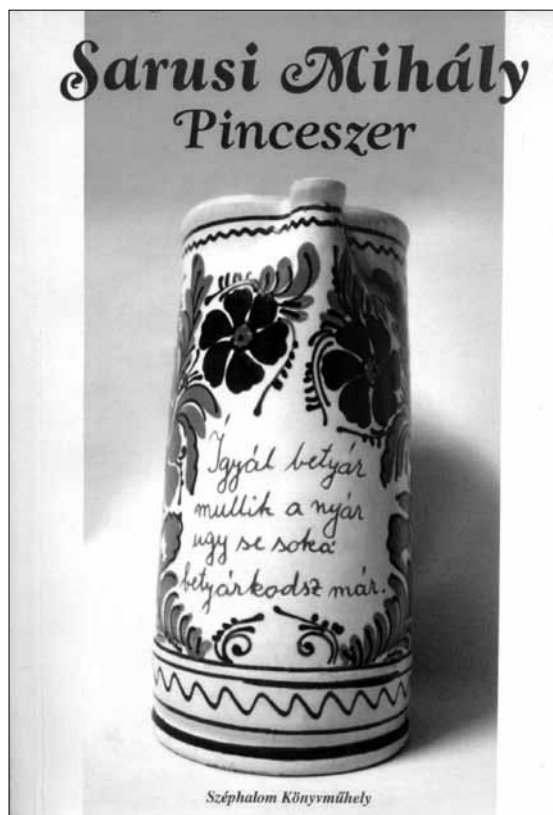
Sarusi Mihály könyve végső értelmezésben ezt teszi, hihetetlenül érdekesen és olvasmányosan. A békéscsabai születésű, ma a Balaton partján élő, mindig a valóságot fürkésző és fölmutató, megannyi munkát kipróbált író huszonvalahányadik kötete mintegy foglalata eddigi munkásságának. Korábban írt műveiről számos értő kritikus – többek között Domonkos Mátyás, Ördögh Szilveszter, Vasy Géza, Alexa Károly, Rónay László, Márkus Béla, Bertha Zoltán, Beke György – a valóságlátását és mesélőkedvét dicsérte többek között, s ez a fő érdeme a *Pinceszernek* is, amelynek alcíme: *Boros úti beszélyfüzér a „Magyar gigába magyar nedűt” nótájára*.

Beszélyfüzér: csengése és holdudvara van a *beszély* szónak. Ez a nyelvújítás korában született kifejezés kisebb prózai művekre vonatkozik, s azért is remek szó – archaikus hangulatán túl –, mert az elbeszélés, novella őse a mese és a beszélgetés. A könyv rövid terjedelmű írásai tudatosan csapongó beszélyek, amelyek szinte kalendárium módjára invitálják az olvasót (és bor-, tehát életszeretőt) pincelátogatásokra, amire a cím is egyértelműen utal, hiszen a pincszer: több pincét fölkereső baráti borkóstoló. Ez a több pince a könyv kilencvenöt beszélyében az egész Kárpát-medence, de olykor egy-egy kitekintés Európára, egy-egy külföldi bortúrára. Úgy tetszik, a beszélyek, tehát a túrák jelentős része személyes élményű, de mindenképpen nagy hőfokú személyes kötődés vidékhez, tájhoz, pincéhez, borfajtához s persze a mindehhez kapcsolódó emberekhez. A távoli s közeli múltban és a jelenben is minden a bor kultusza, sőt misztériuma igézetében idéződik meg, vagy rögzülnek az események, így válik Sarusi krónikássá is. Ám a bor krónikása korokat, mondhatni történelmet is rögzít: újabb bizonyíték arra, hogy a bor és borivás több mint önmaga – maga a magyar nép! Szomorúságával, bánatával, élet- és ivástapasztalataival, vígasságaival, örömeivel együtt... Valami egészséges élni akarás, harmónia és arányosság van a sokszor humorba hajló barangolások, történetek, anekdoták, borismertetések, irodalmi vonatkozások és idézetek, szokásmegidézések vagy éppen ital- és ételreceptek mélyén. A bor, a borozás még véletlenül sem mint pótlék, káros szenvedély, embervadító szurrogátum van jelen a könyvben. Ellenkezőleg. Mint a normális élet természetes része: ezt nevezzük közhelyszerűen kulturált alkoholfogyasztásnak, s ez az, ami manapság enyhén szólva kérdőjeles. Hiszen a normális alkoholfogyasztás nem csupán

egészséges, de éppen a könyv bizonyítja, közösségteremtő, hogy Németh László más vonatkozásban használt szavával éljek: emberségnövesztő.

A *Pincszer* tehát visszaadja az ivás méltóságát. S mivel vérbeli író munkája: élvezetes olvasmány is. Sajátságos, szaggatott szövegkezelés: villanó gondolatok, események, emlékek. Változatos, sokszor archaikus stílus: elvégre múltidézésről is szó van, hiszen a múltidézéssel – a jelent érintve – a mához szól Sarusi. Hol nagyon komolyan, hol humorosan. Miként az egyik beszélyben rögzíti egyértelműen: a bor összehozza a különböző nemzetiségű, de tisztességes embereket. Úgy is fordíthatnánk: a tisztességes bor a tisztességes embereket! A jó könyvvel, tehát az írás méltóságával buzdít erre Sarusi Mihály *Pincszerének* minden sora.

(Sarusi Mihály: *Pincszer. Boros úti beszélyfüzér a „Magyar gigába magyar nedűt.”* nótájára. Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2009)

Kusper Judit

A determinizmus csapdája

Borbély László: Büntetlenek

Néhány hete láttam egy filmet, *The Ron Clark Story* a címe, egy tanárról szól, aki Harlembe kerül, az egyik legproblémásabb, deviáns gyerekeket nevelő iskolába, s itt próbál helyt állni alternatív módszereivel, új szabályaival, olyan tanulók között, ahol nemhogy az érettségi, de még az írás-olvasás sem tűnik a jövőjük szempontjából szükségesnek. Célokat kínál nekik, segíti őket, nem hagyja, hogy félúton feladják. A történet megtörtént sztorin alapul, a címszereplő Ron Clark valóban elvégezte ezt a hatalmas munkát. S mindez miért kerülhetett egy magyar regény bemutatásának elejére? Éppen a hasonlóságok és különbözőségek kidomboríthatósága miatt. Borbély László *Büntetlenek* című regénye napjainkban játszódik, szintén nehezen kezelhető, deviáns diákok a szereplői, s mellettük felbukkan egy tanár, Csontos Ferenc, aki az iskolában testnevelésre, iskolán kívül pedig ökölvívásra oktatta tanítványait.

Csontos Ferenc maga a megtestesült türelem. Mind testileg, mind lelkileg fegyelmezett, edzett, jógázik, olvas, nem néz televíziót, tökéletesen megtestesíti a fogyasztói társadalom ellenzőjét és negligálóját. Ugyanakkor maga a megtestesült lelkiismeret-furdalás is, hiszen nehezen tudja feldolgozni felesége és fia elvesztését: családja azon az augusztus 20-ai tűzijátékon halt meg, amikor a közelgő vihar ellenére százezrek figyelték az ünnepséget, mialatt Csontos csapatával egy horvátországi versenyre utazott.

Adott tehát egy átszellemült, lelkes nevelő, aki nem csak a napi penzumot szeretné tanítani egy általános iskolában, hanem tanítványai helytállása, jövője is érdeklí. S adott ehhez egy empatikus igazgatónő, aki maga is látja, hogy a dolgok nem mennek jól úgy, ahogyan most mennek, változásra van szükség, s ehhez keres hozzáértő partnert – akit Csontos személyében meg is talál. A szituáció talán itt túlságosan leegyszerűsítetté válik: a tanári kar többi tagja természetesen szabadulni szeretne a túl lelkes igazgatónőtől, s persze az új tornatanár ténykedését sem nézik jó szemmel. A tanári karban rajtuk kívül mindenki utálja a diákokat, csakúgy, mint a munkáját. Az egyikükről, aki történetesen Csontos egyik legnagyobb ellenlábas, még az is kiderül, hogy pedofil, s lebukásának botránya végül magával rántja az igazgatónőt is, akinek helyére egy reformpedagógiát hirdető nő kerül, ám tetteinek semmi köze nem lesz sem a reformhoz, sem a pedagógiához. Pedagógiai csődjének legmarkánsabb jele, hogy az iskolában tanuló fia a legkezelhetetlenebb, legkiállthatatlanabb s az egyik leggonoszabb hőse a regénynek. Ez hát

a tanári kar, csupa fekete és fehér emberből összerakva, ahogyan Gyulai Líviusz szép fekete-fehér metszetei is mutatják.

A gyerekek, fiatalok bemutatása, jellemábrázolása még ennyire sem kétpólusú: főhősünk, Ördög Máté és bandája (pontosabban a banda, melyhez ő csatlakozik) kifejezetten sötét színt ölt, még akkor is, ha az olvasó néha reménykedik egy kis fehérség belopakodásában. Mátét a nagyanyja neveli, apja börtönben ül gyilkosságért, róla nem sokat tudunk meg azon túl, hogy kezelhetetlen tanuló, sokat beszél az iskolában. Gondolatai, érzései helyett álmaival találkozunk, melyek apja világába vezetnek, a vele történt események (többek között a gyilkosság) ismétlődnek meg. Úgy tűnik, mintha Ördög Mátét csak ez az örökség határozná meg, mint ahogyan neve is örökség-ómenként értelmezhető. A fiú szegény, szülők nélkül nő fel, tehát eleve adott társadalmi helye és elfogadottsága. („Úgy érezte, hogy belőle akar a tanárnő bűnbakot csinálni, mert ő szegény, a királyék meg gazdagok.” (13.)) Ennyire egyszerű lenne? Ebben a világban igen, mert a regény többi gyerekszereplője is a determinizmus terhét nyögi: Della, a bandavezér gazdag családból származik, ám apja külföldön van, anyja menő üzletasszony, aki soha nincs otthon, nem is foglalkozik a fiával, szeretője van, fiát pedig csak pénzzel tömi. Mi más lehetne a fiú számára az egyetlen választható út, mint a züllés, bandázás, kábítószeresítés, bűnözés? Macska (a banda egyetlen lánytagja) anyja kurva, apja nincs, anyja kliensei sokszor őt is megkönyékezik – szintén csak a romlás lehet a sorsa. Ugyanígy Whoppernek is, aki folyton gyorséttermi kaját zabál, a szülők jól szituáltak, ám mindketten szeretőt tartanak, fiuk életét pedig nem ismerik.

Ördög Máté a mű elején pusztán áldozatszerepben tűnik fel, őt rabolja ki a banda, ám mikor a szentgyörgyvárosi piacon visszavásárlásra kínálják neki ellopott mp3-lejátszóját, már konyhakéssel érkezik, verekszik, nem lép be a balek-szerepbe. Bár kérdéses, hogy a választott bandatagság hőssé teszi-e, vagy sem. Bátor (?) tetteket visz ugyan véghez, megszerzi a lányt is magának, mégsem nevezhető győztesnek, hiszen az őt körülvevő világot nem érti, a lelki és szellemi beavatása nem történt még meg.

Ezen szeretne segíteni Csontos Ferenc, aki a testnevelésórán megismert fiúból embert szeretne faragni, úgy, hogy megmutatja neki, létezik másik oldal is. Lehívja edzésre, felkarolja, meccslehetőséget kínál neki, amikor pedig nagyanyja kórházba kerülése után egyedül marad, anyagilag is támogatja, sőt, az edzőteremben rendez be neki tanulószobát, a leckéjét is kikérdezi. Mindkettejük számára fontos lehet ez a kapcsolat: Csontos nemcsak tanítványt, hanem egy fiút is kaphatna elvesztett fia helyett (aki ráadásul nem szerette a boxot), Máté apát kaphatna, aki tanácsokkal látja el, szereti, figyel. Mindez akár happy endbe is torkollhatna, olyan jól indul minden, s nem igazán tapintható ki, hogy hol és miért bomlik meg ez az éppen kialakulóban lévő egyensúly. Csontos elvei világosak, mint ő maga, tiszták,

pozitívak, közeledése megértő jellegű. (A tanítványai kedvéért még a *Mátrix* című filmet is megnézi, mivel a fiúk nagy kedvence.) Máté annyi szeretetet és figyelmet kap tőle, mint senki másától, mégsem képes szeretettel válaszolni. Ennek – még a végkifejlet előtt – egyik legszebb jele, amikor meccslehetőséget kap, erejét tekintve már megérett volna a győzelemre, ám semmit sem úgy csinál, ahogy edzője tanácsolja, szabálytalankodik, így szükségszerűen leléptetik. Szép példa, mint említettem, csak éppen nem indokolt. Pontosabb indokolt, ha elfogadjuk, hogy a regény lapjain a családi és társadalmi determináció csapdái kikerülhetetlenek, bármi történhet, ha valaki ennyire rossz hátszéllel indul, mindenképp drogoknál és börtönben fog kikötni – ahogy a mű majd minden gyerekszereplője.

Nem lenne választási lehetőség? Csontos filozófiai szólamai éppen azt sugallják, hogy belül bármit megváltoztathatsz. Ám ezek a szólamok, a keleti filozófiák lecseszertű felmondásai, a *Sport és jog*ából való idézetek nem tudják összekapcsolni a két világot. A markánsan elkülönülő nyelvi kódok nem tudnak közelíteni egymáshoz, s talán ezzel is magyarázható az, hogy nagyon sokat tudunk arról, hogy a tanár felkarolta Mátét, beszélgetett vele, de nem tudjuk, hogyan és miről, nem válnak közössé az élmények. Amíg Csontos csak a saját kódjait ismeri, nem fogja feltörni az Ördög Mátéét, s talán Máté éppen ezért nem tud belépni az ő világába.

S ebben a valódi párbeszéd nélküli világban nem véletlen, hogy Máté kábítószeresen kábulatában éppen azt az embert fogja lelőni, akit nagyon szeretett, aki apja helyett apja volt, hiszen őt ekkor már démonok ragadták el, nem tudott különbséget tenni jó és rossz, fekete és fehér, jobb kéz és bal kéz között. Azt lehetnénk, hogy a gyilkossággal sorsa megpecsételődött, ám a hatéves büntetés egy epizódját felvillantja az *Epilógusban*: egy fiatal énekesnő lép fel a börtönben, aki Mátét választja ki maga mellé a színpadra, táncoltak, énekeltek. Máté tehát élvezi az életet...

Kegyetlen kritikát olvashatunk Borbély László regényében, mind a most felnövekvő generációról, mind szüleikről, a társadalomról, mely ilyen helyzetbe juttat embereket. A műben ábrázolt világban a jóakarát soha nem nyeri el jutalmát, a humanizmust már hírből sem ismerik, a rosszak nagyon rosszak, visszafordíthatatlanul, megmenthetetlenül. Túl giccses, hétköznapi lenne a pozitív befejezés? Lehet, de azért reménykedjünk benne.

(Magyar Írók Egyesülete, Budapest, 2010.)

Deák-Sárosi László

Az irodalomról menetközben

Véghelyi Balázs: Huszonhárom lépés

Ezt a könyvet olvasni olyan érzés, mintha sétálnánk az irodalomban, a kultúrában, a történelemben a szerző beszélgetőtársaként. Ezért találó metafora a „lépés” a kötet címében. Véghelyi Balázs kedvesen, közvetlenül mesél, és nemcsak az alkalmi beszédeinek lejegyzett változatában, hanem kritikáiban is. Egyedi hangja, személyes stílusa jól kiegészíti a tárgyilagos, példákkal és elemzésekkel felépített érvelését.

E huszonhárom írás egyenként átlagosan négy és fél oldalt foglal el az A5-ös méretű kis könyvben, és egyik sem hosszabb hét oldalnál. Mégis ezek a rövid eszmefuttatások pontosan bejárják azt a gondolati ívet, amelyet az adott témák felvállalhatnak. Van közöttük ars poetikus jegyzet, napló, pedagógiai, kultúrtörténeti és irodalomtörténeti esszé, bemutató beszéd, vázlatos szerzői pályakép, műfordítás és annak műhelymunka-beszámolója, illetve könyvkritika.

Mi köti össze ezeket a szövegeket tartalmilag és stílusban? A szerző személyes, de nem a tényektől független művészi-költői hitvallása, amelyet előző műveiben is megfogalmazott. Véghelyi Balásznak korábban már két verseskötete és két esszé-kötete is megjelent, és ezeknek a tartalmát egyetlen nagyobb könyvben is összeboronálhatná, annyira egységesek. Valamennyi a magyar nyelv, kultúra, történelem, mitológia és irodalom szeretetéről szól. A személyes élmények is megfürödnek a közösségi emlékezet tapasztalatainak fényében.

Véghelyi Balázs előveszi az irodalomtörténeti jelentőségükhöz mérten több figyelmet érdemlő szerzők egy-egy írását vagy életművét, és új szempontokat figyel meg, értelmez az adott kontextusban. Tényeknek néz utána, tévhiteket oszlat el, művek új értelmezését vagy épp fordítását villantja fel.

Nyilván, némely írások csupán ismeretterjesztő jellegűek, de azok is új értelmet kapnak a kötet összefüggésében. Az egész együtt arra emlékeztet, hogy benne élünk az irodalomban, és az irodalom bennünk él. Fel sem merül, hogy a könyvek által nem ment előrébb a világ. A szerző, költő, gondolkodó az igen mellett konkrétan is kiáll a jegyzeteiben, de az egész könyve egész még inkább megerősíti ezt a hitet/tapasztalatot. Amikor Véghelyi csupán jegyzeteiben elmélkedik, vagy bemutató szövegben érvel, akkor is mindig talál a mondandójához frappáns irodalmi idézeteket. Némelyik közismert, de olyan is akad, amelyik eszünkbe se jutna. Mint egy jó irodalomtanár, aki a diákjainak élményszerűen idéz mindig a legtalálóbb helyről órán, kiránduláson vagy a tábortűznél.

Az irodalomtanár példája nem áll messze a szerzőtől, hiszen pedagóguscsaládból származik, és maga is magyar nyelv és irodalom szakon szerzett bölcsésztanári diplomát az ELTE-n. Most Véghelyi akár a katedra mögül tanítja hallgatóit, akár a könyve lapjain keresztül társalog olvasóival, mintegy sétálva, mindenképp élményszerűen gazdagítja őket valamilyen új szempont megvilágításával Beniczky Péterről, Deák Ferencről, Karinthy Ferencről, Zelk Zoltánról, Baranyi Ferencről, Csoóri Sándorról és másokról.

Kinek ajánlhatnám a könyvet? Bárkinek általános iskolás kortól százéves korig. Az írások többsége megjelent irodalmi lapokban, de így, egy kötetbe szervezve kellemes ébresztőként felráz abból az amnéziás állapotból, amelyik a rossz tapasztalatoknak, a pesszimista jóslatoknak enged. Véghelyi minden gesztusával arról győz meg – az első jegyzetéből szabadon idézve – hogy „nem csak pénzt lehet – olvasni”.

(Hungarovox Kiadó, 2010.)

Fecske Csaba

Bakacsi Ernő könyveiről

Élni kell

Az Egerben élő író könyvében novellák és egy kétrészes dráma, az író meghatározása szerint tragédia olvasható. Mind a novellák, mind a dráma történeti ideje a II. világháborút követő zűrzavaros időszak, a félelmek és a szegénység drámai valósága. Az író élményvilága ezen időszak eseményeiből táplálkozik, olvasás közben azt érzi az ember, hogy megtörtént és megélt eseményekről van szó, reálisan létező emberek valós történeteit meséli el olyan természetességgel és fesztelenséggel, mintha ismerősei körében élőszóban mondaná el. A bevezetőként szolgáló „Fülszövegben” ezt írja: „Nem állt szándékomban az orosz vagy ’szovjet’ népet bántani, de a történeti hűség fontos. Az igazságot ismerni kell, mert azt az utóbbi évtizedekben szándékosan eltorzították.” Bakacsi valóban fontosnak tartja a tényeket, szociografikus pontossággal igyekszik képet festeni arról az időszakról, amelyről valóban ellentmondásos ismereteink vannak nekünk, a háború után született nemzedékeknek, hiszen mást tanultunk az iskolában, és mást mondtak nekünk a szüleink-nagyszüleink. Bakacsinak személyes élményei vannak az adott időszakról, és ezek inkább mutatnak rokonságot a szüleink által elmondottakkal, mint a hivatalos, a történelemkönyvekben leírt verzióval.

„Minden ember gyermekkorában van olyan élmény – jó vagy rossz –, mely mély benyomást tesz rá, melyet egész életében nem felejt el. Nekem ilyen a II. világháború, a ’front’ és az utána történő szörnyűségek. Ezen eseményekről kap egy csokrot e könyv lapjain a kedves olvasó” – fejeződik be a „fülszöveg”.

Bakacsi Ernő Veres Péter szavaival élve „sültrealista”, aki konokul ragaszkodik a tényekhez, nem képes és nem is akar elrugaszkodni a földtől, a valóságtól, semmit sem pótol írói fantáziával, nem filozofál és nem költőieskedik, nem játszik a nyelvvel, igyekszik a lehető legegyszerűbben, legobjektívebben közvetíteni, noha az elég híven kirajzolódik írásaiból, hogy kinek is a pártján áll, hogy együttérez megalázott, elnyomott hőseivel. Néhány novellája (pl.: *Pati, Nyugdíjasok*) nem haladja meg egy irodalmi jegyzet színvonalát, de a többiben (Pl.: *Megbocsájtás, A csendőrr halála*) már megmutatkoznak írói kvalitásai. Megítélésem szerint a drámai atmoszférájú és hús-vér alakokat mozgató *Megbocsájtás*ban benne van egy remek kisregény lehetősége. De így is élvezetes olvasmány. És a szerencsétlen sorsú, kiszolgáltatott Magdi története is megérinti az olvasót, együtt tud érezni vele, mert maga is ismer hasonló helyzetben vergődő „hőst”, faluba szakadt és elhagyatottan, kitaszítottan élni kényszerülő, fiatal értelmiségi nőt.

Ha Bakacsi Ernő mestereit, szellemi elődjeit kéne megkeresnem, akkor a realista próza olyan kiválóságai között keresném, mint Móricz Zsigmond, Sinka István, Veres Péter, Szabó Pál és Szabó István. Ők adtak hírt pontosan, hitelesen a vidéken élők életéről. És persze eszünkbe jut a kötetet gondozó Felsőmagyarország Kiadó vezetőjének, Serfőző Simonnak a neve is, aki az ún. „szocionovelláiban” állított emléket a pusztuló és gyökeresen megváltozott paraszti világnak. A Bakacsi-írások történeti ideje ugyan más, de elbeszélői módja ha nem is azonos, de hasonló.

A *Jegyések* című kétrészes dráma hangneme és atmoszférája hasonló, mint a novelláké. „Történet Egerben, 1944–45-ben”, tehát a háború vége felé. Főszereplője a fiatal jegyespár, dr. Sarkadi Péter orvos, Sarkadi János főjegyző fia és menyasszonya, Kati, a maklári nagygazda Borka Péter egy szem leánya. Idillikus képpel indul a darab, a két szerelmes fiatalember eljegyzésével, mindenki boldog, a fiatalok, mert szeretik egymást, és egymásra találtak, a szülők, mert gyermekük olyan társat talált magának, aki boldoggá tudja tenni őt. Ám a háború árnyékot vet a boldogságukra, kiderül hogy a vőlegény katonai behívót kapott, igaz nem vitték ki a frontra, egy hátszoci katonai kórházban szolgál majd orvosként. Embert próbáló szolgálat ez. A család és a jegyesek abban reménykednek és avval biztatják önmagukat és egymást, hogy hamarosan véget ér a háború, és jóra fordul minden, végre mindenki boldog lehet. De a család életébe, mint annyi máséba, belerondít a történelem: Gábort, a vőlegényt a háború végnapjaiban a kórház kiürítése elleni tiltakozás miatt az oroszok agyonlövik, Katit pedig magához rendeli a szovjet katonai parancsnok, sejtethető, hogy milyen céllal. Először édesanyja, majd édesapja akar jelentkezni helyette, de Kati nem engedi, már tudva vőlegénye haláláról., mindenre elszántan megy a parancsnokságra. „Élve nem kap meg engem!” – mondja felháborodva. Itt ér véget a darab, az olvasót bizonytalanságban hagyva a végkifejletet illetően. Az olvasónak kell eldöntenie, miként alakult a drámai helyzet, Kati további sorsa. Ez különös feszültséget ad a drámának, amit tovább alakíthatunk a saját gondolatainkkal.

(Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2008.)

Aláírtak

A regény címe már sugallja a témát, a téveszesítésről, vagy az akkori szóhasználatról a kolhozosításról szól. A történet ideje az ötvenes évek vége, a kényszerkollektívizálás kora, amely még a hatvanas években is folytatódott. Szülőfalumban például 1962-ben alakult meg a tsz. Természetesen ott is kényszerítették a gazdákat, és nem önkéntes alapon szerveződött.

A regény főhőse Juhász Vince, a kerekházai nagygazda életvidám értelmes fia, aki szebb jövőről ábrándozik, és ezért a szebb jövőért hajlandó és képes is keményen megdolgozni. Talán érdemes idézni a szerzői ajánlást: „Ajánlom e könyvet minden parasztembernek és a már égi mezőkre távozók utódainak, akik végig küzdötték és szenvedték a XX. sz. második felét. Akiket kifosztott a szovjet hadsereg: elvivén terményeiket, elhajtvá állataikat, akiket a Rákosi-rezsim kulákká nyilvánított, túlzott adókkal terhelt, internált és bebörtönzött... Akiket a Kádárkatonák tsz-be kényszerítettek, és akiket 1990 után a zöldbárók kifosztottak és becsaptak, akik most fennmaradásukért küzdenek, mert egyharmad támogatást kapnak, mint nyugat-európai társaik. És akik mégis büszkén teszik dolgukat, vállalják magyarságukat, sorsukat.”

Kísértet járja be Kerekházát, a félelem kísértete. Az a szóbeszéd járja, hogy hamarosan közösbe kényszerítik a falu gazdáit. Ez főleg a nagygazdákra hat lesújtólag, akiknek valóban van mit veszíteniük, amit egy életen át vérükkel és verejtékükkel megszereztek, azt most elveszik tőlük. A falu módosabb gazdái összejönnek egy pincében, és közös elhatározással arra jutnak, hogy ők bizony megtagadják a belépési nyilatkozat aláírását, semmi szín alatt nem hajlandók belépni a közösbe, attól félnek, hogy teljesen kismimizik őket, hogy jön a csajka-rendszer. A szóbeszéd végül igaznak bizonyul, hamarosan megjelennek az agitátorok. A szervezők között van például Gereblyés Laci, a falu szülötte, Juhász Vincével nagyjából egykorú fiatalember, a járási pártbizottság munkatársa, aki mindenkit személyesen ismert, akinek a szava, mint falubelinek, hitelesebbnek tűnik, mint az idegeneké, akik hol mézes-mázos szavakkal próbálják rávenni az embereket, hol pedig fenyegetéssel, zsarolással. Van olyan nagygazda, akit értelmiségivé lett gyermekével zsarolnak meg. Az ördöggel is lepaktálnak az agitátorok, csak hogy sikerüljön a beszerzés. Hangosbemondón tetetik közzé, hogy ki mindenki aláírt már. Természetesen a nagy tekintélyű, közmegebecsülésnek örvendő nagygazdák beszerzésével kezdték, az ő konok ellenállásukat akarták elsőként megtörni. Ami, ha nehezen is, különböző, sokszor ördögi praktikákkal sikerült is. Egymás ellen hangolták a gazdákat, elhíresztelték arról is, hogy belépett, aki még nem írta alá a belépési nyilatkozatot. Van, aki miután megtört és aláírt, végül fölakasztotta magát. Másból megtört, lelkibeteg ember lett. Végül a falu egyik legtekintélyesebb gazdája, Juhász Pál, Vince édesapja is aláírta a belépési nyilatkozatot. A regény végig izgalomban tudja tartani olvasóját – a hasonló élménnyel bírókét biztosan – végig ott vibrál a levegőben a feszültség, a regénynek sűrű atmoszférája van. Sikerült az írónak hiteles figurákat teremtenie. Az elbeszélés igazi főszereplője valójában nem is Juhász Vince, akinek a személye csak itt-ott bukkan fel a könyv lapjain, hanem maga a falu, Kerekháza. Egy regénytrilógia – *Aláírtak, Elszántott mezsgyék, Aki hazatalált*, ez utóbbi kettő közös kötetben jelent meg – első, s véleményem

szerint legerősebb darabja, mely leginkább megmutatja Bakacsi regényírói tehetségét. Élvezetes, sodró lendületű cselekményvezetés, atmoszférateremtés, hiteles, élő alakok, drámai helyzetek teremtése, feszes dialógusok...

(Gonda Kiadó, Eger, 2006.)

Elszántott mezsgyék; Aki hazatalált

A szerző így ajánlja művét: „Egy trilógia második és harmadik részét tartja kezében a kedves olvasó. Első része az *Aláírtak* című regényem. De mindegyik rész önállóan is kerek egészet alkot, érthető olvasmány”.

Az *Elszántott mezsgyék*ben nyomon követhetjük Juhász Vince további sorsát. A közösítés ellen keményen küzdő nagygazda fiából, aki maga is foggal-körömmel tiltakozott a mezőgazdaság szocialista átalakítása ellen, végül a tsz egyik vezetője lesz, előbb a szőlészet vezetője, majd egy tanfolyam elvégzése után a termelőszövetkezet elnöke. Rátermett, agilis és becsületes, lelkiismeretes vezető, akire fölnéznek a beosztottjai, akihez bárki bizalommal fordulhat. Feleségül veszi régi szerelmét, otthont teremt, szeretetben él feleségével, gyermekeik születnek, nincsenek anyagi gondjaik. Mondhatni, Juhász Vince révbe érkezett. Hanem az évek múltával, a megfeszített és felelősségteljes munka következtében egészsége megroppan, a balatonfüredi szívkórházba kerül, és itt a regény az egyes szám harmadik személyből egyes szám első személyre vált, Juhász Vince tsz-elnökségének és személyes sorsának alakulását az ő visszaemlékezéséből ismerhetjük meg, ami nem válik a regény előnyére. Megszűnik a történések jelenidejűségének izgalma, amit az elbeszélő-hős elmond, annak már mindennek utána vagyunk, az előző kötet drámaiságának már nyoma sincs, a szöveg sokszor válik didaktikussá, olykor már az az ember érzése, hogy brosúrával van dolga, hogy egy mezőgazdasági szakember termelési jelentését olvassa... Kár az eltékozolt lehetőségért, ami Juhász Vince sorsában, életútjában tulajdonképpen benne volt. Az *Elszántott mezsgyék* 2. részétől kezdve, mintha valaki más írta volna tovább a regényt: vértelenebb, kevesebb izgalmakat tartogat.

A szívkórház főorvosa azt tanácsolja Juhász Vincének, hogy vonuljon nyugdíjba, nyugalomra, pihenésre van szüksége túldolgoztatott idegeinek, szívének. Ez meg is történik, és evvel, s nem az élethelyzetből, hanem a megírás fogyatékoságaiból adódóan érdektelenné válik a főhős sorsa, amelyből néhány mozzanatot még felvillant az *Aki hazatalált* egy rövid passzusa, hogy aztán a könyv más szereplőket vonultasson föl a trilógia záró darabjában. Megtudjuk még, hogy a

rendszerátváltást követően Juhász Vince újra magángazdálkodó lesz, kárpótlási jegyek révén újra földhöz jut. És evvel a főhős életének elbeszélése véget ér, noha a könyv még csaknem kétszáz oldalon folytatódik. Dr. Magyar László Nyugat-Európából hazatért, SZDSZ-es beállítottságú diplomata életébe pillanthatunk bele. Ami megint csak élvezetes és hiteles, életszagú narratíva, de az olvasó nem ezt várná, egy másik személyt megrajzoló regénytrilógia záró darabjától. Eredeti hőseinknek teljesen nyoma vész, csak még egyszer bukkan elő a homályból, amikor dr. Magyar menyasszonyától, aki rokona Juhász Vincének, megtudjuk, hogy meghalt. Véleményem szerint a három regényből szerencsésebb lett volna egyet csinálni, az *Aláírtak* színvonalán és drámai feszültségével. Az *Aki hazatalált* 2. részét pedig szigorúbban szerkesztve, tömörebben, a helyenkénti didaktikusságot és demagógiát mellőzve megírni, úgy, hogy a szerző politikai hovatartozásának lólába azért ne lógjon ki. Nagy lehetőséget szalasztott el Bakacsi Ernő, nem tudta megvalósítani azt, amire képessége predesztinálta volna.

(Gonda Kiadó, Eger, 2009.)

Ircsik Vilmos

Forró hangszóró a szívem

Demeter József Magyardellői napdalok III. – mágikus lírai szociográfia című kötetéről

Demeter József munkásságában a magyardellői napdalok egyre inkább az életmű középpontjába kerülnek. A szerző szinte összenőtt ezzel a sajátosan egyéni, sőt csaknem maga alkotta műfajjal, és olyan lankadatlanul dolgozik rajta, mint egy Balzac dolgozott az *Emberi színjátékon*, amely ugyan különböző regényekből áll, de mindegyikük ugyanazt a témát variálja, vagy közelíti meg más-más szemzőből. Az Erdélyből immár több mint húsz esztendeje elszármazott szerző két könyve, a *Szóletétel* című verseskötet (1985) és az *Igazi segítség* című diákszínmű (1988) még odahaza jelent meg, előbbi éppenséggel a kolozsvári Kriterionnál. Aztán a *Susztéráj* című novellás- és az *Ecetfaméz* című verseskötet már Magyarországon látott napvilágot 2001-ben, őket 2003-ban újabb verseskötet követte *Sziklaszószerék* címen. Majd áradni kezdett a magyardellői napdalok kihunyhatatlannak tetsző sugárzása. Az első kötet 2006-ban, a második 2007-ben jelent meg, mindkettő lírai szociográfia alcímmel vagy inkább műfaji megjelöléssel, amely most a harmadik kötetben mágikus lírai szociográfiává módosult, illetve bővült.

A történelem sodrásában a Maros menti, dél-mezőségi Magyardellőről Bukarest, Marosvásárhely és Budapest érintésével a Kecskeméthez közeli Ballószögön letelepedett Demeter nem tud menekülni az otthon öleléséből. A harmadik magyardellői kötet után méltán mondhatjuk róla: úgy megszerette Bukarestet, Marosvásárhelyt, Budapestet, és életének más, múltékony epizódállomásait, hogy soha nem feledheti Magyardellőt.

Ám a szeretetnek is vannak fokozatai. Ezt érzékelteti a műfaji megjelölésben bekövetkezett változás: a szerző immár nem szociográfiának, hanem mágikus lírai szociográfiának nevezi a sorozat legújabb, és talán nem is utolsó kötetét. A napdal és a lírai szociográfia fogalmát már volt szerencsém tisztázni a kötet első darabjáról írt recenziómban, így most csak futólag jegyzem meg, hogy a napdal már a panteisztikus, ősi pogány költészetben is virágzott. A korai napdalok a felkelő nap istenét magasztalták, és ódai ünnepélyességgel örvendeztek az élet folytonos újradzúdásán, a teremtés újbóli és újbóli megismétlésén. A keresztény középkorban a napdalköltészet pogánykori elődjéhez képest új motívummal, a szerelmi témával bővült: a napfelkelte öröme a szerelmesek számára a meghitt éjszakai együttlét után az elválás kényszerét is jelentette, és az új téma, a búcsúzás fájdalma által a középkori napdal, az alba hangja az ódából az elégia felé hajlott.

A szociográfia szóval nincsenek különösebb nehézségeink, hiszen jelentésének megfelelően mindhárom könyvben egy falu, Magyardellő társadalmi szokásainak líraian sűrített, tömörített rajza jelenti a mindenkori *kiindulópontot*, szinte a bölcsőtől egészen a sírig, illetve a mindig és mindenütt jelen lévő lírai hősnek az ebből fakadó felismerése, hogy egy erkölcsileg rég széthullott világban innen, csakis innen meríthet morált, tartást, világlátást.

A lírai szociográfia azonban a harmadik kötetben egyszerre csak mágikus lírai szociográfiává válik. Így, ha komolyan akarjuk venni a szerzőt, és miért ne vennénk komolyan, először is ennek kell a végére járnunk. A dolog tulajdonképpen egyszerűbb, mint gondolnánk. A szülőfalu, a szülőföld ugyanis mindhárom kötetben iránymutató kiindulópont. Ám az előző kettőhöz képest ebben a harmadik kötetben a szerző sokkal inkább eltávolodik ennek a kiindulópontnak a szociográfiai valóságától, és felismeréseit sokkal inkább a mágia, a misztikum rejtett összefüggéseinek kibogozásából, értelmezési kísérletéből és értelmezéséből meríti. Ennek legszembeütőbb jegye a kötetek anyagának elrendezése, szerkesztése, illetve az ebben bekövetkezett változások. Az első napdalkötet három ciklusból áll, melyeknek címe – *Csat, Spicc, Sróf* – minden kétséget kizáróan szociográfiai vonatkozású, és ugyanez vonatkozik a két ciklusból álló második kötetre is. Itt az első ciklus a *Marti*, a második a *Parti* címet viseli. Ellenben harmadik kötetet a szerző, mindenféle stilisztikai utalás vagy tájpszó helyett a számmágia, a számmisztika jegyében tizenkét részre osztja, mint ahogy tizenketten voltak a görög mitológia istenei, tizenketten voltak az apostolok, és ahogy tizenkettő az állatöv csillagképeinek, az év hónapjainak száma is. Mert a világban rendnek kellett lennie, a rendet pedig valamikor az ember leginkább a mágia, a misztérium segítségével vélte elérhetőnek, és ezért a világrendért a kezdeti káosz után a görögöknél éppen maga a legfőbb isten, Zeusz volt a felelős. A görög hitvilág természetes teljessége, az esztendő tizenkét hónapjának kerekessége, az állatöv tizenkét csillagképeinek rejtelmek mind-mind toposzai, acheotípusai az élet misztériumának, mágiájának, amelynek habzsolás, elragadtatott befogadása a legtöbb költői értéket hordozza Demeter harmadik magyardellői kötetében. Ha ehhez még hozzávesszük a tizenkét apostol képviselte keresztény etikát, akkor már teljességében megragadni véltük a Demeter József-re jellemző költői magatartást, a szenualizmust és az elveszett erkölcs utáni szüntelen vágyakozást... Mert ha ebben is komolyan akarjuk venni a költőt, márpedig miért ne vennénk komolyan, ő is rendet akar maga körül, vagyis élhető, érthető és élvezhető életet. Ma pedig olyan időket élünk, hogy ez a rend, ez az élhető, érthető, élvezhető élet ismét csak a mágia, a misztikum segítségével látszik elérhetőnek.

A görög hitvilág teljességéből a kötet verseiben, de Demeter egész költészetében is a dal és a muzsika istene, Apolló, illetve a bor, a tánc és a mámor istene, Dionüosz-játssza a legfontosabb szerepet. Itt kell megjegyezni, hogy a szerző énekes-

ként és hegedűsként rendszeresen lép fel különféle rendezvényeken magyardellői népdalokkal, és ugyanez mondható el róla, mint néptáncosról is. Ezt a képességet aztán természetes módon verseiben is kamatoztatja, aminek legékesebb példája a *Csingeráj*, a kötet egyetlen hosszúverse.

A Nagy László emlékének szentelt közel ötszáz soros költemény címszava egy magyardellői táncra utal, alaphelyzete pedig az iszkázi költő *Menyegzőjére* emlékeztet. Magában a vers alaphelyzetében ugyanis jól megkülönböztethető a dionüszoszi, illetve az apollói magatartásforma: egy lakodalomban vagyunk, ahol a táncoló, ünneplő tömeg a tomboló, vad, ösztönös dionüszoszi életérzés hordozója:

Felszabadult a hangulat, felengedett, mint
Tavasszal a vastagon vastag jégpáncél, és szokatlan
Dáridós eszem-iszom, dínom-dánom-lakodalom vette
Végre kezdetét.

– míg a lírai én, a költő-násznagy, a maga kívülállóságával, az újabb és újabb helyzeteket értelmező megjegyzéseivel, történelmi visszatekintéseivel:

Dédapám karikó lába – a lova hátán is
Járta, győzelemről győzelemre,
Vereségről vereségre
Verbunkozott huszárosan

a rendre törekvő, tudatos apollói életérzést képviseli. A konfliktus azonban más, mint Nagy Lászlónál. Nevezetesen az, hogy a vőlegény református magyar, a menyasszony pedig félig cigány, félig román. Ezt a terhet hordozzák a fiatalok, miközben a mámoros násznép tudomást se véve róluk, vadul dalol, mulat és táncol:

Tánc, tánc, tánc. Vegyes tánc! Zöld rokolyás
Mezőtánc. Búza tánc. Pipacs-
Tánc. Konkoly-tánc, virág tánc. Vad-
Virág tánc, szúrós rózsa! Szíved kis-
Kertjébe dugva. Ezerráncú csizmatánc.
Nagyapámé ez a csizma.

.....

Az én csizmám ki van kenve. Hogy
Villog a világ benne, mintha tükrös
Tükör lenne. Járompálca, járomszög--
Nem Ballószög, járomszeg.

A hosszabb idézet arra a szómágiára is rávilágít, amelyet a költő stilárisan közvetlenül a vers anyagával, a nyelvvel is képes művelni, a végsőig elvitt fokozással és ismétléssel, a színek bujaságával, a léthelyzetére utaló szójátékkal, a hangstiliztikával, betűrímmel és a széttördelt sorokkal.

A görög istenek világában jutott hely a családnak, a házasságnak, a szülésnek és a gyermekáldásnak is, amelyeknek istennője nem más, mint maga Zeusz felesége, Héra volt. Manapság vannak politikai irányzatok, amelyek számára a család, házasság, szülés és gyermekáldás szitokszó. A hamis tanok pedig járványként terjednek, és következményeik egyes népcsoportok vagy nemzetek számára beláthatatlan veszéllyel fenyegetnek, amelyekre korábbi korok nagyjai már többször is figyelmeztettek, határon innen és túl is. Ezért kell külön szólni a tizenkettes számmisztika jegyében Demeter olyan verseiről, amelyek az életnek e legnagyobb értékeiről szólnak: *Krizantém--édesanyám, Az én feleségem, Két unokánk van, Anyaméh-koporsó*. Ez utóbbiban felbukkan a nemzethalál víziója is:

Az anyaméh-
Koporsó égi vagy
Édesanyaföldi metafora?
Költői közhely, mondják,
Ne magyarkodj! A
Fogamzástgátló...
Élet megy tovább.

Egyszer volt, hol nem volt...-
Mondd tovább.
Ne tovább.

Ugyancsak ebbe a csillagképbe tartozik az apa és fia sajátos viszonyáról szóló Lehel ütője. A költő fia, Demeter Lehel az elmúlt évtized egyik legsikeresebb magyar asztaliteniszese, aki szinte az egész világot beutazta. Ennek ürügyén írt az apa egy Magyardellőtől Japánig, az Értől az Óceánig ívelő tág lélegzetű szimultán verset. Ami pedig a szómágiát illeti, nem kerülheti el figyelmünket a címben rejlő finom irónia, a szemérmesen büszke rájátszás Lehel kürtjére. Ellenkező irányban, időben visszafelé tekintve maga a lírai hős fiúként igen erősen kötődött apjához. Kapcsolatuk alapján a görög világtól egészen Magyardellőig ívelő valamifajta patriarkális család képe bontakozik ki az olvasó előtt. Erről tanúskodik a *Minden este*, az *Első és utolsó*, az *Évforduló* és a *Most* is. Ebben olvasható az apa-fiú viszony történelmi távlatokba való helyezése: *Édesapám most is / Ott vár, ezer éve / Ott, ott a falu végén / S már ezeregy éve*.

Család, házasság, szülés és szerelem látszólag egy töről fakadnak, ám a görög világrendben jól tudták, hogy a szerelem mégis valami más, hiszen külön istennője is

volt Aphrodité személyében. Ez a megkülönböztetés Demeter erkölcsi felfogásából is kiviláglik. Költészetét egyrésztől át- meg átjárják a buja, helyenként trágaszagú falusi erotika, a kendőzetlen testi, földi szerelem motívumai. Erre elegendő a már említett Csingeráj néhány sorát idézni:

Hopszá, sejhde, Marika
Lábad közt a karika. Kerek ez a karika,
Karikázik Marika, mint! Cunapécér
Korunkban. Icsi-ricsi
Lóg a csicsi. Nekem is kell egy-egy kicsi.
A szénaboglya tövében szépen.

Másrészt viszont ott találjuk verseiben a férfi és a nő viszonyának eszményített, égi formáját is, amelyet *Az én feleségem* példáz a legjobban:

Estéknént, ahogy
Kibontja
Élő dús haját. Földig érő
Hold fényétől beleborzong
Ezüstösen bele -- még most is
Itt bennem a táj.

A szerelmes Teréziám-ban pedig még tovább finomítja ezt a bonyolult, szent érzést, különbséget téve szerelem és hitvesi szeretet között: *Mikor már a nagy szerelem... Szeretetté magasztosult lényeinkben.*

A görögöknél Hermész az utazók istene, az istenek hírnöke, Artemisz a keresztutak, erdők, ligetek istennője volt. Babits óta tudjuk, hogy a költő maga is posta, maga is folyton úton van, és maga is különös hírmondó. Mint ahogy Demeter is az, ha postára van szükség, ha hírt kell mondani, ha útra kell kelni, ha keresztúthoz ér az ember. Így tudósít az *Egy áldozat emlékére* a Veszprémben meggyilkolt román kézilabdázóról, Marian Cozmáról, akit szinte magyardellői etnikai milióban szúrtak szíven, és Erdély sorsának ürügyén így számol be a *Nagy meglepetés-ben* és a *Trianoni kiküldetés-ben* egy franciaországi turnéről.

Poszeidón a tizenkettes számmisztikában a tengerek, folyók, tavak és minden vizek uralkodója volt. A folyó, az egyik legsibb lírai archeotípus lépten-nyomon felbukkan a kötet verseiben, legtöbbször a szülőföld metonímiájaként: Magyardellőt a Maros virágszönyegként öleli, az atlanti szélnek Holt-Maros szaga van, és a néhai kompos úgy húzta a Maros két partja között a kompot, mint Kháron ladikját. Teljesen a víz motívumára épül az *Egy hattyú, a Fiumétől nem messze, a Református ér* és a *Holt tenger fenekén.*

Nomen est omen! Mondhatnánk a soron következő görög istenre, Démétérre, aki a föld, a gabona és a gyümölcsök ura volt. És csakugyan! Már korábbi köteteknek tanúsága szerint is föld, gabona, gyümölcs mintha még a víznél is dominánsabb vezérmotívuma lenne Demeter költészetének. Ezt a kötetet pedig csak fel kell ütni, és már az első versben / *Te hó, én hó* / ott találjuk a démétéri motívumok teljes tárházát: *A hó tavasszal / Langyos, nyáron meleg / Időnként forró, főleg / Aratáskor-- / Rajta szántnak, vetnek / Aratnak / Ó, te nyári kalászos, szőke hó!* Néhány oldallal arrébb pedig a Cseresnye, bordó éjben – ahol mintegy a görög világrend igazolásául *olümposzi fény bodorította az eget* -- kedvenc cseresznyefája sétál a költő elébe. De nemcsak a korábbi kötetek, nemcsak a mágikus lírai szociográfia bizonyítja Demeter és Démétér rokonságát, hanem a szerző festményei is.

Mert ezen a helyen kell megemlíteni, hogy Demeter József túl versen, muzsikán és táncon a festészetben is otthonos. A Magyarok Házában ez év márciusában nyílt tárlata több mint száz magyar író (köztük e sorok szerzőjének) portréja mellett, legújabb festményeit is bemutatja. Ezek közül a nézetem szerinti legjobbak, például *Az utolsó marokszedő*, *Az utolsó kaszás*, szintén a démétéri világot mutatják be. A mágikus lírai szociográfiát egyébként szintén a szerző képei illusztrálják: az első borítón Szent István, a hátsón a Tél, a könyv mértani közepén pedig további nyolc festmény látható. Ez a kétkeziség, illetve kézművesség, kézügyesség már Héphaisztos és Pallasz Athéné felségterületéhez tartozik. És hogy a görög mitológia világát kerekké tegyem, végezetül még néhány szót Árészről, a harc és a háború istenéről. Ezek a motívumok is ott vannak a kötetében: a magyarok és a magyardellőiek szomorú végű harcai az első világháborúban, a második világháborúban, 1848-ban és 1956-ban. De legfőképpen a lírai hős egyik alapattitűdjében fedezhető fel annak a harcnak, annak a mégis-nek, csakazértis-nek a vállalása, amely a nagy szovjet szélviharban, a gyász-Trianonban, a lyukas zászlók, lyukas évek idejében fenntartotta a nemzetet/ *Lyukas élet, Óta-óda, Határok*/(Megjegyzendő, hogy ezen a kiállításon, Demeter József unokája, – a Munkácsy Mihály Általános Iskola negyedikes tanulója, a mindössze tízéves Demeter Imola is nagy ígéretként szerepel.)

Nemrégén hunyt el a néptáncos és festő Karsai Zsigmond, aki szintén valahonnan a Maros mellől származik. És Demeter József? Ő mi is igazából? Szakmai elfogultságból, saját rangsorom szerint természetesen először költőnek tartom, aki fest is, aztán festőnek, aki muzsikál is, végül pedig muzsikusnak, aki táncol is. Ám ha valaki a képgyűjteményét látja először, az talán azt fogja mondani, hogy először festő, aki muzsikál is, aztán muzsikus, aki táncol is, végül pedig táncos, aki verset is ír. És ezzel bezárult a mágikus kör.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2009)

Verók Attila

Társadalmak éltető sejtjei: a könyvtárak

(A Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár története 1952–2009. Szerkesztette: Guszmanné Nagy Ágnes, Tőzsér Istvánné)

Szükség van-e még a könyvtárakra a Gutenberg-galaxis vizionált végóráiban? Társadalmilag hasznos funkciót látnak-e el? Használja még valaki manapság, az elektronika korában ezeket a tradicionálisan nem mobilizálható épületekhez kötött intézményeket? Mi zajlik egyáltalán a falak között? – Ilyen és ehhez hasonló kérdésekkel nap mint nap találkozik/találkozhat a könyvtárak sorsát érdeklődve szemlélő olvasó.

Mellőzve most a hosszabb történeti áttekintést, összhangban az ismertető könyv által felölelt korszakkal, elégedjünk meg azzal, hogy tekintetünket a könyvtárak történetének legutóbbi szakaszára, azaz a 20. század harmadik harmadától folyamatosan zajló események érintőleges bemutatására fordítjuk. Ez az a korszak ugyanis, amelyhez egy alapjaiban új, korábban soha nem tapasztalt körülmény megszületése köthető: a változatos formákban rendelkezésünkre álló információ-hordozó és a manapság már egyre inkább felhasználónak titulált olvasó személyes kapcsolatába egy közbeiktatott eszköz (pl. a számítógép) furakodott be. Ez a lényeges momentum újfajta attitűdöt eredményezett nemcsak a könyvekhez, hanem a könyvtárakhoz való olvasói viszonyulásban is. Az újonnan létrejövő elektronikus vagy éppen digitális dokumentumtípusokon tárolt információk mennyisége arányaiban hamar felülmúlta a nyomtatott könyvekben és periodikumokban található ismeretek matematikailag mérhető számát. Mára egyértelműen az elektronikusan születő és élő szövegek dominálnak a világban nyomtatott változataikkal szemben. Ebből a tényből persze korántsem következik a Gutenberg-galaxis, tehát a nyomtatványok primátusán alapuló társadalomtörténeti korszak leáldozása. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a régi és új dokumentumok kiválóan képesek együtt élni a Neumann-galaxisban, azaz az elektronizáció korában is. Mindez rámutat a könyvtárak kiváló alkalmazkodóképességére is. A könyvtárak ugyanis változni képes sejtjei a társadalomnak, melyek a történelem során sohasem tanúsítottak kirekesztő magatartást az új kommunikációs formákkal szemben, sőt, mindenkor befogadták, adaptálták azokat. Említett képességükkel ékes bizonyágát adták annak a felismerésnek, hogy az emberiség története folyamán sosem a hordozó volt igazán fontos, hanem az abban foglalt ismeret! Márpedig az éltető erő, a táptalaj éppen ez lehet a könyvtárak számára: az ismeretek összességéből kialakuló tudásuniverzum, amely végtelen tágulásra képes. Viszont ez az univer-

zum igényli a rendet. Enélkül ugyanis az információk özönében való tájékozódás elképzelhetetlen. A könyvtártörténet bármelyik pillanatát vizsgáljuk is egészen a mai napig, meg kell állapítanunk, hogy ennek a kulturális intézménynek a morfológiai jegyei mit sem változtak az elmúlt mintegy 4500 év során: ismereteket gyűjt, feldolgoz, rendszerez, megőrizz, majd rendelkezésre bocsát, illetve hozzáférhetővé tesz – aktuális kifejezéssel élve: tudásgazdálkodást folytat.

A könyvtár nem azonos a benne tárolt dokumentumok összességével, hanem ennél lényegesen több: az emberi tudás sajátos reprezentációja. Ezt a virtuális tudásanyagot kapcsolja össze napjainkban elektronikusan a könyvtárak egybefüggő rendszere. Ez az a tudásuniverzum, amelyben szabadon kalandozhat kedvére az ember – persze az adatfeldolgozás mélysége adta korlátok között. Minden adathoz ma sem lehet hozzáférni elektronikusan, és ez még hosszú ideig így is fog maradni! A fizikailag létező könyvtárak látogatása tehát egyelőre még szükségszerű, ez pedig kedvez a könyvtárak továbbélésének. Sovány vigasz lenne azonban, ha ennyiben ki is merülne ez a szükségszerűség. „Információs”-nak titulált társadalomban azt vesszük észre, hogy a korábban megszerzett tudás hamar elavul, folyamatos frissítést követel. A művelődésnek ez a permanens igénye és szükségszerűsége a társadalom tagjainak részéről, a sokat hangoztatott „egész életen át tartó tanulás” megint csak arra mutat, hogy a könyvtárak segítségével nélkülözhetetlen nem boldogulnánk. Magasabb perspektívából tekintve a kérdést, azt is bátran kijelenthetjük, hogy az emberiség fennmaradásához és fejlődéséhez nélkülözhetetlen a tudás, ami pedig az információk birtoklásán alapszik. Igen időszerű ma is a régi mondás: a tudás hatalom! Márpedig ha ez így van, akkor a könyvtár nélkülözhetetlen intézmény – a címben foglaltak szerint: életető sejt – a társadalom számára. Olyannyira így van ez, hogy a közelmúltban több ország parlamentje megfogalmazta ezt törvényi szinten is. Kimondták ugyanis, hogy az információs társadalomban egyetlen olyan intézmény létezik, amely professzionálisan és válogatás nélkül foglalkozik az információk beszerzésével, rendszerezésével, őrzésével és hozzáférhetővé tételével a társadalom minden tagja számára: ez az intézmény pedig a könyvtár maga! A könyvtárak ugyanis nem engedhetik meg maguknak azt a passziót, amit más információgyűjtő szervezetek (pl. információbróker cégek, gazdasági szervezetek, titkosszolgálatok stb.), hogy az információknak csak egy-egy kiválasztott csoportjával foglalkoznak. Nem! A könyvtárak küldetése az, hogy lehetőség szerint a teljes információháztartás kezelői legyenek.

A felsoroltakon kívül a könyvtárak komoly szerepet vállalnak a „másodlagos szóbeliség” (kép- és hangrögzítés, telekommunikáció), valamint a „második alfabetizáció” (többek között a számítógép-használat) elterjesztése terén is – ezzel is aktívan hozzájárulva a társadalom tagjainak folyamatos képzéséhez, a jelen támasztotta követelményekhez való illeszkedésének elősegítéséhez. Ilyen

értelemben tehát a könyvtárak szociális intézmények is egyben, hiszen bizonyos szempontból képesek megakadályozni, hogy az érintett emberek – megtartó információkhoz való jutás révén – kihulljanak a szociális hálóból. Ez azonban nem működik a másik oldal részvétele, szándéka nélkül. A könyvtárak szolgáltatnak, ám ez semmit sem ér, ha nincsenek olyanok, akik a szolgáltatásokat igénybe veszik. A könyvtárak tehát csak társadalmi szimbiózisban képesek maradéktalanul ellátni alapvető funkcióikat!

A fentebbi elvont megközelítés szinte minden lényeges pontjának igazolására kiváló példaként említhető Heves megye legnagyobb nyilvános könyvtára, a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár története és működése. Két évvel ezelőtt látott napvilágot az a kiadvány, amely a könyvtár történetét tekinti át az 1952-es alapítástól 2009-ig. Rendhagyó a magyar könyvtártörténeti szakirodalomban, hogy egy tisztelgő kötet – látszólag – nem kerek évfordulóra jelenik meg. Ez azonban csak a látszat, hiszen a kötet a magyarországi közkönyvtárak megalakulásának hatvanadik évfordulója alkalmából került kiadásra. Másik apropóként említhető az a szerencsés egybeesés, mely a kötet megjelenését a Bródy Könyvtár kapcsán még személyesebbé tette. Az a megtiszteltetés érte ugyanis a könyvtárat, hogy 2008-ban neki ítelték oda „Az Év Könyvtára” díjat, amelyet 2008. november 12-én Schneider Márta kulturális szakállamtitkár adott át Tözsér Istvánné Géczi Andrea igazgató asszonynak, a könyvtár vezetőjének. A kitüntető címről csak annyit a körülményeket kevésbé ismerő olvasóknak, hogy ennek elnyerésére minden magyarországi könyvtár pályázhatott 2011-ig típusától függetlenül. Számokban kifejezve ez azt jelenti, hogy a 8000-nél is jóval több hazai könyvtár közül (természetesen ezeknek csak elenyésző hányada küldte be pályázatát) a szakmai grémium és a könyvtárhasználók megítélése alapján az egri Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár bizonyult a legkiválóbbnak.

Áldozatos és nem mindig könnyű munka állt ennek a díjnak az elnyerése mögött. Ahogyan az a bemutatásra kerülő kiadványból is kitűnik, a könyvtár óriási metamorfózison ment át az elmúlt ötven-egynéhány évben. A kezdeti néhány száz kötetes állomány öt év alatt több tízezresre bővült (vö. 18. és 23. o.), majd másfél évtized múltán már megközelítette a százezret is (35. o.), mára pedig a dokumentumokat őrző intézmény az ország legnagyobb közkönyvtárainak sorában foglal helyet. Az információhordozók számbeli növekedésével párhuzamosan természetesen a szolgáltatások összetettsége és minősége is folyamatosan alakult az elmúlt évtizedekben. A helyben olvasástól és a kölcsönzéstől kezdve az egykor működő „művelődési autók”-on (25. és 34. o.), majd bibliobuszon keresztül egyre-másra került sor olyan úttörő vállalkozásokra is, amelyek egyedülállónak számítottak az országban. Csak példaként említem meg az országban elsőként 1970-ben megnyíló egri „fonotéká”-t (vö. 39. o.), amelyet 1978-ban követett a hanglemezek és hang-

kazették könyvtári kölcsönzésének bevezetése – Magyarországon szintén először. Az azóta is folyamatos, aktív könyvtári tevékenység vezetett el aztán odáig, hogy az előremutató és társadalmilag is hatékony munka elismeréseként három évvel ezelőtt Eger városába került a korábban már megnevezett, elismerő díj.

Anélkül, hogy bárkit is untatnék a részletekkel, csupán néhány olyan kezdeményezésről kívánok beszámolni, amelyek nemegyszer túlmutatnak a könyvtár falain, és szokatlan eszközök, kreatív ötletek igénybevételével hívják fel a figyelmet a könyvtár(ak) társadalmi szükségességére. Mindemellett pedig hozzájárulhatnak az egyének szemléletbeli változásához, a megszerzett ismeretekkel való megfelelő sáfarkodás nyomán beköszöntő, életminőségbeli átalakuláshoz is. A szokványos könyvtári rendezvények mellett megemlíthető többek között az a véradási Guinness-rekordkísérlet, amelyet évekkel ezelőtt szervezett a könyvtár a Magyar Vöröskereszt támogatásával, a legkisebbeknek szóló baba-olvasójegy vagy a Bébillér mesekör, amely a családokat szólítja meg. Nem hétköznapi szolgáltatás a középkori piacon középkori „könyvtár” formájában megjelenő asztal sem, amely a Dobó téren várja az érdeklődőket (vö. 140–143. o.). A korabeli hangulatból már napjainkba repít át bennünket az az évekkel ezelőtt elindult, országosan is egyedülálló kezdeményezés, amelyet a zenei könyvtári részleg munkatársai indítottak útjára, és mára igen népszerű fórummá nőtte ki magát az interneten: a zenei blogról van szó (112–114. és 157. o.).

Különösen fontosnak tartom kiemelni a Nemzeti Kulturális Örökség Napján más könyvtárakkal közösen szervezett könyvtártúrákat, melynek során a résztvevők – egyéb élmények mellett – megismerkedhetnek Eger város helytörténetével. A helyismeret népszerűsítése lehet ugyanis az egyik eleme a városhoz kötődő kulturális érdeklődés és egyáltalán a lokális kultúra fenntartásának. A könyvtárral szoros kapcsolatban álló Gárdonyi Géza Társaság például a helyi irodalom és kultúra hagyományainak ápolását tűzte ki célul maga elé, ezzel is segítve a helyi értékek továbbörökítését.

A helyi értékek propagálása mellett a könyvtár természetesen meghatározó szerepet vállal az általános emberi, etikai és esztétikai értékek népszerűsítése terén is. Erre szolgálnak az író-olvasó találkozók, ahol a magyar irodalmi és közélet prominens személyiségei szerepeltek már az elmúlt évtizedekben. A közel kétszáz nevet tartalmazó lista megtekinthető a könyvben (158–159. o.). A könyvtár gyakran ad helyet vegyes tartalmú időszaki kiállításoknak és egyéb társas rendezvényeknek (pl. koncert, konferencia) is. Munkatársai országos szakmai szervezetek munkájában is közreműködnek, helyi és központi adatbázisokat is építenek.

E rövid kis ízelítő befejezéseként meggyőződéssel mondhatom, hogy a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár helyi és regionális szinten eleget tesz azoknak a fentebb tömören vázolt kritériumoknak, amelyeket az információs társadalom

igényei támasztanak a könyvtárakkal szemben, tevékenységét pedig a könyvtáros kollégák kitartó és innovatív munkája révén magas színvonalon végzi. A helyi értékek megőrzésében és népszerűsítésében szerepe megkerülhetetlen. Kívánom, hogy ez a továbbiakban is így maradjon.

Legvégül nem hallgathatom el a jelen kiadvány kapcsán is felmerülő tény, amelyre minden könyvkiadásra vállalkozó személynek vagy szervezetnek fokozottan ügyelnie kellene, ha nyilvánosságra szánt szöveget bocsát ki. Ha már széles körű felhasználásra szánjuk szövegeinket, akkor felelősséggel tartozunk azok nyelvi megformáltságáért is! A most ismertetett kötetben a pongyolán, sokszor zagyván megfogalmazott mondatokkal és helyesírási hibákkal teletűzdelt passzusok jelentősen rontják az olvasás során az ember esztétikai érzékét. A szerkesztéskor arra is érdemes lett volna figyelni, hogy az egyes fejezetek – kizárólag nyelvi szempontból – ne mozaikszerűen legyenek egymás után illesztve. Az első fejezetek ugyanis méltatlanul és zavaróan sok nyelvhelyességi hibát tartalmaznak, a középsők már lényegesen jobbak, míg a könyv legutolsó része kiváló minőségű szöveget tartalmaz. Hiába a több szerző, ez nem menti fel a szerkesztőket és a lektort az egységesítés terhe alól. Ez nem pusztán esztétikai kérdés, hanem a propaganda miatt is megkerülhetetlen: a kevésbé igényes szöveg hamar elrettentheti az olvasókat, így – a jelen kiadvány esetében konkrétan – éppen a legmívesebben kidolgozott és tartalmas részokről maradnának le.

Az említett kifogások átgondolása és átdolgozása után szívből javaslom egy második, javított kiadás megjelentetését, amelyben az elmúlt időszak eseményeit is be lehetne mutatni. Abban méltóképpen tükröt állítva ennek az Eger városi könyv- és könyvtárkultúrájában meghatározó szerepet betöltő intézménynek.

(Eger, Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, 2009.)

Lőrincz György

A vélemény nélküli ember

A vélemény nélküli ember én vagyok, Kacsó Ignác, s ez a történet pedig arról szól, hogy sajátítottam el a hallgatás technikáját.

A hallgatás technikája pedig az, hogy szembenézel azzal az emberrel, akivel beszél, mindig a szemét fixírozod, és komoly, nagyon komoly képet vágasz, mint ha amit éppen hallasz a világ legfontosabb dolga lenne, s közben néha-néha azt mondod igen, igen, való igaz, teljesen igaza van, vagy csak bólogatsz, mert a legtöbb ember nem a te véleményedre kíváncsi, a legtöbb ember a saját véleményét akarja hallani, leellenőrizni, felmutatni, a legtöbb ember kijelentő módban beszél, s ugye a kijelentő módban beszélő emberrel nem lehet beszélgetni, mert mit lehet például arra válaszolni, mikor Zapcsák úr azt mondja: hogy na Kacsó úr, hát igazam van-e, hogyha én azt mondom, hogy az egész RMDSZ nem ér egy rakás sz...t, hát mondják meg őszintén, erre mit lehet mondani, vagy hogyha Zapcsák úr azt mondja: – egyszer biztos, hogy ma szép időnk volt Kacsó úr – és ezt este kilenc órakor mondja, amikor már majdnem lement a Nap, és egész nap egy fia báránnyfelhő se volt az égen, csak kékség és kékség, olyan, mintha az ég egy fordított tenger lenne, mondjuk az Égei-tenger a Boszporusz és a híd nélkül, és aznap olyan meleg volt, s szél se rebtent, hogy a levegő annyira mozdulatlan volt, hogy neki lehetett támaszkodni, hát persze, hogy az ilyen kijelentésekre nincs amit válaszolni, mert Zapcsák úr tulajdonképpen egy monologizáló ember, aki nem társalogni akar, konverzálni jó magyar szóval, hanem hallgatókat keres magának. No persze, nem Zapcsák úr miatt lettem én vélemény nélküli ember, mert persze, hogy szerettem én is beszélni, „csillogtatni azt a csepp eszemet, ami van” ahogy a feleségem mondta, hanem pontosan amiatt, akire maguk is gondolnak, kedves olvasóim, igen, őmiatta. S akkor már tiszta sor ugye az is, hogy vélemény nélküli ember nyolcvankilenc előtt lettem, amikor még diszpécser voltam egy gyárban, s minden reggel végig kellett menjek az üzemcsarnokokon, s ez is, az is rám kérdezett: - No, Kacsó elvtárs mit szól Ceausescu elvtárs, Népünk Nagy Fia, a Kárpátok Génusza tegnap esti beszédéhez? S abban az időben ugye mindennap volt egy tegnap este, nem kellett a feleségemnek se gondolkodnia, hogy hová kattogtassa a tévé csatornáit, vagy nem kellett azt kiáltania, ha éppen valamit kértem, hogy most nincs időm, mert Brazíliában vagyok, Mexikóban, ott ült szépen Ceausescu elvtárral szemben, mert élmény volt látni Ceausescu elvtársat, mert akkor volt villany.

De visszatérve, ilyen és hasonló kérdéseket tettek fel minden reggel, hogy például mit szól Kacsó elvtárs Ceausescu elvtárs azon véleményéhez, hogy eljött az

Aranykor, és én az éhségtől ezüstös szürke ködöt látok, s azt sem tudom eldönteni, hogy én imbolygok-e, vagy a köd hullámozik körülöttem. És persze az Aranykor éppen egybeesett a csirkenyakak és a csirkelábak idejével, amikor a combok és melle-húsok exportra mentek, s akkor én szépen meg kellett volna magyaráznom, hogy miért kellett a comboknak és melle-húsoknak exportra menniük, s a lábaknak, s nyakaknak itthon maradniuk. És én magyaráztam. Magyaráztam és magyaráztam, mert fiatal voltam és elakartam hitetni a hallgatóimmal, hogy csak merő véletlen, hogy én ott vagyok ahol, mert azt hittem, a társadalmi ranglétra olyan alacsony fokán állok, hogy az első fok is mérföldekre van tőlem, amire mivel én, ott ahol én éltem azt szokták mondani, hogy lent van, mint a bányabéka segge, ami elége pontos helyzetelemzés volt, s azt hittem, odáig a szolgálatos fülek sem érnek le, pedig a feleségem mindegyre hangoztatta, hogy beszélj csak beszélj, mert általában az ember szája vereti meg a seggét. Mert ilyen okos dolgokat tudott mondani a feleségem, tele volt a szókinccse szebbnél-szebb hasonlatokkal, metaforákkal, egyébként már abban az időben elterjedt, hogy valójában ő is írja az elbeszéléseimet, mert, hogy én írom – elfelejtettem mondani, abban az időben kezdtem írni, s azért is voltak annyira kíváncsiak a véleményemre, mert már akkor okos dolgokat írtam – azt nem nézték ki belőlem.

Viszont ugye Ceausescu elvtárs abban az időben olyan sokat beszélt, hogy volt amit magyarázzak, amíg egy nap – ezt már megírtam a nyolcvanas években - nem találkoztam egy volt katonatársammal. Ez a katonatársam szép „kékszemű” fiú volt valójában is, amit persze én nem tudtam, s miután, a találkozás első öröme után túlestünk, azt mondtam: - No mit szólsz a vén sz...r szándékához? A szándék akkor pedig az volt (és meg is történt), hogy kisvárosunkban kezdtek leszedni a magyar feliratokat. – Hallottad milyen marhaságokat hordott össze? – Ezt Te, hogy érted? – kérdezett vissza a katonatársam, akinek – később tudtam meg - a feladata éppen az volt, hogy „szóbaálljon velem”, de még ekkor sem kapcsolom: - Én ezt pontosan úgy, ahogy mondtam. – Pontosán úgy? – kérdezte a katonatársam. – Igen – válaszoltam. – Szóval akkor én is pontosan jól értettem? – Annál jobban, ahogy mondtam, ki sem lehet mondani. – Hát ez az - mondta a volt katonatársam, s kezdte vakargatni a feje búbját –, éppen ez az.

Akkor már persze éreztem, hogy én itt valahol hibáztam, úgy éreztem, hogy az égbolt az ezüst csillagokkal, az arany Napocskával és a tejúttal mindenestül ráborult a hátamra, a föld is húzott lefele, de még megpróbáltam kedélyeskedni: - No látod, milyen okosak vagyunk mi ketten. – Ketten olyan okosak vagyunk, ahogy külön-külön kellene legyünk.

Ebben megegyeztünk.

Talán ezért, s talán mert tovább magyaráztam Ceausescu elvtárs mélyenszántó gondolatait, egyszer csak HIVATTAK.

Ismerős szó, ugye?

Ez a „hivatnak” annyira ismerős volt tájainkon, hogy nem is kellett rákérdezni, nem is kellett megmagyarázzák, ha egyszer valakinek azt mondták, hogy hivatnak, elvtárs, akkor hivatnak, ahhoz nem fért kétség. Még azt sem kellett megkérdezni, hogy másokat hivatnak-e, mert akkor már úgy röpködött a személyzetis szeme, mint a katicabogár, a hétpettyes, és a személyzetis úgy tett, mintha hétpecsétes titkot bízna az emberre, de legtöbbször nem is kérdeztük, mert nekünk az is elég volt, hogy minket hívatnak.

De ezt, mert mindenkit nem ért ilyen megtiszteltetés – bár az utóbbi időkben mondhatni megszorodott a számuk, hős lett mindenki és magyar, aminek én nagyon örvendek, mert mindig foglalkoztatott a magyarság sorsa, jövője, számaránya – ezt a hivatnak Kacsó elvtárs, enyhe h-val a végén, általában két-három nappal előbb mondták meg, de egy nappal mindenképp, hogy holnap délután négyre várnak. Négyre azért hivatnak ugye, hogy az ember tudja még megenni az ebédet – ha tudja. De általában nem volt étvágya. Nagyon-nagyon lehetett spórolni ilyenkor.

Még most is emlékszem, amikor először „hívatnak” a feleségem tyúkhúsleveset főzött, tudják, milyen az a jó falusi tyúkból főtt húsleves, amelynek aranyló sárga zsírfoltok úszkálnak a tetején, szintén aranyló galuskákkal, olyan volt a galuska, mint az ég mögött a Nap, szóval gyönyörű volt, ahogy a tálban fénylett, aranylott, hogy legyen erőm – mondta a feleségem -, mert a húslevesről ez volt elterjedve, de én csak az óra ketyegését hallottam a mellkasomban, később rájöttem, hogy a szívem vert, pedig akkor azt hittem, megállt, de egyébként is nekem már amikor azt mondták „hívatnak” akkora galuskák lettek a torkomban, hogy azt sem tudtam lenyelni. Szóval, akik nem voltak hívatva csak azok kedvéért mondom el, hogy alkalomadtán, amikor emlékeznek arra, ami nem történt meg velük, hát tudják ők is elmondani, egyáltalán nem éreztem hősnek magamat. Pontosabban minden voltam, csak éppen hős nem. Főleg amikor elértem a rendőrségig. Mert a mi kisvárosunkban a Gondolatkövető Hivatal a rendőrség épületében volt, az emeleten, s amikor az ember elért a kapuig, olyan csoda dolgok kezdtek történni, hogy csak. Az első ugye az volt, hogy jelentkezni kellett a szolgálatos rendőrnél – emlékeznek milyen szigorúság volt abban az időben – s miközben az feszített és gyanakodott: Hová, háová elvtársam – kezelt le máskor, amikor megmondtam, hogy háová megyek, egyből olyan szívélyes lett, hogy azt tiszta gyönyörűség volt nézni. Az ember még ott, rögtön a kapuban rájött, hogy ő milyen fontos. – Tessék várni, azonnal – mondta, aztán telefonált, miközben a kagylóval a kezében feszes vigyázzba állt, majd: – Tessék, tessék – mondta a megfelelő nyelven, és elkísért. Egészen az ajtóig. A legmegnyugtatóbb viszont az volt, hogy amikor beléptem, rögtön bezárták mögöttem az ajtót. Ki sem lehet mondani milyen megnyugtató

volt. – Tessék csak, tessék – mondták újból –, ne zavartassa magát. – Persze, persze – mondtam –, egyáltalán.

Majd: – Jobbra tessék!

– Igen, igen. Köszönöm.

Jobbra hatalmas kopár szoba volt, egy ugyancsak kopár asztallal, s egy székkal. Ez a szoba volt – később neveztük el – a puhító. Aki két-három nap várakozás és idegeskedés közben nem puhult meg, annál, a zárt ajtó tudtán, az érés itt kellett bekövetkezzen, az ember olyan lett, mint a főtt hús. A szék pedig talán azért volt, hogy az ember tudjon nyugodtan elmélyedni magában. Olyan volt, mint a gyóntatószék, csak a papok nem néztek ki gyóntatópapnak. Az ember ült-ült, sorra vette az ismerőseit, ennek ezt mondtam, annak azt -, mert most már töredelmesen bevallhatom, mindenkinek mondtam egy mondatot, amit csak neki, egyedül neki mondtam el, hogy adott pillanatban, ha rám kérdeznek, tudjam, hogy „honnan fúj a szél”, de aztán arra is rájöttem, teljesen fölösleges volt. Egy nap telefonálni akartam a feleségemnek, a telefon nem csengett ki, csak egyet kattant, s hát hallom, hogy rádiójáték lehet a telefonban, mert nyílik-csukódik egy szekrényajtó, s egy férfihang azt mondja:

Lehet fájdalom nélkül is szülni.

Jé, te – gondolom – milyen ismerős ez a hang, vajon melyik magyar színész lehet. Jobban odafigyelek, s hát egy ugyancsak ismerős női hang azt mondja:

Ne hülyéskedj, Ádám!

„Te jó Isten” – gondolom – hisz ez a feleségem hangja. Katona Ádámmal beszélgettek éppen. K.Á. a fájdalommentes szülésre tanította a feleségemet, mire a feleségem megismételte: – Menj el, ne hülyéskedj Á. Ádám tovább erősködött – akkor vártuk a második fiunkat, s a feleségem nagyon félt – s hát hallom, hogy a feleségem kezdi elveszíteni a cernát. És azt mondja: – Na jó, elhiszem. Igen. Ha most szépen felállsz, s én tökön rúglak (sicc), s Te nem ordítasz fel. Így. VOLT MIT HALLGASSANAK. Szinte szégyelltem magamat. De akkor eszembe jutott az is, nemcsak nappalok vannak, hanem vannak *éjszakák* is, és nemcsak én hívhatom a saját számomat. Eszembe jutott az, amire gondolnak. AZ. Micsoda műsorok, s mindezt ingyen. Meg is írtam egy novellában – nem is közölték. Katona Ádám persze nem állt fel. Ennek a telefonos lehallgatásnak azonban volt egy más haszna is. Később, kibékülhettem egy barátommal, mert nem tudtuk tisztázni kint a Szarkakő alatt, hogy miként kérdezhették mindazt, amiről együtt beszélgettünk. Futott is rögtön hozzám, hogy hívni akart, a telefon egyet kattant, s pontosan hallotta, ami történt nálam a lakásban. De mi lett volna, hogyha K.Á. nem éppen a fájdalommentes szülésre tanítja a feleségem? Hanem másra. Egészen másra és én hallgatom. Vagy valaki más.

Tehát lassan-lassan ezekért a dolgokért kellett lemondjak a véleményemről.

Ugye Ceausescu elvtárs is elég sokat beszélt, mindenről volt véleménye – neki nem is kellett féljen senkitől – de én ugye a telefonra kellett gondoljak mindig, vagy azokra, akik reggelente rámkérdeztek, s akik szerint én azt a sok beszédet elvileg kellett volna értelmezzem, s ezért egy idő után igazat adtam a feleségemnek, hogy én ezt a sok beszédet nem kommentálom. És egy idő után a gyárban is elkezdtem hümmögni, s hallgatni. Minden hívás után csendesebbé váltam. Így lettem vélemény nélküli ember. Addig-addig hallgattam, hogy most, amikor már lehetne, akkor sincs véleményem. Tökélyre vittem a hallgatást. Viszont a hallgatással elterjedt rólam, amit a beszélgetésekkel sosem tudtam volna elérni, hogy olyan szépen tudok hallgatni, hogy ettől okosnak látszom.

E számunk szerzői

- Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Antal Balázs (1977) Nyíregyháza
Bakos István (1943) Budapest
Bak Zsuzsanna (1985) Maklár
Balogh Péter (1977) Nyíregyháza
Banga Zsuzsa (1985) Budapest
Barabás Zoltán (1955) Nagyvárad
Bene Zoltán (1973) Szeged
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Béres Tamás (1979) Nyíregyháza
Bíró József (1951) Budapest
Bozók Ferenc (1973) Kecskemét
Busku Anita Andrea (1978) Tiszaújváros
Csabai László (1969) Nyíregyháza
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Csordás László (1988) Eszeny
Czigány György (1931) Budapest
Deák-Sárosi László (1967) Budapest
Debreczeny György (1958) Budapest
Demeter József (1947) Ballószög
Ernei Júlia (1986) Érmihályfalva
Farkas Gábor (1977) Debrecen
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Finta Éva (1954) Sárospatak
Gacsályi József (1944) Szekszárd
Gerliczki András (1963) Nyíregyháza
Gyimesi László (1948) Budapest
Györffi Réka (1978) Eger
Ircsik Vilmos (1944) Veszprém
Jaskóné Gácsi Mária (1969) Sárospatak
Jánosi Zoltán (1954) Nyíregyháza
Kaiser László (1953) Budapest
Kapuvári Katalin (1947) Eger
Karádi Zsolt (1956) Nyíregyháza
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Klujber Márta (1989) Eger
Koltai Beáta (1973) Eger
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Koncz Teréz Irén (1988) Nyíregyháza
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Kusper Judit (1976) Eger
Lajtos Nóra (1977) Debrecen
Lengyel János (1973) Beregszász
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Lőrincz György (1946) Székelyudvarhely
Lőrincz P. Gabriella (1982) Beregszász
Merics István (1977) Nyíregyháza
Nagy Anna (1988) Nyíregyháza
Nagy Balázs (1977) Nyíregyháza
Nagy Zsuka (1977) Nyíregyháza
Oláh András (1959) Mátészalka
Oláh József (1966) Micske
Papp Nóra (1980) Debrecen
Pataki István (1953) Bihar
Pazonyi Dóra (1991) Debrecen
Renn Oszkár (1933) Eger
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Standovár Ágota (1961) Pécs
Stankovics Marianna (1965) Döbrönte
Suhai Pál (1945) Budapest
Szabó Bogár Imre (1944) Miskolc
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újronafő
Szlafkay Attila (1953) Budapest
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tamás Tímea (1962) Nyíregyháza
Tornyi Gergő (1990) Eger
Turcsány Péter (1951) Pomáz
Tüskés Gábor (1955) Budapest
Tüzes Bálint (1951) Nagyvárad
Utassy József (1941–2000)
Verók Attila (1975) Eger
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen
Zselicki József (1949) Kisgejőc